

Doktori (Ph.D.) értekezés

**A brit diplomáciai jelenlét Magyarországon 1924 és 1941 között
A British Legation szervezete és működése**

Fürj Orsolya

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

2017

A brit diplomáciai jelenlét Magyarországon 1924 és 1941 között

A British Legation szervezete és működése

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a történelemtudományok tudományágban

Írta: Fürj Orsolya okleveles történész

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája
(Történelem program) keretében

Témavezető: Dr. habil. Barta Róbert

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 20... ..

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 20... ..

„Én Fürj Orsolya teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Debrecen, 20.....

.....
Fürj Orsolya

PhD hallgató

Tartalomjegyzék

1. A kutatási téma tudományos háttere	6
1.1. Tudományos célkitűzés és módszertani elemek	6
1.2. Forrásbázis és historiográfia	10
2. A British Legation szervezete és személyi állománya	16
2.1. A diplomáciai környezet és a szervezeti kiépülés kezdete	16
2.2. A követség személyi összetétele 1924 és 1941 között.....	23
2.2.1. A diplomáciai kar és a helyi munkatársak	23
2.2.2. Személyes háttér és diplomáciai pályafutás	31
3. A diplomáciai aktivitás a követi jelentések tükrében	35
4. A brit diplomaták magyarországi szerepe és tevékenysége	39
4.1. Sir Colville Barclay és az aktív külpolitika 1924–1928	39
4.1.1. A katonai ellenőrzés megszüntetéséről folyó vita.....	41
4.1.2. Az olasz–magyar–jugoszláv háromszög kérdése	55
4.1.3. A revíziós mozgalom árnyalatai brit szempontból	60
4.1.4. A legitimizmus kérdése	66
4.1.5. A külpolitikai elszigeteltség feloldására tett magyar kísérletek és a nemzetközi incidensek hatása	71
4.2. Viscount Chilston és a gazdasági válság évei 1928–1933.....	79
4.2.1. A gazdasági válság magyarországi hatása a brit diplomácia tevékenységére	81
4.2.2. A revíziós propaganda folytatása.....	84
4.2.3. A Habsburg-kérdés.....	93
4.2.4. Új irány a külpolitikában - Németország	97
4.3. Sir Patrick Ramsay és a német orientáció erősödése 1933–1935.....	98
4.3.1. Az erősödő revíziós mozgalom új hullámai.....	99
4.3.2. Az erősödő német irány	104
4.3.3. A magyar–jugoszláv incidens.....	107

4.4. Sir Geoffrey Knox és a kapcsolatok elhidegülésének kezdete 1935–1938	110
4.4.1. Németország árnyékában	113
4.4.2. Magyarország és a kisantant	116
4.5. Sir Owen O'Malley és diplomáciai kapcsolatok megszakítása 1939–1941	118
4.5.1. A brit propaganda magyarországi eszközei	118
4.5.2. Magyarország és a háború.....	122
4.5.3. A követség evakuálása.....	126
5. A diplomáciai kapcsolatok informális szintje	129
5. 1. A magyar politikai vezető rétegről alkotott brit vélemények	129
5.2. Hivatalos és félhivatalos kapcsolatok	141
6. Összegzés: a követi időszakok mérlege.....	152
7. Mellékletek	166
8. Felhasznált források és irodalom	175

1. A kutatási téma tudományos háttere

1.1. Tudományos célkitűzés és módszertani elemek

A két világháború közötti brit–magyar kapcsolatok történetével összefüggésben az utóbbi évtizedekben született feldolgozások és tanulmányok döntő többsége a hivatalos brit külpolitika „londoni oldaláról” mutatta be a két ország kapcsolatát, azonban mindeddig kevés szó esett a magyar eseményeket közvetlen közélről megfigyelő „budapesti oldalról”, amely a legfontosabb pillérét alkotta a brit diplomácia magyarországi működésének. 1921-re épült ki mind személyi apparátusát, mind működésének kereteit tekintve a kutatás középpontjában álló budapesti brit követség, a British Legation. A követség napi munkafolyamatának, diplomáciai tevékenységének, illetve a két világháború közötti magyar politikai és társadalmi térképen elfoglalt pozíciójának megismerése árnyaltabbá teheti a brit hivatalos állásponttal kapcsolatban eddig született összefoglalásokat. Hasonlóan kevésbé ismert, hogy ez a diplomáciai tevékenység a magyar ügyekben illetékes politikai osztály munkafolyamatán keresztül hogyan csatornázódott be a brit külügyminisztériumba, a Foreign Office-ba, és annak milyen hatása volt Magyarországra szempontjából a brit diplomácia gépezetére.

Az első világháborút követő béketárgyalások Magyarországgal kapcsolatos brit álláspontjáról, a Clerk-misszióról, a revíziós propaganda brit szálairól, Londonnak a két világháború közötti időszakban a magyar gazdaság pénzügyi megsegítésében és a kényes diplomáciai helyzetek tompítása során játszott szerepéről, valamint a második világháború alatti brit–magyar kapcsolatokról már születtek részletes összefoglalások. A két világháború közötti időszak brit–magyar érintkezéséből szigetszerűen kiemelkedő kérdések, így többek között Horthy Miklós kormányzó személyével és a nemzetközi incidensekké duzzadó diplomáciai botrányokkal (a frankhamisítási ügy, a fegyverszállítási ügy, a marseille-i királygyilkosság) összefüggő brit álláspont sem ismeretlen a történetírás előtt. A korszak eseményeivel kapcsolatban a budapesti brit követség szerepe, álláspontja és véleménye azonban eddig kisebb mértékben, inkább egyfajta mellékszálként látott napvilágot.

A kutatás időkeretét jelentő 1924 és 1941 közötti időszak meghatározásának alapvető vezérelve volt, hogy a budapesti brit követség működésének egységes időszaka egyúttal a magyar külpolitikának egy olyan korszakával találkozhatson, amely az Osztrák–Magyar Monarchia közös külpolitikájának hosszú évei után immár az önálló lábára állt magyar diplomáciát fémjelezte. Az első világháborút követően a magyar belpolitikai és gazdasági viszonyok konszolidálásával, a külpolitika előtérbe lépésével, továbbá a brit követség szervezeti kiépülésével és Sir Thomas Hohlert követően egy új brit követ kinevezésével az

1924-es év a kapuját jelentette a két ország közötti közvetlen, klasszikus diplomáciai kapcsolatoknak. A két világháború közötti időszakban Magyarországon szolgálatot teljesítő brit követek közül Sir Thomas Hohler 1924-ig tartó előbb budapesti főmegbízotti, majd követi rangban végzett diplomáciai munkája, Horthy Miklóssal való személyes kapcsolatának szerepe, illetve ennek, a brit diplomácia Magyarországgal kapcsolatos álláspontját esetlegesen befolyásoló hatása már számos tudományos műben helyet kapott, az 1924 és 1941 között Budapestre akkreditált brit diplomaták tevékenységének ilyen típusú elemzéséről azonban még nem született részletes összefoglalás.

Az 1919 és 1924 közötti időszakban Hohler munkája a szervezeti kiépülés szempontjából döntő jelentőséggel bírt, a kialakult követségi struktúra a következő tizenhét évre biztos alapot teremtett a brit diplomácia magyarországi jelenlétéhez. Hohler követi periódusa idején jelentkező problémák, a béketárgyalások Magyarországot érintő eseményeinek, a magyar gazdasági és belpolitikai konszolidáció részletes elemzéséhez nem csupán a budapesti követség tevékenységét lenne érdemes megvizsgálni, hanem a párizsi brit nagykövetség és a Népszövetség vonatkozó iratait is, amely azonban már túlmutat az értekezés keretein. Az 1924-es év azonban, szervezetileg és a diplomáciai munkafolyamatokat tekintve is, éles határként jelent meg a követség történetében, amelyhez nemcsak egy új követ érkezése, hanem a változó magyar politikai légkör is hozzájárult. Míg korábban a misszió feladatai döntő többségben a magyar gazdasági és belpolitikai kérdések, a népszövetségi kölcsön felvételére irányuló tárgyalások, illetve a trianoni békeszerződésből eredő problémák köré csoportosultak, addig az 1920-as évek második felétől, összhangban a magyar külpolitika aktivizálódásával, egyre szélesebb diplomáciai tér nyílt a brit külpolitika számára Magyarországon. Az 1930-as évek végéhez közeledve a diplomáciai környezet változásával ez a mozgástér ismét folyamatosan csökkent, amelynek eredményeként a követség 1941-ben történt evakuálásával megszűnt a brit diplomáciai képviselő Magyarországon, ezért a kutatás időbeli keretét az 1924 és 1941 közötti időszak határozta meg.

A vizsgált tizenhét év alatt öt brit követ teljesített szolgálatot Magyarországon. A követi időszakok súlyponti kérdéseit pontosan jelezték az adott időszak legfontosabb magyar kül- és belpolitikai, illetve gazdasági eseményei. Az első világháborút követően, az 1920-as évek első felére sikerült Magyarország belpolitikai és gazdasági konszolidációja révén újra a külpolitika felé fordulnia a Bethlen-kormánynak. Az új korszak mintegy szimbólumaként 1924-ben – Sir Thomas Hohler helyére – új követ érkezett Budapestre Sir Colville Barclay személyében, követi időszakának legfontosabb pontját a magyar külpolitika aktivizálódása jelentette. Utódja, Viscount Chilston az 1930-as évek fordulóján a gazdasági válság okozta nehézségek,

majd a német orientáció egyre erősödő hullámai között vezette a budapesti brit missziót. A gazdasági válság viharos éveit követő időszakban Sir Patrick Ramsay irányítása alatt a követség látóterét már ismét a külpolitikai helyzet és a tovább erősödő német orientáció foglalta el, ami Sir Geoffrey Knox szolgálata idején sem változott. A vizsgált időszak utolsó követeként, 1939-től már Sir Owen O'Malley látta el a diplomáciai feladatokat Budapesten, aki bár különösen megértően viszonyult Magyarország német nyomással szembeni nehéz politikai helyzetéhez, azonban a nemzetközi események hatására 1941-ben már nem maradt hátra más feladata, mint a követség evakuálásának levezénylése.

Az értekezés elsődleges célja, hogy olyan komplex megvilágításba helyezze Magyarországot és Nagy-Britannia két világháború közötti diplomáciatörténeti eseményeit, amelyek immár a budapesti brit követség történetével, a brit diplomaták tevékenységével, valamint a mindezt átszövő személyes kapcsolatrendszerrel együtt értelmezhetőek. Az értekezés egyik legfontosabb prioritása, hogy a brit követség szemszögéből mutassa be a két ország kapcsolatainak 1924 és 1941 közötti fontos állomásait, amelyek a legtöbb érdeklődést váltották ki a brit diplomaták körében, illetve betekintést nyújtson a misszió mindennapi diplomáciai munkájába: a szervezeti felépítéstől a napi jellegű működésig, a diplomaták Magyarországhoz fűződő ismereteit befolyásoló személyes találkozóktól a közvetve szerzett információkig, valamint az elemző követségi jelentésektől a bizonytalan eredetű vagy bizalmas értesülésekig. A Foreign Office Magyarországot illető álláspontjának ismertetése is fontos részletekkel szolgál a két ország diplomáciai kapcsolatainak elemzéséhez, azonban az értekezés a követség nézőpontját helyezi előtérbe, ezáltal a brit külpolitika döntésmechanizmusának az a szintje ismerhető meg, ami közvetlen összeköttetést biztosított Nagy-Britannia és Magyarország között.

A követség diplomáciai tevékenységének elemzési szempontjai között, a szakmai felkészültség mellett, nem elhanyagolható a diplomaták munkájának eredményességéhez hozzájáruló személyi kvalitásuk, valamint az érzékeny külpolitikai témák és a személyes kapcsolatok során tanúsított diplomáciai érzékük ismertetése. A brit diplomaták információszerzésének hatékonyságát növelték a vezető magyar politikusokkal ápolta bizalmas kapcsolatok, amelyek a magyar politikai helyzet elemzéséhez is fontos támpontot nyújtottak számukra, ezért a kutatás kiterjed a brit követség személyes kapcsolatrendszerének feltérképezésére is.

A brit diplomácia magyarországi működésének és mindennapi munkafolyamatainak megismerésére irányuló kérdések, így többek között, milyen információs csatornákon keresztül értesült a követség a politikai eseményekről, hogyan értékelte azokat, milyen

javaslatokat tett megoldásukra, egyáltalán tett-e javaslatokat, valamint hogyan válaszoltak mindekre a Foreign Office illetékes munkatársai, mind hozzájárulnak annak feltérképezéséhez, hogy a brit külpolitika Magyarországgal kapcsolatos álláspontjának alakításában milyen szerepet töltött be a „budapesti oldal”.

Nyolcvan-kilencven év távlatából a két ország kapcsolatainak félhivatalos és bizalmas jellegét előtérbe helyező diplomáciatörténeti kutatás számos nehézséget vetít előre. A diplomáciai tevékenység ezen részének, éppen jellegénél fogva, kevés esetben maradt írásos emléke a hivatalos táviratokban. Legfeljebb töredékesen, elszórva mutatkoznak erre utaló jelek, azonban a bizalmas, szigorúan bizalmas vagy titkos minősítéssel ellátott követi jelentések, a diplomaták, illetve a velük kapcsolatban állók személyes iratanyagai és memoárjai, továbbá a korabeli sajtó cikkei támpontot nyújthatnak a részletek mozaikszerű feltérképezéséhez. A vizsgált időszak bizalmas vagy titkos minősítésű követi jelentései legtöbb esetben nem nevezték meg a magyar információforrás személyét, ugyanakkor a mindennapi táviratok egészen a második világháború kezdetéig megjelölték, hogy a brit diplomaták értesülései a kormányzótól, a miniszterelnöktől, a külügyminisztertől vagy más vezető politikustól származtak-e. Azonban 1939-től kezdve, az információk kiszivárgásának veszélyétől és azok német kézbe kerülésétől tartva, a brit követség táviratai már nem tartalmaztak pontos neveket, forrásaikat csupán futárral, zárt diplomáciai postán keresztül küldött dokumentumok esetében jegyezték le írásos formában London számára. Ezek az évek a személyes kapcsolatok feltérképezése során így számos fehér foltot hagynak maguk után.

A személyes kapcsolatrendszerre vonatkozó diplomáciatörténeti kutatás során, a diplomácia művészetének fent említett sajátosságából fakadóan, a személyes és a szakmai elemek nem vizsgálhatók egymástól elkülönítve, azok csak egymást feltételezve léteznek, amely szempont jelen értekezés szerkezeti felépítésének meghatározásakor alapvető rendezőelvet jelentett. Ehhez igazodva az értekezés egyes fejezetei tematikus egységeket alkotnak a követség fizikai kiépülése, a brit diplomaták személyes életútja, háttere, magyarországi munkája, aktivitása és személyes kapcsolatrendszere alapján. Ugyanakkor kiemelkednek olyan, a két világháború közötti időszakon részben vagy egészben átívelő és a brit követséget aktívabb szerepvállalásra serkentő kérdések, mint például a revízió, a királykérdés vagy a német orientáció, amelyek az egyes követi időszakokhoz kapcsolva, időrendi struktúrában válnak leginkább áttekinthetővé.

A tematikus fejezetek nyújtanak betekintést a brit képviselő háború utáni kiépítésének részleteibe, a missziónak helyet biztosító Várnegyed-beli ingatlan kiválasztásának körülményeibe, a diplomata és a technikai-adminisztrációs munkatársakat magában foglaló

személyi állomány változásába, a követség szervezeti struktúrájába, általános működési folyamatába, valamint a diplomaták személyes kapcsolatrendszerébe, a magyar politikai vezető réteggel fenntartott kapcsolataikba. Fontos adalékkal szolgálhat a követek politikai életrajza, azon részletek megismerése, hogy a diplomatáknak volt-e bármilyen magyar családi kötelékük, ismerték-e megbízatásuk előtt Magyarországot, tudtak-e magyarul, hogyan fogadta őket a magyar politikai élet és a közvélemény. A követség diplomáciai munkájának feltérképezéséhez a Foreign Office-nak küldött követi jelentések mennyiségi és tartalmi szempontból történő vizsgálata és statisztikai elemzése nyújt támpontot: a követek milyen politikai eseményekkel foglalkoztak és milyen arányban, narratív vagy elemző jelentéseket készítettek-e, hogyan tükrözték a szövegek saját, személyes benyomásait és Magyarországgal kapcsolatos álláspontjukat.

A követi időszakok kronologikus felépítésének vázát azok a kül- és belpolitikai vagy gazdasági kérdések alkotják, amelyekre a követi jelentések tartalma alapján aktívan reagált a brit követség. Markánsan kirajzolódnak azok az elsősorban külpolitikai események, amelyek túlnyomó többségben szerepeltek a diplomáciai jelentések címei között. Ugyanakkor fontos megvizsgálni, hogy ezek a jelentések csupán az események tényszerű közlésére szorítkoztak-e, vagy valódi elemzést tartalmaztak, ezzel segítve a Foreign Office magyar ügyekben illetékes részlegének munkáját. Továbbá a jelentések tartalmi minősége, stílusa és szerkezete a diplomata felkészültségére, tapasztalatára és diplomáciai jártasságára is rámutathat.

A kutatás fent említett folyamata alapján a brit–magyar kapcsolatok eseményeinek a budapesti brit követség szemszögéből történő vizsgálata további részletekkel bővítheti az angol és magyar nyelvű szakirodalom nézőpontját, amely szerint Nagy-Britannia Magyarországgal kapcsolatos álláspontját a brit érdekek határán belüli jóindulat jellemezte a két világháború közötti időszakban.

1.2. Forrásbázis és historiográfia

A kutatás alapvető forrásbázisát a londoni *The National Archivesben* található követi jelentések alkotják, amelyek nemcsak az aktuális magyar bel- és külpolitikai eseményekről, gazdasági helyzetről nyújtottak tájékoztatást a Foreign Office részére, hanem – az adott követ személyiségétől függően – személyes benyomások, bizalmas értesülések és formális vagy informális találkozók beszámolóinak továbbítására is szolgáltak. Miután a követi jelentések a

Foreign Office magyar ügyekkel foglalkozó osztálya elé kerültek, az illetékes referensek, majd vezetők kézjegye, véleménye, megjegyzése és javaslata is gyakran megjelent rajtuk.¹

A brit külügyminisztérium archív anyagai között a budapesti brit követségről küldött jelentésekhez csatoltak más – pl. bukaresti, belgrádi vagy prágai – brit követségről küldött, de Magyarországgal foglalkozó jelentéseket, a Foreign Office diplomatái által készített memorandumokat és válaszleveleket, valamint a Népszövetség üléseiről készült kapcsolódó feljegyzéseket is, amelyeket gyakran továbbítottak tájékoztatásul a budapesti brit követségre.

Bár sok diplomáciai feljegyzés csupán általános tájékoztatást és tényszerű közlést nyújtott a mezőgazdasági és ipari helyzetről, belpolitikai folyamatokról, konzuli ügyekről, magyar politikusok külföldi látogatásáról, vagy éppen sajtószemle továbbítására szolgált, ugyanakkor számos elemző jellegű és bizalmas információkat tartalmazó jelentés született. Ez a meglehetősen terjedelmes, naptári évenként átlagosan 1400 oldalnyi forrásanyag képezi a kutatás alapját, amelynek éves megoszlása azonban nem egyenletes a vizsgált tizenhét év folyamán. Az iratok számát tekintve kiemelkedően aktív évnak számított 1926, amikor mintegy 500 db jelentést és táviratot küldtek Magyarországgal kapcsolatban 3100 oldal terjedelemben, míg 1936-ban csupán 200 db dokumentum született 900 oldalnyi terjedelemben.

A brit követség munkatársainak esetleges titkosszolgálati tevékenységben való részvételéről szolgálhatnak információkkal a Special Operation Executive (SOE) *The National Archives*ben őrzött iratai, mindegyre vonatkozóan azonban egyelőre csak kevés utalás található. A két világháború közötti időszakban Budapesten szolgáló diplomaták közül egyedül a mintegy húsz évig szolgálatot teljesítő Frank Gann Redward titkár, majd sajtóattasé neve tűnt fel a SOE 1939–1946-ig terjedő időszakából származó archív anyagai között, személyes aktáját 2012-ben nyitották meg. A SOE iratai jelenleg csak részben hozzáférhetőek a zárolások miatt, illetve jelentős mennyiségű dokumentum semmisült meg a SOE Baker streeti épületében 1945-ben pusztító tűz során. Bár Redward nevének titkosszolgálati iratokban történő feltűnése a brit diplomácia magyarországi szerepét újabb színnel árnyalja,

¹ *The National Archives*. Foreign Office Political/Consular Departments: General Correspondence from 1906-1966. (Továbbiakban TNA FO). A kiváló állapotban fennmaradt és többségében az 1970–1980-as években megnyitott diplomáciai iratok időrendi sorrendben kötve kutathatók. A Magyar Nemzeti Levéltár mikrofilmgyűjteményében (X szekció) a *Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása – Anglia – Public Record Office (25819)* anyagai között számos mikrofilm tekercs található a vizsgált időszak diplomáciai jelentéseiről Sipos Péter és H. Haraszi Éva kutatása révén, azonban az ott szereplő diplomáciai jelentések felhasználása – a teljesség hiányában – nem volt lehetséges.

azonban a hozzáférhető iratok csak Redward személyes anyagát tartalmazzák, magyarországi tevékenységére vonatkozó jelentések egyelőre nem érhetők el.²

A hivatalos diplomáciai iratok mellett a követek személyes iratállománya is a kutatás fontos forrásbázisát jelentetik, amennyiben még a diplomáciai jelentések bizalmas vagy titkos minősítéssel ellátott dokumentumai által sem tartalmazott részleteket tárnak fel. A vizsgált időszakban, Magyarországon szolgálatot teljesítő öt brit követ közül csak három esetben található magániratok levéltári állományban. A *London School of Economics and Political Science* levéltárában őrzött magángyűjtemény Sir Colville Barclay személyes levelezését, számos diplomáciai feljegyzést, fényképeket, valamint még a követségi szakácsnaplót is tartalmazza budapesti tartózkodása időszakából.³ Viscount Chilston néhány magánjelleű levelét a *Kent History and Library Centre* őrzi, azonban ezek között nem található magyar vonatkozású feljegyzés.⁴ Hasonlóan, Sir Owen O'Malley családi iratainak egy része ugyan megtalálható a *National Library of Ireland* kéziratárában, amelyek azonban a család 19. századi történetére vonatkoznak, magyarországi szolgálatát érintő dokumentumokat nem tartalmaz.⁵

A levéltári források mellett fontos adalékkal szolgálhatnak a diplomaták memoárjai is. A Budapesten akkreditált brit diplomaták közül csupán Sir Owen O'Malley követnek és Frank Gann Redwardnak született és/vagy maradt fenn memoárja. Redward a brit követség 1941-es evakuálásáig Magyarországon teljesített szolgálatot, majd 1945 és 1948 között a Szövetséges Ellenőrző Bizottság brit tagjaként tért vissza Magyarországra. 1956-ban írta meg több mint 300 oldalas visszaemlékezését, *In Europe's Boiling Pot. Memoires of a sailor turned diplomat* címmel, amelyben részletes képet fest magyarországi tapasztalatairól, a két világháború közötti magyar eseményekről, számos – máshol nem említett – színes részlettel szolgál a budapesti követség mindennapi életéről és működéséről.⁶ O'Malley *The Phantom Caravan*

² The National Archives. Special Operation Executive. Frank Gann Redward personnel file (Továbbiakban TNA HS9/1239/6 22666), lásd 1. kép

³ A gyűjteményt Sir Colville Barclay lánya adományozta a levéltárnak. *London School of Economics and Political Science*. BARCLAY/7 – Papers relating to Sir Colville Barclay as British Minister in Hungary. 1924–1928. (Továbbiakban LSE BARCLAY/7)

⁴ *Kent History and Library Centre*. Douglas, Aretas Akers (1876–1947) 2nd Viscount Chilston. Reference number CKS-U564.

⁵ *National Library of Ireland*. O'Malley, Sir Owen St Clair (1887–1974) Knight Diplomat. History of the Belclare, Co. Mayo, branch of the O'Malley family from 1820 to 1860, by Sir Owen O'Malley. MS 5,620.

⁶ A 302 oldalas visszaemlékezés ugyan a maga nemében egyedülállónak számít, azonban megfelelő forráskritikával érdemes kezelni. A szerző az előszóban maga is felhívta a figyelmet némely részlet és adat pontatlanságára, amely az emlékezete hiányosságából fakad. A Magyarországon töltött időszak leírásának mintegy száz oldalt visszaemlékezésében, amely a két ország közötti diplomáciai kapcsolat kevésbé ismert részleteit bemutató, a hivatalos követi jelentésekből hiányzó személyes megjegyzésekkel, észrevételekkel, a követség mindennapi életét és működését bemutató egyedülálló információkkal szolgál. A memoár kéziratát a *University College London, School of Slavonic and East European Studies Library* részlege őrzi. Redward,

című művében röviden számolt be magyarországi munkájáról, de számos személyes emléket örökített meg, különösen a követség evakuálásának folyamatával kapcsolatban, milyen viszontagságokkal kellett szembenézniük útjuk során, azonban már az előszóban megjegyezte, hogy bizonyos személyes információkat tartalmazó részleteket nem oszthatott meg visszaemlékezésében. A Foreign Office hatékony működése a munkatársak egymás közötti feltétlen bizalmán múlt, amely gyorsan megrendült volna, ha a „*kölcsönös bizalom fellegvárát*” szavaik későbbi nyilvánosságra kerülésével veszélyeztették volna.⁷

A brit diplomácia személyi összetételéről évkönyv formában a *The Foreign Office List* ad kitűnő áttekintést, amelynek segítségével évenkénti bontásban feltérképezhető a Foreign Office magyar ügyekben illetékes osztálya, a budapesti brit követség szervezeti felépítése és személyi állományának változása, ugyanakkor csupán a diplomáciai státuszokra vonatkozóan biztosít információkat, a követség teljes létszáma tekintetében nem.⁸

A *Magyar Nemzeti Levéltárban* a brit–magyar kapcsolatokról fellelhető magyar forrásanyag erősen hiányos és/vagy sérült. A megmaradt magyar iratanyagra általánosságban jellemző, hogy tematikailag rendezetlen, általában csak időszak és nagyobb tematikai egységek közös kombinációja alapján kereshető és szűrhető a dokumentumok mennyisége, de ekkor is szükséges az iratok tételes átnézése.⁹ Horthy Miklós kormányzó és a miniszterelnökök külpolitikai iratai kevés brit követségi vonatkozású feljegyzést, levelet tartalmaznak. Külpolitikai szempontból az egyik legaktívabb évet, 1927-et tekintve, Horthy külpolitikai tartalmú iratai között egy brit vonatkozású feljegyzés sem található. Bethlen István iratainak esetében elsősorban a londoni magyar követségtől származnak brit színtartalmazó dokumentumok, és csak kisebb mértékben találhatók feljegyzések Bethlen és a budapesti brit diplomaták közötti találkozókról. A külügyminisztériumi archív anyagok között azonban fennmaradt néhány értékes forrás a brit diplomatákkal folytatott megbeszélésekről. A legbővebb magyar forrásanyagot Walko Lajos és Kánya Kálmán külügyminiszter iratai jelentik.

Frank Gann: *In Europe's Boiling Pot: Memoirs of a Sailor Turned Diplomat*. Manuscript. Turkey, 1956. University College London, School of Slavonic and East European Studies Library, Redward Collection. (Továbbiakban Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m.)

⁷ O'Malley, Sir Owen St. Clair: *The Phantom Caravan*. London, John Murray, 1954. (Továbbiakban O'Malley, Sir O. St. Clair: *The Phantom Caravan*. i.m.)

⁸ *The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book*. Edited for Godfrey E. P. Hertslet. London, Harrison and Sons, Ltd. 1907–1965. (Továbbiakban FO List)

⁹ *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K szekció Polgári kori kormányhatóságok levéltárai. Külügyminisztériumi Levéltár 1918–1945*. K 58 A Miniszter Kabinetje 1918–1944, K 63 Politikai Osztály 1918–1944, K 64 A Politikai Osztály rezervált iratai, K 69 Gazdaságpolitikai Osztály 1924–1940, K 92 Londoni Követség 1921–1941 [–1948] (Továbbiakban MNL OL K 58, K 63, K 64, K 69, K 92)

A korabeli források között fontos szerepet játszanak a magyar és angol nyelvű sajtóanyagok és visszaemlékezések, valamint a Magyar Távirati Iroda hírei is, amelyekből mozaikszerűen összeállíthatóak a követség kapcsolati hálójának egyes részletei: a brit diplomaták a magyar politikai élet mely tagjaival tartottak kapcsolatot, milyen kulturális, sport, jótékonyági vagy társasági eseményekre jártak, milyen kép alakult ki róluk a magyar közvélemény körében.

A korszak brit–magyar kapcsolataira vonatkozó levéltári dokumentumokból több angol és magyar nyelvű forrásgyűjtemény is közöl válogatást. A *Documents on British Foreign Policy* című monumentális 25 kötetes forrásgyűjtemény az 1919 és 1939 közötti brit külpolitikai iratok tematikai válogatása, amely Sir Thomas Hohler, illetve Sir Geoffrey Knox időszakából tartalmaz követi jelentéseket.¹⁰ Haraszti-Taylor Éva Sir Alvary Frederic Gascoigne brit diplomata táviratait tartalmazó forráskiadványa a vizsgált időszakot követő, 1945–1946-os éveket öleli fel, ezért Gascoigne 1941 előtti magyarországi munkájára vonatkozóan csak kevés utalás található benne.¹¹ A magyar nyelvű forrásgyűjtemények közül kiemelkedő a Zsigmond László által szerkesztett *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához* c. ötkötetes forrásgyűjtemény, amely számos, a brit követek és a magyar külügyminiszterek közötti találkozókról készült, napi jelentést közöl. A további, Horthy Miklós, Bethlen István és a magyar külpolitika iratait felölelő magyar nyelvű forráskiadványok kisebb mértékben tartalmazznak brit–magyar kapcsolatokra vonatkozó dokumentumokat.¹²

A magyar és az angol nyelvű szakirodalomban születtek már olyan monográfiák, tanulmányok a brit–magyar kapcsolatok két világháború közötti időszakát érintve, amelyek a budapesti brit követség diplomáciai tevékenységének dokumentumait is felhasználták, azonban alapvető fókuszuk a brit kormány Magyarországgal kapcsolatos hivatalos álláspontja

¹⁰ *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*. Edited by E. L. Woodward – Rohan Butler. London, His Majesty's Stationery Office, 1950.

¹¹ Haraszti-Taylor, Éva: *'Dear Joe' Sir Alvary Frederick Gascoigne (1893–1970): A British Diplomat in Hungary after the Second World War*. Nottingham, Astra Press, 2005. (Továbbiakban Haraszti-Taylor, E.: *'Dear Joe' Sir Alvary Frederick Gascoigne*. i.m.); Ismerteti Barta Róbert: Éva Haraszti-Taylor: Sir A. F. Gascoigne brit nagykövet Magyarországon a második világháború után. In *KLIÓ: Történelmi szemlélő folyóirat*. 2005. 14. évf. 1. sz. 144–150.

¹² *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. Szerk.: Zsigmond László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962. (Továbbiakban *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához*. i.m.); *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945*. Szerk.: Pritz Pál. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. (Továbbiakban *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez*. i.m.); *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945*. Szerk.: Nemes Dezső – Karsai Elek. Budapest, Kossuth, 1959. (Továbbiakban IET); *Bethlen István titkos iratai*. Szerk.: Szinai Miklós – Szücs László. Budapest, Kossuth, 1972. (Továbbiakban *Bethlen István titkos iratai*. i.m.); *Horthy Miklós titkos iratai*. Szerk.: Szinai Miklós – Szücs László. Budapest, Kossuth, 1963. (Továbbiakban *Horthy Miklós titkos iratai*. i.m.)

maradt. C. A. Macartney és Thomas L. Sakmyster Magyarország két világháború közötti időszakára vonatkozó kutatásaiban már nagyobb szerepet kapott a budapesti brit követek tevékenysége.¹³ Bátonyi Gábor angol nyelvű monográfiájában közép-európai kontextusban mutatta be Nagy-Britannia és Magyarország 1918 és 1933 közötti kapcsolatait.¹⁴ A vizsgált időszakot ugyan csak részben fedi, de Lojkó Miklós 1919 és 1925 közötti éveket felölelő angol nyelvű műve, szintén közép-európai nézőpontból vizsgálva a két ország kapcsolatát, részletgazdag összefoglalása ezen évek meghatározó magyar politikai eseményeinek, valamint a Magyarország gazdasági rekonstrukciójában játszott brit szerepvállalásnak.¹⁵

A magyar nyelvű szakirodalmat tekintve, Arday Lajos nemcsak a két ország teljes 20. századi kapcsolatát foglalta össze, hanem *Térkép, csata után* c. művében, az 1918–1919-es évet vizsgálva, részletes áttekintést adott többek között a magyar határok megrajzolásában játszott brit szerepvállalásról, a Tanácsköztársaság idején létező brit–magyar kapcsolatokról és a Clerk-misszióról is.¹⁶ Bán D. András a Magyarország második világháborús hadbalépését megelőző négy évet dolgozta fel, bemutatva, hogyan viszonyult Magyarországhoz a brit külpolitika, hogyan értékelte a Foreign Office Magyarország külpolitikai lépéseit.¹⁷ Magyarics Tamás tanulmányában pedig Magyarország, Nagy-Britannia közép-európai politikájában betöltött szerepét vizsgálta az első világháborút követő időszakban.¹⁸

Jeszenszky Géza műveiben a brit külpolitikai vonalvezetés oldaláról vizsgálta Magyarország lehetőségeit, illetve a brit politikai- és társadalmi körök Magyarországgal kapcsolatos mintegy száz éven átívelő álláspontjának változását.¹⁹ Frank Tibor

¹³ Macartney, C. A.: *October fifteenth: A History of Modern Hungary 1929–1945*. Part I–II. Edinburg, University Press, 1957. (Továbbiakban Macartney, C. A.: *October fifteenth*. i.m.); Sakmyster, Thomas L.: István Bethlen and Hungarian Foreign Policy, 1921–1931. In *Canadian-American Review of Hungarian Studies*. Vol. 5. No. 2 (Fall 1978). 3–16. (Online: Elektronikus Periodika Archívum Adatbázis, www.epa.uz.ua – letöltve: 2016.11.18.); Uő.: *Hungary, the Great Powers, and the Danubian Crisis 1936–1939*. Athens, The University of Georgia Press, [1980]. 25–59. (Továbbiakban Sakmyster, T. L.: *Hungary, the Great Powers, and the Danubian Crisis*. i.m.)

¹⁴ Bátonyi Gábor: *Britain and Central Europe 1918–1933*. Oxford, Clarendon Press, 1999. (Továbbiakban Bátonyi G.: *Britain and Central Europe*. i.m.);

¹⁵ Lojkó Miklós: *Meddling in Middle Europe: Britain and the 'lands between', 1919–1925*. Budapest, Central European University Press, 2006. (Továbbiakban Lojkó M.: *Meddling in Middle Europe*. i.m.)

¹⁶ Arday Lajos: *Az Egyesült Királyság és Magyarország. Nagy-Britannia és a magyar–angol kapcsolatok a 20. században*. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2005.; Arday Lajos: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában (1918–1919)*. Budapest, Magvető Kiadó, 1990. (Továbbiakban Arday L.: *Térkép, csata után*. i.m.)

¹⁷ Bán D. András: *Illúziók és csalódások: Nagy-Britannia és Magyarország, 1938–1941*. Budapest, Osiris, 1998. (Továbbiakban Bán D. A.: *Illúziók és csalódások*. i.m.)

¹⁸ Magyarics Tamás: Nagy-Britannia Közép-Európa-politikája 1918-tól napjainkig. In *Grotius*. A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének tudományos folyóirata, 2007. 1–60. (Online: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=RHIXRV> – letöltve: 2016.12.10.) (Továbbiakban Magyarics T.: *Nagy-Britannia Közép-Európa-politikája*. i.m.)

¹⁹ Jeszenszky Géza: *Az elveszett presztizs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában*. Budapest, Magvető, 1986.; Jeszenszky Géza: *Magyarország a brit gondolkodásban és külpolitikában, 1918-tól*

tanulmányaiban a magyar közélet szereplőinek brit orientációját elemezte: milyen feltételei, jelentősége és lehetőségei voltak Magyarországon egy angolbarát irányvonalnak.²⁰

A Horthy-korszak egy-egy brit kapcsolatot (is) tartalmazó epizódját dolgozta fel Zeidler Miklós a Magyar Revíziós Ligáról, Ránki György a Clerk-misszióról, Barta Róbert az Oxfordi Magyar Liga tevékenységéről szóló tanulmányában, Bátonyi Gábor és Lukács Zs. Tibor pedig a revíziós propaganda londoni szárait kutatta.²¹ Romsics Ignác a „magyar kérdés” brit külpolitikában elfoglalt helyét és aspektusait vizsgálta 1914 és 1946 között, így többek között a trianoni békeszerződéssel és a két világháború közötti magyar revíziós mozgalommal kapcsolatos brit álláspontot.²²

2. A British Legation szervezete és személyi állománya

2.1. A diplomáciai környezet és a szervezeti kiépülés kezdete

A Foreign Office az első világháború előtt Magyarországra az Osztrák–Magyar Monarchia részeként, a Monarchiára pedig közép-európai politikájának szereplőjeként tekintett, azonban már a 19. században megmutatkoztak a brit–magyar közvetlen diplomáciai kapcsolatok kialakításának első jelei. 1848-ban, majd 1869-ben is kezdeményezte a magyar fél a – bécsi brit nagykövetség mellett létező – pesti brit képviselő megalapítását. A javaslatot csak 1871-ben koronázta siker, amikor a keleti kérdés és a magyarországi gazdasági érdekek fontossága miatt már a Foreign Office is elérkezettnek látta az időt a közvetlen kapcsolatok kialakítására, így megkezdte működését a pesti brit főkonzulátus.²³

1945-ig. In *Külügyi Szemle*. 2014. (13. évf.) 2. sz. 150–175. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.)

²⁰ Frank Tibor: A magyar külpolitika angolszász orientációja a második világháború előtt és alatt. In *Külügyi Szemle*. 2006. (5. évf.) 1–2. sz. 253–265. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.); Frank Tibor: Bethlen István, Balogh József és a magyar külpropaganda 1933 és 1944 között. In *Konzervatív gondolkodók: egy akadémiai ülészak előadásai*. Szerk.: Papp Gábor. Budapest, Kossuth Kiadó, 2016. 99–146.; Frank Tibor: Magyarország a brit politikai gondolkodásban 1919–1945. In *Limes*. 2008. 21. évf. 45–56. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.)

²¹ Zeidler Miklós: A Magyar Revíziós Liga. In *Századok*. 1997. 2. sz. 303–351.; Ránki György: A Clerk-misszió történetéhez. In *Történelmi Szemle*. 1967. 171–202. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.) (Továbbiakban Ránki Gy.: A Clerk-misszió történetéhez. i.m.); Barta Róbert: Oxfordi Magyar Liga a magyar önrendelkezésért. In *Debreceni Szemle*. 1994. 2. évf. 3. sz. 370–376.; Lukács Zs. Tibor: The Hungarian Quarterly 1936–1941. Hungarian propaganda for Great Britain before the second world war. In *Hungarian Studies* 13. No. 1. 1998–1999. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1998–1999. 98–122. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.); Bátonyi Gábor: *British foreign policy and the problem of Hungarian revisionism in the 1930s*. Kézirat. [H.n.], 2004. (Online: www.researchgate.net – letöltve: 2016.10.26.) (Továbbiakban Bátonyi G.: *British foreign policy*. i.m.)

²² Romsics Ignác: A brit külpolitika és a „magyar kérdés”, 1914–1946. In *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 34–131. (Továbbiakban Romsics I.: *A brit külpolitika és a „magyar kérdés”*. i.m.)

²³ Tüzes Károly: A budapesti brit főkonzulátus megalapítása (1867–1872). In *Világtörténet*. 1996. 1. sz. 36–44. (Online: www.tti.btk.mta.hu – letöltve: 2017.01.17.)

Az első világháborút követően az utódállamok létrejötte a brit külpolitika közép-európai szerepvállalása nehéz politikai, gazdasági és katonai kihívást jelentett, ugyanakkor magában foglalta a teljesen önálló, már a konzulátus szerepén túlmutató brit–magyar diplomáciai kapcsolatok kialakításának lehetőségét is. 1919-től megjelentek a közvetlen összeköttetés első jelei, gazdasági, katonai és klasszikus diplomáciai szintéren egyaránt. A magyarországi bolsevik hatalomátvétel térségre gyakorolt hatásától tartva, amely mellett természetesen a francia térnyerés visszaszorítása is fontos tényezőként jelent meg, London egyre aktívabb magyarországi szerepvállalása volt megfigyelhető. 1919-ben Budapestre érkezett egy-egy misszió tagjaként Sir William H. Beveridge közgazdász, majd Sir Thomas Montgomery-Cuninghame ezredes, a bécsi brit nagykövetség katonai főmegbízottja is, aki a Peidl-kormány megalakításában működött közre, illetve Sir Ernest Troubridge admirális, akinek – a Nemzetközi Duna Bizottság elnökeként – legfőbb feladata a dunai hajózás biztosítása volt. Reginald Gorton tábornok pedig, az antant-misszió tagjaként, brit katonai képviselőként teljesített szolgálatot Magyarországon.²⁴

A brit diplomáciai tevékenység aktivizálódásának fontos állomását jelentette 1919 áprilisában a Smuts-, majd 1919 őszén a Clerk-misszió budapesti érkezése.²⁵ Majd 1919. december 15-től megkezdte szolgálatát Nagy-Britannia első Budapestre akkreditált főmegbízottja, Sir Thomas Hohler, akinek megbízatása alatt épült ki a két világháború között ismert brit követség szervezete. Így az 1920-as évek elejétől a brit diplomácia magyarországi jelenléte hárompillérű rendszeren nyugodott: 1) főmegbízotti hivatal, majd követség; 2) konzulátus; 3) a katonai ellenőrző bizottság brit delegáltja, 1927-től katonai attasé.

Sir Thomas Hohler szolgálati ideje alatt sok és sokféle munka hárult a brit misszióra: egymást érték a békeszerződésekkel kapcsolatos konferenciák, naponta kapták az instrukciókat a párizsi Nagykövetség Tanácsától, emellett a belpolitikai fejlemények, így többek között a fehér terror, majd a királypuccsok is újabb és újabb kihívást jelentettek. Az első világháborút követő zűrzavaros politikai és gazdasági helyzetben a szövetséges hatalmak megbízottainak feladata lett a békeszerződések érvényre juttatása, amely a legbonyolultabb diplomáciai megbízatásnak bizonyult, és nehéz feladat elé állította Hohler is. Mindennek végrehajtásához azonban nagy segítséget jelentett a magyar politikai és társadalmi körökben tapasztalható széleskörű elfogadottsága, amelyhez nagymértékben hozzájárultak személyes

²⁴ A brit külpolitika közép-európai vonatkozásairól lásd bővebben Magyarics Tamás: *Nagy-Britannia Közép-Európa-politikája*. i. m. 2–6.; Frank Tibor: *Magyarország a brit politikai gondolkodásban*. i. m. 45–46.; Arday L.: *Térkép, csata után*. i.m. 92–95., 105–107.; Sakmyster, Thomas L. Great Britain and the establishment of Horthy regime. In *Eastern Europe and the West: selected papers from the Fourth World Congress for Soviet and East European Studies*. Harrogate, 1990. Ed. Morison, John. New York: Saint Martin's Press, Inc., 1992. 71–72.

²⁵ A Clerk-misszió munkájához lásd bővebben Ránki György: *A Clerk-misszió történetéhez*. i.m. 156–187.

jellemvonásai is. Közeli munkatársa, Redward szerint csendes és barátságos magatartása, valamint fanyar humora miatt gyorsan kedveltté vált a magyarok körében, de „ügyesen” segítette felesége is.²⁶ Hohler tevékenysége azonban brit politikai körökben kritikával is találkozott. Josiah Wedgwood ezredes, az 1920-ban Budapesten vizsgálódó munkáspárti parlamenti bizottság tagjaként, nemcsak a főmegbízott személyével kapcsolatos ellenérzéseit fogalmazta meg Londonban, hanem Curzon külügyminiszternek egyenesen leváltását javasolta, mert „gyenge és befolyással nem rendelkező ember, aki túlságosan azonosul a régi rezsim embereivel”.²⁷ A brit munkáspárt más tagjai is igyekeztek elérni Hohler visszahívását, a Foreign Office azonban egészen 1924-ig megtartotta hivatalában.²⁸

A főmegbízotti hivatal a Várnegyedben található Tárnok utca 5. szám alatt működött.²⁹ A főmegbízott mellett már a kezdetektől kereskedelmi tanácsos is dolgozott, először Richard John Edwards Humphreys személyében, akinek kihelyezésében valószínűleg döntő szerepet játszott helyismerete. 1896-ban ugyanis a Monarchiában tanult magyar nyelvet és kereskedelmi ismereteket, 1907 és 1910 között pedig a budapesti Kereskedelmi Akadémia tanára volt.³⁰ 1921-től elsőtitkárral, harmadtitkárral és konzullal, majd 1921-ben másodtitkárral bővült a budapesti brit diplomáciai apparátus.³¹ Már a kezdetektől felmerült magyar állampolgárok alkalmazásának lehetősége a misszió mindennapi feladatainak ellátásához, amely gyakorlat más országok képviseleteinél is jellemző volt később. A biztonsági kockázatot nem jelentő magyar alkalmazottak helyismeretük, nyelvtudásuk, politikai és társadalmi kapcsolataik, összekötő szerepük miatt értékes munkaerőnek bizonyultak a brit diplomácia számára. 1920-ban Hohler egy bizonyos Dr. Kaufmann Sándor tolmácsként való alkalmazását javasolta magyar nyelv és jogi ismeretei miatt, aki korábban 27

²⁶ Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 77–79., 154.

²⁷ Idézi Arday Lajos: Horthy Miklós angol-amerikai megítélése. In *Acta Historica Hungarica Turiciensia*. 26. évf. 1. sz. 157. (Online: www.epa.oszk.hu – letöltve: 2016.11.17.)

²⁸ MNL OL K 64, 12. cs. 41. t. 76 res/pol. 924. Szapáry követ levele. London, 1924. február 19.

²⁹ Diplomáciai képviseletek Budapesten. In *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék*. 1922–1923. 28. évf. Budapest, Franklin Társulat. 28. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.08.14.) (Továbbiakban *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék*); A brit diplomáciai misszió számára helyet biztosító ingatlanról csak a második világháborút követő időszak esetében készült összefoglalás, amikor a képviselet a Harmincad utca 6. szám alatti, korábban a Hazai Banknak helyet adó épületbe költözött. Bővebben lásd *Harmincad utca 6. Budapesti történet a huszadik századból*. Szerk.: Nigel Thorpe, Matyisin Petra. Kiadta Nagy-Britannia és Észak-Írország Nagykövetsége, Budapest, 2000.

³⁰ FO List 1920. 54., 397.

³¹ 1921-től Wilfrid Athelstan Johnson elsőtitkár (majd Hohler távollétében ideiglenes ügyvivő), Edward Osborne Coote és John Helier Le Rougetel harmadtitkárok, Laurence Milner Robinson konzul, majd 1921-től John Balfour másodtitkár. FO List 1921. 52., 228.; Uo. 1922. 53.

évig szolgált a brit konzulátusnál, 1914 augusztusától pedig alkonzulként látta el a Magyarországon élő brit állampolgárok védelmét.³²

1921 nyarán, a diplomáciai kapcsolatok hivatalos felvételét követően, a főmegbízotti hivatal követségi státuszt kapott, ehhez hasonlóan, Magyarország pedig követségi rangú képviselőt létesített Londonban. A magyarországi misszió a brit külpolitikai látótérben elfoglalt szerepének és súlyának megfelelően nem nagykövetségi, hanem követségi besorolást kapott, így a hivatalos dokumentumokban *British Legation* néven szerepelt. Ennek megfelelően nem a legmagasabb, nagyköveti rangú diplomata vezette, hanem a rangban következő rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter (*Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary*). Így Hohler 1921. július 26-tól már nem főmegbízotti rangban, hanem követként irányította a budapesti brit diplomácia munkáját, 1922. április 1-től pedig a konzuli feladatok ellátásával is megbízta a brit külügyminisztérium.³³

A szervezeti kiépüléssel párhuzamosan szükségessé vált egy új, nagyobb követségi épület is. 1920 nyarán kezdődtek el az egyeztetések a Werbőczy utca 1. szám alatt található épülettel kapcsolatban, amely jellegzetes, régi budai, udvar köré épült ingatlan volt, elegáns, fehérre festett falakkal és zöld spalettákkal.³⁴ Az épület megvásárlásának lehetőségét Hohler felterjesztette a Foreign Office számára, a végleges elhatározást azonban számos tényező befolyásolta. Egyrészt stratégiai döntést kellett hozni a követség Budapesten belüli elhelyezkedésével kapcsolatban. Bár számos diplomáciai képviselő – többek között a francia követség is – a pesti oldalon működött, és Pest melletti érveként szólt a parlament, valamint az üzleti világ és sajtóélet központjának elhelyezkedése is, azonban Hohler mindenképpen Budát javasolta helyszínül. A diplomáciai munka szempontjából fontos kormányzati szervek, a kormányzó palotája, a miniszterelnök irodája, a külügyminisztérium és a hadügyminisztérium is Budán helyezkedett el, a döntésben azonban különösen a magyar külügyminisztérium közelsége játszhatott szerepet, amely ekkor a Várnegyedben, a Dísz tér 1. szám alatt állt. Redward meglátása szerint, így „*nem tűnt túlságosan hivatalos jellegűnek, ha a főmegbízott délutáni sétája során meglátogatta a külügyminisztert*”. A korai időszakban ezeknek a

³² TNA FO 371 4858/K5211/832/203. Dr. Kaufmann. From Mr. Hohler, 21 March 1921. 19–20.; *Népszava*. 42. évf. 195. sz. 1915. augusztus 15. 5. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.08.14.)

³³ FO List 1924. 247.

³⁴ A korabeli Werbőczy utcát ma Táncsics Mihály utcának hívják, amely a Magyar Nemzeti Levéltár Bécsi kapu téri épületét és a Halászbástyát köti össze. Brophy, John: *Ilonka speaks of Hungary. Personal Impressions and an Interpretation of the National Character*. London, Hutchinson & Co, 1936. 35. (Továbbiakban Brophy, J.: *Ilonka speaks of Hungary*. i.m.)

látogatásoknak a hatására „szívélyes kapcsolat fejlődött ki a brit követ és a külügyminiszter között”.³⁵

Továbbá más jelölt is akadt a vételre, báró Hatvany Ferenc festő személyében, aki hatmillió koronás vételi ajánlatot tett, míg Nagy-Britannia mintegy 9 200 angol fontnak megfelelő öt és fél millió koronát fizetett volna érte, amely a kiváló elhelyezkedés miatt igencsak kedvező árnak minősült még akkor is, ha felújításra szoruló állapotban volt az épület. Az alacsonyabb vételi ajánlat ellenére a tulajdonos hajlandó lett volna az épületet Nagy-Britanniának eladni, és 1921 októberéig várni a kifizetéssel, ha London garanciális biztosítékot nyújt számára, hogy valóban meg fogja vásárolni az ingatlant.³⁶

Harmadrészt, bár viszonylag jó állapotban volt az épület, de a csatornázási, fűtési és világítási rendszer felújításra szorult, ami a vételáron felül még jelentős értékű strukturális, átalakítási beruházást jelentett volna a Foreign Office-nak. Az épület legkorábban – az előző bérlő kiköltözése miatt – csak 1921 augusztusában kerülhetett volna brit tulajdonba, mindez pedig azt jelentette, hogy a felújítási munkálatok hat hónapos időtartama miatt leghamarabb 1922 februárjában vagy márciusában költözhetett volna be a misszió az új épületbe.³⁷

A vásárlás és a korábbi bérelt ingatlan közötti hatalmas pénzügyi különbség miatt a brit külügyminisztérium végül úgy döntött, hogy egyelőre három évre, évi 500 fontos bérleti díj ellenében meghosszabbítják a Tárnok utcai épület bérleti szerződését, az ingatlanvásárlási opciót pedig későbbi időpontra halasztották.³⁸ 1921 decemberében merült fel ismét a Werbőczy utcában lévő épület megszerzésének lehetősége. Az épület megvásárlásával kapcsolatos végső egyeztetésekről és részletekről a források már nem tettek említést, végül azonban 1924 augusztusában átköltözött a képviselő a Werbőczy utcába.³⁹ A követség épületéről, belső tereiről és kertjéről egyedülálló fényképgyűjteményt tartalmaz Sir Colville Barclay személyes iratanyaga.⁴⁰ Bár egészen 1941-ig a budai épület maradt a képviselő fő központja, azonban a háború kitörése után Sir Owen O'Malley úgy döntött, hogy a követség

³⁵ Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 140.

³⁶ TNA FO 371 4868/C1554/850/21. Legation House for Budapest. From Mr. Athelstan Johnson, 15 July 1920. 18–19.

³⁷ TNA FO 371 4868/C3738/850/21. Legation House for Budapest. From Office of Works, 12 Aug 1920. 20., 25–26.

³⁸ A Tárnok utcai épületet báró Hatvany Lajostól bérelte Nagy-Britannia. TNA FO 371 4868/C6469/850/21. Purchase of house for His Majesty's Legation at Budapest. From Mr. Johnson, 11 Sept 1920. 50.; 1921 februárjában felmerült egy másik, nagyon jó állapotban lévő, csak kevés felújítást igényelő 12 millió korona értékű épület megvásárlásának lehetősége. A Foreign Office azonban ettől a vásárlástól is elállt. TNA FO 371 6129/C4086/1935/21. Purchase of house for High Commission at Budapest. From Mr. Hohler, 25 Feb 1921. 73.; TNA FO 371 6129/C13695/1935/21. House of High Commissioner at Budapest. From Athelstan-Johnson, 1 July 1921. 85.

³⁹ TNA FO 371 6129/C23842/1935/21. Legation house of Budapest. From Treasury, 22 Dec 1921. 99.; *Népszava*. 52. évf. 181. sz. 1924. augusztus 15. 9. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.08.14.)

⁴⁰ Lásd 2–8. kép

kereskedelmi titkárságát és sajtórészlegét közelebb költözteti a város üzleti központjához, a Duna-part pesti oldalán fekvő Petőfi térre.⁴¹

A két világháború között a követségi épület mellett egy alkonzulátus is folyamatosan működött az V. kerületi Zoltán utca 8. szám alatt, amely egyben a konzuli irodát és az alkonzul rezidenciáját is magában foglalta. Az épület három szobából, egy nagy hallból, egy mosdóból és ugyanazon a szinten elhelyezkedő rezidenciából állt.⁴² 1920 márciusában vette át Hohler a konzuli feladatokat a budapesti spanyol konzulátustól, amely az első világháború idején, 1917 áprilisától az amerikai konzulátus irodáiban látta el a brit érdekek képviselését.⁴³ A brit konzulátus újraindítását és különálló működését a megnövekedett ügyteher tette szükségessé: eskütételek, eskü alatti nyilatkozatok, útlevélügyek, közjegyzői ügyek, születési, házassági, valamint halálozási okmányok adminisztrációja, a háború és a Tanácsköztársaság idején eltűnt brit javakkal kapcsolatos bejelentések.⁴⁴ A brit konzuli képviselő 1940-ben személyi állományát és székhelyét tekintve is tovább bővült. A magyar kormány elutasította, hogy valaki egyszerre diplomáciai és konzuli rangot is viseljen a követen és a kereskedelmi titkáron kívül a brit képviselőt, a Foreign Office így azonban kevésnek találta a konzuli tisztségviselők számát, ezért a budapesti székhellyel működő alkonzul mellett London szükségesnek ítélte még egy alkonzul foglalkoztatását. Ebben – az egyre növekvő német nyomás hatására – szerepet játszott a brit állampolgárok fokozott védelmének fontossága is, a Foreign Office ezért George Scott korábbi lwóvi alkonzult nevezte ki új magyarországi alkonzultnak, Szeged állomáshellyel.⁴⁵

A katonai ellenőrzés megszűnéséig a követség és a konzulátus mellett a brit diplomáciai képviselő harmadik pillérét a Katonai Ellenőrző Bizottság brit delegációja jelentette, amely az V. kerületi Szalay utca 10–12-ben kapott helyet.⁴⁶ 1927-től szerepét és feladatkörét a mindenkori brit katonai attasé vette át.

⁴¹ MNL OL K 69, 624 I-a 1924–1940. Wakefield-Harrey levele Nickle Alfrédnak. 1940. január 11. 27.

⁴² TNA FO 369 2362/K4780/3512/221. Inspection of Budapest Vice Consulate. From Inspector General Maclean, 14 Apr 1934. 267–268.; TNA FO 369 1880/K1245/622/221. Report on Budapest Vice Consulate. From Inspector General Hall, 16 Jan 1925. 105–111.

⁴³ TNA FO 369 1354/K5656/1352/203. Consular Branch of British High Commission Budapest. From Mr. Hohler, 27 March 1920. 253.

⁴⁴ A megnövekedett ügyforgalomra hivatkozva 1920-ban Hohler négy fizetett konzuli diplomata kihelyezését javasolta Magyarországra: Budapestre egy konzult és egy alkonzult, Szegedre egy alkonzult, a kereskedelmi és agrárérdekek miatt Debrecenbe szintén egy alkonzult. Elképzelését azonban nem támogatta a Foreign Office. TNA FO 369 1356/K4858/4858/203. Consular representation in Hungary. Foreign Office Minutes, 20 March 1920. 16–19.

⁴⁵ TNA FO 371 24429/C6085/734/21. Appointment of Consular officers at Chust and Szeged. From Mr. Taylor, 11 Apr 1940. 265., 267.

⁴⁶ TNA FO 371 10774/C5094/261/21. Publication of information respecting military control in Hungary. From Major A. I. Caddougall (War Office) to Mr. Howard Smith, 9 Apr 1925. 5.

A brit misszió hivatalos diplomáciai munkájától elkülönülten brit gazdasági tanácsadók is működtek Magyarországon, felajánlva szakmai segítségüket a magyar kormány számára. A kölcsönös előnyök mentén szerveződő tanácsadói munkafolyamat kiváló lehetőséget teremtett személyes kapcsolatok kialakítására is. 1923-tól Sir William Goode kapott félhivatalos gazdasági tanácsadói megbízást Magyarországtól, a Magyar Nemzeti Bank egyik pénzügyi tanácsadója pedig Royall Tyler lett. Goode különösen jó kapcsolatban állt Bethlen Istvánnal, gazdasági elemzéseivel és információival a brit külügyminisztérium munkáját is segítette, de hivatalosan nem kapcsolódott a budapesti követség állományához.⁴⁷

A budapesti jelenlét mellett a brit diplomácia magyar ügyekkel foglalkozó ágának másik színterét a londoni központ, a brit külügyminisztérium Magyarországgal foglalkozó részlege jelentette. A Budapestről küldött információk a Foreign Office-ba kerültek, amelynek területi felosztási elve alapján az első világháborút követően Magyarország – Németország, Olaszország, Ausztria, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia, Bulgária és Görögország mellett – a Közép-európai Osztályhoz, a Central Department-hez tartozott, amelynek vezetését 1926-ig Miles Wedderburn Lampson⁴⁸, majd pedig Sir Orme Sargent⁴⁹ látta el. A jelentéseket először a Central Department hivatalnokai⁵⁰ vizsgálták meg, majd tartalmától és fontosságától függően az osztály vezetője, a minisztérium magasabb rangú tanácsadói, a külügyminiszter-helyettes, illetve maga a külügyminiszter elé kerültek.

A Foreign Office szervezeti struktúrájában 1933-ban változás következett be, amelynek eredményeként a magyarországi ügyek – Albánia, Ausztria, Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia, Görögország és Olaszország mellett – a Southern Department és ezzel együtt Sir Owen O'Malley vezetése alá kerültek, aki Magyarországgal kapcsolatos tapasztalatát 1939-től a budapesti brit követség élén kamatoztatta.⁵¹ Ekkor egy rövid időre

⁴⁷ Lojók M.: *Meddling in Middle Europe*. i.m. 80., 133.

⁴⁸ Miles Lampson 1903-ban kezdte meg diplomáciai pályafutását. Először Tokióban, Pekingben és Szibériában teljesített szolgálatot, majd Londonban, a Central Department vezetőjeként, a békeszerződések végrehajtásáért felelt. Londoni szolgálatát követően ismét külszolgálatot vállalt Kínában, majd Egyiptomban. *Historical Dictionary of the British Empire*. 2. kötet Edited by James Stuart Olson - Robert Shadle. Greenwood Press, 1996. 652. (Online: www.books.google.co.uk – letöltve: 2016.08.27.)

⁴⁹ Sir Orme Sargent a brit delegáció tagjaként részt vett a párizsi békekonzferencián, majd 1926-ban a Central Department tanácsosává és vezetőjévé nevezték ki, amely hivatalt 1933-ig töltötte be. Kortársai szerint megfelelő intelligenciával, informáltsággal és a brit érdekek megvédése iránti elkötelezettséggel rendelkező munkája elvégzéséhez, azonban klausztrófiája és zárkózottsága miatt nem vállalt külföldi szolgálatot. Lord Vansittart külügyminiszter-helyettes a „*Whitehallba tévedt filozófusként*” jellemezte. Sargent a külügyminisztériumon belül azonban egyre magasabb pozíciókat töltött be, 1939-ben helyettes államtitkárrá nevezték ki. *Oxford Dictionary of National Biography*. Vol. 48. 979–980., FO List 1940. 1.

⁵⁰ Általában négy-öt hivatalnok dolgozott az osztályon, magyar ügyekben különösen aktívnak bizonyult Charles Howard Smith, akinek kézjegye a legtöbb jelentésben megtalálható volt. 1912-ben lépett a Foreign Office szolgálatába, 1920 és 1922 között Cecil Harmsworth képviselő titkáráként dolgozott. Diplomáciai karrierje folyamatosan ívelt felfelé, 1939-ben nagykövetté nevezték ki Dániába. FO List 1927. 10.

⁵¹ FO List 1929. 10.; Uo. 1930. 10.; Uo. 1931. 6.; Uo. 1932. 10.; Uo. 1941. 408.

Edward Maurice Berkeley Ingram vette át az osztály vezetését, majd egy újabb strukturális átszervezést követően 1940-től Magyarország már ismét a Central Department felügyelete alá került, ezúttal azonban nem a szomszédos országokkal együtt, hanem Németországgal, Belgiummal, Hollandiával, Luxemburggal, Svájjal, Portugáliával, Spanyolországgal és Marokkóval egyetemben.⁵² Az osztály vezetője 1940-ben Ivone Augustine Kirkpatrick⁵³, 1941-ben pedig Roger Mellor Makins⁵⁴ lett.

A politikai osztályok átalakítása nem volt ritka a Foreign Office-ban, a földrajzi elhelyezkedés szempontjának állandósága helyett a szervezeti struktúra a politikai igényekhez alkalmazkodott: egy-egy ország politikai kapcsolatai és regionális problémái alakították a politikai osztályok összetételét.⁵⁵ Minden bizonnyal ez a rendezőelv játszhatott szerepet abban, hogy amíg 1934 és 1939 között Magyarország a szomszédos országokkal és Olaszországgal együtt a Southern Department felügyelete alá tartozott, addig 1940-től a magyar ügyekkel már az a Central Department foglalkozott, amelyik a Németországgal kapcsolatos problémákban is illetékes volt. A Magyarországgal foglalkozó mindenkori politikai osztályt nemcsak annak vezetője felügyelte, hanem a Foreign Office egy-egy helyettes államtitkára is, így nem volt meglepő, hogy 1937 és 1939 között – a magyar problémákat már jól ismerő – Sir Orme Sargent látta el a Central Department államtitkári felügyeletét.⁵⁶

2.2. A követség személyi összetétele 1924 és 1941 között

2.2.1. A diplomáciai kar és a helyi munkatársak

A követség személyi állományát a diplomáciai kar és a helyi, adminisztratív-technikai személyzet alkotta. A brit diplomáciai szolgálat általános szabályaként a képviseltek vezetőinek külszolgálati kinevezése legfeljebb öt évre szólhatott. Az ötéves periódus lehetséges meghosszabbításáról, valamint az áthelyezés és a nyugdíjazás lehetőségéről egyaránt a külügyminiszter döntött. A Budapestre akkreditált követek átlagos szolgálati ideje három és fél év volt, a leghosszabb ideig, mintegy öt év és négy hónapig Viscount Chilston (1928–1933), a legrövidebb ideig, mindössze két évig Sir Patrick Ramsay (1933–1935)

⁵² FO List 1939. 14.

⁵³ Kirkpatrick a római és berlini brit képviselaten töltött éveket követően 1938-ban tért vissza a Foreign Office-ba, ahol rövid időszakra a Central Department vezetését kapta feladatul. 1940 áprilisában azonban az információs minisztériumba, majd a belügyminisztériumba helyezték át. FO List 1941. 305.

⁵⁴ Winchesteri és oxfordi tanulmányait követően néhány évet a Foreign Office-ban töltött, 1931-ben Washingtonba, majd Oslóban helyezték át. Hazatérését követően 1940-ben vette át a Central Department vezetését. FO Lista 1941. 332.

⁵⁵ Lord Strang: *The Foreign Office*. London-New York, 1955. 58.

⁵⁶ FO List 1939. 14.

vezette a képviseletet. A követség többi, diplomáciai állományba tartozó tagja három évnél hosszabb ideig nem szolgálhatott ugyanazon az állomáshelyen, ez alól csak a külügyminiszter saját hatáskörben hozott hosszabbítási engedélye jelentett kivételt. Szembeötlő esetre is akadt példa azonban, Redward a két világháború közötti időszak teljes egészében Magyarországon teljesített szolgálatot.⁵⁷

A teljes személyi állományt tekintve csupán a diplomáciai kar esetében állnak rendelkezésre pontos név- és létszámadatok, a helyi munkatársak alkalmazásáról azonban sokkal kevesebb és töredékesebb részlet maradt fenn. A korabeli források vizsgálata alapján így kizárólag a diplomáciai személyi állomány tekintetében állíthatók fel pontos adatok a követség létszámának és névsorának meghatározása során.

A vizsgált időszakban a követség általában öt–hét fős, változó összetételű diplomáciai állománnyal dolgozott: követ, elsőtitkár/ügyvivő, másodtitkár, harmadtitkár, kereskedelmi titkár, titkár (1935-től sajtóattasé), katonai attasé (1927-től), konzuli diplomaták. A legnagyobb létszámú diplomáciai kar Sir Colville Barclay és Viscount Chilston idején szolgált Budapesten, az 1930-as évek második felétől azonban ez a létszám folyamatosan csökkent.

⁵⁷ A diplomáciai jelentések nem tartalmaznak részleteket az idő előtti hazarendelések vagy a kivételes hosszabbítások okaira vonatkozóan. FO List 1924. 98.; Redward diplomáciai munkájának kezdete Sir Thomas Hohler Budapestre érkezésével kapcsolódott össze. Az első világháborút követően Troubridge admirális szolgálatában már kapcsolatba került Magyarországgal, de semmilyen diplomáciai tapasztalattal nem rendelkezett, saját bevallása szerint, igazából semmit nem tudott a Foreign Office-ről. Troubridge admirális ajánlotta fel közbenjárását, hogy titkárként az új budapesti főmegbízott segítségére lehessen. A Hohlerrel való első találkozásra így emlékezett vissza Redward: *„Meggért, hogy üljek le, és miközben számos kérdést intézett hozzám, azt mondta, hogy Troubridge admirális ajánlott engem figyelmébe. Majd megkérdezte, hogy szeretnék-e az egyik titkára lenni. Amikor igennel feleltem, az íróasztala egy fiókjából kihúzott egy távirati formanyomtatványt és írni kezdett. Megmutatta a táviratot: „Lieutenant F. G. Redward, R. N. V. R. áthelyezéséről. Stop. Kérem, az áthelyezés helyben történjen, rendelkezési állományba helyezték át munkatársaim közé, mint ideiglenes titkárt. Stop. Hohler.”* 1920 februárjában meg is érkezett az admirális engedélye a tengerészeti szolgálatból külügyi szolgálatba való áthelyezéséről, amivel megkezdődött Redward mintegy 25 éves magyarországi diplomáciai pályafutása. Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 71–72.

	Sir Colville Barclay 1924.06.28.–1928.05.24.	Viscount Chilston 1928.06.01.–1933.10.24.	Sir Patrick Ramsay 1933.12.02.–1935.09.03.	Sir Geoffrey George Knox 1935.10.12.–1939.04.25.	O. St. Clair O'Malley 1939.05.07.–1941.04.07.
<i>elsőtűkár</i>	R. C. Parr (1924–1927) G. G. M. Vereker (1928-től)	G. G. M. Vereker (1931-ig)	W. E. Houstoun-Boswall (1934) W. R. C. Green (1935)	W. R. C. Green (1936) A. D. F. Gascoigne (1936–1938)	A. D. F. Gascoigne (1939–1941) J. D. Greenway (1940–1941)
<i>másodtűkár</i>	J. H. Le Rougetel (1928)	H. L. Farquhar (1929) P. S. Scrivener (1931–1932) W. E. Houstoun-Boswall (1933)	C. Bramwell (1934–1935)	D. L. Busk (1936)	J. S. Somers Cocks (1939–1940) H. A. F. Hohler (1939–1941)
<i>harmadtűkár</i>	D. J. Cowan (1924–1925) H. A. Clarke (1926–1927)	J. H. U. Lambert (1930–1931) R. L. Speaight (1932–1933)	-	H. A. F. Hohler (1936–1938)	-
<i>tiszteletbeli attasé</i>	S. Harcourt-Smith (1927–1928)	-	-	-	-
<i>kereskedelmi tűkár</i>	E. C. D. Rawlins (1924–1926) H. N. Sturrock (1927–1928)	Edward H. Mulock (1929–1930) Dr. H. C. A. Carpenter (1931–1932) Major H. F. Heywood (1933-től)	Major H. F. Heywood (1934-ig) R. P. F. Edwards (1935-től)	R. P. F. Edwards (1938-ig)	C. O. Wakefield-Harvey (1939–1941)
<i>kereskedelmi asszisztens</i>	-	-	-	S. V. J. Chambers (1937-től)	S. V. J. Chambers (1939–1941)
<i>tűkár, 1935-től sajtóattasé</i>	F. G. Redward	F. G. Redward	F. G. Redward	F. G. Redward	F. G. Redward (1941-ig)
<i>konzul</i>	-	-	R. P. F. Edwards (1934)	-	-
<i>alkonzul</i>	H. C. McClelland (1924-től)	H. C. McClelland (1930-ig) C. O. Wakefield-Harvey (1931–1932)	E. J. Gorst (1934)	S. Bracher (1935-től)	S. Bracher (1941-ig)
<i>prokonzul</i>	J. W. Thompson (1927-től)	J. W. Thompson	J. W. Thompson (1934-ig)	-	-
<i>katonai attasé</i>	Capt. Montagu Martindale Parry-Jones (1927-től)	Capt. Montagu Martindale Parry-Jones (1929-ig) Major William Duthie Morgan (1929–1930) Brevet Lieut.-Col. Frank Noel Mason-Macfarlane (1931-től)	Brevet Lieut.-Col. Frank Noel Mason-Macfarlane (1934-ig) Major Karl Vere Barker Benfield (1935-től)	Major Karl Vere Barker Benfield	Capt. Maximilian Carden Despard (1939–1940) katonai attasé Capt. Dennis Augustus Hugo Larking (1940–1941) tengerészeti attasé Major Henry Blake Tyler (1940–1941), katonai attasé
<i>Head of Central/Southern Department</i>	M. W. Lampson (1926-ig) O. G. Sargent (1927-től) Central Department	O. G. Sargent (1933-ig) Central Department	Sir O. O'Malley (1934-től) Southern Department	Sir O. O'Malley (1938-ig) E. M. B. Ingram (1939) Southern Department	I. A. Kirkpatrick (1940) R. M. Makins (1941) Central Department

1. táblázat A követség diplomata státuszú munkatársai 1924 és 1941 között. Forrás: FO List 1924–1941.

Az új követek állomáshelyre érkezéséig tapasztalható átmeneti időszakokban, illetve a követ – betegség vagy szabadság miatti – távolléte esetén a rangidős diplomata, legtöbbször az elsőtitkár, annak hiányában pedig a másodtitkár látta el a követség vezetését ideiglenes ügyvivőként. Míg 1924 és 1931 között gyakran szolgált egyszerre első-, másod- és harmadtitkár is a követségen, addig 1931 és 1933 között a Foreign Office nem nevezett ki elsőtitkárt Budapestre, 1933 és 1941 között pedig a másod- és harmadtitkár pozícióját nem töltötték már be egyszerre. Ugyanakkor a kereskedelmi titkár munkáját az 1930-as évek második felétől egy asszisztens is segítette.⁵⁸

Magyarország katonai ellenőrzésének megszüntetésével egyidejűleg, 1927. május 9-i hatállyal Nagy-Britannia katonai attasét küldött Budapestre Captain Montagu Martindale Parry-Jones személyében.⁵⁹ A brit általános gyakorlatnak megfelelően a kisebb állomáshelyeket összevonták, így a mindenkori katonai attasé Budapest mellett egyidejűleg Bern és Bécs állomáshelyen is teljesített szolgálatot. A második világháború kitörését követően, 1940-től önálló állomáshellyé vált Budapest, a katonai attasé mellé tengerészeti attasét is rendeltek, amely pozíció egyúttal a háborús brit propaganda egyik különleges eszköze lett. 1939 novemberében Sir Owen O'Malley javasolta a Foreign Office-nak, hogy Horthy szakmai érdeklődését kihasználva, rendkívül hasznos munkát végezhetne Magyarországon egy tengerészeti attasé, aki a háború aktuális, tengerészeti kérdéseket érintő technikai információkról tájékoztatná a kormányzót. O'Malley véleménye szerint mindezzel nemcsak azt bizonyítaná Nagy-Britannia, hogy továbbra is figyelemmel kíséri a magyarországi politikai eseményeket, hanem egyúttal támogathatná és megerősíthetné a kormányzó és a vezető magyar politikai körök brit orientációját. Az ötlet kedvező fogadtatásra talált a Foreign Office-ban is, tekintve, hogy a hatalmas propagandakiadások mellett egy kisebb anyagi ráfordítást igénylő javaslat is hatékonynak bizonyulhatott.⁶⁰

A követség külön részét képezte a konzulátus, amely a Magyarországon élő brit állampolgárok képviselőjét látta el állampolgársági, anyakönyvezési és jogi ügyekben. 1925-ben a konzulátus becslése szerint 250 brit alattvaló élt Budapesten, valamint további 50-100 fő a fővároson kívül. Bár minden esetben a követ konzuli rangot is kapott (*Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary and Consul-General*), de a tényleges konzuli

⁵⁸ FO List 1929. 67.; Uo. 1930. 28., 67.; Uo. 1931. 28., 67.; Uo. 1932. 67., 335.

⁵⁹ FO List 1928. 28.

⁶⁰ Hasonlóan Varsó-Bukarest és Belgrád-Prága esetében is egy-egy katonai attasé teljesített szolgálatot. FO List 1941. 29–30.; TNA FO 371 23116/18300/4000/21. Proposal that a naval officer should be sent to have an interview with Admiral Horthy. From Mr. O'Malley, 4 Nov 1939. 114.

feladatokat nem ő, hanem az alkonzul látta el.⁶¹ A konzulátus Zoltán utcai épületében alkonzul és prokonzul, valamint konzuli ügyintézők, hivatalnokok, útlevel-ellenőrző tisztek és gépírók teljesítettek szolgálatot. A prokonzul feladatai közé tartozott az eskük, eskü alatti írásbeli nyilatkozatok kezelése, valamint a közjegyzői okiratba foglalás feladata is.⁶²

A budapesti diplomáciai pozíciók betöltésénél reális, gyakorlati előnyt jelentett a korábbi helyismeret, a térség saját tapasztalaton alapuló vagy legalább közvetett ismerete. A kinevezett követek esetében több esetben is találkozhatunk olyan diplomatával, aki korábban a szomszédos fővárosokban, elsősorban Bécsben vagy Bukarestben szolgált, így a térség problémái nem voltak ismeretlenek számára. A budapesti követség és a brit külügyminisztérium magyar ügyekkel foglalkozó részlegének szervezeti felépítését vizsgálva pedig megállapítható, célszerű és bevált gyakorlatként a Foreign Office illetékes osztályáról helyeztek át magyarországi külszolgálatra hivatalnokokat, akik így már rendelkeztek ismeretekkel Magyarország politikai helyzetéről. A kinevezésük lejártakor pedig ugyanúgy a Central, illetve a Southern Department-ben folytatták munkájukat. Arra is akadt példa, hogy egy-egy diplomata korábbi, közvetlen magyarországi tapasztalattal rendelkezett. 1936-tól Budapesten elsőtitkárként szolgáló Alvary Douglas Frederick Gascoigne 1919. októbertől decemberig Budapesten tartózkodott Clerk missziójában.⁶³ A szakmai tapasztalaton kívül Magyarországhoz kötődő családi kapcsolat, amely esetleg befolyásolhatta volna munkájukat, nem mutatható ki a diplomaták esetében, egyedül Sir Owen O'Malley és Frank Gann Redward esete képez kivételt. O'Malley egyik őse Buda várának visszafoglalásakor részt vett harcokban, Redward felesége, Varga Franciska, magyar állampolgár volt.⁶⁴ Személyes, baráti kapcsolat alakult ki Hohler és a kormányzó között, továbbá Barclay is kitűnő kapcsolatot ápolt Bethlen Istvánnal, O'Malley pedig Horthy-val.

⁶¹ Naponta átlagosan tíz telefonhívást és 12–15 személyes megkeresést regisztráltak a konzulátuson. TNA FO 369 1880/K1245/622/221. Report on Budapest Vice Consulate. From Inspector General H. Hall, 16 Jan 1925. 105–111.

⁶² A konzulátusmunkája nem mindig zajlott zökkenőmentesen. 1934-ben Gorst alkonzul és Thompson prokonzul között meglehetősen feszült helyzet alakult ki. A korábbi alkonzul, Wakefield-Harrey ezt Thompson szókimondó természetével, valamint „*legendás fontoskodásával*” magyarázta, aki nem értette meg alárendelt szerepét, és ezért meglehetősen nehéz volt együtt dolgozni vele. Összeférhetetlen személye miatt már Wakefield-Harrey is el kívánta bocsátani Thompsont, ám akkor Viscount Chilston az ügy elhalasztását kérte. A vita odáig fajult, hogy külön vizsgálóbiztos érkezett Budapestre a helyzet tisztázása érdekében. TNA FO 369 2362/K3108/3108/221. Relations between Mr. Gorst and Mr. Thompson at Budapest Vice Consulate. Foreign Office Minute, 1 Mar 1934. 216–220.; Uo. K4096/3108/221. Relations between Mr. Gorst and Mr. Thompson at Budapest Vice Consulate. From Inspector General Maclean (at Foreign Office), 26 Mar 1934. 229.; FO List 1940. 42.

⁶³ P. S. Scrivener, J. H. U. Lambert és W. R. C. Green budapesti szolgálata után a Central, illetve a Southern Department hivatalnokai lettek. FO List 1933. 10.; Uo. 1937. 247.

⁶⁴ Bán D. A.: *Illúziók és csalódások*. i.m. 65.; TNA HS 9/1239/6. Frank Gann Redward personnel file. Form A.4.

A követség helyi, magyar állampolgárságú munkatársait sokszor éppen magyar nyelvtudásuk miatt alkalmazták, ugyanakkor a brit diplomaták körében sem volt ritka a magyar nyelv ismerete. A követek esetében a források nem tesznek említést esetleges magyar nyelvtudásukra vonatkozóan, a magyar politikusokkal folytatott tárgyalásaik angol nyelven vagy tolmács segítségével zajlottak. A követségi táviratok Horthy Miklóssal, Bethlen Istvánnal és Khuen-Héderváry Sándor külügyminiszter-helyettessel kapcsolatban is megjegyezték kiváló angol nyelvtudásukat, így az angol nyelven folytatott megbeszélések nem jelentettek problémát.⁶⁵ Ugyanakkor a források egyértelműen jelzik, hogy Henry Arthur Frederick Hohler, aki az 1930-as évek második felében harmadtitkárként szolgált Budapesten és Sir Thomas Hohler unokaöccse volt, tudott magyarul.⁶⁶ Hasonlóan, a konzulátuson főhivatalnokként dolgozó J. A. Stanley kapitány is társalgási szintű magyar nyelvtudással rendelkezett.⁶⁷

Redward a Horthy-korszak egészében a követség kötelékében szolgált, így széles körű ismeretekkel rendelkezett Magyarországgal kapcsolatban, és magyar nyelvtudásának köszönhetően a követség fontos tagjává vált. Minden bizonnyal ezen ismereteinek köszönhetően, hogy titkári pozícióból 1935-ben sajtóattasévá nevezték ki, miközben tolmácsolási feladatokat is ellátott.⁶⁸ Nagy hangsúlyt fektetett a magyar nyelv elsajátítására, minden nap négy órát töltött tanulással, két órát ebéidőben, két órát este, majd a tanórák után még további egy-két órát szentelt annak, hogy szótárral a kezében újságcikkeket fordítson. Ezzel a módszerrel hat hónap alatt sikeres vizsgát tett magyar nyelvből. Munkaköréből adódóan, a folyamatos lapszemléknek köszönhetően idővel gazdag szókincsre is szert tett.⁶⁹

A követségnél olyan brit állampolgárok is töltöttek be pozíciókat, akik nem tartoztak a diplomata állományba. 1922 augusztusában Hannay kanonokot a brit követség lelkészévé nevezték ki, aki két évet töltött Magyarországon. George A. Birmingham álnéven a korszakban humoros írásaival szerzett hírnevet, magyarországi élményeiből pedig könyvet is megjelentetett *A Wayfarer in Hungary* címmel.⁷⁰ Mellette útleveél-ellenőrző tisztek, hivatalnokok és portások munkáját is ellátták brit állampolgárok.⁷¹

⁶⁵ TNA FO 371 26634/C4154/4154/21. Report on the leading personalities in Hungary. From Mr. O'Malley, 27 Jan 1941. 11.

⁶⁶ FO List 1938. 288.

⁶⁷ TNA FO 369 1880/K1245/622/221. Report on Budapest Vice Consulate. From Inspector General H. Hall, 16 Jan 1925. 105–111.

⁶⁸ FO List 1935. 385.

⁶⁹ A magyar nyelvet semmilyen más nyelvhez nem tudta hasonlítani. Véleménye szerint, aki Magyarországra látogat, a nyelv hangzása alapján „*esetleg azt is hihetné, hogy nem Európában van*”. Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 80.

⁷⁰ TNA FO 371 7637/C12187/12187/21. Appointment of British chaplain to Budapest. From Mr. Hohler, 24 Aug 1922. 161.; *Budapesti Hírlap*, 45. évf. 168. sz. 1925. július 29. 2. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve:

A diplomaták mellett a követség személyi állományának másik fontos részét alkották a mindennapi munkát segítő helyi, magyar állampolgárságú munkatársak, többek között jogtanácsosok, irodai munkát segítő titkárnők, gépírók, útlevel-ellenőrző tisztek, futárok, gondnokok, portások és sofőrök, akiknek munkaköre megkövetelte a helyismeretet és/vagy a magyar nyelvtudást. Személyükről és az általuk betöltött feladatokról csak közvetve, a követi jelentések és más korabeli források utalásaiból lehet információt nyerni.⁷² Így például a nyelvi nehézségek leküzdésében nyújtott segítséget az alkonzulátuson gépíró-fordítóként dolgozó Strasser Paula is, aki szülei révén magyar volt, de Bécsben született, így kiválóan tudott magyarul, németül, angolul és franciául is. A két világháború közötti időszakban, majdnem két évtizeden át egy magyar állampolgár, Fedorják Johann látta el a konzulátus portai és futár feladatait. Fizetése mellett ingyen lakhatott a konzulátus épületének egy kis lakásában, és sem a lakbérért, sem a járulékos költségekért nem kellett fizetnie.⁷³

A források több esetben is utalást tettek ún. liaison officerek (összekötő tisztek) működésére, akiknek a feladatuk a brit diplomaták és a magyar politikusok, minisztériumok közötti kapcsolatfelvétel segítése volt. Egy bizonyos Rapaics kapitány már a Clerk-misszió idején ilyen minőségben dolgozott, majd Sir Thomas Hohler tolmácsként hasznosította tudását, akinek személyéről nem maradt fenn bővebb információ.⁷⁴ Mellette a követségi táviratok említést tettek egy bizonyos Szücs Jenő kapitányról is, akit a követség 1922-től 13 éven át alkalmazott liaison officerként és tolmácsként, mert „*mindenkit ismert és el tudott végezni minden olyan munkát, amelyhez a magyar hatóságok közreműködésére volt szükség*”. Tolmácsolási feladatok ellátása érdekében Szücs elkísérte a brit követeket a hivatalos és félhivatalos utakra, a kormányzó által rendezett vadászatokra, valamint a magyar sajtóhírekről

2016.08.21.); Birmingham, George A.: *A Wayfarer in Hungary*. London, Methuen&Co, [1925]; MTI Napi hírek/Napi tudósítások, 1925. július 28. 5. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18.)

⁷¹ Brophy már említett útleírásában külön felhívta a figyelmet a követség brit portására, egy visszavonult, jellegzetes cockney kiejtéssel beszélő zsokéra. Brophy, J.: *Ilonka speaks of Hungary*. i.m. 35.

⁷² 1924 februárjában például egy útlevel-ellenőrző tiszt és összesen kilenc irodai alkalmazott is dolgozott a követségen. TNA FO 366 813/X1485/71/503. Numerical strength of His Majesty's Representatives in Hungary. Number of staff employed and total cost. Parliamentary Question, Mr. Millis, 14 Feb 1924. 196–198.; Sterrczer László pedig sofőrként dolgozott a követség szolgálatában, 1940-ben Redward saját személyautóját vezetve karambolozott, amellyel Vályi Lajos országgyűlési képviselő halálát okozta. MTI Magyar Országos Tudósító, 1940. június 30. 2. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18)

⁷³ TNA FO 369 1880/K1245/622/221. Report on Budapest Vice Consulate. From Inspector General H. Hall, 16 Jan 1925, 105–111.

⁷⁴ Rapaics kapitány pontos kilétéről csupán kisebb részletek maradtak fenn. Az első világháború előtt a mezőgazdasági minisztériumban dolgozott, majd végig szolgált a hadseregben a háború idején. George Clerk javasolta Hohlernek Rapaics további foglalkoztatását. TNA FO 371 6127/C6295/1726/21. Appointment of Captain Rapaics as interpreter on Budapest High Commission. From Mr. Hohler, 22 March 1921. 36–37.

is informálta a követséget. Az 1923-as éves jelentés elkészítésében is közreműködött a munkáshelyzetet és a politikai személyeket érintő fejezetek esetében.⁷⁵

Jogi tanácsokkal is segítettek magyar állampolgárok a követség munkáját. Az 1920-as évek elején tiszteletbeli jogtanácsosként dolgozott a követségnél Dr. Vámbéry Ruzstem, Vámbéry Ármin fia. Munkájára azonban számos panasz érkezett, így 1922-től a követség már nem tartott igényt a szolgálataira.⁷⁶ A brit diplomaták egyenesen inkompetensnek tartották ügyvédi minőségében, extrém radikálisnak nézeteiben, másrészt a politikai kapcsolatait, valamint a *Pester Lloyd*ban és más újságokban gyakran megjelent – vitatott politikai kérdéseket tárgyaló – publikációi támadási felületet adtak a magyar kormánynak. Sir Thomas Hohler maga is úgy gondolta, hogy „sokkal inkább professzor, mint ügyvéd”, akinek tanácsaitól csak szenvedett a két év alatt. Sir Colville Barclay pedig egyenesen „tolakodó mindenlében kanál embernek” nevezte Vámbéryt.⁷⁷

A konzulátus feladatköréből eredő ügyek természete szintén megkívánta a magyar jogrendszer ismeretét. Dr. Frankl Imre, az 5. kerületi Bank utcában lévő Wittman & Frankl ügyvédi iroda partnere, tiszteletbeli jogi tanácsadóként, térítésmentesen nyújtott jogi segítséget a brit konzulátusnak peres ügyekben.⁷⁸

Dr. Fiala Richárd orvos pedig évtizedeken keresztül biztosított orvosi ellátást a budapesti brit kolónia, így a követség munkatársai számára is. Munkájának elismeréseként V. György brit uralkodó 1931-ben a Brit Birodalom Rendjének tiszti keresztjével (OBE) tüntette ki.⁷⁹

⁷⁵ Redward visszaemlékezése szerint idővel Szücs túl nagy érdeklődést mutatott a követség feladatai iránt, az 1930-as évekre egyre bizalmatlanabban tekintettek rá a brit diplomaták. A követség munkatársai olykor szándékosan olyan papírlapokat hagytak elöl, amelyekre ráírták, hogy „*aki elolvassa, az gazember*”. 1934-ben végül a Foreign Office úgy döntött, nem kívánatos, hogy egy magyar állampolgár ilyen közel álljon a követséghez, így nem tartottak tovább igényt Szücs munkájára. Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 145.; LSE BARCLAY 7/4. Memorandum re Mr. Redward; TNA FO 371 9914/C8423/8423/21. Annual Report on Hungary for year ending December 31st 1923. From Mr. Balfour, 23 May 1924. 12.; TNA FO 371 14396/C6821/3929/21. Marriage of Archduke Albrecht of Austria with Madame I. D. Rudnay. From Mr. Scrivener, 27 Aug 1930. 200.

⁷⁶ Ellentétes információk láttak napvilágot arról, hogy Vámbéry pontosan meddig látta el jogi tanácsaival a brit követséget. Egyes források még 1925-ben is jogtanácsosként említik, míg más források szerint 1924-ben „*politikai differenciák miatt*” kilépett. *Pápai Hírlap*. XXII. évf. 43. sz. 1925. október 24. 2. (Online: www.hungaricana.hu – letöltve: 2016.10.08.); MTI Bizalmas Értesítések. 1924. március 13. 1. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18.)

⁷⁷ TNA FO 371 4868/C7859/850/21. Purchase of house for His Majesty's Legation at Budapest. From Mr. Johnson, 28 Sept 1920. 65.; TNA FO 371 12186/C10253/5327/21. Visit of Dr. Vámbéry to London to discuss certain questions affecting Central Europe. From Sir. C. Barclay, 14 Dec 1927. 182–183.

⁷⁸ Frankl csupán egyetlen dolgot kért a követségtől, egy hivatalos dokumentumot vagy kinevezési okmányt, amely a magyar hatóságok előtt igazolná és elősegítené munkáját a brit állampolgárok képviselője során. TNA FO 369 2037/K5640/5640/221. Desire of Dr. Imre Frankl to be appointed honorary legal adviser to Budapest Vice-Consulate. From Sir. Colville Barclay, 25 Apr 1928. 245–246.; Uo. 369 2095/K3706/3706/221. British war graves in Hungary. Imperial War Graves Commission, 18 Mar 1929. 242.

⁷⁹ MTI Napi Hírek. 1931. október 1. 8. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18.); *Budapesti Hírlap*, 51. évf. 223. sz. 1931. október 2. 6. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.09.24.)

2.2.2. Személyes háttér és diplomáciai pályafutás

A Budapestre akkreditált követek munkájának feltérképezéséhez szükséges megismerni politikai pályafutásuk főbb állomásait, szakmai felkészültségüket, milyen ismertekkel rendelkeztek a térség problémáit illetően, milyen szerepet töltött be pályafutásukban a magyarországi külszolgálat, hogyan folytatták utána karrierjüket, illetve személyes jellemvonásaiknak milyen szerepe volt diplomáciai munkájuk során.

Sir Thomas Hohler követően *Sir Colville Adrian de Rune Barclay* (1869–1929)⁸⁰ személyében olyan tapasztalt brit diplomata került 1924. június 28-án a budapesti brit követség élére, aki több tíz évtizedes pályafutása során a világ számos helyén szolgált, többek között Bécsben, Párizsban, Rio de Janeiro-ban, Washingtonban és Stockholmban. A szófiai, belgrádi és bukaresti követségen folytatott munkájának köszönhetően pedig kellő ismerettel rendelkezett a térség viszonyait illetően is.⁸¹

Diplomáciai felkészültsége mellett személyes jellemvonásai is kiemelkedőek voltak. Redward szerint mindez együttesen játszott abban szerepet, hogy Sir Colville és felesége „rövid idő alatt különösen népszerűek lettek a magyarok körében”. A követség munkatársai csak „Uncle”-nek hívták Barclay-t, akinek vezetésével – Magyarország gazdasági és belpolitikai stabilizációját követően – a követség életében is nyugodtabb időszak következett. Lady Barclay kiemelkedő társadalmi szerepvállalásával támogatta férje munkáját, sok idejét szentelte jótékonyági tevékenységre, lelkes támogatója volt a *Save The Children* gyermekétkeztetési segélyszervezet munkájának. Aktív társasági életük is növelte a követi házaspár ismertségét. Gyakori látogatói voltak jótékonyági, kulturális eseményeknek, valamint a lóversenyeknek, sőt Sir Colville-nak saját lova is versenyzett, és kiváló eredményeket ért el a versenyeken.⁸² Követi megbízatásának lejáta után, 1928-ban a lisszaboni követség élére helyezték át, azonban új állomáshelyén mindössze néhány hónapot töltött, 1929-ben rövid betegség után elhunyt.

A budapesti követség vezetését 1928-tól 1933-ig Aretas Akers-Douglas, 2nd *Viscount Chilston* (1876–1947)⁸³ vette át. Családjában nem volt ismeretlen a politikai pálya, apja konzervatív parlamenti képviselő volt, majd az 1900-as évek elején belügyminiszterként dolgozott. Eaton College-ban folytatott tanulmányai után, 1898-ban lépett diplomáciai szolgálatba. Első külszolgálatára Kairóba vezetett, ahol már tanúbizonyosságát adta nyelvtanulás

⁸⁰Lásd 9–10. kép

⁸¹FO List 1927. 67., 161.

⁸²Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 153., *Pesti Hírlap*, 48. évf. 190. sz. 1926. augusztus 24. 20. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.08.21.)

⁸³Lásd 11. kép

iránti fogékonyságának, amely hozzájárult későbbi diplomáciai karrierjéhez. Az első világháború előtti időszakban Madridban, Konstantinápolyban, Athénban, Szófiában, Rómában és Bukarestben szolgált, majd a párizsi békekonferencia brit delegációjának tagja lett. Mielőtt 1921-ben a bécsi követség élére nevezték ki, Lord Curzon külügyminiszter diplomáciai titkáráként dolgozott. 1928. június 1-jén helyezték át Budapestre Sir Colville Barclay helyére.⁸⁴ A két világháború közötti időszakban Viscount Chilston vezette leghosszabb ideig, több mint öt évig a budapesti brit követséget, amely idő alatt „általánosságban, érthető okokból Magyarország csendes volt”, és nem kellett olyan komoly nehézségekkel megbirkóznia, mint Sir Thomas Hohlernek az 1920-as évek elején.⁸⁵

Aktívan igyekezett elősegíteni a két ország kapcsolatát, Rubido-Zichy Iván londoni magyar követ mellett alelnöke lett az Angol–Magyar Társaságnak, amely 1928. május 22-én Londonban alakult azzal a céllal, hogy előmozdítsa a brit–magyar kapcsolatokat.⁸⁶ Magyarországgal szembeni megértő álláspontja és társadalmi szerepvállalása mind tovább növelték ismertségét és népszerűségét Budapesten.

Elődjéhez hasonlóan Viscount Chilston és felesége is széleskörű társadalmi ismertségre tettek szert. A brit uralkodó születésnapjának tiszteletére minden évben nagy sikert arató, több száz fős fogadást rendeztek. A követi feleségek közül különösen jelentős jótékonyági tevékenységet végzett Lady Chilston⁸⁷, az Állami Opera igazgatója is jó barátja lett benne, gyakran kérte ki a tanácsát díszletek és kosztümök terén. Lady Chilston különösen érdeklődött a művészetek iránt, ő maga is írt darabot *Charlemagne* címmel, amit a követség alkalmazottai adtak elő irányításával. A Magyar Iparművészeti Társulat pedig tiszteletbeli tagjává választotta a magyar kézműipar támogatása érdekében kifejtett tevékenységéért.⁸⁸

Viscount Chilston Budapest után Moszkvában folytatta diplomáciai pályafutását, helyét 1933 decemberében **Sir Patrick William Maule Ramsay** (1879–1962)⁸⁹ vette át. Hosszú diplomáciai pályafutása során szolgált többek között Konstantinápolyban, Pekingben, Párizsban és Szentpéterváron is, az első világháború után pedig Stokholmban, Rio de Janeiróban, Madridban és Athénban.⁹⁰ Rövid magyarországi tartózkodása alatt bár jó kapcsolatot

⁸⁴ FO List 1929. 197.; Oxford Dictionary of National Biography. Vol 16. 631–632.

⁸⁵ Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 154.

⁸⁶ The Times. Issue 45520, 23 May 1930. 18. (Online: <http://www.gale.com/the-times-digital-archive/> – letöltve: 2015.11.20.)

⁸⁷ Lásd 12–13. kép

⁸⁸ Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 154.; *The Times*. Issue 46436, 5 May 1933. 13. (Online: <http://www.gale.com/the-times-digital-archive/> – letöltve: 2015.11.20.)

⁸⁹ Lásd 14. kép

⁹⁰ FO List 1934. 385.

alakított ki a politikai, társadalmi körökkel, és tovább erősítette a brit–magyar kapcsolatok szívélyes jellegét, azonban mégsem örvendett olyan nagy népszerűségnek, mint elődei.⁹¹

Ramsay mindössze két évet töltött Budapesten, 1935-ben Koppenhágába helyezték át, így ismét új követ érkezett Budapestre az ausztrál származású **Sir Geoffrey George Knox** (1884–1958)⁹² személyében, akinek családjában nem volt hagyománya a politikai pályának. Diplomáciai karrierjét a kairói konzulátuson kezdte az első világháború előtt, majd a háború után Bukarestben, Berlinben és Konstantinápolyban is szolgált. Egészségügyi problémák okozta kisebb megszakítások után, 1931-ban tért vissza a külügyi szolgálatba, előbb Madridba helyezték, majd 1932-ben a saar-vidéki kormánybizottság elnöke lett, amely tapasztalat alapvetően meghatározta Németországgal kapcsolatos álláspontját.⁹³ Redward különösen nagyra tartotta Sir Geoffrey-t, aki véleménye szerint „*briliáns diplomata, minden egyes jelentése remekmű*”.⁹⁴ Knox követi időszaka alatt a két ország diplomáciai kapcsolatai hanyatlásnak indultak, és sokkal kisebb szerep jutott a magyar politikai réteggel kialakított személyes kapcsolatoknak is. Bár szakmai felkészültségét nem érte kritika sem a magyar, sem a brit külügyminisztérium oldaláról, de amíg a magyar diplomácia csupán erős németellenességét érezte, addig a Foreign Office pontosan látta Magyarországgal szembeni kritikus álláspontját is, amely valószínűleg szerepet játszott visszahívásában és egy új budapesti követ kinevezésében. Tüdőbetegségének erősödésével diplomáciai pályáját a brazíliai nagykövetség élén fejezte be.

1939. május elején érkezett Magyarországra **Sir Owen St. Clair O'Malley** (1887–1974)⁹⁵, aki ugyan már Dél-Angliában született, de egész életében büszke maradt ír származására, ami jellemére is kihatott. Bár felmenői déli protestánsok voltak, mégsem szimpatizált az unionistákkal. Oxfordban végzett történelmi tanulmányai után, 1911-ben a Foreign Office szolgálatába lépett, 1925-ben először Moszkvába, majd Pekingbe helyezték át, ahol 1926-ban egy évig ügyvivőként vezette a követséget. 1927-ben tért vissza Londonba, de ekkor valutaspekuláció vádja alá került több külügyminisztériumi hivatalnokkal együtt. A vád gyorsan ívelő karrierjének végét jelentette volna, ha felesége, aki Ann Bridge néven később sikeres íróvá vált, nem folytatott volna kampányt férje érdekében.⁹⁶ A bizottság felülvizsgálta

⁹¹ Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 155–156.

⁹² Lásd 15. kép

⁹³ FO List 1937. 307.; *The Oxford Dictionary of National Biography*. Vol. 32. 11–12.

⁹⁴ Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 158.

⁹⁵ Lásd 16. kép

⁹⁶ 1953-ban megjelent *A Place to Stand* c. regénye 1941 tavaszán, Budapesten játszódik, egy amerikai üzletember lánya és egy lengyel menekült szerelmi történetén keresztül betekintést enged a korszak Magyarországnak történelmi eseményeiben. Bridge, Ann: *A Place to Stand*. London, Chatto&Windus, 1953.

ítéletét, és végül egy éves munkanélküli időszak után engedélyezték O'Malley számára, hogy visszatérjen a Foreign Office-ba. 1934-ben a magyar ügyekben is illetékes Southern Department vezetője lett egészen 1937-ig, aki – hasonló külpolitikai nézetük miatt – Vansittart külügyminiszter-helyettes közeli munkatársának számított. Rövid mexikóvárosi szolgálatot követően, a két ország diplomáciai kapcsolatainak felfüggesztése miatt 1938-ban el kellett hagynia állomáshelyét, egy évre Spanyolországba helyezték át, majd 1939-ben budapesti követté nevezték ki.⁹⁷ Elődjével ellentétben, a nemzetközi eseményeket figyelembe véve, sokkal megértőbben viszonyult Magyarország politikai helyzetéhez, és továbbra is látott reális lehetőséget Magyarország – diplomáciai, gazdasági vagy propaganda eszközökkel történő – német nyomással szembeni támogatására. Kiváló kapcsolatot alakított ki Horthy Miklóssal, és bár igyekezett visszaállítani a brit–magyar kapcsolatok korábbi szívélyes jellegét, 1941 áprilisában nem maradt hátra más feladata, mint a követség evakuálásának lebonyolítása. Diplomáciai karrierjében két éves szünet következett, 1943-ban azonban nagykövetté nevezték ki a londoni emigráns lengyel kormányhoz.

Valamennyi Budapestre akkreditált követ esetében közös vonásként jelent meg karrierdiplomata pályafutásuk. Különösen Sir Colville Barclay, Viscount Chilston és Sir Owen O'Malley esetében volt megfigyelhető, hogy szakmai munkájuk mellett az ő és a velük Budapestre érkező családtagjaik személyes jellemvonásai, emberi tulajdonságai is fontos szerepet játszottak abban, hogy a magyar közvélemény körében kiemelkedő népszerűségnek örvendtek. A személyes jellemvonások vagy a jótekonysági szerepvállalás által keltett szimpátia mellett egy másik alapvető, éveken át visszatérő tényező is táplálta népszerűségüket: továbbra is élt a magyar közvéleményben a hagyományos brit–magyar barátságba és brit segítségbe vetett hit. Bár a követek széles körben képviselték, támogatták és aktívan elősegítették a két ország kapcsolatainak politikai, gazdasági vagy kulturális szintéren történő fejlődését, amellyel hozzájárultak a sokat hangoztatott „szívélyes” jellegű kapcsolatok fenntartásához, de egyértelműen elhatárolódtak minden félreérthető, kétes hitelű akciótól, amely további táptalajt adhatott volna például a revízió brit támogatásával kapcsolatos illúzióknak. Ugyanilyen szellemben tájékoztatták személyes találkozóik alkalmával a vezető magyar politikusokat is: a követség és a brit kormány álláspontja, különösen a revízió tekintetében, az első világháború lezárulása óta változatlan maradt Magyarország vonatkozásában.

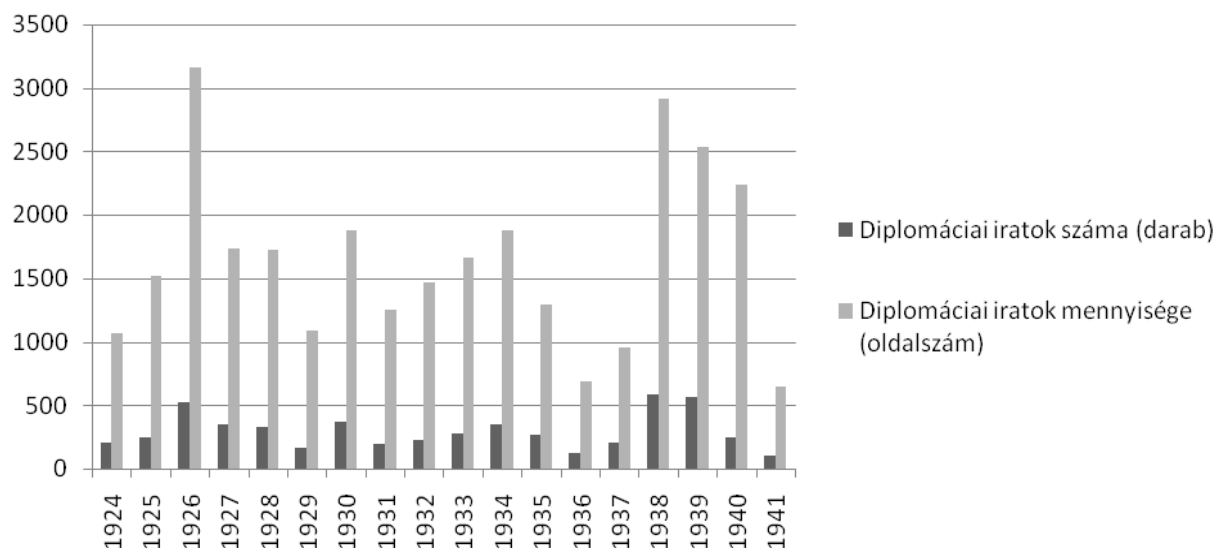
⁹⁷ FO List 1934. 12.; FO List 1940. 371–372.; Oxford Dictionary of National Biography. Vol. 41. 798–800.; McKercher, B. J. C.: The Foreign Office, 1930–39: Strategy, Permanent Interests and National Security. In *The Foreign Office and British Diplomacy in the Twentieth Century*. Edited by Johnson, Gaynor. London and New York, Routledge, 2005. 90.

3. A diplomáciai aktivitás a követi jelentések tükrében

Az egyes követi időszakok, illetve a követek diplomáciai munkájának feltérképezéséhez – mind tartalmi, mind mennyiségi szempontból – elsődleges forrásként szolgálnak a Budapestről Londonba küldött jelentések, amelyek elsősorban a magyar külpolitika alakulásával, Magyarország és a szomszédos országok, illetve a nagyhatalmak közötti kapcsolatokkal, a revíziós propagandával, a királykérdéssel, a magas szintű kormányfői vagy miniszteri találkozók, valamint a külkereskedelmi tárgyalásokkal foglalkoztak, emellett azonban, bár kisebb számban és terjedelemben, természetesen tájékoztatást nyújtottak Magyarország gazdasági és belpolitikai helyzetéről is. A különböző belpolitikai eseményeket, parlamenti vitákat, a kormány összetételének változását, a kormány tagjai által a sajtónak adott hivatalos tájékoztatásokat és a választások eredményeit magában foglaló jelentésekre alapvetően a tárgyilagosság volt jellemző. Rövid, tömör és csupán a tényekre szorító feljegyzések kerültek a Foreign Office illetékes hivatalnokai elé, akik kézjegyükkel látták el a dokumentumokat és legtöbb esetben semmilyen megjegyzést nem fűztek hozzá.

A magyar gazdaság általános helyzetéről, a külföldi kölcsönök ügyéről, a bankhelyzet alakulásáról, a kereskedelmi, távközlési és postai egyezményekről, a magyar külkereskedelmi mutatók alakulásáról, a magyar mezőgazdaság és ipar teljesítményéről is folyamatosan tájékoztatta Londont a követség, ahol a kereskedelmi titkár fő feladata volt a gazdasági elemzések elkészítése.

A követi jelentések statisztikai jellegű elemzése önmagában ugyan nem, de azok tartalmi vizsgálatával együtt fontos támpontot nyújt a diplomáciai aktivitás vizsgálatához. A jelentések tematikai osztályozásával pedig megállapítható azon események sora, amelyek felkeltették a brit diplomácia érdeklődését. Mind minőségi, mind mennyiségi szempontból kiemelkedtek az 1924 és 1928 közötti, majd pedig az 1938 és 1941 közötti évek.

1. ábra A diplomáciai aktivitás mérlege 1924 és 1941 között. Forrás: FO List 1924–1941.

Sir Colville Barclay követi időszaka alatt több mint 8500 oldalnyi, 1500 darab dokumentum született Magyarországgal kapcsolatban, így Barclay a két világháború közötti időszak legaktívabban tevékenykedő diplomatája lett Magyarországon. Az 1924-es év kivételével, amikor a népszövetségi kölcsön ügye és a magyar gazdasági konszolidáció került előtérbe, jelentős többséget alkottak a külpolitikai vonatkozású dokumentumok, amely természetes párhuzamban állt a magyar külpolitika aktívabb szakaszba lépésével. 1926-ban 3000 oldalnyi diplomáciai irat született, amely között döntő többségben voltak a katonai ellenőrzés megszüntetésével, a frankhamisítási botrányral és a királykérdéssel kapcsolatos jelentések. 1927 júniusától a Rothermere-kampány keltette fel a brit diplomácia figyelmét, de a királykérdés is újra és újra napirendre került.

A gazdasági világválság idején, ahogy a magyar kormány, úgy a budapesti brit követség figyelme is a gazdasági kérdésekre helyeződött. A brit diplomaták által az 1930-as és 1931-es évről készített értékelő jelentések szerint a magyar külpolitika vezérelvévé a gazdasági kapcsolatok kiépítése és a magyar termékek új felvevőpiacának megtalálása vált.⁹⁸ A követi jelentések tartalmi megoszlásának átalakulása is egyértelműen tükrözte ezt a változást: míg 1927-ben a Budapestről küldött táviratok mintegy 80%-a külpolitikai vagy nemzetközi vonatkozású kérdésekkel foglalkozott, addig ez az arány 1931-ben alig több mint 30%, 1934-ben viszont már ismét majdnem 70% volt. Viscount Chilston budapesti tartózkodása alatt is nagy mennyiségű, évente átlagosan 1300 oldalnyi irat keletkezett.

⁹⁸ TNA FO 371 15973/C889/889/21. Annual report on Hungary. From Lord Chilston, 20 Jan 1932. 286–313.

Sir Patrick Ramsay, majd Sir Geoffrey Knox idején a német–magyar kapcsolatokkal foglalkozó jelentések számában tapasztalható ugrásszerű növekedés is mutatta Magyarország változó külpolitikai irányvonalát. Ezzel fordítottan arányosan azonban jelentősen csökkent a jelentések száma és terjedelme. Bár a gazdasági világválság idején némi stagnálás volt tapasztalható a revíziós mozgalomban, ami azonban 1933–1934-től ismét központi kérdéssé vált.

Sir Owen O'Malley jelentéseinek döntő többsége a nemzetközi események magyar visszhangjáról, a magyarországi német nyomás terhéről és az ország jövőbeli helyzetével kapcsolatos lehetőségekről tájékoztatta a Foreign Office-t. A korábbi évekkel ellentétben sokkal aktívabb diplomáciai szerepet vállalt O'Malley, munkájának célja nemcsak a tájékoztatás volt, hanem magyarországi ismereteire támaszkodva javaslatokat is megfogalmazott London számára. A követség evakuálásával egyidejűleg, 1941. április 10-én érkezett a Foreign Office-ba az utolsó budapesti távirat.

A Magyarország és Németország, Olaszország, illetve a környező országok közötti kapcsolatok alakulásáról a budapesti brit követségismereteit kiegészítették a berlini, római, prágai, belgrádi és a bukaresti brit követségről érkező információk is. Továbbá a követség folyamatosan kapcsolatban állt más országok Budapestre akkreditált diplomatáival, egy-egy kérdésben információikkal szintén segítették a brit követek munkáját.

A napi szintű, egy-egy megbeszélést, politikai eseményt vagy tematikai összefoglalást tartalmazó táviratok mellett a követség minden évben, átlagosan negyven oldalnyi terjedelemben⁹⁹ áttekintést készített a magyarországi eseményekről, amelyek éves jelentés formájában kerültek a Foreign Office elé, átfogó képet festve a brit–magyar diplomáciai kapcsolatok hosszú távú alakulásáról. Az összefoglalók a naptári tárgyévét követő egy-két hónapban, általában márciusig, készültek el a követség valamennyi munkatársának segítségével, a következő tematikai megosztás szerint:

- általános jellemvonások
- külkapcsolatok fejlődése országok szerinti bontásban
- szomszédos államokkal való kapcsolat
- katonai helyzet
- gazdaság (ipar, mezőgazdaság, export-import, költségvetés, bankszektor, hitelek)
- belpolitikai események
- parlamenti aktivitás

⁹⁹ Általában 35 és 52 oldal között váltakozott a jelentések hossza, de kirívó esetek is akadtak: az 1936-os évről, Knox által készített összefoglaló mindössze 20 oldalnyi terjedelemben került a Foreign Office elé.

- közlekedés
- szociális ügyek.

Az éves összefoglalók stílusa, részletgazdag leírása, ténybeli pontosságai és elemző jellege reprezentálta az adott követ felkészültségét. A tárgyilagos tájékoztatás mellett sok esetben következtetéseket és elemzéseket is tartalmaztak az összefoglalók. A vizsgált időszak előtti utolsó, 1923. évi 56 oldalas „*nagyon hasznos és gondosan elkészített*” jelentést már nem Hohler, hanem ideiglenes ügyvivőként Balfour elsőtitkár terjesztette fel.¹⁰⁰ Barclay, majd Chilston is folytatta az éves jelentések készítésének gyakorlatát. Velük ellentétben Patrick Ramsay összefoglalói általában csak tényeket, információkat közvetítettek a magyarországi eseményekről. Bár jelentései színvonalát kiválónak találta a brit külügyminisztérium, ugyanakkor néha hosszúnak és unalmasnak is. Knox jelentései már sokkal tömörebbek voltak és egyhangúan tükrözték álláspontját, amely szerint Magyarország végérvényesen a német érdekszférába sodródott, ezért a brit külpolitikának a legkisebb erőfeszítést sem érdemes tennie az ország érdekében. O'Malley 1940 júniusában készítette el a két világháború közötti időszak utolsó éves jelentését, ugyanakkor követi időszaka alatt gyakoribbá váltak az egy-egy hónapot felölelő összefoglaló elemzések.

Az éves jelentések mellett különös fontossággal bírtak az ún. *Head of Mission Reportok* is, amelyek az adott állomáshelyen, így jelen esetben Budapesten szolgáló külképviselővezetőkről nyújtott tájékoztatást. Ilyen összefoglalót minden állomáshelyen, minden brit követ készített kollégáiról (néhány esetben a misszióvezetőn kívül más, rangidős diplomatáról is) a következő főbb szempontok alapján: diplomáciai alkalmasság, iskolai háttér, karrier vagy nem karrier diplomata, kor, egészségi állapot, vagyoni helyzet, házastárs személye, családi állapot, fizikai kondíció, nyelvi készségek és a fogadó államhoz való viszony. A beszámolók értékét az jelentette, hogy éveken keresztül, az állomáshelyek változásának ellenére is követhetővé vált egy-egy külföldi diplomata pályafutása.¹⁰¹ A Budapestről küldött *Head of Mission* jelentésekben minden misszióvezető esetében, általában egy-egy bekezdésnyi terjedelemben ismertették szakmai életútját, családi hátterét, milyen nyelveket beszélt, diplomáciai munkájának minőségét, illetve arról is tájékoztatták Londont, hogy milyen volt a

¹⁰⁰ A jelentés vége rövid összefoglalót tartalmazott a politikai személyiségekről is, amely elnyerte a brit külügyminisztérium tetszését, és javasolták, hogy az éves jelentések ilyen típusú jegyzetet is tartalmazzanak a jövőben. TNA FO 371 9914/C8423/8423/21. Annual Report on Hungary for year ending December 31 1923. From Mr. Balfour, 23 May 1924. 10–11.

¹⁰¹ Pacy, James S.: Assessing Ambassadors and Ministers: The British Heads of Missions Report. In *World Affairs*. Vol. 142., No. 2 (Fall 1979). Published by World Affairs Institute. 118–119. (Online: www.jstor.org – letöltve: 2013.02.05.)

diplomataék magyarországi megítélése. Egy-egy jellemrajz hossza és minősége azt is jelezte, hogy a brit követ mely kollégáival állt szorosabb munkakapcsolatban, akikről ezáltal részletesebb összefoglalást írhatott. Geoffrey Knox 1936-ban Montgomery amerikai követet korábbi diplomáciai tapasztalattal nem rendelkező diplomataként festette le, aki némi „*hendikeppel indult*”, mert nem beszélt idegen nyelveket. Ugyanakkor intelligensnek és barátságosnak tartotta, aki jó kapcsolatot ápolt a brit követséggel is, és Knox azt sem tekintette elhanyagolható szempontnak, hogy kollégája jó bridzs játékos volt.¹⁰² A brit követek azonban nem minden esetben mutattak kedvező képet kollégájukról, 1935-ben Sir Patrick Ramsay az olasz követet, Don Ascanio dei Principi Colonnát fontoskodó, nyomasztó személynek tartotta, akiből hiányzott az olasz diplomatakra jellemző intelligencia.¹⁰³

Szintén a követség éves feladatához tartozott Magyarország vezetői politikusaikról és előkelő személyeiről készített jelentések összeállítása. A kormányzó, a miniszterelnökök, a külügyminiszterek és a kormány más tagjai, a Habsburg család leszármazottai, valamint vezető politikusok szerepeltek a listán. A leírásokban elsősorban a politikai pályafutásuk tényszerű ismertetése szerepelt, de egészségi állapotukról, családi kapcsolataikról és jellemükről is tájékoztatták Londont. A gyakori személyes találkozásoknak megfelelően a legrészletesebb és legtöbb személyes tapasztalatot tartalmazó leírások Horthy Miklós, Bethlen István, Gömbös Gyula és Kánya Kálmán esetében születtek a követek tollából. A követek saját benyomásain alapuló tapasztalatok megosztására általában a visszafogott stílus volt jellemző, azonban szókimondóbb esetre is akadt példa. 1941-ben O'Malley Kunder Antal korábbi iparügyi minisztert rövid jellemzésében egyszerűen csak „*ostobának*” nevezte.¹⁰⁴

4. A brit diplomataék magyarországi szerepe és tevékenysége

4.1. Sir Colville Barclay és az aktív külpolitika 1924–1928

„Jelen pillanatban csupán annyit mondhatok, hogy a sötét felhők többé nem sötétek, mert a nap első sugarai keresztültörték rajtuk” – fejtette ki véleményét Magyarországgal

¹⁰² Montgomery gyakran hívta fel telefonon Kánya Kálmánt, aki később – a jelentés tanúsága szerint – bevallotta Knoxnak, hogy egy szavát sem értette Montgomerynek. TNA FO 371 20395/R152/152/21. Heads of Foreign Missions at Budapest. From Sir G. Knox, Confidential, 3 Jan 1936. 197.

¹⁰³ TNA FO 371 19520/R565/128/21. Heads of Foreign Missions at Budapest. From Sir P. Ramsay, Confidential, 8 Jan 1935. 77.

¹⁰⁴ TNA FO 371 26634/C4154/4154/21. Report on the leading personalities in Hungary. From Mr. O'Malley, 27 Jan 1941. 11.

kapcsolatban Sir Colville Barclay a *Pesti Napló* tudósítójának 1924-ben, budapesti kinevezésének kezdetén.¹⁰⁵ Hivatalba lépése egybeesett a magyar gazdasági és belpolitikai stabilitás helyreállításával, így 1924 nyarától kezdődően számos jelentés született a munkanélküliség, a mezőgazdaság állapotáról, az országgyűlés üléséről, Nagyatádi Szabó István lemondásáról, a választási rendszer és a felsőház létrehozásának kérdéséről, valamint Horthy belpolitikai helyzetéről. A Népszövetség – Magyarországot érintő – gazdasági jelentéseit minden esetben megkapta a Central Department, illetve tájékoztatásul a budapesti követség is.

A külpolitikai események elsődlegessége mellett Barclay kellő figyelmet fordított az ország gazdasági állapotára is. Számos táviratában tájékoztatta a Foreign Office-t, hogy a magyar nép mennyire hálás Nagy-Britanniának a népszövetségi kölcsön ügyében nyújtott támogatásáért. Meg volt győződve arról, hogy Magyarország jövője a mezőgazdaságban rejlik, és minden más, „*mesterséges iparág*” meghonosítására tett kísérlet hiba, amelyre egyértelmű példaként a csehszlovák termékekkel való versenyre ösztönzött új textilipart látta.¹⁰⁶

A követség minden alkalmat megragadott, hogy segítse a brit gazdaság magyarországi felvevőpiacának növelését és új gazdasági kapcsolatok kiépítését. 1924-ben W. J. Sainsbury, annak a tanácsadó bizottságnak a titkára járt Magyarországon, amelynek támogatásával a brit pénzügyminisztérium garanciát biztosíthatott munkahelyteremtő vállalkozások hitelfelvételéhez. Ehhez a célkitűzéshez igazodva Sainsbury kétféle fontos előleget javasolt azok számára, akik Magyarországon brit mezőgazdasági gépeket vásárolnának, és ennek fedezetül jelzálogot jegyeztetnének be vagyontárgyukra. A Foreign Office is érdeklődve figyelte a tervet, szívesen fogadtak minden olyan ötletet, ami javította a brit mezőgazdasági gépjárműgyártásban a foglalkoztatottsági kilátásokat.¹⁰⁷

A Budapestről küldött külpolitikai vonatkozású jelentések tartalmi megoszlását tekintve megállapítható, hogy a brit diplomácia különösen érdeklődött ebben az időszakban – többek

¹⁰⁵ LSE BARCLAY 7/4

¹⁰⁶ Sőt egyenesen azt javasolta, hogy Magyarország jobban tenné, ha inkább a mezőgazdaságára, malomiparára és cukoriparára támaszkodna, mint az elektrotechnikai iparra. TNA FO 371 9909/C19232/37/21. Hungarian budget. From Sir C. Barclay, 19 Dec 1924. 147.

¹⁰⁷ A Foreign Office a magyar kormányra bízta a döntést, hogy támogatják-e ezt a tervet. Barclay Goode-nak írt bizalmas levélben a brit érdekek szem előtt tartása mellett érvelt, mert minden lehetőséget meg kell ragadni, amely a brit ipari termelést, és ezáltal az export növekedését segíti elő. Biztonsági szempontból a földalapú jelzálogot tartotta az egyetlen lehetőségnek, mert csak ez biztosíthatta, hogy probléma esetén a hitelezők pénzhez juthassanak. TNA FO 371 9914/C15120/15120/21. Projected £2,000,000 loan to Hungarian agriculturists. From Sir E. F. Crowe to Mr. Nicolson, 25 Sept 1924. 170–171., 181–184.; TNA FO 371 9914/C16605/15120/21. Projected £2,000,000 loan to Hungarian agriculturalists. From Department of Overseas Trade, 30 Oct 1924. 186., 202–203.

között – a katonai ellenőrzés megszüntetése, a királykérdés, a revízió, a frankhamisítási botrány, a Rothermere-kampány, az Olaszország irányába történő nyitás és a szentgotthárdi fegyverszállítási botrány iránt. A jelentések Sir Colville diplomáciai tapasztalatát, a magyar politikai elittel fenntartott széles körű és bizalmas kapcsolatát tükrözték, információit Bethlen Istvánnal, Walko Lajos külügyminiszterrel és Khuen-Héderváry Sándor külügyminiszter-helyettessel folytatott személyes találkozók során nyerte, amit – javaslataival, tanácsaival kiegészítve – azonnal továbbított a Central Department-nek.

4.1.1. A katonai ellenőrzés megszüntetéséről folyó vita

Bár Nagy-Britannia a kezdetektől a katonai ellenőrzés mielőbbi megszüntetése mellett foglalt állást, a magyar hatóságok folyamatos obstruktív magatartása miatt különösen hosszan tartó problémával találta szemben magát. London meglehetősen nehezményezte a magyar hatóságok ellenállását a Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság munkájával szemben, a gyárak és katonai telepek ellenőrzésekor történő általános akadályoztatást, az információk és az adminisztratív iratok eltitkolását, valamint kifogásolták a magyar hatóságok által tanúsított „*udvariatlan hangnemet*” is.

Budapesten, Londonban és Párizsban is az ügy mielőbbi megoldása érdekében munkálkodott a brit diplomácia. Sir Colville a miniszterelnökön keresztül próbált továbbra is eredményeket elérni a magyar kormánynál, a nyomásgyakorlásnak azonban sem katonai, sem gazdasági formáját nem tartotta célravezetőnek, mert az veszélyeztette volna az addig elért eredményeket. Barclay a katonai ellenőrzés ügyéről több ízben folytatott félhivatalos formában tárgyalásokat Bethlen Istvánnal (1924. november 7-én, 1925. január 12-én és 31-én, 1925. május 19-én), Horthy Miklóssal (1925. február 19-én) és a magyar külügyminisztérium tisztségviselőivel. Barclay tisztában volt azzal, hogy bármilyen hivatalos nyomás a magyar kormányra a békeszerződés pontjainak teljesítésével kapcsolatban csak a szövetséges kormányok együttes fellépésével és csak a Nagykövetek Tanácsának közvetítésével lehetséges.¹⁰⁸A találkozók tartalmáról is csupán bizalmas jelentésben tájékoztatta Miles Lampson, a Central Department akkori vezetőjét, a magánúton történő megbeszélések így nem keltették azt a látszatot, hogy a szövetségesek követői beavatkoztak a katonai ellenőrzés ügyébe, ami negatívan hatott volna a Nagykövetek Tanácsának tekintélyére. 1925 januárjában egy ilyen informális tárgyalás során bizalmasan a magyar miniszterelnök tudomására hozta Barclay, hogy a folyamatos obstrukció fenntartása miatt Magyarország „*ne lepődjön meg, ha*

¹⁰⁸ TNA FO 371 10775/C15895/261/21. Sir C. Barclay's attitude towards Military Attaché and Allied Military Control in Hungary. From Sir C. Barclay. 1 Dec 1925. 171–177.

végül néhány, ultimátumhoz hasonló kellemetlen döntést hoznak ellenük”. A brit követ értetlenségének adott hangot, amiért ennek elkerülése érdekében Magyarország nem változtatott a taktikáján. Arra a súlyos helyzetre is igyekezett felhívni Bethlen figyelmét, hogy az ellenőrző bizottság nem tudta megfelelően ellenőrizni a magyar hadsereg létszámát, és ezért felmerült annak gyanúja, hogy az engedélyezetthez képest sokkal többen kaptak katonai kiképzést. Sürgetően azt tanácsolta, hogy a magyar kormány minél hamarabb vessen véget a „szisztematikus obstrukció politikájának, ha meg akarnak szabadulni az Ellenőrző Bizottságtól”. A beszélgetésről Lampsonnak küldött bizalmas feljegyzésében Barclay hihetőnek találta Bethlen magyarázatát, miszerint nem tudott a Katonai Ellenőrző Bizottság és Csáky Károly honvédelmi miniszter közötti kommunikáció „fanyar tónusáról” és az utóbbi „makacsságáról”, ami csak a szövetséges hatóságok „bosszantására” szolgált.¹⁰⁹

Míg Párizsban Magyarországot vádolták a patthelyzetért, addig magyar oldalról is érkeztek kritikák a Nagykövetek Tanácsa által Magyarországnak címzett feljegyzések „arrogáns és sértő” hangneméről. A Foreign Office mindezt nem tartotta megalapozottnak, azt azonban elismerték, hogy a bizottság francia tagja, Le Bleu, „arrogáns és tapintatlan”, és az ő jelenléte kétségtelenül felelős volt a bizottság és a magyar kormány közötti rossz kapcsolatért. Ugyanakkor lehetetlennek tűnt, hogy bármilyen módon is javasolják Franciaországnak Le Bleu áthelyezését vagy eltávolítását.¹¹⁰

A megoldás érdekében Barclay továbbra is folyamatos kapcsolatban állt Bethlennel, de az álláspontok nem közeledtek egymáshoz, a felek továbbra is egymást hibáztatták a kialakult helyzetért. 1925. január 31-én újabb megbeszélésre került sor közöttük, amelyen ekkor Csáky Károly honvédelmi miniszter is részt vett. Az ellenőrző bizottság munkájának segítése érdekében Bethlen átadott egy dokumentumköteget a brit követnek, nem mulasztva el megjegyezni, hogy a bizottság „örökös és irritáló” támadásoknak vetette alá Magyarországot, és az általa küldött feljegyzések olyan „arrogáns és sértő” hangneműek voltak, hogy azok bármely kormány méltóságán csorbát ejtett volna. Bethlen és Csáky azon meggyőződésének adott hangot, hogy ha Le Bleu helyett egy sokkal tapintatosabb személyt neveznének ki, a dolgok zökkenőmentesebben zajlanának. A Central Department-nek maga Barclay is beismerte, hogy a nézeteltérést egyértelműen Le Bleu érkezése generálta, aki „mindig a saját útján járt”, és Barclay-t is megdöbbenetette az a fajta – kevésbé diplomatikus – hangnem, amelyben a bizottság és a magyar hatóságok között folyt a kommunikáció. Épp ezért Barclay

¹⁰⁹ TNA FO 371 10773/C1017/261/21. Hungarian obstruction to military control. From Sir C. Barclay to Mr. Lampson, Confidential, 12 Jan 1925. 1–8.

¹¹⁰ TNA FO 371 10773/C1591/261/21. Hungarian obstruction to military control From Sir C. Barclay, 30 Jan 1925. 69–71.

tanácsosnak tartotta, hogy utasítást adjanak az ellenőrző bizottságnak a megfelelő hangnem használatára, mert a légkör javítása nélkül nem lehet eredményeket elérni, bár *”természetesen a legjobb megoldás Le Bleu elmozdítása lenne, minél előbb”*.¹¹¹

Közben Londonban is az ügy mielőbbi megoldásán dolgozott a Foreign Office. Charles Howard Smith elsőtitkár találkozott Nelky Jenő londoni magyar ügyvivővel, aki szerint a katonai ellenőrzés megszüntetésének egész kérdésköre csupán a – későbbiekben még részletesebb elemzett – állami hadianyaggyárra korlátozódott. Tekintve, hogy ezt a helyzetet nem rendezte a bizottság, ezért nem is lehetett obstrukcióval vádolni a magyar kormányt.¹¹² 1925. január 20-án egy fogadás alkalmával Lampson is találkozott Nelky Jenővel. Beszélgetésük során Lampson nyilvánvalóvá tette, hogy ha Magyarország kitart az ellenszegülés politikája mellett, akkor hirtelen *„közvetlen szomszédai könnyörületességének kiszolgáltatva találhatja magát”*. Másnap egy újabb félhivatalos beszélgetés során – amelyen Howard Smith és Arthur Francis Aveling, a Central Department másodtitkára, is részt vett – Lampson ismertetett Nelkyvel egy négyoldalas, Magyarország katonai ellenőrzésének ügyében készített memorandumot. Világossá tették a magyar diplomata számára, hogy a szövetséges kormányok *„kezdik elveszíteni a türelmüket”*, és Magyarországnak is az lenne az érdeke, hogy elkerülje a bizottság munkájának akadályozásából eredő kellemetlenségeket. Nelky azzal védekezett, hogy egyedül csak az állami gyár ügyében lehetett volna obstrukcióról beszélni, de ez az állítás sem állta meg a helyét, tekintve, hogy maga a Nagykövetek Tanácsa sem döntött még a kérdésben. A memorandumban a nagyhatalmak felháborítónak tartották, hogy a magyar kormány semmilyen felelősséget nem vállalt az előforduló incidensekért, és megbánást sem tanúsított.¹¹³

Két nappal később egy újabb találkozó alkalmával Nelky információi alapján már úgy tűnt a Foreign Office számára, hogy előrelépés történt az ügyben, és végre Magyarország is megértette a probléma súlyát.¹¹⁴ Ennek ellenére érdemi változás a következő hetekben sem történt. Március elején Lampson a londoni magyar követtel, Rubido-Zichy Ivánnal kezdeményezett tárgyalást, amelynek során részletesen felsorolta a bizottság problémáit: 1) az általános obstruktív magatartás; 2) a békeszerződés 103. cikkelyének kikerülése, amely

¹¹¹ TNA FO 371 10773/C1651/261/21. Hungarian obstruction to military control. From Sir C. Barclay to Mr Lampson, 31 Jan 1925. 89–94.

¹¹² TNA FO 371 10773/C1021/261/21. Hungarian obstruction to military control. From Hungarian Chargé d’Affaires, 21 Jan 1925. 9.

¹¹³ Súlyos incidensek is előfordultak, egy alkalommal rálöttek a francia delegáció egyik kocsijára, és a sofőr megsebesült. TNA FO 371 10773/C1021/261/21. Hungarian obstruction to military control. From Hungarian Chargé d’Affaires (Conversation), 21 Jan 1925. 9–16., 20–23.

¹¹⁴ TNA FO 371 10773/C1091/261/21. Hungarian single state factory. From Hungarian Chargé d’Affaires (Conversation), 23 Jan 1925. 31–35.

megtiltja az általános hadkötelezettséget; 3) a bizottság elleni sajtótámadások; 4) a 135. cikkely kikerülése, amely szerint a magyar kormány köteles a bizottságnak minden felvilágosítást és dokumentumot átadni, amelyek feladatuk teljesítéséhez szükségesek; 5) a 115. cikkely teljesítésének kérdése, miszerint fegyverek és lőszer gyártása csak egy állami gyárban történhet. Lampson nyomatékosította a magyar követ számára, a Foreign Office-nak csupán az a célja, hogy Magyarországon a katonai ellenőrzés ügyét át tudják adni a Népszövetségnek, ami azonban addig nem lehetséges, amíg Magyarország nem teljesítette a katonai klauzulákat. Rubido-Zichy csupán azon egyetértését tolmácsolta, a magyar kormánynak is az a nyilvánvaló célja, hogy minél hamarabb megszüntessék a katonai ellenőrzést.¹¹⁵

Bár a tárgyalások most sem jártak sok eredménnyel, a probléma megoldására azonban több terv is született. Aveling sokkal hatékonyabbnak tartotta volna, ha – a Nagykövetek Tanácsa vagy a Népszövetség felszólítása helyett – a szövetségesek magyarországi külképviseleteik útján egy egybehangzó tiltakozó jegyzéket küldenének a magyar kormánynak, tudomására hozva, hogy a katonai ellenőrzés megszüntetésének feltétele a trianoni békeszerződés meghatározott pontjainak teljesítése. Felmerült a közvetlen gazdasági-pénzügyi nyomás lehetősége is, amit azonban Lord Crewe párizsi brit nagykövet nem tartott célravezetőnek, mert azzal a Népszövetség Magyarország gazdasági rekonstrukciójával kapcsolatos tervébe avatkoztak volna be. A kisantant katonai beavatkozása a legkevésbé támogatható ötletnek tűnt, Lord Crewe számára is lehetetlen elképzelés volt, hogy bármely szövetséges hatalom *„egy valójában ilyen kis jelentőségű ügyben, ilyen veszélyes fegyvert”* alkalmazzon.¹¹⁶ A bizottságot lejárató magyar sajtókampányra válaszul felmerült annak lehetősége, hogy a Katonai Ellenőrző Bizottság is publikálja a jelentéseit a valódi tények alapján. A Central Department egyáltalán nem tartotta ajánlatosnak ezt a lépést, mert az csak *„tovább növelné az amúgy is meglévő súrlódást a bizottság és a magyar hatóságok között”*, ami még tovább nehezítette volna a bizottság munkáját.¹¹⁷

A felmerült tervekkel kapcsolatban a Central Department mindenképpen szükségesnek tartotta kikérni Barclay mint az ügyben legtöbb ismerettel rendelkező személy véleményét. Barclay egyetértett a Central Department tervezett jegyzékével, de azt javasolta, hogy azt ne

¹¹⁵ TNA FO 371 10773/C3200/261/21. Military control in Hungary. Hungarian Minister (Conversation), 3 March 1925. 176–181.

¹¹⁶ TNA FO 371 10773/C1330/261/21. Military Control in Hungary. Single State Factory. From Lord Crewe (Paris), 28 Jan 1925. 36–39., 45.

¹¹⁷ TNA FO 371 10774/C5094/261/21. Publication of information respecting military control in Hungary. From Major A. I. Macdougall (War Office) to Mr. Howard Smith. Howard Smith's letter to Macdougall, 21 Apr 1925. 11–14.

Horthy Miklósnak, hanem Bethlennek nyújtják át, tekintve, hogy ő áll a kormány élén. Igyekezett Bethlen szerepét csökkenteni az ügyben, ezért hangsúlyozta, hogy nem is annyira a magyar kormány makacs ellenállásáról van szó, hanem csupán a katonai hatóságokéról. A jegyzék hatékonyságának növelése érdekében megfontolandónak tartotta, hogy néhány káros gazdasági következményre utaló célzást is megfogalmazhatnak benne, de ebben az esetben a nagyhatalmaknak fel kellett készülniük fenyegetésük beváltására, különben csak saját tehetetlenségüket demonstrálnák.¹¹⁸

A megoldási tervek tekintetében Barclay óvatosságra intette a brit diplomáciát, nehogy túlfeszítsék a magyar kormány politikai és gazdasági teherbírását, mert az a kisanant aktivizálódásához és az egész térség nyugtalanná válásához vezethet, ami viszont sem a brit kormánynak, sem a népszövetségi kölcsönt biztosító brit befektetőknek nem lehet érdeke. Nem értette, hogy Nagy-Britanniának miért kellett volna a magyar kormánnyal szemben kemény vonalat képviselő Franciaországhoz csatlakoznia. Magyarországon viselkedésük miatt meglehetősen ellenszenvesnek találták a franciákat, míg a briteket „*tisztelik és kedvelik a legyőzött ellenség iránt tanúsított lovasias viselkedésük miatt*”. Ez a szimpátia már eddig is hozzájárult a két ország közötti kereskedelmi forgalom bővüléséhez, amit érdemesnek tartott tovább építeni. Amennyiben mindenképp szükségszerűvé válna szigorúan fellépni a magyar kormánnyal szemben, akkor Barclay azt tanácsolta, hogy a kezdeményező lépést egyszerűen rá kell hagyni Franciaországra, mert „*nekik itt nincs semmi veszíteni valójuk, nekünk viszont sok van*”.¹¹⁹

A hatékony együttműködés érdekében folyamatos volt az információáramlás Budapest és London között. 1925. május eleji táviratában Lampson arra hatalmazta fel Barclay-t, hogy informális keretek között – nehogy az árnyékot vessen a francia és az olasz kormányra, mert a Magyarországra gyakorolt nyomásnak a szövetséges hatalmak egyetértésével és a Nagykövetség Tanácsának közbenjárásával kellett történnie – „*minden kínálkozó lehetőséget felhasználva*” gyakoroljon nyomást Bethlenre a katonai klauzulák teljesítése érdekében, elsősorban az állami gyár ügyében. Barclay feladata lett, hogy megértesse a magyar kormánnyal, a nyitott kérdések tisztázása csak akkor lehetséges, ha az ellenőrző bizottság birtokába kerülnek az őt megillető dokumentumok.¹²⁰ Emellett Barclay utasítást kapott arra is, hogy minden lehetséges módon támogassa az ellenőrző bizottságot, még akkor is, ha ez a

¹¹⁸ TNA FO 371 10773/C1591/261/21. Hungarian obstruction to military control. From Sir C. Barclay, 30 Jan 1925. 72–74.

¹¹⁹ TNA FO 371 10773/C1992/261/21. Military control in Hungary. From Sir C. Barclay to Mr. Lampson, 5 Feb 1925. 115–120.

¹²⁰ TNA FO 371 10774/C6397/261/21. Execution of military clauses of Treaty of Trianon. Foreign Office Minute (Mr. Lampson), 11 May 1925, 47–54.

magyar kormány nemtetszését váltja ki, „*hadd bosszankodjanak*”, legalább világossá válik számukra, hogy az obstruktív álláspontjuk nem volt kifizetődő. Ha mindez mégsem lenne elég, Lampson arra is felhatalmazta, hogy közölje a miniszterelnökkel, amennyiben tovább folytatják korábbi politikájukat, komolyan kockáztatják Nagy-Britannia és főleg a brit külpolitika jóindulatának elvesztését, mert London „*határozottan kezd beleunni az obstrukciós viselkedésükbe*”.¹²¹

1925 májusában újabb megbeszélést folytatott Barclay és Bethlen, amelyen ismét elhangzott brit oldalról a hónapok óta állandóan felmerülő figyelmeztetés, hogy a vita előnytelenül végződhet Magyarország számára, ezért Barclay tanácsosnak tartotta, ha a magyar miniszterelnök személyesen venné kézbe az ügyet. Minden nehézség abból fakadt, hogy Magyarország nem teljesítette a békeszerződés 135. cikkelyét, a dokumentumok hiányában az ellenőrző bizottság „*aligha volt képes eldönteni, hogy vajon a többi cikkely többségét végrehajtották-e vagy sem*”.¹²²

A brit diplomácia minden próbálkozása ellenére sem változott a magyar hatóságok hozzáállása, amit 1925. július 30-án egy újabb incidens fokozott. Barclay francia és olasz kollégájától arról értesült, hogy az ellenőrző bizottság egyik brit tagja, Charles Westrope Selby alezredes¹²³ néhány kollégájával, köztük Le Bleu-vel együtt Szombathelyre utazott az ellenőrzés szempontjából fontos dokumentumok átvétele céljából, amit azonban a helyi hatóságok megakadályoztak, sőt a bizottság megérkezésének hírére „*dühös demonstráció*” kezdődött, ami elől Selby kollégáival együtt egy szobába zárkózott. Mivel a hivatalos iratokat őrző szobába nem engedték be a Katonai Ellenőrző Bizottság tagjait, ezért lepecsételték az ajtót, amit a helyi hatóságok feltörték, és öt-hat órán át belülről tartották zárva. Később kiderült, hogy az éjszaka alatt a falon vágott nyíláson keresztül nagy mennyiségű papírt csempészték ki. Barclay a francia és az olasz követtel együtt személyesen a külügyminisztériumtól kért felvilágosítást, és az ügy komoly következményeire figyelmeztettek. A szombathelyi ügy végül a bizottság tagjainak biztonságba helyezésével, a magyar kormány bocsánatkérésével és a brit kormány elnéző magatartásával ért véget, miközben Le Bleu is benyújtotta lemondását. Az események Barclay számára egyértelműen azt bizonyították, hogy fontos dokumentumok lehettek a szobában, ha a hatóságok ilyen

¹²¹ TNA FO 371 10775/C13911/261/21. Sir C. Barclay: attitude towards Military attaché and Allied Military Control in Hungary. From War Office. Lampson's letter to Sir C. Barclay. Foreign Office, 26 Oct 1925. 120–125.

¹²² TNA FO 371 10774/C8799/261/21. Military control in Austria and Hungary. Parliamentary Question (Lieutenant Colonel Windsor-Clive), 29 June 1925. 117.

¹²³ A magyarországi katonai ellenőrző bizottságnak négy brit tagja volt: C. W. Selby, Colonel D. Paul, E. E. Budgess hivatalnok és E. L. Graham hivatalnok, valamint két magyar sofőrjük.

erővel igyekeztek azokat elrejtteni.¹²⁴ Aveling egyenesen arra következtetett, hogy a demonstrációt, ha nem is a hatóságok szervezték, de legalább is szemet hunytak felette, és a fő céljuk a francia delegáció elleni támadás volt. A feltevést megerősíteni látszottak a szombathelyi esettel kapcsolatos magyar sajtóanyagok, amelyek azt hangsúlyozták, hogy az incidens nem az ellenőrző bizottság egésze ellen irányult, hanem csupán annak francia tagjai ellen. A félreértések elkerülése érdekében Barclay felhívta a külügyminisztérium figyelmét arra, hogy az ellenőrző bizottság bármely tagja elleni támadást az egész bizottság elleni támadásként értékelik. A külügyminisztérium azzal védekezett, hogy semmilyen hatásuk nem volt a sajtóra, különösen egy olyan ügyben, mint a katonai ellenőrzés. A vitát Barclay azzal zárta, hogy *„ha a katonai hatóságok és mások már kezdettől fogva jóakaratot tanúsítanak, eddigre már megszabadultak volna a Bizottságtól”*.¹²⁵

Ez az eset is rávilágított az ellenőrző bizottság tehetetlenségének problémájára, amit az idő múlásával a Foreign Office is egyre kényelmetlenebbnek érzett. Howard Smith attól félt, hogy *„a magyarok felismerték pozíciójuk erejét, tudják, hogy szembeszállhatnak a bizottsággal és a nagyhatalmak semmit sem tehetnek”*.¹²⁶ Aveling is beismerte egy jelentésben, hogy *„a magyarok ugyanolyan jól tudják, mint mi, hogy a szövetségesek semmilyen módon nem tudják kikényszeríteni az akaratukat, újra és újra bizonyítják, hogy ha elég sokáig kitartanak, akkor a Nagykövetek Tanácsa végül visszavonul”*. Épp a tehetetlenségük miatt vélte úgy a Central Department, minden lehetséges módon el kell érni a katonai ellenőrzés visszavonását, hogy végre átadhassák az ügyet a Népszövetségnek.¹²⁷

1925 októberében lassan rendeződni látszott a katonai ellenőrzés kérdése. Lampson arról tájékoztatta a budapesti követséget, hogy amint a Nagykövetek Tanácsa meghozta döntését arról, hogy a katonai ellenőrzés megszüntetéséért cserében milyen végső követeléseket kell teljesítenie Magyarországnak, akkor Barclay-nak, valamint a francia, olasz és japán kollégájának hatáskörébe utalták, hogy a döntésről szóló jegyzéket továbbítsák Bethlen számára. Az a tény, hogy a jegyzék átnyújtásának feladatát a szövetségesek budapesti követeinek feladataként határozták meg, és nem a Katonai Ellenőrző Bizottság vagy a párizsi magyar követség szokásos csatornáit használták, azt mutatta, hogy a katonai ellenőrzés kérdésének ekkor már sokkal inkább politikai aspektusa került előtérbe, így teljes mértékben

¹²⁴ TNA FO 371 10774/C10207/261/21 Hungarian obstruction to Commission of Control. From Sir C. Barclay, 30 July 1925. 202–209.; TNA FO 371/10774/C10872/261/21. Incident at Szombathely in which members of Control Commission were involved. From Mr. Parry-Jones (War Office) to Mr. Aveling, 19 Aug 1925. 245–247.

¹²⁵ TNA FO 371 10774/C10496/261/21. Hungarian obstruction to Commission of Control. From Sir C. Barclay, 5 Aug 1925. 223–226.

¹²⁶ TNA FO 371 10774/C9044/261/21. Military Control in Hungary. From Sir C. Barclay. 3 July 1925, 125.

¹²⁷ TNA FO 371 10774/C10872/261/21. Incident at Szombathely in which members of Control Commission were involved. From Mr. Parry-Jones (War Office) to Mr. Aveling. 19 Aug 1925, 236–237.

Barclay-ra hárult mindaz a feladat, amit az ellenőrző bizottságra bízta korábban.¹²⁸

A Foreign Office mégsem tartotta teljes mértékben célravezetőnek ezt az eljárást. Egyrészt Aveling úgy vélte, hogy Bethlen helyett Walko Lajos külügyminiszter volna a megfelelő személy, akinek át kellene adni a jegyzéket, másrészt maga Lampson is attól tartott, hogy a jegyzék nem fogja elérni hatását, ezért 1925 novemberében találkozót javasolt Sir Austen Chamberlain külügyminiszter és Bethlen között annak érdekében, hogy Chamberlain személyesen is nyomást tudjon gyakorolni a magyar kormányra a katonai ellenőrzés ügyében.¹²⁹ A tárgyalás folyamatának segítése érdekében a Central Department négyoldalas memorandumot készített elő Chamberlain számára az ügghöz kapcsolódó problémákról, illetve különösen az állami gyár kérdéséről.¹³⁰

A diplomáciai kísérlet sikerrel járt, 1925. december 12-én Chamberlain és Bethlen végül találkozott Genfben, a megbeszélésen Lampson is jelen volt. A brit külügyminiszter nem kívánt a pontos részletekbe bocsátkozni, amelyek megvitatása – véleménye szerint – szakemberekre tartozott, de jelezte Bethlennek, hogy a magyar kormány hamarosan egy jegyzéket fog kapni a Nagykövetség Tanácsától, amely részletesen felsorolja majd a béke katonai rendelkezéseit érintő mulasztásokat. Chamberlain javasolta, hogy további tétovázás nélkül teljesítsék azokat. Bethlen a válasz előtt csak egy kérdést kívánt feltenni: mi a garancia, hogy ha teljesítik a követeléseket, akkor hirtelen nem találják szemben magukat újabakkal? Lampson igyekezett megnyugtatni, hogy a jegyzékben felsorolt megoldandó problémák listája a szövetségesek végső követelése, és annak pontjait kell végrehajtani az ellenőrzés megszüntetéséhez.¹³¹

A katonai ellenőrzés ügyében egy másik különösen fontos kérdés volt a már röviden említett állami gyár problémája. A trianoni békeszerződés 115. cikke egyetlen – állami igazgatás alatt és állami tulajdonban álló – gyárra korlátozta a fegyverek, lőszeres és bármilyen hadianyag előállítását. Ugyanakkor kilátásba helyezte, hogy a szövetséges hatalmak felhatalmazásával, az általuk szabott határidőn belül a Katonai Ellenőrző Bizottság által kijelölt egy vagy több, más gyárban is gyárthatnak fegyvert. Eredetileg 1923. december 31-ig kellett volna felállítani az állami gyárat, amely egyúttal azt is jelentette volna, hogy

¹²⁸ TNA FO 371 10775/C13911/261/21. Sir C. Barclay: attitude towards Military attaché and Allied Military Control in Hungary. From War Office. Lampson's letter to Sir C. Barclay. Foreign Office, 26 Oct 1925. 120–125.

¹²⁹ TNA FO 371 10775/C14662/261/21. Military control in Hungary. From Lord Crewe, 16 Nov 1925. 126., 128.

¹³⁰ TNA FO 371 10775/C16206/261/21. Military control in Hungary. From Foreign Office. Memorandum (Central Department). 25 Nov 1925, 144–148.

¹³¹ TNA FO 371 10775/C151915/261/21. Execution by Hungary of military clauses of Treaty of Trianon. From Mr. Lampson. 9 Dec 1925, 184–186.

három hónapon belül minden egyéb gyárat, amely hadianyag gyártásával foglalkozott vagy hadianyagot tárolt, be kell zárni vagy kereskedelmi célra átalakítani. Az állami gyár felállítása körüli problémák miatt a határidőt azonban 1924. május 31-re halasztották el.¹³² Azonban eddig az időpontig sem történt előrelépés az ügyben. A Nagykövetek Tanácsának döntése értelmében, ezért 1924. szeptember 3-tól semmilyen hadianyagot nem lehetett volna gyártani, de a négy magángyárban továbbra is folyt a termelés. Barclay úgy látta, hogy a magyar kormány semmilyen komoly szándékot nem mutat a megoldásra, és csupán arra vár, hogy megszűnjön a katonai ellenőrzés.¹³³

A magyar kormány először 1923 augusztusában fordult kérelemmel a Nagykövetek Tanácsához, hogy engedélyezzék a hadianyagok négy különböző helyszínre történő gyártását. A kérelmet 1923 decemberében, majd 1924 júliusában ismét elutasították Párizsban. Ennek ellenére továbbra is négy külön gyárban állították elő a hadianyagot, ami így már illegális termelésnek minősült.¹³⁴ 1925 decemberében Bethlen az állami gyár ügyében történő késlekedést azzal magyarázta, hogy túl sokba került volna a felállítása, és a kiszemelt helyszín, Diósgyőr sem tűnt túl praktikus megoldásnak, így a következő lépést jelenleg Párizstól várják.¹³⁵

Az állami gyárral kapcsolatos legalapvetőbb kérdésként merült fel, hogy milyen formában hozzák létre: egy helyre koncentrálni vagy több kisebb részre osztva. A magyar álláspont kipuhatólása Barclay feladata volt, amire 1925. február 19-én alkalma is nyílt. Ekkor feleségével együtt teára voltak hivatalosak a kormányzó feleségéhez, ahol maga Horthy is jelen volt. Barclay megragadta az alkalmat, hogy személyesen beszéljen a kormányzóval az ügyéről, és informálja, hogy amennyiben a magyar katonai hatóságok eleget tennének a bizottság kérésének, akkor hamarosan megszabadulhatnak a katonai ellenőrzéstől. Az állami gyár kérdésére térve, geostratégiai szempontokat figyelembe véve a kormányzó teljes mértékben elvetette, hogy az egy helyre koncentrálni valósuljon meg. Egy Csepelen felállítandó gyár ötletét elképzelhetetlennek tartotta, majd hozzátette: „*Gondoljon csak bele, minden fegyverünket és lőszerünket egy Dunán lévő szigeten koncentrálni! Micsoda könnyű célpont lenne egy cseh pilótának!*”¹³⁶

¹³² TNA FO 371 10772/C920/261/21. Manufacture of war material in private factories in Hungary. From War Office. 20 Jan 1925, 223–224.

¹³³ TNA FO 371 10778/C4508/4508/21. Annual report on Hungary. From Sir C. Barclay. 25 March 1925. 21.

¹³⁴ TNA FO 371 11373/C4728/4728/21. Annual Report on Hungary for 1925. From Sir C. Barclay, 14 April 1926. 97.

¹³⁵ TNA FO 371 10775/C15895/261/21. Sir C. Barclay's attitude towards Military Attaché and Allied Military Control in Hungary. From Sir C. Barclay, 11 Dec 1925. 172–177.

¹³⁶ TNA FO 371 10773/C2710/261/21. Military control in Hungary. From Sir C. Barclay to Mr. Lampson. Personal & Secret. 20 Feb 1925, 158–163.

A brit diplomácia egységesen az állami gyár felosztása mellett foglalt állást, mert 1) ezt a megoldást az ellenőrző bizottság brit és olasz tagjai is egyaránt támogatták; 2) a gyár egy helyen történő felépítése 160 ezer és 180 ezer font közötti összeg lett volna, míg a decentralizálás csupán 24 ezer fontot igényelt; 3) a központi gyár felépítése másfél évet vett volna igénybe, ami több helyszín engedélyezése esetén hat hónapra rövidült volna; 4) katonai szempontból sem lett volna tanácsos egy helyre koncentrálni a létesítményt.¹³⁷

A brit diplomácia minél hamarabbi előrelépést sürgetett az ügyben, mert megoldási javaslat nélkül semmilyen határozott lépést nem tudtak tenni Magyarország ügyében.¹³⁸ A patthelyzetről Barclay is többször tárgyalt Bethlen Istvánnal. A brit diplomácia feltételezése szerint a magyarok talán abban bíztak, hogy a szövetséges hatalmak akármeddig hagyják, hogy magángyárakban gyártsák a hadianyagot, ezért más megoldás hiányában London a nagyhatalmak budapesti követeinek összehangolt fellépésében, vagy egy azonnal megindítandó sajtóhadjáratban látta a megoldást. Lampson ugyanakkor kritikusabb volt. Mivel Barclay már több alkalommal is hiába tárgyalt Bethlennel, az együttes fellépésnek nem látta értelmét, mert erre a szerepre megfelelő csatornaként szolgált az ellenőrző bizottság. Ráadásul úgy vélte, hogy a brit sajtó tájékoztatása a magyar kormány hajthatatlanságáról sem érte volna el a kívánt célt. Ehelyett egy hivatalos jegyzék eljuttatását javasolta a magyar kormány számára. Lampson reálisan látta a nagyhatalmak helyzetét az ügyben, nem volt valódi erejük, hogy hassanak Magyarországra, amivel ők maguk is tisztában voltak. Ráadásul minden fél számára egyértelmű volt, hogy Nagy-Britannia semmilyen esetben sem alkalmazott volna erőszakot Magyarországgal szemben, ahogy a katonai ellenőrzéssel kapcsolatos obstrukciós magatartás idején sem tette, mert egy ilyen lépéssel Magyarországon ismét olyan bizonytalan pénzügyi helyzet alakult volna ki, amiből „*épp most lábalt ki lassan és keservesen*”.¹³⁹

Rubido-Zichy Iván bizonyos előrelépésről számolt be, és egy alku lehetőségét kínálta a Foreign Office-nak 1925 szeptemberében, miszerint a magyar kormány hajlandó lenne 25 ezer fontot kifizetni az állami gyár ügyének rendezésére anélkül, hogy azt a jóvátétel éves összegéből vonnák le, de csak abban az esetben, ha a szövetségesek cserében beleegyeznek a

¹³⁷ TNA FO 371 10775/C11663/261/21. Hungarian single state factory. From Eric Phipps to Wigram, 10 Sept 1925. 29–37.

¹³⁸ TNA FO 371 10774/C6918/261/21. Disarmament and control in Hungary. From Lord Crewe. 21 May 1925, 77–78.

¹³⁹ TNA FO 371 10772/C382/261/21. Hungarian campaign against Allied Control Commission. From Major Macdougall (War Office) to Mr. Howard Smith, 7 Jan 1925. 178–192.

gyár felosztásába.¹⁴⁰ Lampson szerint ezek után már csak Franciaország meggyőzése jelenthetett akadályt, de bízott benne, hogy ha meg tudnak egyezni a franciákkal a magyarországi állami gyár négy részre történő felosztásában, mint ahogy ez Ausztria esetében is történt, akkor végre mindenki számára kedvező megoldás születhet a problémára.¹⁴¹

A számtalan személyes találkozó eredményeként Barclay pozitívan értékelt Bethlen hozzáállását. Biztos volt abban, hogy ha csak rajta múlt volna, az állami gyár ügye gyorsan rendeződött volna, de a nyomatékosság érdekében azt javasolta a Foreign Office számára, hogy a – már említett – genfi tárgyalások során, a katonai ellenőrzés ügye mellett maga Chamberlain is vesse fel az ügyet Bethlen előtt.¹⁴² Az 1925. decemberi genfi találkozó alkalmával Lampson kérdésére a magyar miniszterelnök habozás nélkül megerősítette a híreket: abban az esetben, ha az állami gyárat felosztják, Magyarország kész kifizetni az ehhez szükséges 25 ezer fontot.¹⁴³

Minden kedvező előjel ellenére 1926 elején az állami gyár ügyéről folytatott tárgyalások megakadtak Párizsban, mert Franciaország – a frankhamisítási botrányra válaszul – elutasított bármilyen, Magyarország javára teendő engedményt az ügyben.¹⁴⁴ Ugyanilyen okok miatt a népszövetségi pénzügyi ellenőrzés megszüntetésének kérdését is el kívánta halasztani a francia és a csehszlovák kormány egészen 1926 szeptemberéig, de a júniusi népszövetségi tárgyaláson Austen Chamberlain határozott álláspontot képviselt, világossá tette, hogy a két ügynek nem lehet köze egymáshoz, és nem lehet egyiket a másik feltételül szabni.¹⁴⁵

A katonai ellenőrzés megszüntetésének hosszú hónapok óta húzódó ügyére 1926 folyamán sem sikerült pontot tenni. A Central Department új vezetője, Sir Orme Sargent is a kérdés mielőbbi megoldására törekedett. Igyekezett nyomást gyakorolni Rubido-Zichy Ivánra,

¹⁴⁰ Megoldási javaslatként felvetődött a Foreign Office-ban, hogy esetleg az állami gyár költségei leírhatók lennének az éves magyar jóvátétel összegéből. Végül azonban arra a következtetésre jutottak, hogy még ha a jóvátételi bizottság el is fogadná ezt a lehetőséget, az csak további zavart szülne, mert ellentét keletkezne a Népszövetség pénzügyi bizottságával szemben. Ezért az egyetlen lehetséges megoldásnak azt tekintették, ha Bethlen hajlandó a Rubido-Zichy által említett 25 ezer fontot kifizetni, amit a párizsi magyar követségtől érkező információk is megerősítettek. TNA FO 371 10774/C9480/261/21. Hungarian single state factory. From Mr. Leith-Ross (Treasury) to Mr Howard Smith. 16 July 1925, 155–157.; TNA FO 371 10775/C11663/261/21. Hungarian single state factory. From Eric Phipps to Wigram. 10 Sept 1925, 29–37.

¹⁴¹ TNA FO 371 10774/C9026/261/21. Disarmament in Hungary. From Hungarian Minister (Conversation). 6 July 1925, 122–123.

¹⁴² TNA FO 371 10774/C7097/261/21. Execution of military clauses of Treaty of Trianon. From Sir C. Barclay. 19 May 1925, 79–82.; TNA FO 371 10774/C7545/261/21. Execution of military clauses of Treaty of Trianon. From Sir C. Barclay to Mr. Lampson, 29 May 1925. 83–84.

¹⁴³ TNA FO 371 10776/C16474/261/21. Hungarian single state factory. From Mr. Lampson (Communicated), 11 Dec 1925, 71–72.

¹⁴⁴ TNA FO 371 11362/C11090/28/21 Single State Factory in Hungary. Major Parry Jones (War Office) to Mr. Aveling, 16 Oct 1926. 222.

¹⁴⁵ TNA FO 371 11370/C7619/443/21. Financial control in Hungary. From British Delegation (League of Nations), 9 June 1926. 84–85.

sürgesse kormányát a feltételek teljesítése érdekében, ezzel összhangban pedig Barclay-t is arra utasította, hogy ugyanilyen szellemben tárgyaljon Bethlennel.¹⁴⁶

1927 elején ismét aktívabb szerepet töltött be a brit diplomácia a probléma megoldása érdekében. A katonai ellenőrzés megszüntetésével a Foreign Office egésze egyetértett. A problémát sokkal inkább Franciaország ellenkezésében látták, amelyet Londonban a kisantant részéről Párizsra nehezedő nyomásnak tulajdonítottak. A Central Department-ben két álláspont alakult ki a francia ellenzés feloldásával kapcsolatban. Sir Orme Sargent közeledést javasolt a francia kormányhoz, amely – meggyőződése szerint – ezzel az obstruktív állásponttal csupán a kisantantnak kívánt kedvezni. A párizsi brit nagykövet, Lord Crewe útján figyelmeztetni kívánta a francia kormányt, hogy a katonai kontroll megszüntetésének kérdésében London határozott álláspontot képvisel, ellenezi annak fenntartását 1927. március végénél tovább, és csupán arra az engedményre mutatott hajlandóságot, hogy átmenetileg egy ellenőrzéssel megbízott személy Budapesten maradjon. Sargent az adott nemzetközi viszonyokat figyelembe véve nem tartotta tanácsosnak, hogy a brit kormány hivatalosan kérje Olaszország csatlakozását a Franciaország elleni demarshoz, elegendőnek tartotta, ha Lord Crewe informálja a párizsi olasz nagykövetet.¹⁴⁷ Howard Smith is hasonló álláspontot képviselt, nem tartotta ésszerűnek nyíltan szembeszállni a franciákkal, bár kétségtelen tény volt a brit diplomácia köreiben, hogy a Nagykövetség Tanácsában a Quai d'Orsay mozgatja a szálakat, amit azonban Franciaország sosem ismert volna be. Meggyőződése szerint Olaszország a brit javaslat mellé állna a Nagykövetség Tanácsában, Franciaország pedig így egyedül maradna. Félőnek tartotta azonban, hogy egy Franciaországgal szembeni nyílt brit fellépésnek súlyos hatása lenne a frankhamisítási botrány miatt amúgy is gondterhelt francia–magyar kapcsolatokra, amelyen – Barclay tájékoztatása szerint – az új budapesti francia követ épp ebben az időben kívánt javítani.¹⁴⁸

1927. február elején a magyar diplomácia arról értesült, hogy a kisantant államok – tiltakozásképp Magyarország katonai ellenőrzésének megszüntetése ellen – feljegyzést kívánnak intézni a Nagykövetség Tanácsához. Rubido-Zichy Iván kísérletet tett Nagy-Britannia jóindulatának megnyerésére. Sir Orme Sargenttel folytatott megbeszélésén arra igyekezett felhívni a brit kormány figyelmét, hogy amennyiben a diplomáciai akcióhoz

¹⁴⁶ TNA FO 371 11363/C13407/28/21. Withdrawal of Hungarian Commission of Control. From Hungarian Minister (Conversation), 21 Dec 1926. 115–123.

¹⁴⁷ Az olasz–magyar közeledésről a budapesti brit követség már januárban tájékoztatta a Foreign Office-t. TNA FO 371 12183/C338/337/21. Italian-Hungarian negotiations regarding outlet for Hungary on Adriatic coast. From Sir C. Barclay, 12 Jan 1927. 14–15.

¹⁴⁸ TNA FO 371 12182/C2166/59/21. Withdrawal of Commission of Control from Hungary. From War Office, 8 Mar 1927. 1–13.

Jugoszlávia is csatlakozik, úgy az aláásná a két ország közötti kapcsolat javításában eddig elért eredményeket, lehetetlenné téve a magyar kormány számára a további tárgyalások folytatását. A magyar követ érvelése szerint mivel ezeket a tárgyalásokat Bethlen István éppen a Chamberlainnel folytatott genfi megbeszélésének hatására indította, így a magyar kormány azt remélte, hogy a brit diplomácia – befolyását felhasználva – eltéríti tervüktől a kisantant államokat. Rubido-Zichy Iván hangsúlyozta, hogy ebben az ügyben országa sem Franciaországtól, sem Olaszországtól nem remélhet hathatós segítséget, csak Nagy-Britanniától, így javasolta, hogy a belgrádi, bukaresti és prágai brit követek ebben a szellemben járjanak el a kisantant kormányoknál. Sargent biztosította, hogy a kérést továbbítja Chamberlain felé, ugyanakkor figyelmeztette, hogy „*az angol kormánynak nem szokása külföldi országoknak – kérés nélkül – tanácsot adni hipotetikus kérdésekben*”, ráadásul a brit kormánynak nem is volt tudomása ilyen közlő diplomáciai lépésről. Amennyiben mégis sor kerülne rá, Sargent azt javasolta, hogy Magyarország ne tulajdonítson neki jelentőséget, mert az csupán annak jele, hogy a kisantant jogosult észrevételeit megküldeni a Nagykövetek Tanácsának. A beszélgetésről készült jelentésben ugyanakkor feljegyezte, hogy Beneš nyilatkozatai alapján Rubido-Zichy félelmének lehetett némi alapja, ezért táviratban mégis tájékoztatta a belgrádi és a prágai brit követeket, szorgalmazzanak óvatosságot és mérsékletet a két kormánynál az ügyben, szükség esetén pedig utaljanak a trianoni békeszerződés 133. pontjára, miszerint a Magyarországgal szembeni katonai, tengerészeti és légügyi klauzulákat egy szövetségközi bizottság felügyelete alatt kell végrehajtani, amelyet a nagyhatalmak neveznek ki, „*a kisantantnak így ebbe nincs beleszólása*”, csak információkat kérhetnek a Nagykövetek Tanácsától.¹⁴⁹

A Central Department szükségesnek ítélte, hogy Chamberlaint memorandum formájában informálja a fejleményekről, ami különösen fontosnak és hasznosnak bizonyulhatott, amennyiben Beneš a Népszövetség következő ülésén megemlítené a kérdést. Az összefoglaló tájékoztatása szerint 1927. február 10-én a kisantant párizsi követei egyhangú jegyzéket küldtek a Nagykövetek Tanácsának, amelyben javasolták, hogy az érdemi döntés meghozatala előtt a Tanács működjön együtt a csehszlovák, a szerb–horvát–szlovén és a román kormánnyal. A kisantant arra hivatkozva, hogy Magyarország elmulasztotta teljesíteni a katonai bizottság követeléseit, ellenezte az ellenőrzés megszüntetését mindaddig, amíg a magyar kormány nem ad bizonyítékot a klauzulák teljesítéséről.¹⁵⁰ A brit diplomácia reális

¹⁴⁹ TNA FO 371 12181/C1155/59/21. Withdrawal of Military Commission of Control from Hungary. From Hungarian Minister, 4 Feb 1927. 175–186.

¹⁵⁰ A párizsi brit nagykövetség jelentése szerint az ottani román követ márciusban „*ideges állapotban*” jelent meg brit kollégáinál, és panaszt emelt a katonai ellenőrzés megszüntetése és a Népszövetség végső vizsgálatának

kockázatnak minősítette, hogy a kisantant – a francia kormányra kifejtett nyomás révén – képes elérni a döntés elhalasztását az ellenőrzés megszüntetéséről. Attól félve, hogy újabb feltételek kiszabásával teljesen megrendülne Magyarország bizalma a Nagykövetek Tanácsában, a Foreign Office ezért minden eszközzel igyekezett elkerülni ennek lehetőségét. Utasította Lord Crewe-t, hogy tájékoztassa a kisantantot a következőkről: 1) egyedül a főhatalmak feladata a magyar katonai ellenőrzés biztosítása, és egyedül ezen országok képviselői hivatottak állást foglalni a Nagykövetek Tanácsában a döntések meghozatala során; 2) 1925-ben a Nagykövetek Tanácsa döntésének értelmében a kisantant minden lehetőséget megkapott, hogy információkat szerezzen Magyarország lefegyverzésével kapcsolatban; 3) ez tisztán katonai kérdésnek minősül, és „*fölöttébb nem kívánatos, hogy ebből politikai ügy váljon*”. A memorandum javaslata szerint, amennyiben Beneš Genfben mégis szóba hozza a kérdést, akkor Chamberlain tájékoztassa őt arról, hogy a brit kormány ugyan megérti Csehszlovákia helyzetét, de nem engedhetik, hogy a kisantantnak befolyása legyen erre a kizárólag nagyhatalmakra tartozó ügyre.¹⁵¹

1927 tavaszára a folyamatos diplomáciai nyomás hatására az obstruktív magyar álláspont is kezdett lassan megváltozni. 1926-ban az állami gyár felosztásának Nagykövetek Tanácsa általi engedélyével, és a brit diplomácia Franciaország és a kisantant ellenkezésével szembeni fellépésével már nem állt akadály az ellenőrzés megszüntetése előtt. A Nagykövetek Tanácsának határozata értelmében 1927. március 31-én megszűnt Magyarország katonai ellenőrzése, maga az ellenőrző bizottság azonban május 15-ig az országban maradt a végső jelentést elkészítése céljából.

Bár több évig tartó, de végül sikeres diplomáciai munkának köszönhetően 1927 májusában visszahívták a katonai ellenőrző bizottságot, brit részről mégsem volt teljes sikernek elkönnyvelhető az eredmény, mert az események világosan rámutattak a nagyhatalmak tehetetlenségére. Azt, hogy a katonai ellenőrzés az eredetileg tervezett három hónap helyett miért tartott mintegy öt évig, Barclay a magyar kormány és a katonai körök obstruktív magatartásával magyarázta, amelyet azonban semmiképp sem Bethlen hibájának rótt fel. Jelentéseiben a miniszterelnök védelmében jegyezte meg, hogy a korai napokban még

lefolytatása közötti időbeli hézag miatt. Egy ilyen hiátus esetén szükségesnek tartotta, hogy egy vagy több szakértő Budapesten maradjon a Tanács júniusi üléséig, ahol az ügy részletes megvitatásra kerülne. A román követ kilátásba helyezte, amennyiben nem születik kielégítő döntés az ügyben, úgy a kisantant saját maga fogja végrehajtani az ellenőrzést. A brit diplomaták igyekeztek megnyugtatni a román követet, hogy a katonai ellenőrzés megszűnésével egyidejűleg automatikusan életbe lép a Nemzetek Szövetségének terve a felügyeletről, bár elismerték, hogy ezt a júniusi ülésen történő szavazáson kell jóváhagyni. TNA FO 371 12182/C2595/59/21. Withdrawal of Military Commission of Control from Hungary. From Mr. Holman (Paris) to Mr. Sargent, 18 Mar 1927. 30–36.

¹⁵¹ TNA FO 371 12182/C2167/59/21. Military control situation in Hungary. From Foreign Office Memorandum (Mr. Aveling), 1 Mar 1927. 14–19.

nem rendelkezett kellő erővel pozíciójában, hogy helyes meglátásainak érvényt szerezhessen, és ezáltal segítse az ügy mihamarabbi megoldását.¹⁵²

A katonai ellenőrzés megszüntetésének kizárólag diplomáciai úton történő megoldása kétségkívül a brit diplomácia budapesti, londoni és párizsi szálának olyan együttműködésének eredménye volt, amely a két világháború közötti brit–magyar kapcsolatok történetében egyedülállónak bizonyult. Ugyanakkor rávilágított a brit diplomácia magyarországi tevékenységének hatáira is. Jóindulatú álláspontja ellenére a Foreign Office csupán a brit politikai és gazdasági érdekek határáig támogatta Magyarország törekvéseit, és csupán addig, amíg az diplomáciai eszközökkel képviselhető volt, Magyarország támogatása érdekében történő erőteljesebb fellépést sem Franciaország, sem a kisantant irányában nem alkalmazott. Ugyanakkor elsősorban a magyarországi brit gazdasági érdekeket szem előtt tartva szintén elutasította a Foreign Office, hogy politikai, gazdasági vagy katonai szankciókat alkalmazzanak a magyar kormánnyal szemben.

4.1.2. Az olasz–magyar–jugoszláv háromszög kérdése

A katonai ellenőrzés megszüntetésének kérdésével párhuzamosan, 1927-től az olasz–magyar közeledés ügye is előtérbe került. Aktívan foglalkoztatta a brit diplomáciát, hogy vajon Magyarország szorosabb politikai-gazdasági kapcsolatot kíván-e kialakítani Olaszországgal, és ennek milyen hatása lehet a törékeny közép-európai helyzetre.

A *The Times* cikke már 1927. január 10-én nyilvánosságra hozta Bethlen tervezett római látogatását.¹⁵³ Walko Lajossal és Khuen-Héderváry Sándorral történt beszélgetését követően, január 12-ei jelentésében Barclay is megerősítette a hírt a Foreign Office számára. Tárgyalásuk során Khuen-Héderváry megnyugtatta a brit követet, hogy a magyar kormánynak nem célja szorosabb politikai szerződés megkötése, és ezzel az Olaszország felé történő elköteleződés.¹⁵⁴ Walko a beszélgetés során értetlenségének adott kifejezést, amiért a sajtó csak akkor hozta nyilvánosságra az ügyet, holott már 1926 októberében közvetítette a budapesti olasz követ a meghívást, a kezdeményezés ráadásul Mussolinitól származott. Barclay kérdésére válaszolva Walko nem tartotta valószínűnek, hogy Fiume kérdésén túl más témát is megvitatnának a felek Rómában, de amennyiben „*Mussolini általános döntőbíróvági szerződést javasol, mint amelyet nemrégiben kötött Olaszország és Németország, akkor*

¹⁵² TNA FO 371 12182/C4731/59/21. Withdrawal of Military Commission of Control from Hungary. From Sir C. Barclay, 25 May 1927. 143–144.

¹⁵³ The New Upper House in the Hungarian Parliament. *The Times*. 10 Jan 1927. (Online: <http://www.gale.com/the-times-digital-archive/> – letöltve: 2013.01.08.)

¹⁵⁴ MNL OL K 58, 49. cs. 5. t. Napi jelentések. Feljegyzés a folyó hó 10-én Gróf Khuen-Héderváry és Sir Colville Barclay közötti beszélgetésről. 97–98.

Magyarország természetesen nem ellenezné azt".¹⁵⁵ Barclay azonban megjósolhatatlannak tartotta, hogy egy esetleges döntőbírósi egyezmény mellett nem születik-e majd más, titkos megállapodás is a római tárgyalások során. Ugyanakkor némileg megnyugtatta a külügyminiszter-helyettes szóbeli közlése, hogy a római úton nem fog szóba kerülni a királykérdés.¹⁵⁶

A magyar diplomácia a londoni csatornáján keresztül, más oldalról igyekezett megvilágítani az eseményeket. Bethlen István római látogatását kényszerű lépésként találták a Foreign Office felé. Az olasz kormány egyre sürgető meghívását hosszan halogató magyar állásponttal a miniszterelnök az olasz érzékenység megsértését kockáztatta volna, bár a magyar diplomácia tisztában volt azzal, hogy a meghívás elfogadása negatívan befolyásolhatja a – a későbbiekben még részletesebben kifejtett – jugoszláv–magyar kapcsolatokat. A Foreign Office elismeréssel jegyezte meg, hogy *„Bethlen nagy józanságot mutat az ügyben”*,¹⁵⁷ és egyetértett Rubido-Zichy Iván találó megfogalmazásával, miszerint *„Magyarország helyzete egy olyan hölgyéhez hasonlít, akit két kérő ostromol és egyiknek sem akar elutasító választ adni”*.¹⁵⁸

Márciusban Khuen-Héderváry Sándor ismét megerősítette Barclay-nak, hogy Magyarország még nem áll készen arra, hogy túl szorosan Olaszországhoz vagy más országhoz kösse magát, így kizárólag egy általános döntőbírósi szerződésről fognak tárgyalni Rómában, amely nem sérti más országok érdekeit, ezért egy ilyen jellegű megállapodás a brit kormány helyeslését is kivívhatja. Barclay hozzátette, ugyan országának nincs befolyása az ügyre, de bármilyen lépést, amely *„a nemzetek közelebb hozását segíti elő anélkül, hogy másokat bántana”*, a brit kormány szimpátiával fogad. Az egyre romló olasz–jugoszláv kapcsolatok légkörében Sir Orme Sargent ugyanakkor attól félt, hogy az események tovább fokozhatják Jugoszlávia körbekerítéstől és izoláltságtól való félelmét. Bármilyen esemény, amely ezt még jobban alátámasztja, *„igazi pánikba sodorhatja a jugoszláv kormányt, és könnyen valami ostobaságot tehet”*. Éppen emiatt egy olasz–magyar

¹⁵⁵ TNA FO 371 12183/C338/337/21. Italian-Hungarian negotiations regarding outlet for Hungary on Adriatic coast. From Sir C. Barclay, 12 Jan 1927. 14–15.

¹⁵⁶ TNA FO 371 12183/C529/337/21. Italo-Hungarian relations. Sir C. Barclay to Mr. Sargent, 12 Jan 1927. 24–27.

¹⁵⁷ TNA FO 371 12183/C702/337/21. Proposed visit of Count Bethlen to Rome. From Sir C. Barclay, Confidential, 18 Jan 1927. 28–32.

¹⁵⁸ TNA FO 371 12183/C338/337/21. Italian-Hungarian negotiations regarding outlet for Hungary on Adriatic coast. From Sir C. Barclay, 12 Jan 1927. 14–15.

döntőbíróági szerződésnek szükségszerűen valamilyen rejtett jelentést tulajdonítana Jugoszlávia, „*amely valamilyen titkos megállapodást fed el*”.¹⁵⁹

Római látogatását követően Bethlen igyekezett eloszlatni a brit diplomácia aggodalmait, amikor elégedettségét tolmácsolta Barclay-nak, külön kiemelve Mussolini „*nagyon barátságos és teljesen őszinte*” magatartását, amely bebizonyította, hogy Olaszország a magyar kormány barátja a szükségben. Howard Smith azonban óvakodott a túlzott optimizmustól. A magyar miniszterelnök biztosította Barclay-t, hogy Magyarország számára az aktív külpolitika csupán azt jelenti, hogy azon országokkal kell barátságot ápolni, akik céljaik békés úton történő elérését leginkább támogatni tudják.¹⁶⁰ Az olasz szerződést is egy ilyen barátság jeleként értelmezett Bethlen, ami nem foglalt magában szövetséget, nem irányult senki ellen, ezért nem lehetett Magyarországot a szomszédaival való kapcsolatának veszélyeztetésével vádolni.¹⁶¹ Ráadásul Románia már eddig is kitűnő kapcsolatot ápolt Olaszországgal, így „*a jelenlegi szerződés épphogy javítja, semmint rombolja a román–magyar kapcsolatokat*”. A brit követ előtt azon meggyőződésének adott hangot Bethlen, hogy Csehszlovákia esetében szintén a kapcsolatok javulására lehet számítani, mert egyrészt a szerződés maga közvetlenül nem hat Csehszlovákiára, másrészt abban lehet bízni, hogy a csehszlovák kormány aligha maradhat majd közömbös Magyarország és a másik két kisantant ország kapcsolatainak javulása láttán. A brit diplomácia érdekesnek találta a miniszterelnök meglátását, egyetértettek abban, hogy a magyar–román és magyar–jugoszláv kapcsolatok javulása pozitív irányba terelheti a magyar–csehszlovák kapcsolatot is.¹⁶²

A brit diplomácia szemszögéből az olasz–magyar közeledés kérdése a jugoszláv–magyar kapcsolatok alakulása, és ezzel a közép-európai stabilitás szempontjából is különös jelentőséggel bírt. 1924-ben már mutatkoztak kedvező jelek Magyarországnak a déli szomszédjához történő közeledésre, amit jugoszláv részről akkor Olaszország is támogatott a kisantant megnyerése, de ugyanakkor együttes erejének csökkentése, illetve az olasz–magyar

¹⁵⁹ TNA FO 371 12183/C2367/337/21. Proposed visit of Count Bethlen to Rome. From Sir C. Barclay, Confidential, 9 March 1927. 69–72.

¹⁶⁰ TNA FO 371 12183/C3708/337/21. Visit of Count Bethlen to Rome. From Sir C. Barclay, 20 Apr 1927. 175–179.

¹⁶¹ Barclay meglátása szerint a Bem tábornok halálának évfordulójára rendezett megemlékezés is csupán arra volt hivatott, hogy a magyar kormány minden hivatalos módon demonstrálja, vannak más külföldi hatalmak is Olaszországon kívül, akikkel a kapcsolat nem csupán szívélyes, hanem bizalmas is. Ezzel a Foreign Office is egyetértett, csupán azzal egészítette ki a gondolatfonalat, hogy egy ilyen megemlékezés jó alapot adhat egy lengyel–magyar közeledéshez, ami Magyarország szempontjából különösen gyümölcsöző lehet a kevésbé barátságos csehszlovák–lengyel kapcsolatok tükrében. TNA FO 371 12180/C10255/58/21. 77th Anniversary of death of General Joseph Bem. From Sir C. Barclay, 14 Dec 1927. 256–258.

¹⁶² TNA FO 371 12183/C4979/337/21. Italo-Hungarian Treaty of Friendship and Arbitration. From Sir C. Barclay, 4 June 1927. 224–228.

kapcsolatok erősítése céljából.¹⁶³ 1926-tól ismét közeledés indult el Jugoszlávia és Magyarország között, amelynek brit oldalról történő támogatását Chamberlain is megerősítette Bethlennek. R. C. Parr budapesti ügyvivő szeptember 7-én felkereste Khuen-Héderváry Sándort, hogy pontosabb információt szerezzen a tervezett magyar–jugoszláv döntőbírósi szerződéssel kapcsolatos brit diplomáciai értesülésekhez. A külügyminiszter-helyettes beismerte, hogy Ninčić jugoszláv külügyminiszter kezdeményezésére valóban folynak az egyeztetések, de konkrét tárgyalásra majd csak a genfi őszi ülés szak során Ninčić és Walko találkozója fog alkalmat biztosítani. Khuen-Héderváry nem felejtette el hozzátenni, hogy a magyar kormány mindenképp informálni kívánta erről Londont, a késlekedés oka csupán az volt, hogy Walko ezt maga szeretne volna megtenni. Az előzetes megbeszélésekről pedig azért nem tájékoztattak senkit sem, köztük a többi kisantant országot sem, mert Ninčićnek az volt a véleménye, hogy „*jobb az ügyről nem sokat beszélni*”.¹⁶⁴ Hiába bízott a brit diplomácia abban, hogy a jugoszláv–magyar közeledés megnyitja majd a többi kisantant állam előtt is a kapcsolatok javításának lehetőségét, a két ország viszonyainak javulását sokkal inkább gyanakodva fogadták Csehszlovákiában és Romániában, mintsem követendő példaként.

A kedvező előjelek ellenére azonban 1926 végén Magyarország látóterébe került Olaszország, amely sokkal nagyobb lehetőséget tartogatott a magyar kormány számára, így a jugoszláv kapcsolatok értéke nagymértékben lecsökkent. Horthy mohácsi beszédével, a jugoszláv közeledés kinyilvánításával ráadásul lehetetlenné vált, hogy a többi kisantant állam kizárásával jöhessen létre bármilyen megegyezés Magyarország és déli szomszédja között, így 1926 végére már alig mutatkozott lehetőség a jugoszláv irányvonal folytatására. Közben Jugoszlávia külpolitikájában is változás következett be, az Olaszország és Albánia között létrejött tiranai egyezménytel végleg megbukott a Ninčić-féle olaszbarát külpolitikai irányzat. Lemondását követően a jugoszláv külpolitika felhagyott az olaszbarát iránnyal, amely egyúttal kizárta a Magyarország felé történő közeledés további folytatását is.¹⁶⁵

Walko Lajos azonban igyekezett biztosítani Londont a magyar kormány által tett további erőfeszítésekről. 1927. január közepén a belgrádi magyar követség élére kerülő báró Forster Pál kapta feladatul az ügy folyamának újbóli felvételét. Bár ekkor már maga Walko is bevallotta, nem valószínű, hogy jelentős előrelépés történik a tárgyalásokban. Howard Smith sajnálatosnak tartotta, hogy „*az Albánia körüli olasz-jugoszláv zűrzavar miatt, a Jugoszlávia*

¹⁶³ Hornyák Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004. 168–173. (Továbbiakban Hornyák Á.: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok*. i.m.)

¹⁶⁴ MNL OL K 58, 49. csomó 5. tétel. Napi jelentés. Grof Khuen-Héderváry. Budapest, 1926. szeptember 7. 732.

¹⁶⁵ Hornyák Á.: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok*. i.m. 215., 226–228., 236–238.

és Magyarország közötti fontos tárgyalások megakadtak”. A Jugoszláviával fennálló adott helyzetben könnyen érthetőnek találta Olaszország álláspontját, amely nem akart vetélytársat látni az adriai térségért folytatott küzdelemben, ami ugyanakkor „nagy szerencsétlenség a magyarok számára”.¹⁶⁶ A jugoszláv lépésekre várva, és Bethlen római látogatásának közeledtével a magyar diplomácia azt a gyanút erősítette a Foreign Office-nak, miszerint Jugoszlávia csupán játszik az idővel abban reménykedve, hogy törlik Bethlen római útját. A kedélyek megnyugtatósa érdekében Howard William Kennard belgrádi brit követ igyekezett meggyőzni Forstert, hogy a jugoszláv külügyminisztérium részéről tapasztalható késlekedés nem a jóakarattal, hanem sokkal inkább a hatékony szervezeti működés hiányaként értelmezendő.¹⁶⁷

A magyar–jugoszláv kapcsolatokat tovább terhelte a katonai ellenőrzés megszüntetésének kérdése is. Walko Lajos a végleges elhidegülés lehetőségét helyezte kilátásba, amennyiben Jugoszlávia csatlakozik ahhoz a diplomáciai akcióhoz, amelyet a kisantant a katonai ellenőrzés megszüntetése ellen tervezett. Barclay ugyan elismerte, hogy ha „a másik két kisantant ország ilyen lépésre szánja el magát, akkor Jugoszlávia számára nehéz lenne ebből kimaradni”, ennek ellenére arról igyekezett meggyőzni a magyar kormányt, hogy még ebben az esetben sem kell tragikusan értelmezni a helyzetet, „kár lenne hagyni, hogy ez lerombolja a két ország közötti kapcsolat javításában eddig elért eredményeket”.¹⁶⁸

Austen Chamberlain és Walko Lajos 1927. márciusi genfi találkozóján is központi helyet foglalt el a kérdés, ahol Walko Magyarország jó szándékú céljait hangoztatta, amely pusztán a gazdasági erősödés és nem az, hogy „Olaszország oldalán nagy politikai kérdésekbe bevonassunk”. Chamberlain is helyeselte a törekvést, hogy Magyarország úgy kíván baráti kapcsolatot kialakítani Olaszországgal, hogy közben nem hanyagolja el a jugoszláv viszonyt. A magyar–jugoszláv tárgyalások holtpontra jutását a brit külügyminiszter két tényezővel magyarázta. Egyrészt úgy vélte, hogy Ninčić „gyakran eltalálta a helyes utat, de – részben az ottani adminisztráció nehézsége folytán – hamar elakadt”, másrészt lehetségesnek tartotta, hogy Jugoszlávia oldaláról „a mostani huzavona Bethlen gróf római útja előtti taktikázás” csupán.¹⁶⁹

¹⁶⁶ TNA FO 371 12182/C61/61/21. Negotiations for conclusion of Hungarian-Jugoslav rapprochement. From Sir C. Barclay, 29 Dec 1926. 209–212.

¹⁶⁷ A belgrádi brit követség véleménye szerint a tárgyalások megakadásában az is szerepet játszott, hogy Dr. Ribarž, a jugoszláv külügyminisztérium egyetlen, jugoszláv–magyar kapcsolatokkal foglalkozó szakértője nem sokkal korábban elhunyt, és helyét senki nem tudta betölteni. TNA FO 371 12183/C3364/337/21. Hungarian-Jugoslav relations. From Mr Kennard, 5 Apr 1927. 123–125.

¹⁶⁸ TNA FO 371 12183/C1580/337/21. Hungarian-Jugoslav relations. From Sir C. Barclay, Confidential, 15 Feb 1927. 58–60.

¹⁶⁹ MNL OL K 58, 49. cs. 5. t. Napi jelentések 77/M.K.-res.szám. Napi jelentés. Genf, 1927. március 8. 88–90.

Miután 1927 májusában a kisantant konferencián Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia megegyeztek, hogy csak kölcsönös megegyezéssel és egyidejűleg lépnek Magyarországgal szerződéses viszonyba, ez a magyar–jugoszláv közeledésre tett minden további kísérletet eleve kudarcra ítélt, a tárgyalások végleg megfeneklettek. A brit diplomácia folyamatosan figyelemmel kísérte az olasz–magyar–jugoszláv kapcsolatok törekeny háromszögét, és némi megértéssel viszonyult „a két kérő” között ingadozó Magyarország iránt. A Foreign Office támogatta a magyar–jugoszláv közeledést, de felismerte, hogy az olasz szál megjelenése átrendezte Magyarország külpolitikai orientációját, sokkal több előnyt kínált Magyarország számára, a revíziós támogatás mellett, a fiumei kikötő használatával gazdasági-kereskedelmi előnyöket is, így 1928-ra egyértelművé vált, hogy – Lord Rothermere mellett – Olaszország a magyar kormány egyetlen barátja. Ennek felismerését követően a jugoszláv kapcsolatok támogatása érdekében kifejtett, korábban is csupán mérsékelt jelleget öltő, brit diplomáciai lépések is megszűntek.¹⁷⁰

4.1.3. A revíziós mozgalom árnyalatai brit szempontból

A trianoni békeszerződést követően mintegy húsz éven keresztül a magyar külpolitika egyik sarokpontja volt a revízió kérdése. Míg Magyarország szempontjából a revízió nemzeti ügy volt, amelyet egy felelős politikus sem tekinthetett másodrangú kérdésnek, csupán a célt szentesítő eszközök tekintetében voltak eltérő álláspontok, addig a brit diplomácia – minden együttérzés ellenére – a revízióra a békét veszélyeztető gócpontként tekintett. Épp ezért kényelmetlen helyzetben találta magát London a brit politikai és társadalmi körökben már az 1920-as évek elejétől jelenlévő magyarbarát, és ezzel együtt a revíziót bizonyos keretek között támogató álláspont miatt. Különösen a brit parlament alsó- és felsőházában szerveződő és a két világháború közötti időszakot változó intenzitással végigkísérő magyarbarát lobbitevékenységet, valamint a Rothermere-kampány által felkorbácsolt magyar lelkesedést kellett a hivatalos brit külpolitika csatornáin keresztül lecsendesíteni.

Lord Rothermere *Hungary's place in the Sun* c. *Daily Mail*-cikkét a Central Department egyik hivatalnoka, C. H. Bateman, már a megjelenés napján, 1927. június 21-én minőségi kritikákkal illette: „Teljesen nyilvánvaló, hogy Lord Rothermere-t becsapják a magyarok, és teljes mértékben a propaganda vezeti kedvenc vonalán. A cikk néhány ténybeli kijelentése a legsiralmasabb tudatlanságot tükrözi a szóban forgó lényegi kérdésekben. Ami az optáns kérdést illeti, Rothermere teljesen tudatlannak tűnik abban a tényben, hogy a külügyminiszter

¹⁷⁰ TNA FO 371 12937/C9254/186/21. Franco-Hungarian relations. From Viscount Chilston, Confidential, 4 Dec 1928. 87.; Nemes római követ számjeltávirata a Külügyminisztériumnak a Mussolinivel folytatott beszélgetéséről. Róma, 1926. október 23. In IET 3. k. 789.

rapporteur a népszövetségi tanácsban. Az egész cikk megerősíti azt a tényt, hogy a csekély tudás veszélyes dolog". Épp ezért azt javasolta, hogy ne vegyék túl komolyan a cikket, hozzátéve, hogy a romániai magyar kisebbségnek lehetősége nyílt, hogy 1921 és 1922 között a magyar állampolgárságot válassza, de „*mivel nem így tettek, bele kell nyugodniuk a következményekbe, mellesleg a körülmények fele se olyan rosszak, mint ahogy Rothermere hiszi*". Másrészt Bateman tisztában volt azzal, hogy a cikkben ajánlott orvosság súlyos következményekkel járna, „*egy kísérlet a békeszerződések felborítására most semmi más nem eredményezne, csak káoszt. Helyes vagy sem, a békeszerződéseknek legalább még húsz évig úgy kell maradniuk, ahogy vannak*".¹⁷¹ A Central Department diplomatái nem is értették, hogyan gondolhatta komolyan Rothermere, hogy a békeszerződés revíziója valódi kérdésként merülhetne fel Nagy-Britanniában, Howard Smith szerint a Lord egyszerűen csak félrevezette a magyarokat.¹⁷²

A Foreign Office igyekezett a háttérben meghúzódó motiváló tényezőket, Rothermere esetleges magyar összeköttetéseit is feltérképezni. Sir Orme Sargent egyenesen erkölcstelennek találta a brit sajtómánás Magyarország érdekében folytatott tevékenységét, amit csak fokozott az a birtokába került információ, miszerint Rothermere még a *Daily Mail*-féle kampány kezdete előtt ígéretet tett Mussolininek és Bethlennek egy magyarbarát akció elindítására. A brit külügyminisztérium leginkább attól tartott, hogy a sajtókampány egy monarchista puccs megszervezésével is összefüggésben lehet.¹⁷³ A gyanú tovább erősödött a Central Department-ben, különösen, amikor 1927 szeptemberében tudomásukra jutott, hogy a Lord párizsi tartózkodása alatt titokban fogadta a gróf Teleki Sándor vezetésével érkező magyar delegációt. Bár pontos információk nem álltak rendelkezésre a találkozóról, de Rothermere-t képesnek tartották egy alkalmas pillanatban „*bármilyen örült cselekedetre*”, így arra is, hogy Habsburg Ottó visszatérésében segédkezzen, ezért tanácsosnak tartották, ha figyelmeztetik Magyarországot, körültekintően járjanak el az ügyben.¹⁷⁴ Bár Rothermere a

¹⁷¹ TNA FO 371 12185/C5415/5327/21. From Daily Mail (Extract). Treatment of Hungarian minorities. From Mr. Ogilvie Forbes (Belgrade), 21 June 1927. 97–102.

¹⁷² TNA FO 371 12937/C8973/182/21. Lord Rothermere's attitude towards Hungarian campaign for revision of Treaty of Trianon. From Viscount Chilton, 23 Nov 1928. 13.

¹⁷³ A *Daily Mail* szerkesztőségével közeli kapcsolatban álló ismeretlen kilétű személy jelentésében arról tájékoztatta a Foreign Office-t, hogy Rothermere magyarbarát agitációja teljes mértékben ellentétes volt a lap külpolitikai szerkesztőjének nézetével. A két férfi közötti heves nézeteltérés azzal végződött, hogy Rothermere cikkét a külpolitikai szerkesztő akarata ellenére helyezte el a lapban. Az információforrás szerint, a külpolitikai szerkesztő ugyan nem rendelkezett pontos információkkal a lord igazi motivációját illetően, de abban biztos volt, hogy Ottó visszatérését kívánta előkészíteni. TNA FO 371 12180/C7541/58/21. Lord Rothermere and Hungary. Gives information regarding relations between Lord R. and Hungarian monarchists. Secret, 8 Sep 1927. 150–151.

¹⁷⁴ TNA FO 371 12180/C7541/58/21. Lord Rothermere and Hungary. From Orme Sargent to W. H. M. Selby. Secret, 9 Sep 1927. 154–155.

monarchia államformáját tartotta megfelelőnek Magyarország számára, a Habsburg restaurációt elutasította.¹⁷⁵

A Foreign Office egy memorandumában Nagy Emil, volt igazságügy-miniszter, egyben a revízió lelkes támogatója, és Rothermere közötti kapcsolatot, illetve ezen keresztül a Lord akciója mögött meghúzódó lehetséges magyar szálát elemezte. Titkos forrásokból származó jelentések arról tájékoztatták a Foreign Office-t, hogy Nagy Emil volt Rothermere idegenvezetője Budapesten, amikor a cikk megjelenése előtt Magyarországon járt. Szintén titkos források alapján felmerült, hogy Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter küldte Nagy Emilt Londonba 1927-ben, hogy kapcsolatba lépjen Rothermere-rel. Nagy Emil szerepét ugyan nem vitatta a brit diplomácia, de nem volt egyértelmű, hogy tevékenysége mögött milyen mértékben állhatott a magyar kormány. Howard Smith meglehetősen homályosnak tartotta az ügyet, de nem kételkedett abban, hogy Nagy Emil Rothermere ügynökeként tevékenykedett.¹⁷⁶

Néhány nappal a cikk megjelenését követően Budapestről is bizalmas információkat kapott Sargent. Több mint egy évvel korábban, 1926 márciusában, amikor Lady Barclay – amikor fiával Franciaországba utazott gyógykezelésre – találkozott a Lorddal. Rothermere már ekkor egy Magyarországot támogató cikk megírásáról beszélt Lady Barclay-nak, mert „szégyenletesen” bántak a magyarokkal a békeszerződések során, és ha nem tesznek valamit, hogy Magyarországot Nagy-Britannia érdekkörébe vonják, akkor féltő, hogy ismét „Németország pályájára kerül”.¹⁷⁷

A Rothermere-akcióval kapcsolatos túlzott propagandát a vezető magyar külpolitikai szakemberek is károsnak ítélték meg, elsősorban a brit kapcsolat szempontjából. Rubido-Zichy Iván, aki egyáltalán nem viseltetett rokonszenvvel a lord tevékenysége iránt, arról tájékoztatta Londont, hogy lehetetlen volt megfékezni a cikk által előidézett revíziós hullámot, a londoni követség hiába figyelmeztette a magyar kormányt már a cikk megjelenését megelőző éjjel, hogy „*valami szenzációs dolog fog megjelenni másnap a Daily Mailben*”.¹⁷⁸ Walko külügyminiszter is pontosan látta, hogy a magyar közvélemény „*az akció tényleges értéke felett súlyos tévedésekbe esik, Rothermere erejét, befolyását túlbecsüli, vérmes és indokolatlan reményeket táplál*”, és ezért joggal lehet attól tartani, hogy ezek a túlzások „*dezavualó ellenakciót fognak kiváltani az angol kormánytól*”. Épp ezért

¹⁷⁵ Viscount Rothermere: *My Campaign for Hungary*. London, Eyre and Spottiswoode, 1939. 139.

¹⁷⁶ Rubido-Zichy Iván londoni követ levele Nagy Emil ny. miniszterhez a revíziós propaganda káros hatásáról. 1927. december 22. In *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez*. i.m. 367–368.

¹⁷⁷ TNA FO 800/276. Hu/27/4. From Barclay to Sargent. Private, 28 June 1927. 117–119.

¹⁷⁸ TNA FO 371 12185/C6502/5327/21. Little Entente press comments on Lord Rothermere's article on Hungary. From Sir C. Barclay, 27 July 1927. 107–114.

óvatosságra intett, nehogy az optáns ügy idején Chamberlainben az a benyomás ébredjen, hogy Magyarország a brit közvélemény megnyerése útján kíván nyomást gyakorolni rá.¹⁷⁹ Rubido-Zichy Iván is hasonló veszélyre figyelmeztette Nagy Emilt, ha „*az angol mérvadó körökkel jó lábon akarunk maradni, [...] akkor minden gyanút el kell hárítani, hogy kormányunk az ilyen propagandához közel áll*”.¹⁸⁰ Telefonon pedig figyelmeztette a Foreign Office-t, hogy Nagy Emil, ugyan „*a magyar kormány valamiféle megbízottjának*” kívánja előadni magát, de teljes mértékben magánemberként tartózkodik Londonban, és a magyar követség semmilyen kapcsolatban nem áll vele. A magyar diplomácia londoni csatornáin mellett bizalmas értesülések is azt a feltételezést erősítették meg a Foreign Office köreiben, hogy a magyar kormánynak nem volt tudomása a Rothermere kampányról, annak elindulását megelőzően.¹⁸¹

A brit diplomácia előtt sem volt titok Bethlen álláspontja, aki szerint a trianoni békeszerződést nem lehet állandóan fenntartani, előbb vagy utóbb felül kell vizsgálni, azonban még nem látta elérkezettnek az időt erre. Barclay-val folytatott beszélgetése során kifejtette, hogy először a nemzetközi közvéleménnyel kívánja megértetni Trianon igazságtalanságát, és elismerte, hogy a sajtó által folytatott propaganda egy lehetséges eszköz ehhez: „*Rothermere előbbre hozta a revízió ügyét, és ezért hálával tartozunk neki*”.¹⁸² A már említett 1927. decemberi genfi találkozóknak is fontos témája volt a Rothermere-ügy, amely ekkorra már hónapok óta nagy feltűnést keltő akcióvá szélesedett Magyarországon. Bethlen – ahogy korábban már többször is – hangsúlyozta a brit külügyminiszternek, hogy a magyar kormány semmilyen kapcsolatban nem áll Rothermere-rel, de mégsem tehetnek ellene semmit, mert az „*a magyar közvélemény szemében hazafiatlanság lenne*”. Chamberlain viszont arra figyelmeztette Bethlent, hogy jól ismeri a Lordot, aki „*mindig azt írja a*

¹⁷⁹ Walko külügyminiszter számjeltávirata Rubidó-Zichy londoni követnek. Titkos! 1927. július 29. In IET 3. k. 41/a sz.

¹⁸⁰ Rubidó-Zichy londoni követ számjeltávirata Walko külügyminiszterhez. Titkos! London, 1927. augusztus 2. In IET 3. k. 41/b sz.; Rubido-Zichy Iván londoni követ levele Nagy Emil ny. miniszterhez a revíziós propaganda káros hatásáról. 1927. december 22. In *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez*. i.m. 367–368.

¹⁸¹ Howard Smith állítása szerint a magyar számjeltáviratokat használták később Rothermere és a magyar szervezetek közötti kapcsolatok szervezésére. TNA FO 371 12186/C8535. F.O. Memorandum (Mr. Howard Smith), 22 Oct 1927. 74–76.; TNA FO 371 12185/C6502/5327/21. Little Entente press comments on Lord Rothermere's article on Hungary. From Sir C. Barclay, 27 July 1927. 107–108.; Rubidó-Zichy Iván báró londoni magyar követ levele Bethlen István grófhoz. London, 1929. május 16. In *Bethlen István titkos iratai*. i.m. 344–349.

¹⁸² TNA FO 371 12185/C6856/5327/21. Views of Count Bethlen on Lord Rothermere's campaign for the revision of the Treaty of Trianon. From Sir C. Barclay, 8 Aug 1927. 172–175.

lapjaiban, amit populárisnak hisz, olyan ember, aki ma felkarol valamit, s holnap ugyanolyan könnyedséggel elejti”, és magyar akciója esetében is erre lehet számítani.¹⁸³

Bár a Lord cikke nem a hivatalos brit álláspontot tükrözte, mégis ennek nyomán a kisantant országokban kibontakozó ellenpropaganda a brit gazdasági érdekeket is közvetlenül veszélyeztette, ami érzékenyen érintette Londont. A prágai brit alkonzul a csehszlovák üzleti körök félelmére figyelmeztette a Foreign Office-t, amely szerint Rothermere Csehszlovákia elleni kampánya retorzióhoz fog vezetni, mégpedig a brit áruk (így például elsősorban a dohánykereskedelem) nem hivatalos bojkottjának formájában.¹⁸⁴ A budapesti brit követség is élesen elhatárolódott a sajtókampánytól. Egyrészt Barclay folyamatosan hangsúlyozta magyar kollégái előtt, hogy a hivatalos brit álláspont változatlan a revízióval kapcsolatban, másrészt levélben tájékoztatta saját munkatársait, hogy nem vehetnek részt semmilyen eseményen, amelyet Rothermere tiszteletére rendeznek Budapesten.¹⁸⁵

Nemcsak a Rothermere-kampánytól, hanem a brit parlament magyarpárti lobbitevékenységétől is elhatárolódott a brit követség. Az első világháborút követően a brit parlament alsó- és felsőházában is egyre több képviselő szólalt fel a trianoni határok méltánytalanságával kapcsolatban. Bár a felsőházban Lord Newton és Viscount Bryce személyében tekintélyes támogatókra lelt Magyarország, az alsóházban pedig 1927-től Sir Robert Gower vezetésével szervezett csoportot alakítottak a magyar határok felülvizsgálatát támogató képviselők, azonban tevékenységük közvetlen eredménnyel nem járt, ugyanakkor folyamatosan napirenden tudták tartani a magyar ügyet a brit parlamentben és a brit közvélemény köreiben.¹⁸⁶ Bár a magyar közvélemény kitörő lelkesedéssel fogadta a magyarbarát csoport tevékenységét, azonban a magyar ügynek igazi segítséget nem jelentettek, teljes mértékben hiányzott a vezető brit politikai körök támogatása. Éppen

¹⁸³ Feljegyzés Bethlen miniszterelnök és Chamberlain angol külügyminiszter megbeszéléséről. Genf, 1927. december 5. In IET. 4. k. 92–94.

¹⁸⁴ TNA FO 371 12185/C7582/5327/21. Effect of Lord Rothermere’s pro-Hungarian campaign on British trade with Czechoslovakia. From Vice Consul Taylor (Prague), 8 Sep 1927. 225–228.

¹⁸⁵ LSE BARCLAY 7/5

¹⁸⁶ A bizottság megalakulásának okát a brit diplomácia összefüggésbe hozta a magyarpárti lobb vezetőjének, Sir Robert Gower magyar rokoni kapcsolatával. Sir Robert Gower unokatesetvére, Edwin Gower Jugoszláviában élt magyar származású feleségével, Kalmár Margittal, akinek topolyai birtokait a földreform idején kisajátította a jugoszláv kormány. Részletesen lásd MNL K 92 Londoni Követség 1921–1941 [–1948] 9. csomó 6. tétel 2195. dosszié. 3/Főn. Szigorúan bizalmas! Bárdossy László követségi tanácsos levele Kánya Kálmán külügyminiszterhez. 1934. március 9.; TNA FO 371 12186/C9208/5327/21. Lord Rothermere’s pro-Hungarian campaign for the revision of the Treaty of Trianon. From Foreign Office Memorandum. Mr Howard Smith, 4 Nov 1927. 151–158.; A magyarpárti csoport lobbitevékenységét lásd bővebben Fürj Orsolya: Magyarpárti lobb a brit parlamentben a két világháború között. In *Juvenilia IV. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Szerk.: Pete László. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011. 77–86.

Magyarország érdekében ezért Sir Robert Vansittart állandó külügyminiszter-helyettes¹⁸⁷ a túlzott revíziós propagandatevékenység mérséklését ajánlotta. Nem értette, hogy Magyarországon miért tisztelik indokolatlanul olyan nagymértékben a magyarbarát képviselőcsoport tevékenységét, „*akik saját hazájukban ismeretlen és minden befolyást nélkülöző, kezdő politikusok*”.¹⁸⁸ Véleményével Király-Lukács György londoni ideiglenes ügyvivő is egyetértett, hozzátéve, hogy az „*ismeretlen back-banchereknek*” a brit kormány külpolitikájára „*nemcsak semmi befolyásuk nincsen, hanem a legtöbb esetben külpolitikai kérdésekben teljesen járatlanok*”.¹⁸⁹ Maga Lord Newton is úgy nyilatkozott a *Pesti Hírlap*nak, hogy bár figyelemre méltó a magyar bizottság létszáma, azonban csak kevesen vannak mind a felső-, mind az alsóházban, akik valóban ismerik Magyarország problémáit.¹⁹⁰

A magyarbarát lobbitevékenység részeként az 1920-as évek második felétől egyre több magyarbarát brit képviselő érkezett Magyarországra a trianoni határok és a kisebbségi kérdés vizsgálata céljából, köztük 1927-ben a csoport vezetője, Sir Robert Gower is. Érkezését követően Barclay hangsúlyozta neki, hogy a brit kormánynak más az álláspontja a trianoni békeszerződést illetően, és a követség semmilyen formában nem tudja elismerni misszióját, amivel maga Gower is teljes mértékben tisztában volt.¹⁹¹

Nemcsak a Rothermere-akcióra és a brit parlament magyarbarát csoportjának tevékenységére, hanem a teljes magyar revíziós mozgalomra és annak nemzetközi kapcsolataira is figyelmet fordított a brit diplomácia, a válasz azonban minden esetben az egyértelmű hivatalos elzárkózás volt. Ugyanígy elhatárolódott a brit diplomácia az amerikai Borah szenátor Trianont ellenző nézeteitől. 1927 októberében a magyar sajtóban megjelent a szenátor Fodor Nándorhoz, *Az Est* New York-i tudósítójához írt válaszlevele, amelyben a revízió kérdésében szimpátiáját fejezte ki Magyarország aspirációjával szemben. Bár felmerült annak lehetősége, hogy Magyarország a szenátoron keresztül kíván revíziós propagandát folytatni a Rothermere-kampánnyal egyidejűleg, a brit diplomácia nem

¹⁸⁷ Vansittart 1930-ban, mindössze 48 évesen elérte karrierjének csúcspontját. Már Hitler hatalomra kerülésének első napjától egy újabb európai háború kitörésétől tartott, ezért politikájának középpontjában Németország elszigetelése, a brit a stratégia újragondolása és a brit védelmi program fellendítése állt. Baráti kapcsolatban állt Sir Colville Barclayval, 1931-ben feleségül vette özvegyét, Lady Barclayt. Vansittart, Lord: *The Mist Procession. The autobiography of Lord Vansittart*. Hutchinson of London, 1958. 421.; *The Oxford Dictionary of National Biography*. Vol. 56. 135–137.

¹⁸⁸ MNL OL K 63, 381. cs. 39. t.45/Fón./Pol.1935. Széchenyi László követ levele. Szigorúan bizalmas tudomásulvételül! London, 1935. április 5.

¹⁸⁹ MNL OL K 63, 381. cs. 39. t. 49/Pol.-1936. Revíziós javaslatok az Alsóház előtt és a magyarbarát képviselők csoportja. Bizalmas tudomásulvételül. London, 1936. január 2.

¹⁹⁰ TNA FO 371 12186/C8781/5327/21. Lord Rothermere's pro-Hungarian campaign. From Sir C. Barclay, 26 Oct 1927. 111.

¹⁹¹ TNA FO 371 12186/C8424/5327/21. Visit of Committee of British Members of Parliament to Hungary to study economic conditions resulting from the Treaty of Trianon. From Sir C. Barclay, 12 Oct 1927. 54–55.

tulajdonított nagy jelentőséget az ügynek, ironikusan csak annyit jegyeztek meg, „*felettebb bámulatos, hogy Borah szenátor hét hónapot várt, mielőtt válaszolt Fodor levelére [...] kezdjük unni a szenátort*”.¹⁹²

A brit diplomácia képviselői mind Londonban, mind Budapesten megértően tekintettek Bethlen nehéz helyzetére, tisztában voltak azzal, hogy a magyar miniszterelnök nagy józanságot mutatott az 1920-as évek revíziós hullámai között. Barclay következetesen a Foreign Office útmutatásai alapján járt el, elhatárolódott a magyar revíziós propaganda nem hivatalos brit szálaiktól, bár távolról folyamatosan figyelemmel kísérte a fejleményeket, így többek között a brit képviselők magyarországi látogatásait. Gondosan ügyelt arra, hogy ezek az események semmilyen módon, még véletlenül se kötődhessenek a brit követséghez, azonban egyelőre, a Bethlen személyében látott garancia hatására, nem fejezte ki egyértelmű ellenzését a revíziós propagandával kapcsolatban.

4.1.4. A legitimizmus kérdése

A revízió kérdésével összekapcsolódva folyamatosan napirenden maradt a brit diplomácia köreiből a királykérdés, és ezen belül is elsősorban legitimizmus problémája, aminek lehetőségét alapvetően elutasították Londonban. Bár a Foreign Office folyamatosan figyelemmel kísérte a témát, különösebb jelentőséget nem tulajdonítottak neki, hiszen „*minden hazafias magyar a szívében királypárti*”. Bízta abban, hogy Bethlen és Horthy is belátja, a királykérdés aktuálissá válása „*nemzeti öngyilkosság*” lenne. Feltételezésüket a magyar diplomácia is megerősítette 1924-ben, amikor Barclay kérdésére Scitovszky Tibor külügyminiszter azt a megnyugtató választ adta, hogy új problémák nélkül is elég kihívással küszködik Magyarország, az újjáépítés problémája az elsődleges, a Habsburg restauráció kérdés pedig nincs napirenden. Mind a brit, mind a magyar külpolitika tisztában volt azzal, hogy egy újabb puccskísérlet a kisantant támadását vonná maga után, egy újabb gazdasági katasztrófa pedig minden eddig elért eredményt lerombolna.¹⁹³

A második királypuccsot követően gróf Andrássy Gyula újbóli megjelenését a politikai szintén és a legitimista mozgalom feléledésével kapcsolatos híreket ennek megfelelően a Foreign Office nyugodtan fogadta, Aveling nem tekintette Andrássyt olyan politikusnak, aki előmozdíthatná a monarchista ügyet. Bár London nem vitatta az ügy fontosságát, de aktualitását igen. 1924-ben Aveling inkább a magyar diplomácia taktikai lépését vélte

¹⁹² TNA FO 371 12186/C8448/5327/21. Views of Senator Borah regarding revision of Treaty of Trianon. From Sir C. Barclay. 13 Oct 1927. 60–63.

¹⁹³ TNA FO 371 9913/C19231/6204/21. Hungarian legitimist movement. From Sir C. Barclay, 17 Dec 1924. 189–191.

felfedezni a színpalak mögött. Véleménye szerint a királykérdés körül kialakult feszült helyzet csupán arra szolgált a Bethlen-kormány számára, hogy felélessze a kisantant lankadt aktivitását.¹⁹⁴

Hasonlóan értékelte a helyzetet Budapesten Barclay és R. C. Parr elsőtitkár is. Jelenleg függőben lévő ügyként tekintettek a kérdésre, amit azonban semmi esetre sem szabad elhanyagolni, mert „*a nemzet egy bizonyos része nagyon is életben szeretné tartani*”.¹⁹⁵ Barclay kezdettől bizalmatlansággal szemlélte a legitimisták tevékenységét, vezetőiket pedig súlytalannak tartotta. Egyedül Andrássy Gyulát tekintette ez alól kivételnek, bár elismerte, hogy pozícióját inkább apja nagyságának köszönhette semmint saját kvalitásainak. A kérdés aktuálissá válása esetén a brit külpolitikai szakemberek Habsburg Ottó mellett József főherceget tartották az egyik lehetséges jelöltnek.¹⁹⁶

A Habsburg restaurációval kapcsolatban, diplomáciai körökben számos bizonytalan információ kapott szárnyra, ami leginkább azt szolgálta, hogy folyamatosan előtérben maradjon az ügy. Bécsből, Belgrádból és Pozsonyból is folyamatosan érkeztek lehetséges királypárti puccsról szóló híresztelések, amelynek során minden esetben Barclay kapta feladatul azok igazságtartalmának felderítését. Bár Barclay is csak kósza hírnek vélte, miszerint a legitimisták osztrák és magyar szárnya összefogna, de arra már érdemesnek tartotta figyelmeztetni a Central Department-et, hogy Magyarország „*túlnyomórészt rojalista*”, és nem elképzelhetetlen, hogy egy alkalmas pillanatban még a szociáldemokraták is hajlandóak kiegyezni, és az aktuális kormány helyett inkább az alkotmányos monarchiát választani.¹⁹⁷

Zita királynéval kapcsolatos hírekre különösen nagy hangsúlyt fektetett a brit követség, hogy kiderítsék, van-e bármilyen reális veszélye egy újabb királypuccsnak. 1925 februárjában Barclay értesült a legitimisták azon megállapodásáról, hogy egyikük állandóan a királyné kíséretében tartózkodik majd, egyfajta liaison officer-ként biztosítva a folyamatos kapcsolatot a királyné és a magyar legitimisták között, egyúttal Ottó neveltetését is felügyelve. Ezt a tisztséget először gróf Károlyi József legitimista politikus töltötte be.¹⁹⁸

¹⁹⁴ TNA FO 371 9913/C18848/6204/21. Hungarian legitimist movement. From Sir C. Barclay, 11 Dec 1924. 187.

¹⁹⁵ TNA FO 371 12180/C4137/58/21. Aims of Legitimist movement in Hungary. From Mr Parr, 2 May 1927. 83–87.

¹⁹⁶ TNA FO 371 12180/C4332/58/21. Kingship question in Hungary. From Sir C. Barclay, 11 May 1927. 90–92.

¹⁹⁷ 1925 elején arról számolt be Barclay, hogy egyesek meggyőződéssel állították, Eszterháza közelében az osztrák határon a királynét szállító repülőgép szállt le. TNA FO 371 10777/C886/570/21. Hungarian royalist movement. From Sir C. Barclay, 17 Jan 1925. 82–84.; TNA FO 371 10777/C3421/570/21. Hungarian royalist movement. From Sir C. Barclay, 7 Mar 1925. 96–98.

¹⁹⁸ TNA FO 371 10777/C2323/570/21. Hungarian legitimist movement. From Sir C. Barclay, 13 Feb 1925. 93–95.

Egy hónappal később Barclay tudomására jutott, hogy Croy-Dülmeni Izabella főhercegné és fia, Albrecht főherceg aggódnak a királynéért, aki képtelen beletörődni a sorsába, nem hallgat tanácsadóira és bármelyik pillanatban „*valami buta dolgot*” tehet Ottó trónra juttatása érdekében. Zita nem állt jó viszonyban a fia számára szintén a magyar trón megszerzésére törekvő Izabellával, aki épp ezért a spanyol királynál, Albrecht pedig a Vatikánál próbálta elérni, hogy térítsék a királynét jobb belátásra. Barclay azonban nem látott okot az aggodalomra, biztos volt abban, hogy ha még történne is kísérlet egy királypucssra, Horthy és a magyar kormány megakadályozná azt.¹⁹⁹

Genfben maga Bethlen is arra figyelmeztetett, hogy hamarosan újra elő fog kerülni a Habsburg-kérdés, ezért 1926 januárjában a Foreign Office-ban Aveling 19 oldalas memorandumot állított össze a királykérdéssel kapcsolatban: 1918-tól kezdődő történeti áttekintéssel, a királypuccsok eseményeivel, a kormányzó jogkörére, a Habsburgok trónfosztására, a trianoni békeszerződés királykérdésre vonatkozó részleteire is kitérő információkkal. A tartalmas memorandumban Aveling meglepő, a brit diplomácia királykérdéssel kapcsolatos általános álláspontjának némiképp ellentmondó következtetésre jutott. Úgy vélte, ha London a magyarok kérését „*bután visszautasítja*”, az csak a monarchista és irredenta mozgalmakat fogja erősíteni, valamint tovább súlyosbítja a környező országokkal való kapcsolatot. Az általános érdeket szem előtt tartva ajánlatosnak tartotta – a kisantanttal egyetemben – megfontolni, hogy jóindulatúan értesítsék a magyar kormányt, a Habsburg restaurációval kapcsolatos korábbi döntés valamennyi érintett fél részéről megnyilvánuló egyetértés esetén nem visszavonhatatlan, de addig semmilyen módosítás nem történhet, amíg Magyarország nem javítja a kapcsolatát a szomszédos államokkal és nem ad biztosítékot arra, hogy nem akarja felborítani a közép-európai békét. Aveling azonban nem fejtette ki részletesen, pontosan milyen biztosítékre gondolt volna. Lampson egyetértett abban kollégájával, hogy a kérdés előbb-utóbb elő fog kerülni, mégpedig egy Habsburg személyében, de minél később kerül sor erre, annál jobb, elsősorban olyan időszakban, amikor a környező államokkal már jobb viszonyt alakított ki Magyarország. A memorandumot olvasó Chamberlain viszont nagyobb óvatosságra intett és emlékeztetett, hogy sokkal nagyobb az ellenállás például az olaszokban a Habsburgokkal szemben, mint az a memorandumból kitűnik.²⁰⁰

¹⁹⁹ TNA FO 371 10777/C4562/570/21. Hungarian legitimist movement. From Sir C. Barclay to Mr Lampson. Very confidential, 26 March 1925. 99–102.

²⁰⁰ TNA FO 371 11370/C479/479/21. The House of Habsburg and the throne of Hungary. Foreign Office Memorandum (Mr. Aveling), 14 Jan 1926. 157–170.

1926 folyamán egy lehetséges királypuccsot jeleztek előre azok az információk is, amelyeket a Foreign Office bizalmas informátorain keresztül szerzett. Az egyik közülük, a madridi brit követ forrása, egy bizonyos Baron Gudenus volt, aki korábban Madridban szolgált osztrák–magyar tanácsosként és 1926-ban közeli kapcsolatban állt a királynéval. Értesülései alapján óvatosságra intette a brit diplomáciát, mert „*Zita képes bármilyen ármánykodásra*”.²⁰¹

Párizsban is rendelkezett a Foreign Office egy neve elhallgatását kérő információforrással. Az informátor jelentése szerint Mussolini – az olasz király közvetítésével – felajánlotta a királynénak és családjának, hogy költözzenek Olaszországba. Sőt 400 ezer aranylira jövedelmet is kilátásba helyezett számára azzal a szándékkal, hogy később Ottót visszahelyezik Ausztria–Magyarország trónjára. Zita azonban visszautasította az ajánlatot, mert fia pozícióját kilátástalannak látta, amennyiben azt Olaszország segítségével állítják vissza, másrészt felháborodott, hogy „*őt vagy a fiát palimadárnak*” higgyék. A Central Department-ben Aveling nem tulajdonított nagy jelentőséget a híreknek, attól függetlenül, hogy mindig is gyanította, Mussolini nem idegenkedne egy Habsburg magyar trónra kerülésének lehetőségétől.²⁰²

A legkülönbözőbb pletykák kaptak szárnyra a Habsburg-ház más tagjai révén a magyar és a román, valamint a magyar és az olasz trón egyesítéséről is. Az állítólagos hírek szerint Albrecht főherceg a román Ileana hercegnőt venné feleségül, így Ileana apjának halála után lehetőség nyílna a magyar és a román trón egyesítésére. Egy másik híresztelés szerint Albrecht Giovanna hercegnővel, az olasz király harmadik lányával tervezett házasságot. Barclay az Ileanával való házassági tervnek semmi alapját nem találta, ráadásul maga Bethlen is úgy vélekedett, hogy ha Albrecht ilyen ostobaságot csinálna, akkor egyszer s mindenkorra elveszítené esélyét a magyar trónra. Ami azonban a Giovannával való állítólagos házassági tervet illette, Barclay úgy vélte, „*lehet valami a levegőben*”. A megoldást némiképp nehezítette, hogy Albrecht néhány héttel korábban valóban Rómába utazott öt napra. Barclay véleménye szerint Albrecht személye elfogadható lett volna az olasz királyi család számára is, „*legalábbis pénzügyi szempontból*”, és valószínűleg Mussolini is örömmel fogadott volna egy ilyen házasságot, ami az olasz befolyás kiterjesztésének lehetőségét jelentette volna Magyarország irányába. A Foreign Office szerint „*a nagy intrikus*” hírében álló Izabellától

²⁰¹ TNA FO 371 11370/649/479/21. Restoration of Habsburgs to Hungarian Throne. From Sir H. Rumbold, 18 Jan 1926. 182.; Uo. 11370/C1036/479/21. Restoration of Habsburgs to Hungarian Throne. From Sir H. Rumbold. Confidential, 21 Jan 1926. 190–192.

²⁰² TNA FO 371 11370/C1879/479/21. Restoration of Habsburgs to Hungarian Throne. From Lord Crewe (Paris) Confidential, 14 Feb 1926. 193–196.

pedig egyáltalán nem állt távol egy ilyen terv, akinek csupán az volt a célja, hogy fia a magyar trónra kerüljön, az olasz királyi családdal való egyesülés ezt pedig mindenképp megerősítette volna.²⁰³

Barclay a legitimista mozgalom Franciaországhoz fűződő lehetséges szárait is igyekezett feltérképezni, bár meglehetősen homályos információk álltak csupán rendelkezésére. Egy meg nem nevezett informátora a József főherceggel történt beszélgetése során arról értesült, hogy a főherceg tudomása szerint Franciaország bizonyos esetben nem ellenezné a restaurációt. Barclay óvatosságra intette a Foreign Office-t, attól féltve, hogy József főherceg a franciákkal kacérkodik, ráadásul erre utalt, hogy a főherceg több alkalommal is felhívta telefonon a mindenkori francia követet, holott az nem volt szokásos. A Foreign Office a francia szálát érdekesnek, az érvet azonban már megalapozatlannak találta, tekintve, hogy annak idején Sir Thomas Hohler is gyakran ebédelt együtt József főherceggel. Továbbá a brit diplomácia elképzelhetetlennek tartotta, hogy Franciaország támogatná a királykérdést.²⁰⁴

Alig ültek el a hullámok az 1926. évi monarchista puccsokról szóló híresztelésekkel kapcsolatban, amikor a következő év júniusában Howard Smith egy újabb, ismeretlen személytől származó, állítólagos monarchista tervről szóló feljegyzést továbbított Barclay-nak. A Foreign Office arra várt választ a budapesti kollégáktól, hogy „*van-e valami a levegőben*”. Már 1926. április végén is érkezett arról jelentés, hogy Albrecht főherceg érdekében monarchista puccsot hajtatnának végre.²⁰⁵ Május 2-án pedig Graf Bothmer bajor tábornok tett hasonló kijelentést, amit olyan részletes információkkal igyekezett alátámasztani, miszerint az új király az V. Béla nevet venné fel, az ötletet pedig Bethlen, Mussolini és a Vatikán is támogatja. Ezt meglehetősen légből kapott hírnek találta a Foreign Office, tekintve, hogy Bethlen kategorikusan elutasította jelen helyzetben a királykérdés felvetését, ha pedig a Vatikán tényleg támogatná valamelyik pártot, akkor az biztosan Ottó és nem Albrecht főherceg lenne. A brit diplomácia más forrásból is értesült a tervről, a budapesti jugoszláv követ arról tájékoztatta Belgrádot, hogy 1927 késő nyarán egy Albrecht trónra kerülését támogató mozgalom fog kibontakozni Magyarországon. A Foreign Office azonban nem tartotta megbízhatónak a forrást, egyrészt mert a jugoszláv kormány sokkal inkább az

²⁰³ TNA FO 371 11373/C13159/13159/21. Matrimonial intentions of Archduke Albrecht. From Sir C. Barclay to Mr. Sargent, 7 Dec 1926. 269–274.

²⁰⁴ TNA FO 371 11370/C2277. Relations of French Legation with Archduke Joseph and Albrecht. From Sir C. Barclay, 15 Feb 1926. 198–203.

²⁰⁵ Graf Lerchenfeld, Németország bécsi nagykövete tett erre halvány utalást. A Foreign Office azonban vizsgálata alapján kimutatta, hogy a bécsi *Der Abend* szocialista lap terjesztette a megalapozatlan pletykát.

albán ügyekkel volt elfoglalva, semmint, hogy erre kellő figyelmet szenteljen, másrészt „*a hírszerző szolgálatuk közismerten rossz*” volt.²⁰⁶

Barclay a sok bizonytalan tényező miatt tisztázni kívánta a helyzetet, ezért látogatást tett Bethlennél, akivel – minden részlet nélkülözve – csupán annyit közölt, hogy a brit kormány tudomására jutottak bizonyos pletykák. Hangsúlyozta bizalmát a magyar miniszterelnökben, és épp azért ment egyenesen hozzá, mert meg volt arról győződve, Bethlen megosztaná vele az ügyvel kapcsolatos ismereteit. Válaszában Bethlen ugyan megnyugtatta, hogy ami Albrecht főherceg ügyét illeti, „*semmi nem fog történni*”, azonban ő is értesült az Ottóval kapcsolatos hírekről, miszerint a nyár folyamán néhány legitimista az országba csempészné, bár „*őszintén remélte, hogy a legitimisták nem követnek el ilyen ostobaságot*”, mert ez csak bonyodalmat okozna a kisantanttal. Bethlen többször is megerősítette, hogy mindez csupán pletyka, a magyar kormány azonban minden eshetőségre fel van készülve, és amennyiben ez mégis bekövetkezne, a brit kormány biztosra veheti, hogy „*csupán néhány nap vagy inkább néhány óra kérdése lenne kiteszékelni őt az országból*”. Ennek ellenére Barclay attól tartott, hogy „*a monarchista puccsokról szóló pletykák valószínűleg helyel-közzel folytatódni fognak, amíg valami ténylegesen nem történik*”.²⁰⁷

Az időről időre felröppenő pletykák némi nyugtalanságot okoztak a brit diplomaták köreiben, mind Budapesten, mind Londonban, ezért a híresztelések lehetséges igazságtartalmát a Foreign Office és a követség is igyekezett felderíteni, de pontos információk hiányában a brit diplomácia alapvetően bizalommal tekintett a magyar kormányra. Elsősorban Bethlen István józanságában bízva a Foreign Office nem számolt azzal, hogy a Habsburg-kérdés komoly tényezőként tűnne fel a magyar politika színterén, ennek ellenére a következő években is folyamatosan figyelemmel kísérték a kérdés aktuális eseményeit.

4.1.5. A külpolitikai elszigeteltség feloldására tett magyar kísérletek és a nemzetközi incidensek hatása

A belpolitikai és gazdasági konszolidáció időszakát követően a magyar kormány külpolitikai elszigeteltségének enyhítésére először a Szovjetunióval való kapcsolatfelvétel kínált alkalmat. Budapestről Barclay is megerősítette, hogy 1924. szeptember 18-án nyilvánosságra hozták a Magyarország és Szovjetunió között kötendő szerződést a diplomáciai kapcsolatok felvételéről és a gazdasági kapcsolatok megújításáról, ami őt „*teljes meglepetésként*” érte.

²⁰⁶ TNA FO 371 12180/C5330. Note on Rumoured Monarchist Plans in Hungary. From Howard Smith to Sir C. Barclay, 21 June 1927. 119–123.

²⁰⁷ TNA FO 371 12180/C5946/58/21. Monarchist movement in Hungary. From Sir C. Barclay to Mr Howard Smith (Secret), 4 July 1927. 132–136.

Közben újra és újra felütötte fejét a szóbeszéd egy esetleges titkos, elsősorban Románia ellen irányuló katonai megállapodásról is. Barclay szerint ugyan ennek lehetőségét nem lehetett teljesen mértékben kizárni, de – tekintettel a szovjet kormány állandó indiszkréciójára – úgy vélte, hogy a magyar kormány nem kockáztatott volna meg egy ilyen megállapodást, amely valószínűleg nem sok eredménnyel járt volna számára. Barclay ráadásul pontosan látta, hogy még mindig él Magyarországon a bolsevizmussal és a vörös terror borzalmaival kapcsolatos félelem, így elképzelhetetlennek tűnt számára, hogy Bethlen ilyen megállapodást kössön. Sokkal inkább a szomszédos országok nyugtalanságának növelésére irányuló magyar taktikával magyarázta, hogy Magyarország nem cáfolta a katonai megállapodással kapcsolatban felbukkanó feltételezéseket.²⁰⁸

A Foreign Office a belgrádi brit követtől, Sir Charles Alban Youngtól értesült a jugoszláv állaspontról az ügyben. Younggal folytatott megbeszélésén Ninčić jugoszláv külügyminiszter arról számolt be, hogy megbízható forrásokból egy tervezett magyar–szovjet megállapodásról értesült. A kisantant államokat sokkal inkább a királykérdés alakulása nyugtalanította, ezért Ninčić sem önmagában a szovjet közeledéstől tartott, hanem sokkal inkább attól, hogy a szovjetekkel való megegyezés révén egy megerősödött Magyarország élére Ottó kerülne királyként. A brit diplomaták azonban egy ilyen szövetség ötletét „szintiszta ostobaságként” értékelték.²⁰⁹

A szovjet–magyar diplomáciai és gazdasági kapcsolatok felvételét rögzítő egyezmények ratifikációját nem hajtotta végre a Nemzetgyűlés, Magyarország változó álláspontja mögött Barclay helyesen sejtette a brit kapcsolat melletti elköteleződést. Bár Horthy – brit diplomaták előtt sem rejtegetett – bolsevikellenes meggyőződése sem volt elhanyagolható szempont, azonban Barclay valószínűbbnek tartotta, hogy a brit választások eredményeként hatalomra került konzervatív kormány Szovjetunióval szembeni álláspontja és a Munkáspárt idején kötött kereskedelmi egyezmény felmondása játszott közre Bethlen álláspontjának megváltoztatásában: semmivel sem kívánta kockáztatni a szovjetnél jelentősebb előnyökkel kecsegtető brit kapcsolatokat.²¹⁰

Magyarország és a környező államok kapcsolatainak alakulását a brit diplomácia általában egy-egy külpolitikai eseményhez kötve vizsgálta. A törekeny magyar–jugoszláv kapcsolat kérdése már felmerült Olaszország vonatkozásában, de továbbra is aktívabban

²⁰⁸ TNA FO 371 9903/C18847/21/21. Jugoslav suspicions of Soviet-Hungarian relations and of Hungarian monarchical movement. From Sir C. Barclay, 11 Dec 1924. 73–74.

²⁰⁹ TNA FO 371 9903/C17696/21/21. Jugoslav suspicions of Hungarian agreement with Soviet and of Hungarian monarchical movement. From Sir A. Young (Belgrad), 19 Nov 1924. 41–44.

²¹⁰ TNA FO 371 10778/C4508/4508/21. Annual report on Hungary. From Sir C. Barclay, 25 March 1925. 10–14.

figyelte a folyamatokat a brit diplomácia, és igyekezett tompítani az ellentéteket, mert a Romániával és Csehszlovákiával fennálló feszült viszony miatt egyedül Jugoszlávia esetében nyílt lehetőség a magyar kormány számára, hogy lazítson a kisantant gyűrűjének szorításán.

A jugoszláv–magyar közeledést hullámvölgyek is akadályozták, amelyeket a brit diplomáciai igyekezett elsimítani. 1925-ben Barclay jugoszláv kollégája Magyarország ellenséges magatartásáról panaszkodott, a brit követ hiába próbálta meggyőzni, hogy az ellenségesnek vélt magyar lépések nem közvetlenül Jugoszlávia ellen irányulnak, mint ahogy többek között a kisebbségi kérdéssel kapcsolatos magyar panaszok sem, hanem sokkal inkább Románia ellen. Másrészt Barclay nem értette, hogy a kisantant miért fél Magyarországtól, amikor kétszer akkora népességgel rendelkeznek, és minden oldalról bekerítik Magyarországot. Tanácsa szerint itt lenne az ideje, hogy a kölcsönös bizalmatlanságot a megegyezés eszméje váltsa fel. Az utóbbi időben, a magyar–jugoszláv kapcsolatokban elért javulást alapul véve, megdöbbenetette Barclay-t a jugoszláv követ Magyarországgal szembeni bizalmatlan hangvétele, amit véleménye szerint a kisantant legutóbbi bukaresti konferenciája eredményezett. A cseh és a román kormánynak sikerült elérnie Jugoszláviánál, hogy a Magyarországgal kapcsolatos politikáját ezt követően sokkal inkább egyeztesse az övékével. A Central Department-ben mindehhez csupán annyit tettek hozzá, hogy minden bizonnyal nemcsak a félelem motiválja Magyarországgal szemben a kisantant viselkedését, hanem nagy részben a féltékenység is.²¹¹

A környező országokkal, különösen Romániával való kapcsolatok javulását hátráltatta az optánskérdés is. Miután a közvetlen román–magyar tárgyalások nem hoztak eredményt, Magyarország a Népszövetség elé utalta a kérdést, így 1927 márciusában Chamberlain és Bethlen genfi találkozóján a kiéleződő optáns-ügy is szóba került. A magyar–román döntőbíróági ügygel foglalkozó népszövetségi bizottságban a lehetséges brit részvétellel kapcsolatban Chamberlain *„amíg jogászoktól véleményt nem kap, nem mer az ügygel foglalkozni”*.²¹² Khuen-Héderváry Sándor – Barclay érdeklődésére felelve – tömören csak úgy jellemezte a kérdést, hogy *„az optáns ügy olyan, mint Mohamed koporsója, amely a levegőben lóg az ég és a föld között”*.²¹³ 1927 végén bár született egy brit megoldási javaslat Bethlen és Chamberlain újabb találkozóján, ez azonban nem aratott osztatlan sikert magyar oldalról. Chamberlain azt szorgalmazta, hogy a két fél állapodjon meg az optánsok részére

²¹¹ TNA FO 371 10778/C8049/3857/21. Relations between Hungary and Little Entente. From Sir C. Barclay. Confidential, 10 June 1925. 4–7.

²¹² MNL OL K 58, 49. csomó 5. tétel. Napi jelentések 77/M.K.-res.szám. Napi jelentés. Genf, 1927. március 8. 88–90.

²¹³ MNL OL K 58, 49. csomó 5. tétel. Napi jelentés Khuen-Héderváry külügyminiszter-helyettes és Barclay angol követ között lefolyt beszélgetésről. Budapest, 1927. október 11. 162–165.

fizetendő összegről, de annak kiegyenlítését Románia helyett Magyarország vállalja át oly módon, hogy ez az összeg az 1943 után fizetendő jóvátételből történne levonásra. Bethlen teljes mértékben elutasította az ajánlatot egyrészt, mert így Magyarország fizetne kártérítést az optánsoknak Románia helyett, másrészt nem akarta Magyarországot olyan kiadással terhelni, amelynek egy része – az optáns ügy egyik érintettjeként – az ő zsebébe folyna. Ehelyett azt javasolta, hogy mindenképp Románia fizesse ki a kártérítést, de a teljes összegnél kisebb mértékűt és határidőhöz nem kötött formában. A kártérítést pedig elegendő majd akkor kifizetnie a román kormánynak, amikor gazdaságilag megerősödve képessé válik hitel felvételére, addig csupán a kamatokat lenne szükséges törlesztenie.²¹⁴

Miután a Népszövetség keretein belül sem sikerült megoldást találni az optánsok kártérítésére, végül 1930-ban a hágai konferencián született megállapodást követően a párizsi szerződés zárta le az ügyet. Ennek értelmében az optánsok kártalanítására létrehozott alapot részben a Magyarország által 1943 után befizetett jóvátételi többlet, részben a kisantant államok befizetése fedezte volna, amit Sir Robert Gower „*az első eredménynek értékelte a Magyarországnak szolgáltatandó igazság irányában*”.²¹⁵ 1932-ben azonban a jóvátételi kötelezettségek törlésével erre már nem került sor.

A brit diplomácia 1928-ban a lengyel–magyar döntőbíróági és kereskedelmi egyezmény aláírásában és a két ország kapcsolatainak mélyülésében is a szomszédos országokhoz fűződő viszony javulásának lehetőségét látta. London értékelése szerint a magyar kormány – Olaszország mellett – olyan baráttra lelt Lengyelországban, aki valószínűleg némi befolyást tud gyakorolni az érdekében Csehszlovákiánál és Romániánál. Ugyanakkor találgatások is szárnyra kaptak arról, hogy a magyar kormány vajon adott-e a lengyeleknek bármilyen ígéretet arra az esetre, ha a Szovjetunió megtámadná Romániát.²¹⁶

A szomszédos országokkal fennálló feszültségek tompításában, és ezáltal a kapcsolatok javításában játszott brit szerep két nagyobb, nemzetközi incidenssé fajuló kihívással is szemben találta magát. Barclay követi időszaka alatt két nemzetközi botrányban, a frankhamisítási és a szentgotthárdi fegyverszállítási ügyben is segítséget nyújtott a brit diplomácia Magyarországnak a súlyosabb válság elkerülése érdekében.²¹⁷

²¹⁴ Feljegyzés Bethlen miniszterelnök és Chamberlain angol külügyminiszter megbeszéléséről. Genf, 1927. december 5. In IET 3. k. 50/b sz.; Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924–1931*. Máriabesenyő, Attraktor, 2013. 92–98.

²¹⁵ Robert Gower levele Bethlen István grófhhoz. Tunbridge Wells, 1930. május 4. In *Bethlen István titkos iratai*. i.m. 370.

²¹⁶ TNA FO 371 13664/347/347/21. Hungarian-Polish relations. From Viscount Chilston, 4 Jan 1929. 67–69.

²¹⁷ Lásd bővebben Ablonczy Balázs: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. In *Múltunk*. 2008. 1. sz. 29–56. (Online: <http://epa.oszk.hu> – letöltve: 2016.12.05.)

A brit követség a frankhamisítási botrányról először 1926. január 5-én értesítette a Foreign Office-t.²¹⁸ A botrány kirobbanásakor Eric Phipps, a párizsi ügyvivő azonnal tájékozódott a Quai d'Orsay-n, ahol igyekeztek összekapcsolni az ügyet a katonai ellenőrzés megszüntetésének kérdésével. René Massigli vezető beosztású francia diplomata a lehetséges szankciók felé terelte a brit diplomácia gondolatait, a „vészfógló” eset nyomán figyelmeztette Londont, hogy nagy óvatossággal kell eljárni a katonai ellenőrzés ügyében, hiába hangsúlyozta számára Phipps, hogy a két kérdés között semmilyen kapcsolat sincs. A Central Department diplomatái kezdetben teljesen elképzelhetetlennek tartották, hogy „a bolondokházán kívül bárki is egy ilyen fantasztikus tervet elhinne”, csak Massigli válaszát követően kezdtek el attól tartani, hogy a frankhamisítási incidens nagyobb visszhangot fog kiváltani, mint gondolták. Lampson bizalmatlanul tekintett Massiglire, mert tudta, hogy a francia diplomata milyen „jól tudja mozgatni a szálakat”, ezért sürgősen táviratozott Budapestre, hogy pontosan fényt deríthessenek a részletekre. Maga Lampson sem hitte kezdetben, hogy „a magyar kormány vagy bármely épelméjű magyar benne lehetett ebben a teljesen örült cselszövésben”, azt pedig még annyira sem, hogy emögött a magyar kormány állna. Arra kérte Barclay-t, hogy azonnal tájékozódjon Bethlennél az ügyről, különösen, mert felmerült a frankhamisítás, a katonai ellenőrzés és a királykérdés összekapcsolásának lehetősége is. London attól tartott, hogy a frankhamisítás valódi célja a megfelelő pénzalap létesítése volt Albrecht trónra juttatásának előkészítéséhez.²¹⁹

Már 1925 decemberében, a genfi találkozó során tagadta Bethlen Chamberlainnek, hogy a magyar kormánynak bármi köze lett volna az üggyhez. 1926 januárjában mindezt megerősítette Barclay-val folytatott beszélgetése során is. Bethlen ígéretet tett, hogy minden érintettet felelősségre fognak vonni, a brit követ azonban nem bízott abban, hogy a miniszterelnök ehhez megfelelő politikai hatalommal rendelkezik.²²⁰ Februárban már maga Bethlen hívatta Barclay-t, hogy brit támogatást kérjen a francia és kisantant sajtó propagandatevékenységével szemben, amely genfi útját is veszélyeztette. A magyar kormány

²¹⁸ TNA FO 371 11364/C210/210/21. Hungarian forgeries of French currency notes. From Mr. Parr, 5 Jan 1926. 23.; A brit követség bizonyítékként kapott néhány példányt a hamis bankjegyek közül, így megállapíthatták azok rossz minőségét, ahogy Redward megjegyezte „még sörös üvegek címkéjének is silány minőségűek lennének”. A hamis bankjegyek feltűnésének pontos helyszínére azonban kevésbé emlékezett Redward, tévesen „valahol Olaszországot” jelölte meg. Redward, F. G.: In *Europe's boiling pot*. i.m. 88.

²¹⁹ TNA FO 371 11364/C284/210/21. Hungarian bank-note forgeries. From Mr. Phipps (Paris) to Mr. Lampson, 7 Jan 1926. 23–25.

²²⁰ TNA FO 371 11364/C468/210/21. Hungarian forgeries of French bank notes. From Sir C. Barclay, 12 Jan 1926. 49–51.; TNA FO 371 12184/C3358/3358/21. Annual report on Hungary. From Sir C. Barclay, 31 Mar 1927. 144–153.

nyílt támogatását azonban nem tudta vállalni a Foreign Office.²²¹ A magyar diplomácia a londoni követen keresztül is megerősítette a brit külügyminisztériumnak, hogy a magyar kormány semmilyen szerepet sem játszott a hamisítási ügyben. Lampson ettől függetlenül azt tanácsolta, hogy a találgatások megszüntetése érdekében a magyar kormány minél hamarabb tegye közzé a vizsgálat eredményét.²²²

A Foreign Office elsősorban attól tartott, hogy a frankhamisítási botrány nemzetközi méretűvé duzzadása komolyan veszélyeztetheti a térség politikai egyensúlyának fenntartását. Aveling ugyan bízott abban, hogy Bethlen István teljesen kézben tudja tartani az ügyet, Lampson viszont arra figyelmeztetett, hogy a kisantant, különösen Csehszlovákia, „*messze mehet az ügyben*”, ha Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország nem tanúsít higgadságot. A brit diplomácia továbbra is Bethlen Istvánt tekintette a stabilitás garanciájának Magyarországon, és attól tartott, hogy amennyiben Bethlen és kormánya belebukna az incidensbe, akkor „*valami sokkal rosszabb jönne*”.²²³

Miután egyre több részletet és véleményt ismert meg Barclay, mind több kétség ébredt benne ezzel a „*csúnya ügygel*” kapcsolatban.²²⁴ Megfelelő tájékozódást követően arra a – némileg felmentő jellegű – megállapításra jutott, hogy a botrány kitörésekor a magyar kormány érthető módon, felismerve az ügy súlyát és lehetséges következményeit, minden tőle telhetőt megtett annak „*eltussolása*” érdekében. A franciák alapos nyomozásuknak köszönhetően azonban olyan pontos információkkal rendelkeztek, hogy Magyarország tovább már nem tudta fenntartani ezt a stratégiát, ezért Bethlen ezt követően politikai színezet nélküli „*közönséges bűncselekménynek*” minősítette a frankhamisítást. Ilyen szellemű tájékoztatások kiadására utasították a külföldi magyar diplomatákat is.²²⁵ A feszült francia–magyar kapcsolatok enyhítését az sem segítette, hogy éppen ekkor új francia követ érkezett Budapestre, Georges Clinchant személyében, aki még nem ismerte a helyi viszonyokat. Barclay-t különösen meglepte a csehszlovák követnek a botrány során tanúsított józan véleménye, aki érdemesnek tartotta kivárni a fejleményeket és időt adni Bethlennek, hogy tisztázza a helyzetet. A prágai brit követ jelentése alapján maga Beneš is hajlott Bethlen

²²¹ TNA FO 371 11365 C630/210/21. Hungarian bank-note forgeries. From Sir C. Barclay. Confidential, 8 Feb 1926. 131.

²²² TNA FO 371 11364/C651/210/21 Hungarian forgeries. Hungarian Minister (Conversation). 14 Jan 1926, 121–123.

²²³ TNA FO 371 11364/C919/210/21. Hungarian banknote forgeries. From Sir C. Barclay, 21 Jan 1926. 149.; TNA FO 371 11365/C1510/210/21. Czechoslovak attitude towards Hungarian forgeries. From Sir G. Clerk, 5 Feb 1926. 101.

²²⁴ TNA FO 371 11364/C652/210/21. Hungarian forgeries of French bank notes. From Sir C. Barclay to Mr. Lampson. Secret, 15 Jan 1926. 129–135.

²²⁵ TNA FO 371 11368/C5487/210/21. Hungarian forgeries. From Sir C. Barclay, 1 June 1926. 11–20.

ártatlanságában hinni, túl intelligensnek tartotta a magyar miniszterelnököt ahhoz, hogy országa számára ilyen káros ügybe keveredjen.²²⁶

A brit kormány egyre inkább hajlandónak mutatkozott arra, hogy a komolyabb politikai következmények elkerülése érdekében elhiggye Bethlen állítását, miszerint a magyar kormánynak semmilyen szerepe sem volt a frankhamisításban. A Foreign Office egyértelműen látta, hogy Bethlen bukása súlyos következményekkel járna Magyarország számára és kudarcra ítélné a környező országokkal való kapcsolatok javítására irányuló bármilyen szándékot. Chamberlain ezért felhatalmazta a prágai, bécsi, berlini, bukaresti és belgrádi brit követeket, hogy fogadó országukat informálják a brit kormány végső álláspontjáról, miszerint a hamisítók tettüket a magyar kormány bűnpártolása nélkül hajtották végre. A brit diplomáciának Párizsban is sikerült megállítania a botrány továbbgyűrűzését, ami jelentős segítséget jelentett a Bethlen-kormány számára.²²⁷

London támogatásával a frankhamisítási botrány és a francia hangok épp csak lecsendesültek, nemsokára újabb incidens robbantott ki nemzetközi visszhangot. A szentgotthárdi fegyverszállítási ügygel kapcsolatos első említés a párizsi brit nagykövetségtől érkezett a Central Department-be 1928. január 4-én.²²⁸ Barclay egy nappal később, január 5-én küldte az első táviratot az ügyben.²²⁹ Előbb Khuen-Héderváry Sándorral, majd néhány nappal később Bethlennel is folytatott megbeszélést a történetekkel kapcsolatban. Bethlen fenntartotta annak lehetőségét, hogy a fegyvereket valószínűleg valamilyen magánszervezetnek vagy az osztrák szocialistáknak szállították. Amikor pedig Barclay óvatosan megjegyezte, hogy mindenesetre reméli, nem a magyar kormánynak, a magyar miniszterelnök határozottan cáfolta a feltételezést. Barclay kérdésére, hogy a magyar kormány miért nem ad ki hivatalos nyilatkozatot az álláspontjáról, Khuen-Héderváry Sándor azt válaszolta, hogy egy ilyen kommunikét szinte biztos, hogy Prágában a tagadás fél

²²⁶ TNA FO 371 11364/C613/210/21. Hungarian forgeries of French bank notes. From Sir C. Barclay, 13 Jan 1926. 72–74.

²²⁷ TNA FO 371 11364/C468/210/21. Hungarian forgeries of French bank notes. From Sir C. Barclay, 12 Jan 1926. 49–51.

²²⁸ TNA FO 371 12934/C97/97/21. Seizure of arms in Hungary. From Mr. Wigram (Paris) to Central Department, 4 Jan 1928. 91–99.; Howard Smith már a kezdetektől arra az ellentmondásra hívta fel kollégái figyelmét, hogy a trianoni szerződés 268. cikkelye alapján Magyarországnak biztosítania kell a szabad áthaladást bármilyen terméknek, ami a szövetséges hatalmak felől érkezik, vagy arra megy. A 118-as cikkely értelmében viszont Magyarország nem importálhat hadianyagot. Mivel a szállítmány Olaszországból érkezett és a végállomás Varsó volt, így a magyar hatóságoknak biztosítaniuk kellett a szabad továbbhaladást, de tekintve, hogy a feladó egy külföldi magáncég volt, amely nem kért engedélyt, hogy küldeménye átmehessen Magyarországon, a magyar hatóságoknak meg kellett volna állítani. TNA FO 371 12934/C142/97/21. Seizure of machine gun parts on Austro-Hungarian frontier. From R. Macleay (Prague), 7 Jan 1928. 100–101.

²²⁹ TNA FO 371 12934/C211/97/21. Discovery of consignment of war material on the Austro-Hungarian frontier at St. Gotthard. From Sir C. Barclay, 5 Jan 1928. 108–109.

beismerésként interpretálnának, ami többet ártana, mint használna.²³⁰ Barclay végül budapesti kollégáival egyeztetve arra a megállapításra jutott, hogy a rakomány végcélja igenis Magyarország volt, azt azonban lehetségesnek tartotta, hogy Bethlen tudta nélkül történt a szállítás.²³¹

Egy népszövetségi vizsgálat elrendeléstől tartva Rubido-Zichy Iván arról tájékoztatta Budapestet, hogy a Central Department újabb nyomatékos tanácsának megfelelően, Magyarország küldje vissza a fegyvereket származási helyükre, azonban semmi esetre se kobozza el vagy semmisítse meg azokat, mert „*egy ilyen eljárás tág teret nyitna mindenféle inszINUÁCIÓNAK*”.²³² Közben pedig megpróbálta nyomatékosítani a brit külpolitika irányítói előtt, hogy egy népszövetségi vizsgálat elrendelésére semmilyen kézzelfogható ok nincsen. Bár Sir Orme Sargent is el kívánta kerülni a Népszövetség beavatkozását, de óva intette a magyar követet az ilyen merész kijelentésektől, mert „*az egész dolognak nagyon gyanús színezete van*”. Felrótta, hogy egy ilyen fontosságú ügyben Bethlennek személyesen kellett volna intézkednie, azonnali hatállyal vissza kellett volna küldetnie a szállítmányt. Ezzel elérhette volna a magyar kormány, hogy minél hamarabb lezárják ezt az egyre több politikai következményt maga után vonó incidenst. Emellett Sargent, immár engedékenyebb hangnemben, megnyugtatta a magyar követet, hogy még a legkedvezőtlenebb forgatókönyv esetén is, ha a népszövetségi vizsgálatot valóban elrendelik, a bizottság elnöke Clive tábornok lenne, aki „*megértő ember*” és igen jó barátja.²³³

Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a kisantant államok valóban a Népszövetség elé akarják vinni az ügyet, Sargent elérkezettnek látta az időt a brit diplomácia beavatkozására, nehogy „*az incidens nagy politikai kérdéssé fejlődjön*”, amely csak még jobban megkeserítené Magyarországot és a szomszédai közötti viszonyt. Sargent azt javasolta, hogy Barclay közvetítésével gyakoroljanak nyomást a magyar kormányra az Ausztriával történő megegyezés érdekében, amelynek alapján a fegyvereket osztrák területre szállítják vissza, és azok sorsáról majd az osztrák hatóságok döntenek. Sargent közben a kisantant hangját is igyekezett csillapítani. Érvelése szerint a Népszövetség vitás ügyekben vizsgálatot kezdeményező joga nagy érték, éppen ezért különösen fontosnak tartotta a Foreign Office,

²³⁰ TNA FO 371 12934/C281/97/21. Discovery of war material in transit on Austro-Hungarian frontier. From Sir C. Barclay, 12 Jan 1928. 110–112.; TNA FO 371 12934/C563/97/21. Discovery of consignment of war material on the Austro-Hungarian frontier. From Sir C. Barclay, 13 Jan 1928. 169–171.

²³¹ TNA FO 371 12934/C370/97/21. Discovery of consignment of war material on the Austro-Hungarian frontier. From Sir C. Barclay. Confidential, 11 Jan 1928. 129–133.

²³² MNL OL K 63, 384. csomó 41. tétel, I/3 dosszié. Minister úrnak, Khuen-Héderváry gróf követ úrnak, politikai osztálynak. London, 1928. január 19. (12. sz.); Zsiga Tibor: *A szentgotthárdi fegyverbotrány*. Szombathely, 1990. 41.

²³³ MNL OL K 63, 384. csomó 41. tétel, I/3. dosszié. Rubido-Zichy Iván levele Walko külügyminiszternek. Bizalmas. London, 1928. február 14.

hogy csak óvatosan, a biztos siker tudatában alkalmazzák ezt a lehetőséget, mert ha a Népszövetségre nézve kudarccal végződik egy ilyen vizsgálat, akkor a későbbiekben aligha lehet majd használni ezt a fegyvert. A népszövetségi vizsgálat szükségességét annak hangsúlyozásával is igyekezett London megkérdőjelezni, hogy a szentgotthárdi ügyben egyértelmű bizonyítékok állnak rendelkezésre, amely elegendő információval szolgál.²³⁴ A brit diplomácia fellépésének hatására a szentgotthárdi ügy nagyobb nemzetközi visszhangját is sikerült elkerülnie a magyar kormánynak.

Amilyen nagy erővel robbant ki mind a frankhamisítási, mind a szentgotthárdi fegyverszállítási botrány, olyan csendben zárult le a magyar kormány felelősségre vonása nélkül. Ez elsősorban a brit diplomácia Londonból irányított hathatós közreműködésének volt köszönhető, amelyben azonban tevékeny szerepet játszott a budapesti brit követség is.

4.2. Viscount Chilston és a gazdasági válság évei 1928–1933

Viscount Chilston követi időszakának öt évében kétségkívül a gazdasági válság okozta nehézségek és az abból fakadó kérdések álltak a középpontban. Emellett azonban továbbra is előtérben maradt a revízió, a királykérdés problémája, illetve új elemként megjelent Németország is a brit követség látóterében. Bár kisebb hangsúllyal, de a brit diplomácia számos más külpolitikai eseményt is figyelemmel kísért. A kisantant és Magyarország közötti kapcsolatokat, különösen Csehszlovákia hozzáállása miatt, bizalmatlanul és fenntartásokkal fogadta a brit diplomácia. A Foreign Office megértette Magyarország álláspontját, mert Masaryk és Beneš névlegesen ugyan üdvözölték volna a kapcsolatok rendezésének lehetőségét szomszédjukkal, de mielőtt bármilyen egyeztetés megkezdődhetett volna, Beneš mindig módosította az állítását, amiért a magyarok „*képmutatónak*” tartották.²³⁵

1930-ban Bethlen törökországi útjának apropóján Chilston felkereste Walko Lajost, hogy informálódjon a látogatás valódi céljáról, aki azonban tagadta, hogy bármilyen konkrét megállapodás született volna, csupán a látogatás szívélyes jellegét hangsúlyozta. Bethlen maga is a találkozó céljaként a két ország közötti jobb politikai és gazdasági kapcsolatok kialakításának fontosságát határozta meg. Chilston azonban kételkedett abban, hogy az útnak semmilyen egyértelmű kereskedelmi vagy politikai célja nem volt. Egy jól informált ismerőse a törökországi látogatás másik oldalát világította meg a brit követ számára: még ha Bethlennek nem is volt pontos szándéka, mindig „*hasznosnak találta Magyarországot a*

²³⁴ TNA FO 371 12934/C313/97/21. Attitude of Governments of Little Entente towards discovery of guns on Austro-Hungarian frontier. From Czechoslovak Minister (Conversation), 12 Jan 1928. 116–126.

²³⁵ TNA FO 371 13665/C3733/771/21. Rectification of Hungarian frontiers. From Viscount Chilston, 22 May 1929. 14.

közvélemény szeme előtt tartani”, külföldi államférfiakkal találkozni.²³⁶ Bethlen tagadta, hogy a találkozó bármilyen formában is kapcsolódott volna a Szovjetunióhoz, de egy interjúban elismerte, hogy Törökország bizonyos „*védelmi érdekei*” egybeesnek Magyarország érdekeivel, amelyet – Chilston meglátása szerint – Jugoszláviára tett utalásként lehetett értelmezni.²³⁷

Ebben az időszakban az általános megfigyelésen kívül kevesebb figyelmet fordított a brit diplomácia az olasz–magyar kapcsolatok alakulására. Dino Grandi olasz külügyminiszter 1929-es budapesti látogatása is bizonyította Chilston számára, hogy a magyarok szinte kapaszkodnak az olaszok pártfogásába, ahogy Apponyi Albert találóan megjegyezte, „*Olaszország támogatása fényes pont a sötétségünkben*”. Ugyanakkor megnyugtatta Walko Lajos biztosítéka, aki szerint Grandi látogatásának célja csupán „*a kölcsönös érdeklődésre számot tartó gazdasági és politikai természetű ügyek*” megbeszélése volt.²³⁸ 1930 áprilisában, Bethlen István olaszországi látogatása alkalmával, a római brit követ semmilyen különös, aggodalmat keltő részletet nem tapasztalat, semleges, udvariassági látogatásként értékelte az utat.²³⁹ Ehhez hasonlóan 1933 nyarán, Gömbös Gyula miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter római látogatása sem keltette fel különösebben London figyelmét.²⁴⁰

A francia–magyar kapcsolatok a frankhamisítási botrányt követően, 1928-tól kezdtek ismét javuló tendenciát mutatni. Bizalmas forrásból úgy értesült Chilston, hogy 1928 decemberében egy francia misszió utazott Prágába annak érdekében, hogy Ausztriát és Magyarországot francia érdekkörbe próbálják bevonni. Howard Smith szerint ez az eset is jól példázta a franciák Olaszországgal szembeni féltékenységét, valamint egyértelműen rávilágított a franciák közép-európai presztízsük elvesztésének félelmére is. Pedig „*ha tényleg a franciák akarnak vezető szerepet szerezni Magyarországon, semmi mást nem kell tenniük, mint meggyőzni a kisantantot, hogy ne ellenezzék Ottó trónra való visszatérését, és akkor bármit megtehetnek, amit akarnak*”.²⁴¹

²³⁶ TNA FO 371 14393/C8133/1306/21. Visit of Hungarian Prime Minister to Angora. From Lord Chilston, 27 Oct 1930. 201.

²³⁷ TNA FO 371 14393/C8328/1306/21. Visit of Hungarian Prime Minister to Angora. From Lord Chilston, 5 Nov 1930. 211.

²³⁸ TNA FO 371 13665/C3386/2183/21. Visit of Signor Grandi to Budapest. From Viscount Chilston, 7 May 1929. 164–169.

²³⁹ TNA FO 371 14396/C3020/2788/21. Visit of Hungarian Prime Minister to Rome. From Sir R. Graham (Rome), 18 Apr 1930. 9.

²⁴⁰ TNA FO 371 16781/C6755/180/21. Visit of General Gömbös and Monsieur de Kanya to Rome Telegram from Sir R. Graham (Rome), 29 July 1933. 92–95.

²⁴¹ TNA FO 371 12937/C9254/186/21. Franco-Hungarian relations. From Viscount Chilston, Confidential, 4 Dec 1928. 87–88.

4.2.1. A gazdasági válság magyarországi hatása a brit diplomácia tevékenységére

Viscount Chilston követi időszakának első felében a külpolitikai kérdések kissé háttérbe szorultak, egyértelműen Magyarország gazdasági helyzetének folyamatos figyelemmel kísérése vált a jelentések alappillérvé, amelyben fontos szerep jutott a követség mindenkori kereskedelmi titkárának. Chilston öt éves követi időszakának állandóságával ellentétben, az 1928 és 1933 közötti időszakban három kereskedelmi titkár is váltotta egymást a budapesti állomáshelyen.

A válság éveiben a brit követség nemcsak a magyar gazdasági helyzetről informálta napi szinten Londont, hanem a magyarországi brit pénzügyi érdekeltségeket is próbálta védeni, illetve előmozdítani ügyüket.²⁴² 1929 júniusában Sir William Garthwaite bankár, a Földhitelbank alelnöke, budapesti látogatása során arra kérte a brit követet, járjon közben a magyar kormánynál a Földhitelbank érdekében. Legnagyobb érdekeltsége a bankban ugyanis Sir William Garthwaite és barátainak volt 300 000 angol font értékben, de több más brit banknak is 25 000 és 65 000 font közötti befektetése forgott veszélyben. Chilston azonban a Foreign Office felhatalmazása nélkül nem tehetett ilyen ügyben lépéseket, ezért Sir William közvetlenül a brit külügyminisztériumot kereste fel a hiányzó felhatalmazás megszerzése érdekében. Tekintve, hogy a magyar kormány önmagától is minden tőle telhetőt megtett a krízis kezeléséért, ezért a Foreign Office nem látott elegendő okot arra, hogy külön táviratozzon ez ügyben Budapestre. Ugyanakkor a bent lévő mintegy 400 000 font összegű brit érdekeltség miatt felhatalmazták Chilstont, hogy a brit kormány pénzügyi elköteleződésén kívül bármilyen indirekt lépést megtegyen, amit megkövetelnek a körülmények.²⁴³

A válság éveiben sem tartott fenn szorosabb kapcsolatot a brit követség Sir William Goode-dal, aki az 1920-as évek elejétől nem hivatalos pénzügyi tanácsadóként működött a magyar kormány mellett, de jelentések formájában rendszeresen tájékoztatta Good a követség munkatársait Magyarország pénzügyi helyzetéről. 1929 augusztusában a Magyarorság és Az est c. lapok is kemény támadást indítottak Goode ellen, akinek népszerűsége már többször megingott a magyar közvélemény köreiben. A jelenlegi eset Vereker elsőtitkár véleménye szerint azzal állhatott összefüggésben, hogy nem sikerült megszerezni a londoni Hambros Bank városi kölcsönét. Sargent nem tartotta aggodalmat keltőnek az eseményeket, mert

²⁴² A gazdasági válság idején Chilston kapta feladatul a magyar kormány válaszána s sürgetését is egy-egy gazdasági ügyben, így például a Whitehall Trust Limited 400 ezer fontos, a Hungarian Transdanubian Electrical Company részére adandó angol kölcsönrel kapcsolatban. TNA FO 371 15974/C1463/980/21. Service of loans to Transdanubian Electrical Company. From Mr. Waley (Treasury) to Mr. Sargent, 20 Feb 1932. 11.

²⁴³ TNA FO 371 13666/C4510/4510/21. Affairs of Foldhitel Bank in Budapest. From Mr. H. J. Garthwaite, 20 June 1929. 3–6.; *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék*. 1928. (29. évf.) 1. r. 336. (Online: www.hungaricana.hu – letöltve: 2016.10.31.)

Goode önszántából vállalta el a magyar kormány pénzügyi tanácsadójának szerepét, „*semmi más nem tartja ott, mint feltehetőleg a saját érdeke*”.²⁴⁴

Már 1930 januárjában, a hágai konferencián felvetődött egy Magyarország számára nyújtott nemzetközi kölcsön ötlete. A brit kormány képviselője, később legfőbb gazdasági tanácsadója, Sir Frederick Leith-Ross jelezte, hogy a brit kormány nem gördítene akadályt a kölcsön ügyébe, ha és amikor a piaci viszonyok lehetővé tesznek egy ilyen műveletet. A francia szakemberekkel egyetértve, a hágai döntés után kedvezőbbnek ítélték a légkört a lehetséges kölcsöntárgyalások számára. Februárban a Rothschild csoport egyrészt azt tanácsolta a magyar kormánynak, hogy egy komplett programot készítsenek a gazdasági konszolidáció tárgyában, amit a brit pénzügyi körök is szívesebben fogadnának, másrészt javasolták, hogy a magyar miniszterelnök utazzon Londonba a kölcsöntárgyalások ügyében.²⁴⁵

A Bethlen István által Nagy-Britanniától kért rövid lejáratú kölcsön kérdésében Robert Vansittart először a Bank of England vezetője, Montagu Norman tanácsát kérte, aki ezt egyáltalán nem javasolta a londoni piac aktuális állapotára való tekintettel. Lehetséges hitelezőként felmerült ugyan Franciaország neve, azonban pénzügyi terhelhetőségét csökkentette az Ausztriának nyújtott kölcsön, ráadásul a franciák bevonásának terve némi bizonytalanságot szült a Foreign Office-ban. Sargent biztos volt abban, hogy Franciaország nem kockáztatná a pénzét Magyarország megsegítése érdekében, ha pedig Nagy-Britannia nyomást gyakorolna rá az ügyben, a franciák várhatóan ismét valamilyen politikai feltételt szabnának a mérleg másik serpenyőjének kiegyenlítése érdekében, például a Habsburg restauráció tilalmát. Sargent arra a következtetésre jutott, hogy politikailag nem érdeke országának, hogy bátorítsa a franciákat a csődbe ment európai kormányok pénzügyi támogatására, mert Párizs – ahogy azzal mindig is tisztában volt London –, *a pénzügyi fegyvert politikai eszköznek*” használná.²⁴⁶

Bethlen István londoni látogatását mindenképp tanácsosnak tartotta Goode is, hogy ezzel elkezdődhessenek a népszövetségi kölcsön kiváltásával kapcsolatos tárgyalások, amelyre láthatóan a Rotschildok, amerikai és francia bankokkal együtt, készek lennének. Goode érvelése szerint egy londoni látogatás megfelelő alkalomnak bizonyulhat arra is, hogy a brit

²⁴⁴ TNA FO 371 13664/C6468/350/21. Protest against employment of Sir W. Goode by Hungarian Government in connexion with negotiation of foreign loans. From Mr. Vereker to Mr. Sargent, Private and Confidential, 14 Aug 1929. 186.

²⁴⁵ TNA FO 371 14393/C9064/914/21. Proposed Hungarian loan. From Foreign Office Memorandum (Mr. Dunbar), 5 Dec 1930. 22–25.

²⁴⁶ TNA FO 371 15244/C4261/2307/21. Financial situation in Hungary From Mr. Waley to Mr. Sargent, 18 June 1931. 35.

kormány meggyőzze Bethlent egy konzisztens, szigorú pénzügypolitika folytatásának fontosságáról, valamint eltántorítsa a magyar kormányt a hitel szétszabdolásának gondolatától. Goode a brit érdekek hangsúlyozásával is igyekezett hatni a Foreign Office-ra: ha a magyar kormány elfogadja azt a pénzügypolitikát, amit a City ajánl neki, az nem kizárólag Magyarország számára lenne hasznos, hanem a brit érdekek szempontjából is, hiszen az lehetőséget teremtene a brit termékek magyarországi felvevőpiacának bővítésére. Bár a Foreign Office már korábban jelezte a brit pénzügyminisztériumnak, hogy nem ellenzik Bethlen londoni látogatásának tervét, azonban ezt az elvi, közvetett jóváhagyást Goode nem tartott elegendőnek arra hivatkozva, hogy Bethlen kizárólag a brit kormány egyértelműen kinyilvánított fogadókészsége esetén utazna Londonba. A brit követség azonban addig nem tudta vállalni a londoni út tanácsának felelősségét a magyar miniszterelnök irányába, amíg nem kap erre vonatkozó hivatalos jóváhagyást a Foreign Office-tól, ezért Goode a hivatalos fogadókészség közlését kérte Sargenttől. A tervezett látogatás tisztán pénzügyi színezetét tekintve Sargent először a pénzügyminiszterrel kívánt konzultálni. A pénzügyminisztérium is támogatta a látogatást, de mindenképp tanácsosnak tartotta, ha az csak a jóvátételi kötelezettségekkel kapcsolatos párizsi tárgyalásokat követően valósul meg, ezzel elkerülve a kisantant országok gyanakvását. Sargent is szerencsésebb megoldásnak találta, ha Bethlen közvetlenül Párizsból utazna Londonba, mert egy önálló londoni út több figyelmet vonna magára.²⁴⁷

1930 tavaszán a párizsi tárgyalások lezárását követően már minden akadály elhárult Bethlen londoni látogatása elől, így a pontosabb részletek egyeztetésére is lehetőség nyílt. A Foreign Office arról értesítette Chilstont, hogy a brit külügyminiszternek és a pénzügyminiszternek is június harmadik hete lenne legalkalmasabb a találkozóra, ezért kérte, hogy erről tájékoztassa a magyar miniszterelnököt is.²⁴⁸ Ezen a ponton a budapesti brit követség szerepe a találkozó előkészítésével kapcsolatban azonban véget is ért, ezt követően teljes mértékben a Foreign Office vette kézbe Bethlen londoni látogatásának megszervezését.

Bethlen londoni tárgyalásai alkalmával ugyan csak egy kisebb összegű kölcsön folyósítását sikerült elérnie, de továbbra is bízott Nagy-Britannia segítségével. 1931 májusában Chilston bizalmas információit továbbította a Foreign Office felé, amely szerint a magyarok ugyan megértették, hogy 1931-ben nem várható kölcsön Londontól, ezért Párizs és

²⁴⁷ TNA FO 371 14392/C1594/914/21. Proposed foreign loan for Hungary. From Foreign Office Minure, Mr. Sargent, 22 Feb 1930. 172–174.; Uo. 14392/C1636/914/21. Count Bethlen's visit to London in connexion with proposed Hungarian loan. From Mr. Waley to Mr. Sargent, 25 Feb 1930. 178–179.

²⁴⁸ TNA FO 371 14392/C3295/914/21. Count Bethlen's proposed visit to London in connexion with Hungarian loan. From Sir F. Leith-Ross (Treasury) to Mr. Sargent, 28 Apr 1930. 200.

Zürich felé kezdtek puhatólózó lépéseket tenni, de továbbra is bíznak abban, hogy hamarosan ismét London veszi át a vezető szerepet a magyar kölcsön ügyében.²⁴⁹

Magyarország külkapcsolatainak alakulására is hatással voltak a gazdasági-pénzügyi nehézségek és a költségvetési deficit, amelynek okát Chilston határozottan a védelmi minisztérium túlzott kiadásainak számlájára írta.²⁵⁰ A nemzetközi kapcsolatok külgazdasági jellege került előtérbe, az Ausztriával, Romániával, Németországgal és Olaszországgal kötött gazdasági megállapodások mind azt a célt szolgálták, hogy Magyarország felvevőpiacot találjon agrártermékeinek, valódi eredményét azonban nem látta Chilston ezeknek a kezdeményezéseknek.

1931 októberében Budapestre érkezett a Népszövetség pénzügyi bizottsága egy teljes körű vizsgálat céljából, amelyről folyamatosan tájékoztatta a brit követség Londont. A feltárt problémák megoldására a következő hárompillérű javaslatot tette a bizottság: a legszigorúbb gazdaságossági intézkedés a bürokráciában; a költségvetés egyensúlyának felügyelete; a külföldi kölcsönök kamatainak folyamatos törlesztése. A bizottság javaslatai között azonban nem szerepelt a moratórium kihirdetése. Ugyan egyre inkább világossá vált, mind a magyar kormány, mind a magyar közvélemény számára, hogy az ország nem számíthat Londontól pénzügyi segítségre, ennek ellenére a brit kapcsolat semmit sem veszített értékéből. Rubido-Zichy Iván is úgy vélte, nincs még egy annyira népszerű ország a magyar közéletben, mint Nagy-Britannia. A szimpátia érzését még tovább erősítette London megértő álláspontja a magyar gazdasági-pénzügyi nehézségekkel kapcsolatban, 1931-ben maga Ramsay MacDonald miniszterelnök is „*nagyon szimpatikus módon beszélt Magyarországról és jelenlegi nehézségeiről*” az Angol-Magyar Társaság londoni vacsoráján.²⁵¹

4.2.2. A revíziós propaganda folytatása

A gazdasági válság által okozott új problémák mellett számos öröklött kérdéssel is szembe kellett néznie Viscount Chilstonnak, amikor 1928 nyarán Budapestre helyezték át, először az aktivizálódó magyar külpolitika okozta nehézségekkel kellett megbirkóznia. Az 1927-ben hirtelen kirobbant Rothermere-kampány lecsendesedését a következő években a budapesti brit követség nyugalommal várta meg. A brit parlament magyarbarát csoportjának aktivitása, a gazdasági problémák előtérbe kerülésének hatására, ugyan átmenetileg csökkent, de 1933-tól ismét egyre gyakoribbá váltak a magyarbarát brit politikusok magyarországi látogatásai.

²⁴⁹ TNA FO 371 15244/C3802/2307/21 Proposed loan for Hungary. From Lord Chilston to Mr. Sargent. 27 May 1931. 29.

²⁵⁰ TNA FO 371 15244/C7261/2307/21 Hungarian Financial Crisis: excessive military expenditure. From Lord Chilston, 23 Sep 1931. 231.

²⁵¹ TNA FO 371 15973/C889/889/21. Annual report on Hungary. From Lord Chilston, 20 Jan 1932. 290–291.

Tevékenységüktől a hivatalos brit diplomácia élesen elhatárolódott, és Viscount Chilston kapta a feladatot, hogy ezt a magyar politikai és társadalmi körök tudomására hozza.

A Foreign Office ugyan megértőnek mutatkozott a magyar sérelmek iránt, de határozottan elutasította a magyar álláspontot, miszerint a revízió megvalósítása lenne a közép-európai béke alapja.²⁵²A Rothermere-ügy esetében Sargent nem látta indokoltnak, hogy feladják korábbi csendes politikájukat, viszont továbbra is igyekeztek eloszlatni a kampány körüli téves elképzeléseket, és rávilágítani Rothermere valódi politikai helyzetére. Lord Charnwood liberális politikus, aki korábban már találkozott személyesen Horthy Miklóssal is, 1928-ban egy levélben hívta fel a kormányzó figyelmét arra, hogy Lord Rothermere olyan emberként ismert Nagy-Britanniában, aki a pénzszerzés képességével bír, de tudással nem rendelkezik, politikailag népszerűtlen és befolyása sincsen, a pártok pedig politikailag megbízhatatlannak tartják.²⁵³

Rothermere 1928 decemberében küldött karácsonyi üzenetében, amelyet több magyar lap is közölt, Viscount Chilston egy új vonalat vélt felfedezni. Bár korábban Rothermere revíziós propagandája során nem említette a királykérdéssel és a magyar belpolitikai helyzettel kapcsolatos nézeteit, most azonban óva intett a Habsburg-ház bármely tagjának magyar trónra való visszaültetésétől, mert egy ilyen kísérlet nagyban veszélyeztetné nemcsak a revíziós reményeket, hanem az ország egész helyzetét. C. Howard Smith egyszerű magyarázatot talált erre a változásra: „*Micsoda szentbeszéd! Úgy tűnik nekem, mintha Lord Rothermere elegáns visszavonuláson dolgozna, miután rájött, hogy magyar kampánya nem kifizetődő.*”²⁵⁴

A gazdasági világválság átmenetileg háttérbe szorította a revíziós propagandát, a budapesti brit követség 1930-as és 1931-es évről készített értékelő jelentése szerint a magyar külpolitika vezérelvét a gazdasági kapcsolatok kiépítése, a magyar termékek új felvevőpiacának megtalálása jelentette.²⁵⁵1933-ban azonban Viscount Chilston már arra figyelmeztetett, hogy újra „*különösen aktívvá*” vált a magyar revíziós propaganda, amely a brit–magyar kapcsolatok minden formájának igyekezett revíziós színezetet adni, ezért a brit követség elsődleges feladatává vált a magyar közvélemény tájékoztatása a hivatalos brit álláspontról. Chilston alapvető különbséget látott az 1920-as és 1930-as évek revíziós propagandája között: míg korábban Bethlen István a revizionista mozgalom engedélyezésével

²⁵² Bányai G.: *British foreign policy*. i.m. 1.

²⁵³ TNA FO 371 12936/C4982/182/21. Lord Rothermere's pro-Hungarian campaign. From Foreign Office Minutes, 11–14 June 1928. 223.; TNA FO 371 12936/C5093/182/21. Lord Rothermere's pro-Hungarian campaign. From Lord Charnwood to Sir W. Tyrrell, 27 June 1928. 226–230.

²⁵⁴ TNA FO 371 12937/C9868/182/21. Lord Rothermere and Hungarian campaign for revision of Treaty of Trianon. From Viscount Chilston, 25 Dec 1928. 35–42.

²⁵⁵ TNA FO 371 15973/C889/889/21. Annual report on Hungary for 1931. From Lord Chilston, 20 Jan 1932. 286–313.

a figyelmet kívánta elterelni a kormányzása során felgyülemelő nehézségekről, addig Gömbös Gyula hatalomra kerülésével politikájának alappillérvé tette a revíziót.²⁵⁶ R. M. A. Hankey, a Central Department egyik referense is megjegyezte, mivel a revízió elsőrangú szerepet kapott a Gömbös-kormány politikájában, ezért Nagy-Britannia csak a „*becsületes közvetítő*” szerepét töltheti be.²⁵⁷

A brit diplomácia azonban igyekezett elvenni az élet minden olyan eseménynek, amelynek során a hivatalos brit külpolitikát a magyar revízióhoz és annak támogatásához lehetett volna kapcsolni. Így 1933 augusztusában, amikor Gödöllőn rendezték meg a kiemelkedő jelentőségű nemzetközi eseményt, a cserkész világjamboree-t, amelyre Teleki Pál a walesi herceget is meghívta, a brit diplomácia – a herceg egyéb elkötelezettségeire hivatkozva – elutasította a meghívást, tekintve, hogy „*a jelenlegi zavaros közép-európai helyzetben egy ilyen jellegű látogatást szükségszerűen félreértenének*”.²⁵⁸

A revíziós propaganda egy fontos részét alkotta a brit parlament magyarbarát csoportja, akik azonban tevékenységükkel különösen kényes helyzetbe hozták a budapesti brit követséget. Az 1920-as évek második felét követően, 1933-tól ismét gyakoribbá váltak a brit képviselők budapesti látogatásai. A követség már augusztusban tájékoztatta Londont, hogy szeptemberben a brit parlamenti képviselők, újságírók és üzletemberek nagy csoportjának budapesti látogatása várható, amit részben a Magyar Külügyi Társaság, részben pedig a *Pesti Hírlap* szervezett. Patrick Scrivener másodtitkár arra figyelmeztetett, hogy a brit vendégeknek nagyon oda kellene figyelniük nyilatkozataikra, mert magyar részről várhatóan mindent megtesznek, hogy a látogatást revizionista színezetben tüntessék fel, a gyanút pedig csak erősítette a *Pesti Hírlap* szerepe. Houstoun-Boswall ideiglenes ügyvivő ezért azt javasolta, hogy a követség munkatársai ne jelenjenek meg nyilvánosan a képviselők társaságában.²⁵⁹ Az utasításoknak megfelelően a követség tagjai elhatárolódtak a magyar propaganda által a brit vendégek tiszteletére rendezett eseményektől. A másik oldalon is megfogadták azonban a tanácsokat, a brit képviselők is óvatosan hangsúlyozták, hogy bár általánosságban

²⁵⁶ TNA FO 371 16782/C5595/395/21. Revisionist movement in Hungary. From Lord Chilston, 9 June 1933. 163–170.

²⁵⁷ Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932–1936*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 83–84.

²⁵⁸ MacDonald leánya és veje Budapetre érkezett. *Függetlenség*, 1. évf. 9. sz. 1933. február 25. 3.; MTI Magyar Országos Tudósító 1933. május 16. 16.; Uo. 1933. május 23. 14. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18.); TNA FO 371 16786/C6227/6227/21. Proposed visit of Prince of Wales to Hungary in connexion with Boy Scouts World Jamboree to be held in August. From Mr. H. Lloyd Thomas to Sir R. Vansittart, 7 July 1933. 53–56.

²⁵⁹ TNA FO 371 16786/C7429/7429/21. Visit of British Members of Parliament to Hungary. From Mr. Houstoun-Boswall to Mr. Sargent, 15 Aug 1933. 109–111; TNA FO 371 16786/C7926/7429/21. Visit of British Members of Parliament to Hungary. From Foreign Office Minute, Mr. Scrivener, 6 Sep 1933. 112–115.

szimpatizálnak a magyar revíziós célokkal, de utazásuk elsődleges célja a kérdés helyszíni tanulmányozása. Sőt egyikük, Geoffrey Mander képviselő kifejezetten örült annak, amikor „*egy heti magyar propaganda után lehetősége nyílt meghallgatni a másik oldalt*” egy brit követségi ebéd során, amelyre a francia és román katonai attasé, valamint a cseh ideiglenes ügyvivő is meghívást kapott.²⁶⁰

1933 júniusában a brit alsóházban újraalakult a Közép-európai Bizottság, amelynek elnöke továbbra is Sir Robert Gower maradt. A bizottság ismételt célja az volt, hogy felhívja a brit parlament és a kormány figyelmét a békeszerződésekből következő háborús feszültségekre. Ezen belül is elsősorban a trianoni béke revízióját és az utódállamokban élő magyar kisebbség védelmét tekintették feladatuknak, ezért a bizottság – megalakulása után – egyből egy javaslatot terjesztett az alsóház elé a trianoni békeszerződés módosításáról.²⁶¹ Kezdetben az indítványt 16 képviselő nyújtotta be, sürgetve a brit kormányt, hogy minél hamarabb vigyék az ügyet a Népszövetség elé. Tevékenységük hatására 1933 novemberére már a parlament mintegy 161 tagja írta alá az előterjesztést.²⁶²

A beadvány benyújtása ellen a londoni csehszlovák és jugoszláv követ, valamint a román ügyvivő John Simon külügyminiszternél tiltakoztak, bár tisztában voltak azzal, hogy a beadvány nem kapcsolódott a brit kormány hivatalos politikájához, de mégis érzékenyen érintette országaikat.²⁶³ A hír elsősorban Romániában keltett „*nagyon fájdalmas benyomást*”, az antirevizionista és magyarelles agitáció kiújulását eredményezte. A bukaresti brit követtől érkező hírek szerint a román álláspont a békeszerződések homogén egységének elvét vallotta. A trianoni szerződés módosítása ezt az egységet bontaná meg és csupán káoszt eredményezne. Bukarest a brit diplomácia szemére vetette, hogy „*mit szólna a 168 képviselő, ha más országok parlamentje például Írország, India vagy Egyiptom függetlenségét követelné vagy a német gyarmatok visszaadását?*”²⁶⁴

Hasonlóan, Titulescu külügyminiszter is sajnálatosnak tartotta a helyzetet, ő is azzal a kérdéssel fordult a bukaresti brit követhez, vajon hogyan fogadnák Nagy-Britanniában, ha

²⁶⁰ TNA FO 371 16786/C8827/7429/21. Visit of British Members of Parliament to Hungary. From Lord Chilston to Sir R. Vansittart, 1 Oct 1933. 122–127.

²⁶¹ MTI Napi hírek/Napi tudósítások, 1933. július 12. 25. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18.); A magyar revízió az angol parlamentben. *Magyar Külpolitika*. 1936. január, 17. évf. 1. sz. 12–13.

²⁶² Sakmyster, T. L.: *Hungary, the Great Powers, and the Danubian Crisis*. i. m. 79–80., MTI Napi hírek/Napi tudósítások 1933. július 12. 25. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18)

²⁶³ TNA FO 371 16783/C10535/395/21. Revision of Treaty of Trianon. From Foreign Office Minute, 1 Dec 1933. 156.

²⁶⁴ TNA FO 371 16783/C10603/395/21. Revision of Treaty of Trianon. From Mr. Palairet (Bucharest), 28 Nov 1933, 157–159.

Írország függetlensége érdekében a román parlamentben nyújtottak volna be indítványt. Titulescu tisztában volt azzal, hogy nem ismerheti Erdély helyzetét a brit parlament valamennyi tagja, de emlékeztette a brit diplomáciát, hogy Románia új határait egy olyan nemzetközi döntőbíró határozta meg, amelyben Nagy-Britannia is képviseltette magát, a revíziós kérdésekben pedig nem egyedül London, hanem a Népszövetség illetékes dönteni. A bukaresti követség a román panaszokat végighallgatva arra a következtetésre jutott, hogy a nagy-britanniai magyar propaganda túlbecsülte a képességeit, eltúlzott követelései pedig csupán ellenségeskedést ébresztettek Romániában.²⁶⁵

A kisantant nemcsak a saját országukban állomásozó brit követeken, illetve a londoni román és csehszlovák képviselőten keresztül tiltakoztak a magyar propaganda újabb fellendülése ellen, hanem közvetlenül a kisantant vezetői is értesítették a Foreign Office-t álláspontjukról. 1933 novemberében Beneš Sir John Simon brit külügyminiszterrel a nagy-britanniai magyar propagandáról folytatott beszélgetése során, különösen a brit parlamenti képviselők budapesti látogatásait és a brit alsóházban benyújtott indítványukat nehezményezte. Beneš azon aggodalmának is hangot adott, hogy amíg a múltban a brit közvélemény objektíven viszonyult a magyar ügyekhez, addig most úgy tűnik, elkezdtek támogatni azt. Figyelmeztetett, hogy a kisantant következő találkozásán kollégái ellenpropaganda indítását fogják javasolni Nagy-Britanniában, bár ő maga ellenezte, hogy „*Anglia a propaganda földjévé*” váljon, ezért arra utasította a londoni csehszlovák követet, hogy tartózkodjon minden ilyen jellegű cselekedettől. John Simon is egyetértett ezzel, bár nem ellenzik magánszemélyek nézeteinek reprezentálását, de egy külföldi kormány hivatalos propagandája már kevésbé lenne kívánatos.²⁶⁶

Az események következményeként az új budapesti másodtitkár, Houstoun-Boswall egy hosszú jelentésben tájékoztatta a Central Department új vezetőjét, Owen O'Malley-t a látogatások okozta diplomáciai károkról. A brit képviselők legtöbbje teljesen tudatlan a Magyarországot érintő kérdésekben, „*hajlamosak elragadtatni magukat a sületlen ötleteik és pillanatnyi érzelmeik által*”, ezért azt javasolta, hogy valamilyen módon el kellene tántorítani őket tevékenységüktől. Vendégként ünneplik őket Magyarországon, ezért nem is tudnak teljesen pártatlanok lenni mondanivalójukat tekintve, így viszont a magyar közvéleményben azt a benyomást keltik, hogy „*Nagy-Britannia majdnem Magyarországnál is lelkesebben hirdeti a békeszerződés revízióját*”. Bár Houstoun-Boswall azt is elismerte, hogy néhány

²⁶⁵ TNA FO 371 16783/C10931/395/21. Revision of treaty of Trianon. From Mr. Palairt (Bucharest), 6 Dec 1933. 185–187.

²⁶⁶ TNA FO 371 16783/C10340/395/21. Hungarian propaganda in the United Kingdom for revision of Treaty of Trianon. From Mr. Strang (at Geneva) to Mr. Ronald, 22 Nov 1933. 133–136.

kivételtől eltekintve, a brit képviselők többsége ügyelt mondanivalójára és kíváncsi volt a másik oldal véleményére is, de mégsem tartotta tisztességesnek, hogy hamis reményeket keltsenek Magyarországon. Ráadásul ők lennének az elsők, akik cselekvésre szólítanak fel a brit kormányt, ha egy külföldi Észak-Írország függetlenségéről beszélne Dublinban.²⁶⁷

A brit diplomáciának további nehézséget okozott, hogy pont ebben az időszakban utazott Bethlen István Nagy-Britanniába, így bizonytalanná vált, vajon a brit külügyminiszter fogadja-e látogatását. A találkozó melletti érvként szólt Bethlen politikai életben betöltött szerepe az 1920-as években. Ugyanakkor a korábbi pozitív Bethlen-kép mellett, ekkora már kritikusabb vélemények is megjelentek a korábbi magyar miniszterelnökkel kapcsolatban. A Foreign Office attól tartott, hogy Sir John Simon és Bethlen találkozóját valószínűleg a magyar és a kisantant sajtó, valamint Lord Rothermere lapja is szükségszerűen félreértelmeznék.²⁶⁸ Ellenérzéseket keltett a brit diplomácia köreiből a londoni magyar követség ebben az ügyben folytatott eljárása. Bárdossy László londoni magyar ügyvivő O'Malley-nél érdeklődött, hogy vajon a londoni csehszlovák, román vagy jugoszláv kollégája tiltakozott-e Bethlen londoni látogatása ellen a brit külügyminiszternél. Sargent meglehetősen élesen bírálta a magyar diplomácia ezen lépését: „*ha megengedjük, hogy gróf Bethlen revíziós propagandát folytasson ebben az országban, a legkevesebb, amit a magyar követség tehet, hogy csendben marad, amikor a kisantant közbeveti ellenzését*”.²⁶⁹

Negatív véleménnyel volt a brit külügyminisztérium Bethlen István által a Chatham House-ban, a brit Királyi Külügyi Intézetben, tartott előadásról. Allen Leeper, a Foreign Office nyugat-európai ügyekben illetékes vezetője szerint Bethlen Erdéllyel kapcsolatos történelmi összefoglalója „*tele volt a legmeghökkenőbb téves állításokkal és a történelmi tények eltorzításával*”. Leeper fenntartásokkal fogadta az erdélyi népesség megoszlására vonatkozó magyar statisztikákat is. Bethlennek az erdélyi kérdés megoldására vonatkozó javaslatát, egy svájci modellen alapuló független állam megalakításának ötletét „*teljesen abszurdnak*” tartotta, ugyanis míg a franciák, németek és olaszok szinte teljesen elválasztva éltek egymástól, saját kantonokban, addig Erdélyben a magyarok és a románok „*kibogozhatatlanul összekeveredtek*”. Leeper nem önmagában a magyar határrevízió

²⁶⁷ TNA FO 371 16786/C10042/7429/21. Visits of English Members of Parliament to Hungary. From Mr. Houston-Boswall to Mr. O'Malley, 30 Oct 1933. 134–140.

²⁶⁸ TNA FO 371 16786/C10499/10499/21. Visit of Count Bethlen to England. From Foreign Office Memorandum, 29 Nov 1933. 219–222.

²⁶⁹ TNA FO 371 16783/C10901/395/21. Alleged protest by Little Entente Ministers against Count Bethlen's presence in England. From Monsieur L. de Bardossy, 7 Dec 1933. 182–184.

gondolatától tartott, hanem sokkal inkább attól, hogy ha a revízió kérdése aktuális üggyé válik Magyarországon, akkor Németországban is azzá fog.²⁷⁰

A magyar revíziós mozgalom a brit diplomácia budapesti ágát is egyre több, kényes politikai helyzet elé állította. A brit követség többször is szemben találta magát a magyar sajtó eltúlzott kijelentéseivel és a magyar propaganda sajtóban folytatott hadjáratával. 1929. október 6-án *Az Est* c. napilap megjelentett egy interjút, amit állítólag Ramsay MacDonald brit miniszterelnök közvetlenül a lap New York-i tudósítójának, Candell Zoltánnak adott amerikai útja során: „*Ismerem Magyarországot, jól ismerem mai helyzetét és ismerem a magyar ügyeket annyira, hogy helyeseljem a trianoni békeszerződés egynémely részének megváltoztatását. Ezzel enyhíteni lehetne a közép-európai helyzetet, s a közép-európai államok egymás közötti megértése elősegíti a világbékét.*” Sargent a Foreign Office sajtóosztályát is megkérdezte, valóban elhangzott-e ilyen kijelentés. Egy brit újságíró, aki együtt utazott a miniszterelnökkel az Egyesült Államokba és jelen volt minden interjúján, tagadta a brit külügyminisztériumnak, hogy MacDonald ilyen szellemben nyilatkozott volna. Sargent ugyan nem tartotta szükségesnek hivatalos közlemény kiadásával cáfolni *Az Est* írását, de azt javasolta Chilstonnak, ha érdeklődnek nála a történetekről, akkor természetesen egyértelműen cáfolja a magyar lapban megjelent állításokat.²⁷¹

1933 áprilisában ismét *Az Est* közölt Ramsay MacDonald miniszterelnökre hivatkozva olyan cikket, amivel tévesen a hivatalos brit álláspont magyarbarát jellegét sugallta. Viscount Chilston cáfolta, hogy a brit miniszterelnök olyan kijelentéseket tett volna, hogy „*a jövő előbb vagy utóbb kétségtelenül meg fogja érleli a magyar nép rendkívüli szorgalmának és munkakészségének áldásos kalásztát.*”²⁷² Az ügy miatt a követségre kérette *Az Est* szerkesztőjét, Földi Mihályt, aki „*alázatosan magyarázkodva*” közvetítette a vezetőség mély sajnálatát, és egyúttal minden felelősséget Seidner Imre genfi tudósítóra hárított. Seidner viszont azzal védekezett, nem kapott felvilágosítást arról, hogy a brit miniszterelnök kijelentéseit nem a nyilvánosságnak szánta.²⁷³ Chilston szerint semmilyen bizalmuk nem lehet abban, amit *Az Est* csoport lapjai publikálnak, mert nem csupán egy beszéd eltorzításáról volt

²⁷⁰ TNA FO 371 16783/C10897/395/21. Revision of Treaty of Trianon. From Foreign Office Minute (Mr. Leeper), 13 Dec 1933. 173–176.

²⁷¹ TNA FO 371 13665/C7976/771/21. Modification of certain parts of Treaty of Trianon. From Viscount Chilston, 15 Oct 1929. 41–42.; TNA FO 371 16785/C4099/2349/21. Message alleged to have been given by Prime Minister to Geneva correspondent of „*Az Est*”. From Mr. Nevile Butler (to Mr. Hankey), 2 May 1933. 140–144.; *Az Est*. 1929. október 6. 1. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2017.03.19.)

²⁷² TNA FO 371 16785/C3018/2349/21. Message alleged to have been given to „*Az Est*” by the Prime Minister. From Mr. N. Butler (Cabinet Offices) to Mr. Hankey, 3 Apr 1933. 122–128.; *Az Est*. 1933. március 19. 1–2., 1933. március 21. 3. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2017.03.19.)

²⁷³ TNA FO 371 16785/C3683/2349/21. Message alleged to have been given to Mr. Seidner by Prime Minister. From Mr. E. Seidner, 15 Apr 1933. 135–139.

szó, hanem kifejezetten hamis üzenetről, amit „*egy tiszteletreméltó újság sem engedhet meg magának*”.²⁷⁴

Követi megbízatása végén, 1933-ban Chilston kritikus hangnemben foglalta össze a revíziós mozgalommal kapcsolatos meglátásait. Magyarországon a legkisebb, semleges vagy legalábbis nem ellenséges megnyilvánulást, így például a magyar határok kérdésével foglalkozó külföldi újságcikkeket vagy prominens személyek magyarországi látogatását, a revíziós igények elismeréseként értékelnek. Emiatt a Magyarországra látogató brit politikusokat vagy közéleti személyeket is díszvendégként fogadták. Míg korábban a revizionista mozgalom nem hivatalos formában működött magánszemélyek és különböző társaságok támogatásával, Bethlen pedig egyfajta „*altatószerként*” használta, hogy elterelje a figyelmet a kormányzása körüli problémákról, addig Gömbös Gyula hatalomra kerülésével alapvetően megváltozott a helyzet, politikájának egyik alappillérvé tette a revíziót. Chilston véleménye szerint Gömbös revíziós politikájának köszönhető népszerűsége, mert a magyar nép a revízióban látta az egyetlen kivezető utat a gazdasági válság okozta reménytelen helyzetéből. A folyamatosan növekvő gazdasági krízis miatt azonban arra figyelmeztette Chilston a Foreign Office-t, hogy emiatt Gömbös várhatóan még nagyobb hangsúlyt fog irracionális politikájára helyezni.²⁷⁵

1933-ban Ponsonby Moore Crosthwaite, a Central Department referense, tizenkét oldalas memorandumot készített a trianoni határok kérdéséről, összefoglalva a magyar revíziós igények történetét és a béketárgyalások során felmerült határkijelölési elveket. A memorandum statisztikai adatokat tartalmazó részletes elemzést nyújtott az első világháború előtti Magyarország földrajzi-gazdasági-történelmi egységéről. Magyar oldalról a trianoni határok ellenzésének legfontosabb érveként ezen egység megbontására való hivatkozást tekintette. A nem létező nemzeti egység miatt kétségesnek tartotta Crosthwaite, hogy egyáltalán egyben maradhatott volna a Monarchia, amennyiben a háború nem bomlasztja fel. Részben igazat adott a magyar sérelmeknek, a trianoni szerződéshez vezető tárgyalások jegyzőkönyvei szerinte mindennél jobban bizonyították, mennyire igazságtalanul kezelték Magyarországot és nem részesítették egyenlő bánásmódban a környező országokhoz képest. A revízió lehetséges útjait vizsgálva, az egyik határkiigazítási tervnek az ún. Rothermere-vonal ígérkezett, amely azonban legnagyobb részében „*lehetetlen határ*” lett volna az ottani területek alig elkülöníthető etnikai összetétele miatt. Kis nemzetiségi szigetek emelkedtek

²⁷⁴ TNA FO 371 16785/C3673/2349/21. Message alleged to have been given by Prime Minister to Geneva correspondent of „Az Est”. From Lord Chilston, 13 Apr 1933. 129–134.

²⁷⁵ TNA FO 371 16782/C5595/395/21. Revisionist movement in Hungary From Lord Chilston, 9 June 1933. 165–166.

volna ki az „*idegen tengerben*”, ráadásul egyértelmű különbségek mutatkoztak a városi és a vidéki lakosság etnikai összetétele között is. Tekintve, hogy a városokban élő magyar lakosság szenvedett leginkább a trianoni döntés hatásaitól, felmerült a városok visszacsatolásának kérdése, ami azonban súlyos gazdasági-kereskedelmi problémákat vetett volna fel a város-vidék egymásra utaltsága miatt. Konklúzióként Crosthwaite igyekezett különválasztani a szigorú határmegállapítások mögött húzódozó döntések igazságos vagy bölcs jellegét. A magyar propaganda az igazságtalan döntés szlogenjét tűzte zászlajára, arra hivatkozva, hogy Magyarország nem volt felelős a háború kitöréséért. Crosthwaite véleménye szerint a győztes hatalmak szemében Magyarország legnagyobb bűne nem a háborúban volt keresendő, hanem a kisebbségekkel való múltbeli bánásmódjában. A háború vége óta eltelt tizenöt év után már egy békés revízió is sok nehézséget rejtett volna magában, az idő már sok sebet begyógyított, az elszakított területek pedig „*hosszánöttek új gazdájuk testéhez*”. A Foreign Office vezetői érdekes és hasznos memorandumnak tartották, ugyanakkor azzal árnyalták a képet, hogy Magyarország bűnét nem önmagában a kisebbségekkel való bánásmódja jelentette, hiszen ennek alapján Romániát is büntethették volna a zsidók üldözése miatt. A brit külügyminisztérium egyszerűbb magyarázattal szolgált erre a kérdésre: a magyarok egyszerűen „*a rossz oldalon harcoltak*”. Sargent mindezzel együtt nem tartott lehetetlennek egy jövőbeni revíziót, a memorandumot olyan referenciamunkának nevezte, amely nagyon hasznos lehet, ha és amikor a magyar határrevízió kérdése felmerül.²⁷⁶

A magyar propaganda – a brit támogatást is mindenképpen megnyerni kívánó – tevékenysége aktivitásában és megjelenési formájában is egyre több gondot okozott a brit diplomácia számára. Míg Barclay követi időszaka alatt elegendőnek bizonyult, ha a brit diplomácia visszavonulva megvárta a revíziós propaganda által keltett hullámok lecsendesedését, addig Viscount Chilston idején már megmutatkoztak annak jelei, nem elegendő elhatárolódnival a revíziós mozgalomtól, hanem tevékenesen szükséges lenne annak mérséklése, ezzel elkerülve, hogy a brit kormány a magyar revíziós igények támogatójának szerepében tűnjön fel. Bár a brit kormány hivatalos álláspontja továbbra is változatlan maradt a magyar határok kérdésében, azonban még a Central Department diplomatái is valamelyest elismerték a magyar igények jogosságát.

²⁷⁶ TNA FO 371 16783 C9408/395/21. Hungarian case for revision of the peace treaties. From Foreign Office Memorandum, 27 Oct 1933. 46–55.

4.2.3. A Habsburg-kérdés

A revízióhoz hasonlóan a királykérdés is előtérben maradt, amellyel kapcsolatban továbbra is újra és újra felbukkantak – a Barclay idejében már megismert – bizonytalan eredetű híresztelések. Bár a brit álláspont az 1920-as évektől kezdve változatlanul elutasító volt egy lehetséges Habsburg restauráció tekintetében, 1928-ban Albánia példájának párhuzamba állításával némi zavar mutatkozott a brit diplomaták körében. Howard Smith, a közép-európai osztály hivatalnokja arra figyelmeztetett, logikátlan lenne, ha a nagyhatalmak elismernék Ahmed Bey Zogut Albánia királyának, de elutasítanák a magyarok kérését, akik a Habsburg-ház trónfosztását „*kényszer alatt kötött*” szerződésnek tekintik.²⁷⁷ D. L. Busk, a Central Department másik munkatársa is engedékenyebb hangnemben fogalmazott, amikor felvetette, vajon a brit kormány megakadályozhatja-e Magyarország önrendelkezési jogát, és szabad-e hagyni, hogy a kisantant befolyásolja a brit véleményt a királykérdéssel kapcsolatban. A legnagyobb nehézséget abból eredeztette, hogy Magyarországon a Habsburgokra „*az elveszett nagyság szimbólumaként*” tekintenek. Busk lehetségesnek tartotta, hogy egy későbbi időpontban, Franciaországgal és Olaszországgal történő előzetes konzultációhoz kötve, Magyarország ismét felvethesse a kérdés megvitatásának lehetőségét. Sargent viszont az ügy mihamarabbi lezárását pártolta, bár elismerte, hogy az 1920–1921-es események ellentétesek voltak a brit diplomácia elveivel. Abban az esetben, ha a „*kisantant most nem elég bölcs, és megfagyasztja a háború félelmével az ereinket, ahogy 1921-ben is tették, hogy megtartsanak minket a kötelezettségeink mellett*”, akkor egyszerűen a Népszövetség elé utalva a kérdést, meg kell megszabadulni ettől a felelősségtől.²⁷⁸

A félreértések elkerülése érdekében a brit diplomácia nagyon óvatosan járt el, ezért elutasította Albrecht herceg kérését, aki 1929 nyarán, nagy-britanniai látogatása során találkozni kívánt a királlyal és a walesi herceggel is. Howard Smith „*politikai szempontból nem kívánatosnak*” nevezett egy ilyen találkozó esetén Magyarország szemében Albrecht, Olaszország és a kisantant szemében pedig a Habsburg-ház visszatérésének támogatójaként tűnne fel a brit kormány.²⁷⁹

Annak ellenére, hogy a Habsburg-kérdés folyamatos napirenden maradt, az 1920-as évek végén Viscount Chilston nem látott benne komoly veszélyt, megállapítása szerint, amíg Horthy él, és amíg a legitimisták és a szabad királyválasztók támogatói „*többé-kevésbé*

²⁷⁷ TNA FO 371 12933/C6512/34/21. Monarchist movement in Hungary. From Mr. Wingfield (Rome) to Mr. Sargent, 20 Aug 1928. 230–231.

²⁷⁸ TNA FO 371 14396/C5369/3929/21. Kingship question in Hungary. From Mr. Addison (Prague), 3 July 1930. 140–144.

²⁷⁹ TNA FO 371 13665/C3527/35277/21. The Archduke Albrecht. From Lord Chilston to Mr. Sargent, Private & Confidential, 15 May 1929. 200–206.

nyugton maradnak”, addig Bethlen erős keze alatt fog várhatóan folytatódni a sokkal fontosabb belpolitikai fejlődés. Chilston maga is a monarchiát tartotta Magyarország megfelelő államformájának, úgy vélte, hogy a király nélküli királyság állapota nem tartható fenn korlátok nélkül, mert nemcsak a legitimisták, hanem a lakosság nagy része is arra vár, hogy előbb vagy utóbb törvényes király lépjen Horthy helyére. A reményeket tovább táplálta a közelgő 1930-as év, Habsburg Ottó nagykorúvá válásának időpontja.²⁸⁰

A királykérdéssel kapcsolatban számos híresztelés is szárnyra kapott, amiknek igazságtartalmában Chilston ugyan kételkedett, de bizalmasan továbbította értesüléseit a Foreign Office-nak. Bethlen 1930. áprilisi római útja utána a Reggel c. napilapban megjelent egy cikk, amely szerint Mussolini már nem ellenezné egy Habsburg jelölt magyar trónra kerülését. Chilston számára a sajtóértesülést alátámasztotta a személyes kapcsolatain keresztül, egy memorandumról szerzett információja is. Bethlen királykérdéssel kapcsolatos új tervét tartalmazó összefoglalót azonban ő maga is teljesen „*fantasztikusnak*” tartott.²⁸¹ 1930 májusában a brit követség arról tájékoztatta Sargentet, hogy Bethlen István római útjáról hazatérve feltehetően találkozott a legitimista vezetőkkel, köztük Apponyi Alberttel, és tudatta velük Mussolinivel való tárgyalásának eredményét. Eszerint Mussolini beleegyezett²⁸², hogy 1930. november 20-án, Ottó nagykorúvá válásakor, a magyar parlament a következő hivatalos deklarációt fogadja el: 1) Magyarország államformája királyság és a nagyhatalmak csak az Ausztriával való egyesülést tiltották meg; 2) az 1921-es Habsburg-ház trónfosztását kimondó törvény erőszak hatása alatt született, így erkölcsileg nem kötelező érvényű. A deklaráció kinyilvánítása utáni lépéseket a kül- és belpolitikai helyzettől tették függővé, de még a parlament nyári ülésezési szünete előtt Bethlennek egy törvényjavaslat benyújtásával kellett volna a nádori hivatal felélesztését kezdeményezni, amely szerint a nádort titkosan, az alsó- és felsőház együttes ülésével választanák meg. A nádori eskü letételével megszűnne a kormányzói hivatal és király hiányában a nádor korlátlanul gyakorolná az uralkodói jogokat.²⁸³ A kiszivárgó hírek alapján Bethlen, Gömbös Gyula ellenszegülésétől tartva, azt javasolta, hogy magának a kormányzónak ajánlják fel a nádori

²⁸⁰ TNA FO 371 12934/C8002/34/21. Kingship question in Hungary. From Viscount Chilston, 24 Oct 1928. 16–21.

²⁸¹ TNA FO 371 14396/3929/21. Kingship question in Hungary. From Lord Chilston to Mr. Sargent Confidential, 13 May 1930. 98–103.

²⁸² 1930 folyamán egyre több híresztelés érkezett arról, hogy Mussolini már nem ellenzi, hogy egy Habsburg kerüljön a magyar trónra, bár a budapesti olasz követ ezt nem erősítette meg brit kollégája számára. Chilston a körülmények fényében már nem tekintette pusztán pletykának Ottó és a legfiatalabb olasz hercegnő házasságának ötletét sem. TNA FO 371 14397/C8479/3929/21. Kingship question in Hungary. From Lord Chilston to Mr. Sargent, 12 Nov 1930. 44–45.

²⁸³ Már 1924-ben is felmerültek olyan híresztelések, hogy Bethlen venné át a kormányzói szerepet Horthytól. TNA FO 371 9903 C16185/21/21. Political developments in Hungary. From Sir C. Barclay, 18 Oct 1924. 25–26.

hivatalt. Abban az esetben, ha ezt Horthy visszautasítaná, Bethlen hajlandónak mutatkozott saját maga nádorrá választására, amit azonban Chilston „*meglehetősen fantasztikus*” ötletnek vélt. Az egész történet valóságtartalma is kétséges volt számára, mert a nehéz gazdasági helyzetben, véleménye szerint, az emberek többségét kevésbé érdekelte a királykérdés, és elképzelhetetlennek tűnt számára, hogy Bethlennek vagy az országnak bármilyen előnye származott volna a fennálló államrend megzavarásából. Chilston kizárólag egy belpolitikai érvet, a legitimisták támogatásának megszerzését tekintette egyetlen lehetséges magyarázatnak, amennyiben egy ilyen terv valóban megszületett Bethlen István képzeletében.²⁸⁴

A brit diplomácia a környező országok nyugtalanságát is igyekezett csillapítani. 1930 júliusában Beneš és Addison prágai követ közötti beszélgetés alkalmával a csehszlovák külügyminiszter aggasztónak találta az újabb pletykákat. Beneš engedékenyebb hangnemű kijelentéseivel igyekezett megnyerni a brit diplomácia bizalmát, így jelezte, hogy a monarchia államformáját önmagában nem ellenezné, csupán a Habsburg restaurációt, mert az veszélyeztetné a közép-európai békét. Érdeklődött, hogy a brit kormány, ha eddig még nem történt volna meg, figyelmeztette-e már Magyarországot, hogy tartsa magát a korábbi kijelentéséhez, miszerint nem fog a Habsburg család egy leszármazottja sem a magyar trónra kerülni. A beszélgetés nyomán a Foreign Office-ban kibontakozó egyeztetésen Sargent is elismerte, hogy a végtelenségig nem lehet fenntartani az 1921-ben elfogadott irányvonalat, amely – bárhogyan is magyarázzák – nagy beavatkozást jelentett a magyar emberek önrendelkezési jogába. Az adott helyzetben a brit kormánynak a lehető leghamarabb meg kell menekülnie az 1920–1921-ben tett fogadalma alól. Egyesek nevenségesnek tartotta azt a hiedelmet, hogy Habsburg Ottó esetleges trónra kerülése bármely szomszédos ország biztonságát veszélyeztetné. Amennyiben pedig a kisantant ismét a háború rémképével fenyegetné Nagy-Britanniát, ahogy 1921-ben is tették, akkor Sargent remélte, hogy ezúttal a brit kormány nem hagyja magát megtéveszteni, és a problémát a Népszövetség vállára áthelyezve megpróbál elmenekülni a probléma elől.²⁸⁵

1931-ben a szentszéki brit képvisellettől érkezett újabb hír a Habsburg restauráció fejleményeiről. A szentszéki francia követ – neve elhallgatását kérve – értesítette a brit diplomáciát, hogy Zita királyné magánúton meglátogatta a pápát és informálta őt Ottó és Szavojai Mária hercegnő lehetséges házasságáról, majd egy magyarországi puccsról, amit a

²⁸⁴ TNA FO 371 14396/C3929/3929/21. Kingship question in Hungary. From Lord Chilston to Mr. Sargent, Confidential, 13 May 1930. 97–103.

²⁸⁵ TNA FO 371 14396/C5369/3929/21. Kingship question in Hungary. From Mr. Addison, 3 July 1930. 141–144.

pápa diplomatikusan fogadott. Időközben a prágai olasz követ is értesítette a tervezett házasságról a csehszlovák kormányt és igyekezett megnyugtatni Prágát, hogy az olasz kormány továbbra is ellenzi a Habsburg restaurációt Magyarországon.²⁸⁶ A brit diplomáciának sikerült a szentszéki francia követtel egyeztetni az ügyben, aki bizalmasan Zita és a pápa közötti beszélgetés további részleteiről is értesítette Londont. Felmerült, hogy a magyar trónt egy brit hercegnek ajánlják fel, ezt a lehetőséget a vallási különbségek miatt azonban a Vatikán ellenezte. A francia követ, ismét nyomatékosan kérve neve elhallgatását, arra figyelmeztetett, hogy „*valami történni fog augusztusban*”.²⁸⁷ Chilston azonban korábbi véleményéhez hasonlóan, 1931-ben is úgy vélte, hogy az emberek nagy többségét Magyarországon nem érdekelte a restauráció kérdése, de arra figyelmeztetett, ha az elégedetlenség elér egy bizonyos szintet, akkor „*történhet valami*”, különösen, ha nem enyhül a gazdasági helyzet.²⁸⁸

Bár a magyar politikai körök szűkebb rétege, a legitimisták és a szabad királyválasztók, folyamatosan támogatta a királykérdés aktualizálását, azonban jelentőségük messze elmaradt a revizionista mozgalomtól. A brit diplomaták mégis kiemelt figyelmet szenteltek a kérdésnek, Sargent is elismerte saját országa felelősségét az ügyben, így komoly dilemmát okozott a Foreign Office-ban, milyen álláspontot képviseljenek a királykérdéssel kapcsolatban. A múlt tanulságaiból okulva, a magyar önrendelkezési jogba történő beavatkozás elkerülése érdekében, a brit diplomácia semmilyen szerepet nem kívánt vállalni az ügy eldöntésében, amennyiben a Habsburg restauráció valódi kérdésként jelenne meg a magyar politikai életben, úgy azt mindenképp a Népszövetség hatáskörébe kívánta utalni. A gazdasági válság okozta nehézségek előtérbe kerülésével, a királykérdéssel kapcsolatos brit diplomáciai aktivitás fokozatosan csökkent, ugyanakkor egyre több figyelmet kapott a német–magyar kapcsolatok alakulása. Chilston is úgy vélte, hogy a jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben a magyar közvéleményt már kevésbé érdekelte a királykérdés, 1933-ban sokkal inkább attól tartott, hogy a gazdasági válság Magyarországon egy „*veszélyes ostobaságra*”, egy katasztrófális következményekkel járó fasiszta diktatúra bevezetésére kínálhat alkalmat.

²⁸⁶ TNA FO 371 15242/C4228/187/21. Possible marriage and restoration to Hungarian throne of Archduke Otto. From Mr. Ogilvie Forbes. Secret, 17 June 1931. 152–155.

²⁸⁷ TNA FO 371 15242/C4368/187/21. Reported intention to place Archduke Otto on Hungarian Throne. From Mr. Forbes to Sir R. Vansittart. Secret, 19 June 1931. 160.

²⁸⁸ TNA FO 371 15242/C8184/187/21. Monarchist movement in Hungary. From Lord Chilston to Mr. Sargent Secret, 27 Oct 1931. 209–212.

4.2.4. Új irány a külpolitikában - Németország

Bár fokozódó érdeklődéssel, de távolról figyelte a brit diplomácia a német–magyar viszony alakulását. Kezdetben a közép-európai osztály néhány referense gyanakvással tekintett a két ország közeledéséről szóló jelentésekre, meggyőződésük szerint „Magyarország számára fontosabb, hogy javítsa kapcsolatát a kisantanttal, főleg Csehszlovákiával, mint hogy különös barátságot kultiváljon Németországgal”.²⁸⁹ Viscount Chilston már egy éves magyarországi tartózkodása alatt megfigyelt arra utaló jeleket, hogy sokan támogatnák a Németországgal való kapcsolatok még inkább bizalmivá tételét, ugyanakkor óva intett a magyar revíziós igények német támogatásának reményétől: „Magyarország gyakran élvezte a bismarcki Németország támogatását, de a weimari Németországot soha, és még kevesebbet várhat Hitlerétől.”²⁹⁰

1930 elejétől Chiston már egyre több újságcikket, hírt továbbított Londonba, amelyek a Németországgal való kapcsolatok szorosabbra fűzésének fokozódó igényéről számoltak be. A Foreign Office ekkor még nem látott ebben komolyabb veszélyt, nem gondolták, hogy Németország jelenleg komoly vetélytársa lehetne Olaszországnak a magyar kapcsolatok területén, mert – a kisantanttal szembeni ellenérzés miatt – Olaszország még mindig aktívabb és hatékonyabb támogatást tudott adni a magyar kormánynak, mint Németország.²⁹¹

Bethlen 1930. novemberi berlini látogatásával kapcsolatban a budapesti brit követségnek nem voltak pontos információi. Azonban az a tény, hogy Bethlen Khuen-Héderváry Sándorral utazott a találkozóra, amely így sokkal inkább politikai színezetet nyert, Chilstonban felébresztette a gyanút, hogy vajon az út csupán szívélyességi látogatás volt-e. A találkozó megszervezését budapesti német kollégájának tulajdonította, aki már régóta úgy vélte, hogy a Magyarország és Németország közötti kapcsolatok nem olyan bizalmasak, mint amilyenek lehetnének, és amilyenek lenniük kellene.²⁹²

Hasonlóan, Gömbös Gyula és Hitler közötti 1933. júniusi találkozóról sem rendelkezett a brit követség konkrétumokkal. Június 19-én Chilston arról tájékoztatta a Foreign Office-t, hogy a találkozó nagyon hirtelen történt, és csak remélni tudja, hogy semmilyen sérelmes döntés nem született Ausztriára nézve.²⁹³ A magyar miniszterelnök németországi útja körüli

²⁸⁹ TNA FO 371 13665/C9424/2183/21. Italian policy towards Hungary. From Viscount Chilston, 4 Dec 1929. 182–184.

²⁹⁰ Idézi Bátonyi G.: *British foreign policy*. i.m. 10.; TNA FO 371 14392/C700/700/21. German-Hungarian relations. From Lord Chilston, 20 Jan 1930. 133–135.

²⁹¹ TNA FO 371 14392/C700/700/21. German-Hungarian relations. From Lord Chilston, 20 Jan 1930. 133.

²⁹² TNA FO 371 14392/C8609/700/21. Visit of Hungarian Premier to Berlin. From Lord Chilston, 19 Nov 1930. 138.

²⁹³ TNA FO 371 16785/C5542/2028/21. Visit of Hungarian Prime Minister to German Chancellor. From Lord Chilston, 19 June 1933. 77.

bizonytalanság sok találgatásra adott okot a brit diplomaták körében, akik attól tartottak, hogy „Hitler mély benyomást tett Gömbösre”.²⁹⁴ Chilston szerint a találkozó hátterében nem gazdasági megállapodás húzódott, a valódi cél az lehetett, hogy Gömbös egy „baráti beszélgetés” során megismerhesse Hitler céljait és politikáját Ausztriával kapcsolatban, ami a Mussolinivel való tárgyalás előtt különösen nagy értékkel bírt. A Foreign Office viszont fordított irányban gondolkodott, elképzelhetetlennek tartotta, hogy Gömbös Mussolini beleegyezése nélkül utazott volna Berlinbe.²⁹⁵ A berlini brit követ sem ismert ugyan részleteket, de valószínűsítette, hogy politikai és gazdasági ügyeket is megvitattak, a gazdasági kérdések pedig különösen az aratás közeledte miatt lehettek aktuálisak.²⁹⁶

További találgatásokra adott okot a Foreign Office-ban, hogy vajon melyik fél kezdeményezte a találkozó létrejöttét. Bár a berlini brit követ tájékoztatása szerint Gömböstől származhatott az ötlet, Chilston inkább azt feltételezte, hogy Hitler sürgette a tárgyalást, miután a magyar „miniszterelnök és a külügyminiszter is (aki meglehetősen németbarát) meggyőződtek arról, hogy a náci rezsim Németországban maradandó lesz [...] a legbölcsebb politika az lehetett, hogy barátkozzanak Hitlerrel”, annak ellenére, hogy a németországi folyamatokat sem a magyar kormány, sem a közvélemény nem tekintette kedvezőnek.²⁹⁷

Chilston követi időszaka alatt, a német–magyar kapcsolatok fejlődése már egyértelműen jelezte a brit diplomácia számára a magyar külpolitika egy új irányvonalának megjelenését, aminek azonban a Foreign Office ekkor még kisebb jelentőséget tulajdonított. A brit diplomaták kevésbé hittek abban, hogy Németország valóban átveheti Olaszországnak a magyar külpolitikában betöltött szerepét.

4.3. Sir Patrick Ramsay és a német orientáció erősödése 1933–1935

1933 és 1935 között már egyértelműen a német–magyar kapcsolatok alakulása kötötte le a brit diplomácia figyelmét, amelyhez szorosan kapcsolódott a revíziós propaganda aktuális helyzetének értékelése is.

A magyar külpolitika olasz irányvonala iránt a brit diplomácia egyre kevesebb érdeklődést mutatott. 1934-ben az olasz–magyar viszony elhidegüléséről szóló híreszteléseket a magyar külügyminisztérium Gömbös Gyula római látogatására való hivatkozással próbálta

²⁹⁴ TNA FO 371 16785/C5586/2028/21. Visit of Hungarina Prime Minister to Berlin. From Lord Chilston, 21 June 1933. 86–87.

²⁹⁵ TNA FO 371 16785/C5543/2028/21. Visit of Hungarian Prime Minister to Berlin. From Lord Chilston, 19 June 1933. 79–80.

²⁹⁶ TNA FO 371 16785/C5589/2028/21. Visit of Hungarian Prime Minister to Berlin. From Sir H. Rumbold, 20 June 1933. 89–94.

²⁹⁷ TNA FO 371 16785/C5623/2028/21. German-Hungarian relations. From Lord Chilston, 22 June 1933. 95–96.

cáfolni a brit követség számára. Gömbös értékelését, miszerint a Mussolinivel folytatott beszélgetése alapján az olasz–magyar kapcsolatok szorosabbak, mint valaha, a brit diplomácia „*meglepően naivnak*” találta.²⁹⁸

A német orientáció ellenére a magyar kormány továbbra is igyekezett szívélyes kapcsolatot ápolni Londenal. 1934-ben Gömbös Gyula nem hivatalos formában a brit katonai attasénál érdeklődött öt fiatal ludovikai katonatiszt, angol nyelvtanulás céljából, Nagy-Britanniába történő utazásának lehetőségeiről. A War Office és Vansittart sem látott kivetnivalót az ötletben a magyar és a brit hadsereg közötti kapcsolat előmozdítása érdekében. A brit katonai attasé így közölte a magyar külügyminisztériummal, hogy a brit vezérkar főnöke „*szívesen látja, ha magyar tisztok nyelvtanulás céljából Angliába jönnek*”.²⁹⁹

Magyarország változó külpolitikai irányvonalában Horthy továbbra is fontosnak tartotta a brit kapcsolatok fenntartását és lehetőség szerinti előmozdítását. 1935 márciusában egy közös vacsorát követően arról informálta Sir Patrick Ramsay-t, hogy szeretné Kánya Kálmán külügyminisztert Londonba küldeni Magyarország aktuális helyzetének tisztázása érdekében, de az időpont kérdésében egyelőre bizonytalan volt. Ramsay kétségesnek tartotta, hogy vajon Kánya egyáltalán hajlandó lenne-e egy ilyen lépésre, és addig nem is kívánt foglalkozni az ügygel, amíg maga a külügyminiszter nem említi neki. Sargent attól tartott, hogy a londoni látogatás alkalmával Kánya minden bizonnyal meg kívánná vitatni a trianoni békeszerződés katonai klauzuláit, amely várhatóan még feszültebbé tenné Magyarország és a kisantant államok viszonyát. Sargent el akarta kerülni, hogy a Foreign Office is belekeveredjen az ügybe, ezért várakozó álláspontot javasolt Ramsay-nak, „*ne mondjon addig semmit, ameddig a kormányzó vagy a külügyminiszter vissza nem tér a kérdésre, és akkor is csak azt válaszolja, előterjeszti az ügyet külügyminiszterének*”.³⁰⁰

4.3.1. Az erősödő revíziós mozgalom új hullámai

Ahogy a német orientáció és ezzel a magyar revíziós igények erősödtek, úgy élénkült fel ismét a brit parlament magyarbarát csoportjának hangja, amely újabb hamis reményeket táplált Magyarországon, és tovább rontotta a kisantant államokkal való kapcsolatot. Brit oldalról a revízióval összefüggő legkisebb mértékű, pozitív megnyilvánulás is olyan hullámokat gerjesztett a magyar lakosság körében, amely miatt a brit diplomácia számára

²⁹⁸ MNL OL K 63, 5. cs. 2/7. t. 1934.6377. Napi jelentés. Miniszter úr-Sir Patrick Ramsay angol követ. 1934. november 17.; TNA FO 371 18412/R6299/2092/21. Italo-Hungarian Relations. From Sir P. Ramsay, 10 Nov 1934. 47–48.

²⁹⁹ TNA FO 371 18412/R4847/4847/21. Proposed attachment of Hungarian Officers to British Army. From Colonel Haining (War Office) to Sir Robert Vansittart, 30 Aug 1934. 231.; MNL K 63 5. cs. 2/7. t. 1934. 3589. Angol katonai attaché-Vezérkar Főnöke, 1934. október 5. 16.

³⁰⁰ TNA FO 371 19521/R2089/705/21. Hungarian foreign policy. From Sir P. Ramsay, 24 Mar 1935. 226–231.

egyértelművé vált, a magyarok tévesen még mindig abban hisznek, hogy a britek a szívük mélyén revizionisták.³⁰¹ 1934 novemberében Ramsay nyíltan, de „*megfelelően óvatos formában*” figyelmeztette Kányát, hibás gondolat a revíziót a magyar külpolitika alaptételévé tenni, mert egy ilyen politika, még a legjobb esetben is, csak hosszú és kemény munka útján járhat Magyarország számára kedvező eredménnyel.³⁰²

Rothermere személye iránti töretlen népszerűség miatt a brit diplomácia ismét megerősítette a magyar külpolitika számára, „*a Lord politikáját egyáltalában nem helyesli a Foreign Office*”, Londonban nem veszik komolyan a Lord tevékenységét.³⁰³ A magyarpárti lobbi nemcsak a parlamenti tevékenységben, hanem a magyarországi látogatásokban is újra kifejeződött. Az 1933–1935-ös időszakban a magyarbarát képviselők csoportjának aktivitása ismét felerősödött, a számtalan magyarországi látogatásról a budapesti brit követség azonban meglehetősen szűkszavúan nyilatkozott. Ramsay 1933. évi jelentéséből ugyanakkor kiderült, hogy a képviselők budapesti tartózkodásának költségeit a Magyar Revíziós Liga fizette.³⁰⁴

A gazdasági válság éveinek átmeneti csendesebb periódust követően 1933-tól ismét gyakorivá váltak a brit képviselők magyarországi látogatásai. 1933 decemberében két brit képviselő, Sir Robert Gower és William Mabane érkezett Budapestre magánjellegű célból, Gower a Budapesti Egyetem kitüntetésének átvételére. Az út magánjellege körül azonban kételyeket ébresztett a brit követségben a látogatás formális színezete. A brit képviselők ellátogattak a képviselőházba is, ahol a magyar politikusok felállva tapsolták őket. Schandl Károly képviselő üdvözölte a vendégeket, megköszönve nekik annak lehetőségét, hogy Bethlen István beszédet tarthatott Londonban a trianoni békéről, és ezáltal felhívhatta a világ figyelmét a Magyarországot ért sérelemre.³⁰⁵ Ramsay megpróbálta csillapítani a brit képviselők buzgalmát és egyben megakadályozni, hogy a Magyar Revíziós Liga a brit követséget is bevonja propagandájába, ezért óvatosságra intette Gowert a Revíziós Ligával kapcsolatban. Figyelmeztette a brit képviselőket, hogy az alsóházban szervezett csoportjuk nemcsak hiú reményeket táplál a magyarok körében, de a kisantant államokban a helyzetet tovább súlyosbító ellenpropagandát idéz elő.³⁰⁶ A képviselők megfogadva a tanácsot nagyon

³⁰¹ TNA FO 371 19521/R2991/653/21. Revision of Treaty of Trianon. From Sir P. Ramsay, 3 May 1935. 177.

³⁰² MNL OL K 63, 5. cs. 2/7 t. 6640/Pol. Napi jelentés. Minister Ur – Sir Patrick Ramsay budapesti angol követ. Budapest, 1934. november 30.

³⁰³ MNL OL K 63, 5. cs. 2/7 t. Napi jelentés. Miniszter Ur – Sir Patrick Ramsay budapesti angol követ. Budapest, 1934. december 21.

³⁰⁴ TNA FO 371 18410/R824/824/21. Annual Report. From Sir Patrick Ramsay, 2 Feb 1924. 133.

³⁰⁵ *Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. XIX. kötet, 229. ülés, 1933. december 14. 115. In Országgyűlési dokumentumok, naplók és irományok 1860–1990. (Online: <http://mpgy.ogyk.hu> – letöltve: 2010.10.25.)

³⁰⁶ TNA FO 371 16786/C10955/7429/21. Visit of British Members of Parliament to Hungary. From Sir P. Ramsay, 14 Dec 1933. 150–151.

ügyeltek arra, hogy látogatásuk ideje alatt ne hozzák kellemetlen helyzetbe a követséget, amit azonban nem tudtak teljes mértékben elkerülni. Gower egy vacsorán mondott beszédét a *Pesti Hírlap* egyes részletek eltorzításával tette közzé, tiltakozása hatására csupán annyit sikerült elérnie, hogy a továbbiakban egy kijelentését sem közölhette a sajtó előzetes ellenőrzése nélkül. Ramsay jelentése alapján Gowernek lehetősége nyílt a kormányzóval is találkozni, de a beszélgetésről nem maradtak fenn részletek. A vendégek távozásakor Ramsay benyomása szerint, Gower revízióval kapcsolatos nézetei némiképp meginogtak, józanabb belátásra tért, azonban Mabane továbbra is teljesen „*fanatikus*” maradt.³⁰⁷

1934–1935-ben is folytatódott a brit képviselők látogatásai, Rhys Davies, Llewellyn-Jones és Lord Clydesdale is Magyarországra utazott.³⁰⁸ 1935 elején Robert Gower újabb látogatásának jelentőségét mutatta, hogy ekkor beszélgetést folytatott Gömbös Gyulával is, amit igyekezett titokban tartani, mert az – indoklása szerint – kellemetlen helyzetbe hozná őt a brit kormány előtt. A beszélgetés során a magyarbarát brit képviselők parlamenti csoportjának nevében arra kérte a miniszterelnököt, hogy állapítsák meg pontosan Magyarország revíziós igényeit, mert a revízió hivatalos programjának meghirdetése kedvező lépés volt a brit közvélemény szemében, ugyanis „*a nyílt kártyákkal való játszás e téren szimpatikusabb nekik*”. Erre válaszul Gömbös egy három célt tartalmazó feljegyzést adott át vendégének.³⁰⁹ Megegyeztek abban, hogy ezt a feljegyzést Gower úgy fogja előadni Nagy-Britanniában, mint saját következtetéseit a magyarországi látogatásáról.³¹⁰

Miniszterelnöki megbízatása után is érdeklődéssel figyelte a Foreign Office Bethlen István tevékenységét. 1934 elején a *Hungarian Review Society* vacsoráján elmondott beszédében Bethlen ragaszkodott a magyar revíziós követelések felső határának

³⁰⁷ TNA FO 371 16786/C11357/1429/21. Visit of British Members of Parliament to Hungary. From Sir P. Ramsay, 18 Dec 1933. 156–162.

³⁰⁸ A brit vendégek revíziópárti kijelentéseikkel nagy népszerűségnek örvendtek Magyarországon. Davies képviselő „*a kis walesi nemzet tagjaként*” megértéssel viszonyult a magyar revíziós igényekhez, de azt tanácsolta a magyaroknak, hogy továbbra is csak békés eszközöket vegyenek igénybe a revízió érdekében. Llewellyn-Jones azonban továbbra is hamis reményekkel kecsegtette a magyar közvéleményt, amikor arról beszélt Székesfehérváron, hogy Nagy-Britanniában „*tízezer és tízezer*” barátja van Magyarországnak. A brit felelősségkérdését is felvetette, „*Trianonban az erőszak békéjét alkották meg, amelyben az angolok is részt vettek, így tehát a jóvátételben vezetniök kell az angoloknak.*” MTI Napi hírek/Napi tudósítások. 1934. szeptember 16. 8.; Uo. 1934. szeptember 17. 29.; MTI Magyar Országos Tudósító/Híryanag. 1934. szeptember 18. 11. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18); Az angol képviselők Lillafüreden és a Hortobágyon. *Függetlenség*. 1935. április 25. 5.; TNA FO 371 19521/R6532/653/21. Revision of Treaty of Trianon. From Czechoslovak Chargé d’Affaires, 22 Oct 1935. 189–191.

³⁰⁹ 1. Etnikai, földrajzi és gazdasági elvek alapján történő határrevízió. 2. A magyar kisebbségek jogainak biztosítása a kisantant államokban. 3. Fegyverkezési egyenjogúsítás.

³¹⁰ MNL OL K 92, 10. cs. 6. t. 366. dosszié. 50/935 Napijelentés. Beszélgetés Sir Robert Gower-rel, 1935. január 17-én a miniszterelnökségen; *Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Felsőházának Naplói*. III. kötet, 68. ülés, 1935. január 16. 473. In Országgyűlési dokumentumok, naplók és irományok 1860–1990. (Online: <http://mpgy.ogyk.hu> – letöltve: 2010.10.25.)

megállapításához. Arra figyelmeztette közönségét, hogy Nagy-Britannia elsődleges érdeke a béke, éppen ezért lehetetlen tőlük azt várni, hogy szakítsanak Franciaországgal a magyar aspirációk kielégítése kedvéért. Bár a Central Department diplomatái bölcsnek tartották Bethlen szavait, úgy tűnt „*tanult valamit angliai látogatása ideje alatt*”, de határrevíziós igényei még így is „*nagyon messzemenőek*” voltak Nagy-Britannia számára.³¹¹

1934 augusztusában a *Pesti Hírlap* publikált cikket John W. Broome, „*a Népszövetség brit delegáltja*”, és Major Harry C. Julian őrnagy magyarországi látogatásának hatásáról.³¹² A különös vendégek, akiket maga a Foreign Office sem ismert, állítólag éppen azzal a céllal érkeztek, hogy a trianoni békeszerződés által okozott igazságtalanságokat tanulmányozzák, többek között Barcsnál a jugoszláv–magyar határt. A vendégek, miután meggyőződtek a magyar követelések igazságosságáról, azt tanácsolták a magyar kormánynak, szüntelen folytassák erőfeszítésüket egy igazságos megoldás érdekében. Bár a magyar közvélemény ezt az esetet is a brit jóindulat megnyilvánulásának tekintette, azonban a Foreign Office-ban „*soha nem hallottak delegációjuk e különös tagjáról, sem a barátjáról*”, sőt azt is kétségesnek tartották, hogy egyáltalán képviselők lennének.³¹³

Ward Price, a *Daily Mail* tudósítója is Budapestre érkezett egy háromnapos látogatásra, amely azonban kisebb diplomáciai botrányt is okozott. Tartózkodása alatt nemcsak Gömbös Gyula látta vendégül, hanem Horthy Miklós is személyesen fogadta. A brit követség egy „*zavarba ejtő jelenetről*” értesült a magyar külügyminisztérium sajtóosztályától, ahol udvariasan visszautasította a *La Presse* tudósítójának a kormányzóval való találkozó iránti kérését, miközben Price-t mégis fogadta Horthy. A francia újságíróval közölt magyarázat szerint Horthy és Price találkozója teljes egészében magánjellegű volt régi barátságokra való tekintettel, ezért kerülhetett rá sor. Valójában azonban a marseille-i királygyilkosságot követő kényes politikai helyzetben a magyar diplomácia nem tartotta tanácsosnak, hogy a kormányzó külföldi újságírók vagy politikusok előtt fejtse ki véleményét.³¹⁴

A brit diplomácia számára bizonyos szempontból a szovjet–magyar kapcsolatok kérdése is a revízióhoz kötődött. Az 1920-as évek első próbálkozásait követően 1934-ben a tárgyalások eredményeként Magyarország felvette a diplomáciai kapcsolatokat a

³¹¹ TNA FO 371 18406/R206/50/21. Revision of Treaty of Trianon. From Sir P. Ramsay, 5 Jan 1934. 21–22.

³¹² Az egymást követő cikkek önmaguknak is ellentmondó információkat tartalmaztak, Julien őrnagy előbb angol, majd skót őrnagyként jelent meg a híradásokban. *Pesti Hírlap*. 1934. augusztus 18. 7., 1934. augusztus 22. 11. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2017.03.19.)

³¹³ TNA FO 371 18406/R4729/50/21. Revision of Treaty of Trianon. From Mr. Houston Boswall, 20 Aug 1934. 187–189.

³¹⁴ Ward Price már 1927-ben is járt Magyarországon Lord Rothermere társaságában. TNA FO 371 18412/R6397/6397/21. Visit of Mr. Ward Price to Budapest. From Sir P. Ramsay, confidential, 30 Oct 1934. 253–256.

Szovjetunióval. Azonban a szovjet kapcsolat ekkor már kevés támogatást jelenthetett a magyar revíziós politika számára, a brit diplomácia ezért kételkedve hallgatta a magyar sajtó azon állítását, miszerint a Szovjetunió a revízió pártjára állt volna, „*a magyarok nagyot tévednek, ha azt hiszik, hogy a szovjet kormány még revizionista*”.³¹⁵ 1934 februárjában Ramsay és Kánya Kálmán bizalmas megbeszélése során a magyar külügyminiszter igyekezett eloszlatni a brit követben felmerült esetleges félelmeket, hiszen egyrészt már a nyugati hatalmak is diplomáciai kapcsolatba léptek a Szovjetunióval, másrészt a szovjet propaganda sem jelenthet veszélyt, mert a magyar kormány keményen fellépne minden ilyen kísérlet ellen.³¹⁶

A Habsburg-ház restaurációjának lehetősége ugyan továbbra is állandó politikai beszédtema maradt, de már egyre kevesebb érdeklődésre tartott számot a Foreign Office részéről, hivatalosan sem támogatóan, sem ellenzően nem lépett fel a brit diplomácia. A magyar körökből érkező gondolatot, amely szerint a restauráció az egyetlen módja az Anschluss megelőzésének, különösen érdekesnek találták a Foreign Office-ban.³¹⁷ 1934 folyamán Ramsay ismertetett egy állítólagos beszélgetést Habsburg Ottó és Mr. Klockerbocker, egy amerikai újságíró között. Az újságírónak Ottó megerősítette, hogy egy esetleges Habsburg restaurációt a jelenlegi viszonyok alapján kell véghezvinni és nem a húsz évvel ezelőttiek alapján.³¹⁸ Olaszország szerepe is újra felmerült a királykérdéssel kapcsolatban. Ismételt híresztelések jelentek meg Ottó és az olasz király fiatalabbik lánya közötti házasságról, amely szoros kötelék kiépítését tette volna lehetővé Olaszország és egy esetlegesen újjáalakított Osztrák–Magyar Monarchia között.³¹⁹

Dollfuss kancellár halála és az osztrák események hírére a brit követség is aktívabban reagált. Ramsay „*feltűnően izgatott*” állapotban jelent meg Hory Andrásnál a külügyminisztériumban, ahol nemcsak az osztrák események után érdeklődött, hanem azon aggodalmát is kifejezte, hogy Zita királyné és Ottó esetleg a jelen pillanatot használhatják fel a Habsburg restauráció megvalósítása érdekében, mert „*aki egyszer egy meggondolatlanságot elkövet, arról más esetben is fel lehet tételezni ugyanezt*”.³²⁰

³¹⁵ TNA FO 371 18410/R1039/762/21. Resumption of Soviet-Hungarian relations. From Sir P. Ramsay, 12 Feb 1934. 115–117.

³¹⁶ TNA FO 371 18410/R951/762/21. Resumption of Soviet-Hungarian relations. From Sir R. Ramsay Confidential, 6 Feb 1934. 104.

³¹⁷ TNA FO 371 19520 R117/167/21. Hungarian political situation. From Sir P. Ramsay. Confidential, 18 Feb 1935. 125–126.

³¹⁸ TNA FO 371 18407/R2672/52/21. Restoration of Habsburgs. From Sir P. Ramsay, 30 April 1934. 6–7.

³¹⁹ TNA FO 371 19523 R 1917/1917/21. Annual report on Hungary. Confidential. From Sir Patrick Ramsay, 14 March 1935. 197.

³²⁰ MNL OL K 63, 5. cs. 2/7 t. Napi jelentés. Angol követ – Hory követ. Budapest, 1934. július 26.

Amíg a revízió kérdése aktívabb szerepvállalásra készítette mind a brit követséget, mind a Foreign Office-t, addig a királykérdés Sir Patrick Ramsay ideje alatt teljesen elveszítette jelentőségét. A brit diplomácia teljes mértékben egyetértett Kánya Kálmánnal, aki a királykérdést egy feloldhatatlan ördögi körhöz hasonlította: egy királyt nem lehet a magyar trónra ültetni a kisantant hozzájárulása nélkül, a kisantant hozzájárulását azonban nem lehet elérni a revíziós igények feladása nélkül, ugyanakkor a magyar nép nem fogadna el egy olyan királyt, aki lemondott az elveszített területek visszaszerzéséről.³²¹

4.3.2. Az erősödő német irány

Már Viscount Chilston követi időszakának második felében is fokozatosan a magyar külpolitika előterébe került a német irányvonal, amely a következő években tovább erősödött, ezért a brit diplomácia is – némi aggodalommal vegyes – figyelemmel követte a német–magyar kapcsolatok alakulását. A brit követség egy 1934-es elemzésében rámutatott, hogy bár a magyarokat félelemmel töltötte el a Németországgal való szomszédtság lehetősége, de felismerték nagymértékű függésüket, így a magyar kormányra hárult az a különösen nehéz feladat, hogy a német–magyar közeledés ellenére „szabadon hagyják a kezüket” és barátságban maradjanak mindenkivel.³²² Ramsay értékelése szerint a Németországgal való kapcsolatot a „tisztelettel övezett barátság” jellemezte, ami három politikai realitás felismerésén alapult: 1) Magyarország semmilyen körülmények között sem engedheti meg magának, hogy figyelmen kívül hagyjon vagy rossz viszonyban legyen egy 70 milliós Németországgal, amely bármelyik pillanatban elnyelheti Ausztriát és Magyarország ajtajánál lehet; 2) mindkét ország közös érdeke a békeszerződések béklyóinak lerázása; 3) Németország, függetlenül a gazdasági válság hatásaitól, mindig a legnagyobb felvevőpiaca lesz a magyar mezőgazdasági termékeknek.³²³

A német–magyar kapcsolatok személyes szintje is egyre mélyebbé vált. 1934 októberében – Belgrádból, Sándor jugoszláv király temetéséről érkezve – Budapestre látogatott Göring.³²⁴ Belgrádi látogatásai kételyeket ébresztettek Magyarországon, felmerült Németország és Jugoszlávia közeledésének gyanúja, amelyet Göring budapesti útja igyekezett tompítani. Kánya Kálmán is megerősítette a brit diplomáciának, hogy Göring belgrádi

³²¹ TNA FO 371 18410/R3982/1550/21. Hungarian foreign policy. From Sir P. Ramsay. Confidential, 7 July 1934. 234–235.

³²² TNA FO 371 18410/R5160/1550/21. Hungarian foreign policy. From Mr. Houstoun Boswall, 17 Sep 1934. 247–252.

³²³ TNA FO 371 19523/R1917/1917/21. Annual report on Hungary. From Sir P. Ramsay, Confidential, 14 March 1934. 189–216.

³²⁴ TNA FO 371 18412/R5978/3142/21. Visit of General Göring to Budapest. From Sir P. Ramsay, 22 Oct 1934. 182–183.

látogatásának nem volt ilyen célzata, egyszerűen csak arról lehetett szó, hogy Göring „gyakran tesz Hitler felhatalmazása nélküli felelőtlen kijelentéseket”.³²⁵

Az osztrák eseményeket aggodalommal fogadta Ramsay, attól tartott, hogy ha még tisztázódik is a helyzet Ausztriában, „a németek nem fognak felhagyni eddigi brutális propagandájukkal Ausztriában és az Anschlussnál nem állván meg, a germán hullám Magyarországot is el fogja önteni”. Hory András állandó külügyminiszter-helyettes figyelmeztette a brit követet, hogy az Anschluss nem pusztán magyar, hanem európai kérdés. A brit diplomácia szemére vetette, mivel a trianoni döntéssel Nagy-Britannia lefegyverezte Magyarországot, akkor mégis hogyan várhatják tőle ebben a nehéz helyzetben, hogy megakadályozza az Anschlusst.³²⁶

1935 októberében Gömbös Gyula váratlan németországi látogatása keltette fel London és a kisantant gyanakvását. Ramsay nem tudott pontosabb tájékoztatást nyújtani a Foreign Office-nak a látogatás természetéről. A magyar sajtó folyamatosan tagadta a külföldi újságok azon feltételezését, hogy Gömbös németországi útjának politikai jelentősége lett volna, pedig diplomáciai és újságírói körökben is folytak találgatások a látogatás valódi célját illetően, még azt sem zárták ki teljes bizonyossággal, hogy Gömbös Zakopanében titokban találkozott volna Ribbentropal, a Német Birodalom rendkívüli és meghatalmazott nagykövetével.³²⁷

A brit katonai attasé is igyekezett tájékozódni Gömbös útjának részleteiről Baron von Hahnnal, a *Deutsches Nachrichten Bureau* vezetőjével folytatott beszélgetés révén. Hahn véleménye szerint német szemszögből a magyar együttműködés fontosságát a Memel-vidék kérdése rejtette magában. Amennyiben Németország konfliktusba kerülne a Szovjetunióval a Memel-vidék ügyében, és a szovjet hadsereg Csehszlovákián keresztül akarna a déli szárnyukra csapást mérni, akkor ezt Magyarország megakadályozhatná. A brit diplomácia fenntartásokkal fogadta érvelését, bár Hahnt általában jól informálnak tartották, ugyanakkor rendkívül szeszélyesnek is, aki az információit általában saját személyes részrehajlásával színesíti. Cheatem, a Southern Department munkatársa, szintén valószínűtlennek vélte, hogy a látogatás hátterében a Memel-vidék kérdése állt volna, nehezen tartotta hihetőnek, hogy Németország konfliktusba keveredne a Szovjetunióval ebben az ügyben. Egy másik lehetőség, Gömbös Gyulának a német–olasz közeledés elérésére vonatkozó terve, már valószínűbb alternatívának mutatkozott, amelynek megvalósításához azonban a Southern

³²⁵ TNA FO 371 19523/R1917/1917/21. Annual report on Hungary. From Sir P. Ramsay. Confidential, 14 March 1935. 212.

³²⁶ MNL OL K 63, 5. cs. 2/7 t. Napi jelentés. Angol követ – Hory követ. Budapest, 1934. július 26.

³²⁷ TNA FO 371 19520/R6217/167/21. Political situation in Hungary. From Sir P. Ramsay, 1 Oct 1935. 254–255.; TNA FO 371 19524/R5834/5767/21. Visit of General Gömbös to Germany. From Sir P. Ramsay, 28 Sep 1935. 138–139.

Department nem tartotta elegendő befolyással rendelkező politikusnak a magyar miniszterelnököt. A berlini látogatás célját így sokkal inkább egy német–lengyel–magyar lehetséges együttműködési terv kidolgozásában látták a brit diplomaták, amely egyfajta természetes válaszként szolgálhatott volna a csehszlovák–szovjet paktumra, amitől Németország, Lengyelország és Magyarország is idegenkedett, és amely különösen egy román–szovjet paktummal történő kiegészítése esetén vált volna igazán veszélyessé. Sargent szerint a Szovjetunió újbóli – tizennyolc év utáni – megjelenése a közép-európai politikában a térség szerkezetének általános újjárendeződéséhez vezetett, amely folyamatot még inkább elősegített a növekvő német befolyás, valamint Olaszország európai politikában betöltött jövőjének kérdése.³²⁸

A túlzott német befolyástól való brit félelmet igyekezett csillapítani Kánya Kálmán, amikor 1935 márciusában arról biztosította Ramsay-t, hogy a magyar kormánynak nem áll szándékában követni a német példát sem most, sem később. A szenzációkeltő külföldi cikkeknek, miszerint a magyar kormány a németek karjába rohanna, semmilyen valóságtartalmuk sincsen.³²⁹ A német–magyar kapcsolatok jellegét illetően Kánya cáfolta, hogy bármilyen politikai szövetség lenne a két ország között, azt azonban megerősítette, hogy Magyarország továbbra is jó kapcsolatokat kíván Németországgal fenntartani, anélkül, hogy bármilyen elkötelezettséget vállalna.³³⁰ A magyar külügyminisztérium instrukciójának megfelelően Király-Lukács György londoni magyar ügyvivő is közölte Sargenttel, hogy Gömbös berlini útja pusztán szívélyes viszonzása volt Göring budapesti látogatásának. A Foreign Office diplomatái egyetértettek abban, hogy csak még gyanakvóbbá teszi a brit diplomáciát Király-Lukács, ha azt hiszi, hogy „*bevesznek ilyen nyilvánvaló ostobaságot*”.³³¹

A német befolyás erősödésétől való félelem ellenére 1935-ben a Foreign Office általános álláspontja szerint Magyarország valószínűleg nem fog olyan lépést tenni, amely kedvezőtlenül befolyásolná kapcsolatát Németországgal, de olyan elköteleződést sem fog vállalni, ami rombolhatja európai megítélését és ezáltal revíziós reményeit. Ramsay ugyan valószínűtlennek tartotta Magyarország katonai elköteleződésének lehetőségét, de egy nem

³²⁸ TNA FO 371 19524/R5931/5767/21. Visit of General Gömbös to Berlin. From Sir P. Ramsay to Mr. Sargent, 30 Sep 1935. 149–155.

³²⁹ TNA FO 371 19521/R2282/705/21. Hungarian foreign policy. From Sir P. Ramsay. Confidential, 22 Mar 1935. 231–232.

³³⁰ TNA FO 371 19522/R4656/705/21. Hungarian foreign policy. From Sir P. Ramsay. Confidential, 17 July 1935. 30–31.

³³¹ TNA FO 371 19524 R6065/5767/21. Visit of General Gömbös to Berlin From Hungarian Chargé d’Affaires (Conversation), 8 Oct 1935. 163.

hivatalos, Csehszlovákia ellen irányuló német–magyar terv gyanúját már ekkor sem lehetett teljes kétséget kizáróan elvetni.³³²

Sir Patrick Ramsay követi időszaka alatt a német–magyar kapcsolatok alakulását a brit diplomácia óvatosan figyelte. Bár egyre nagyobb veszélyt jelentett a két ország szorosabb együttműködésének lehetősége, a budapesti követség azonban kevés segítséget jelentett ezekben az években a Foreign Office számára. Ugyan rendszeresek voltak Ramsay és a magyar külügyminisztérium közötti megbeszélések, azonban egyre inkább érezte hatását az olyan bizalmas kapcsolatok hiánya, mint amely Sir Colville Barclay és Bethlen István között megfigyelhető volt az 1920-as évek második felében.

4.3.3. A magyar–jugoszláv incidens

Viscount Chilston követi időszaka alatt a jugoszláv kérdés háttérbe szorult, bár 1926–1927 folyamán a brit diplomácia láthatóan aktívan igyekezett elősegíteni a két ország közeledését, de legalábbis igyekezett megakadályozni a kapcsolatok további romlását, mert Magyarország szomszédai közül egyedül Jugoszlávia esetében mutatkozott valódi lehetőség a kapcsolatok normalizálására. Az 1930-as évek közepére a két ország viszonya fokozatosan romlott az olasz–magyar közeledést kísérő jugoszláv bizalmatlanság és a marseille-i királygyilkosság hatására.

Folyamatosan érkeztek a jugoszláv félelemről és gyanakvásról szóló hírek a Foreign Office-ba, amelyeket legtöbb esetben egyszerűen csak tudomásul vett a brit diplomácia, lépések azonban nem minden esetben történtek. 1934 áprilisában Neville Henderson belgrádi brit követet arról tájékoztatta a jugoszláv külügyminisztérium, hogy megbízható információkkal rendelkeznek egy Magyarország számára kínált olasz ajánlatról: amennyiben Magyarország fasiszta állammá válik, vámunióra lép Ausztriával, politika egyezséget köt Olaszországgal és Ausztriával, akkor cserében Olaszország katonai szövetséget ajánl Magyarországnak és garantálja számára a határrevíziót – Románia kivételével – Csehszlovákia és Jugoszlávia rovására. A Foreign Office az állítólagos tervet „*bizarr és lelkiismeretlen javaslatnak*” bélyegezte.³³³

1934-ben egy incidens is tovább mérgeztette a magyar–jugoszláv kapcsolatokat. A budapesti jugoszláv követ azzal vádolta brit kollégája előtt a magyar kormányt, hogy nemcsak megtűri a területén a jugoszláv kormány elleni összeesküvéssel vádolt politikai menekülteket,

³³² TNA FO 371 19522/R4656/705/21. Hungarian foreign policy. From Sir P. Ramsay. Confidential, 17 July 1935. 30–31.

³³³ TNA FO 371 18412/R2092/2091/21. Italo-Hungarian relations From Sir N. Henderson (Belgrade), 2 Apr 1934. 30–32.

hanem még hamis útlevelekkel is segíti őket. A jugoszláv követ arra figyelmeztetett, hogy amennyiben a magyar kormány bátorítja az usztasa mozgalom akcióit, úgy a jugoszláv kormány is hasonlóan fog cselekedni Magyarországon. A két ország közötti feszült viszonyt tovább rontotta, hogy február 24-én a jugoszláv határőrök megtámadtak két magyar őrt határ menti őrjáratuk során, egyiküket lelőtték, a másikat jugoszláv területre hurcolták.³³⁴

Az egyre elmérgesedő helyzetben a Foreign Office ugyan igyekezett közvetíteni a felek között, de úgy vélte, nincs befolyása Magyarországra, azonban ha lenne is, *„bölcsebb azt megtartani más fontosabb vagy kritikussabb esemény számára”*. Henderson belgrádi követ szerint *„az ilyen eseteket nem lehet a továbbiakban a Kánya által képviselt régi ballplatzai módszerekkel kezelni, amelyek ma már anakronisztikusnak és veszélyesnek tűnnek”*. Ehelyett azt javasolta, hogy a Foreign Office Ramsay-n keresztül próbáljon nyomást gyakorolni Kányára. Sargent különösen veszélyesnek tartotta, ha megpróbálnák megakadályozni, hogy a kérdés a Népszövetség elé kerüljön, a múltbeli szerencsétlen tapasztalatokra figyelmeztetett: *„ha ezt az utat követjük, elkerülhetetlenül a közvetítő és döntőbíró szerepében találhatjuk magunkat, Hirtenberggel kapcsolatos szerencsétlen tapasztalatunk arra figyelmeztet minket, ne gátoljuk meg a kérdések Népszövetség elé kerülésének útját”*. Sargent egyre tartózkodóbb álláspontra helyezkedett Magyarországgal kapcsolatban. Nehezményezte, hogy bár korábban is a legjobb szándékkal álltak az ország vitás kérdéseire, igyekeztek megakadályozni, hogy a kisanant a Népszövetség elé vigye például a frankhamisítási ügyet és ezzel tovább terjedjen a botrány, de *„köszönet helyett csak megrovást”* kaptak, így valószínűleg ugyanezt várhatnák, ha beavatkoznak a jelenlegi ügybe. Magyarország kevés valódi hasznát érezte a Népszövetség létezésének, ezért Sargent attól tartott, hogy ha a brit diplomácia közbelépne és megakadályozná, hogy a magyar kormány legalább ebben a néhány esetben előnyére fordítsa a szervezetet, azzal továbberősítenék a gyanúját, miszerint a Népszövetség pusztán a győztes hatalmak hasznát és javát szolgálja.³³⁵

1934 júliusára úgy tűnt a Foreign Office számára, hogy sikerül rendezni a vitás kérdéseket. Kánya beszámolója szerint a jugoszlávok egyetértettek egy – a határincidenseket kivizsgáló – közös bizottság kinevezésével, bár folyamatosan nehezítették a bizottság határlátogató munkáját. Magyarország egy 500 méter széles sáv kijelölését javasolta a határ

³³⁴ TNA FO 371 18411/R1845/21. Frontier incidents on Hungarian-Yugoslav frontier. From Sir P. Ramsay. Confidential, 9 Mar 1934. 24–26.

³³⁵ TNA FO 371 18411/R3619/1571/21. Yugoslav-Hungarian frontier dispute. From N. Henderson (Belgrade) to Mr. Sargent, 16 June 1934. 140–144.

mentén, ameddig a bizottság tagjai átléphetnek a határ jugoszláv oldalára.³³⁶ Időközben a brit diplomácia értesítette Kányát, hogy Anthony Eden külügyminiszter elérte Jugoszláviánál a magyar javaslatok elfogadását, amennyiben Magyarország ígéretet tesz arra, hogy a jövőben nem tűr meg terrorista tevékenységet a területén. Kánya úgy vélte, a magyar kormány nem fog nehézségeket támasztani, bár utalt arra, hogy viszonzásképpen hasonló tartalmú nyilatkozat kiadását kérhetik a jugoszláv féltől.³³⁷

A marseille-i királygyilkosság híre azonban ismét feszültséget keltett a két ország között, miközben egyre nagyobb nemzetközi visszhangot keltett a merénylet háttérében álló usztasa mozgalom magyarországi kapcsolata. Ramsay október 17-én beszélgetést folytatott a külügyminisztériumban Hory Andrással a királygyilkosság Magyarország európai megítélésére ható politikai következményeiről. A *Magyarság* c. lap egyik Benešsel foglalkozó cikkével kapcsolatban Ramsay barátilag arra figyelmeztette beszélgetőpartnerét, hogy „*a magyar érdekek szempontjából előnyösebb volna, ha az ellenzéki sajtó se közölné ilyen személyes élű cikkeket, különösen nem egy más állam külügyminiszteréről*”, mert ez ellenérzést kelthet a brit közvéleményben.³³⁸

Az 1920-as évek nemzetközi incidenseit követően 1934-ben ismét felmerült annak lehetősége, hogy egy Magyarország számára negatívan végződő népszövetségi vizsgálat esetén, a magyar kormány a kisantant szoros gyűrűjében találja magát, elveszítve minden lehetőségét egy békés határrevízió megvalósítására. A marseille-i események népszövetségi vizsgálata során azonban a Nagy-Britanniát képviselő Anthony Eden erőteljes fellépésének köszönhetően végül nem született Magyarországot elmarasztaló ítélet.³³⁹ A brit diplomácia ismételt segítségével azonban a budapesti követségnek már semmilyen szerep nem jutott. Sir Patrick Ramsay mindössze két éves magyarországi tartózkodása alatt, a korábbi évekhez képest, láthatóan csökkent a brit diplomácia budapesti aktivitása a német kérdésben, illetve a revízió és a királygyilkosság ügyében is. Bár Ramsay visszahívásának és egy új brit követ kinevezésének háttérét a források nem világították meg, azonban teljes mértékben nem zárható ki a Foreign Office Ramsay magyarországi munkájával kapcsolatos elégedetlensége.

³³⁶ TNA FO 371 18411/R4187/157/21. Hungarian-Yugoslav frontier incidents. From Sir P. Ramsay. Confidential, 20 July 1934. 162–164.

³³⁷ *Roosevelt követe Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934–1941.* Szerk. Frank Tibor. Budapest, Corvina, 2002. 96. (Továbbiakban *Roosevelt követe Budapesten.* i.m.)

³³⁸ MNL OL K 63, 5. cs. 2/7 1934. Napi jelentés. Hory követ-Sir Patrick Ramsay, angol követ. Budapest, 1934. október 17. 13.

³³⁹ Külpolitikai adatok az 1934. évről. Magyar Királyi Külügyminisztérium. Budapest, 1935. 22.(Online: www.library.hungaricana.hu – letöltve: 2017.01.29.)

4.4. Sir Geoffrey Knox és a kapcsolatok elhidegülésének kezdete 1935–1938

Ramsay rövid követi időszaka alatt is mutatkoztak már arra utaló jelek, hogy bár sikerült kialakítania közvetlen összeköttetést a vezető magyar politikusokkal, ugyanakkor elődeihez képest hiányzott a kapcsolatok bizalmi, informális jellege, amely a követi táviratok minőségén is megmutatkozott. Ez a tendencia pedig tovább folytatódott Sir Geoffrey Knox budapesti szolgálata alatt. Knox 1936-ban Kánya Kálmánnal folytatott beszélgetése alkalmával maga is elismerte, hogy újonnan kinevezett követként kevés esélye volt általános beszélgetést folytatnia a magyar kormány tagjaival.³⁴⁰ A következő években azonban sokkal inkább a magyar kormánnyal szembeni személyes ellenérzése akadályozta meg a bizalmas kapcsolatok kialakítását, semmint az idő hiánya.

Az 1935 és 1938 közötti időszak legfontosabb és a brit diplomáciát leginkább foglalkoztató kérdéssé a német–magyar kapcsolatok alakulása vált. A fokozódó német orientációval fordítottan arányosan, a brit parlamenti képviselők aktivitása az 1930-as évek második felére folyamatosan csökkent. Vezetőjük, maga Sir Robert Gower is egyre inkább kiábrándult a magyar ügyből. 1936 februárjában Gowerrel folytatott beszélgetését követően Knox úgy jellemezte a brit képviselőt, mint aki Gömbös Gyulával történt találkozására után „szomorúbbnak és bölcsebbnek mutatkozott, kijózanította őt a magyar miniszterelnök cinizmusa”.³⁴¹ Az egyre feszültebb nemzetközi légkörben Gower is beismerte, hogy „az angol képviselők elsősorban az angol érdekek védelmére hivatottak és a magyar ügyért személyesen csak annyiban exponálhatják magukat, amennyiben a magyar kérdés rendezése, revízió, stb. mint az egyetemes tartós béke előfeltétele, Anglia jól felfogott érdekeire is kihat”.³⁴²

1937-ben ugyan még a Magyar Revíziós Liga meghívására Magyarországra érkezett egy kisebb munkáspárti brit képviselőcsoport, akiket azonban Gascoigne elsőtitkár egy követségi ebéd során arról próbált meggyőzni, hogy „inkább a Duna-völgyi gazdasági együttműködés érdekében dolgozzanak, mint a magyar határrevízió érdekében, amely jelenleg nem aktuális kérdés”.³⁴³

Továbbra is fontos maradt Magyarország számára a brit kapcsolat, amelynek erősítésére ezekben az években magas rangú látogatások is teret biztosítottak. A későbbi VIII. Edward

³⁴⁰ TNA FO 371 20395/R2315/84/21. Hungarian attitude towards denunciation of Locarno treaty by Germany. From Sir G. Knox, 9 Apr 1936. 62.

³⁴¹ TNA FO 371 20394/R1320/18/21. Revision of Treaty of Trianon. From Sir G. Knox to Mr. O'Malley. Confidential, 2 Mar 1936. 189.

³⁴² MNL OL K 63, 6. cs. 2/7. t. Napi jelentés. Miniszterelnök úr Ó Excellenciája és Sir Robert Gower. Budapest, 1936. február 29.

³⁴³ MNL OL K 63, 9. cs. 2/7. t. Jelentés Rhys Davies, Ben Riley és David Quibell munkáspárti angol képviselők magyarországi látogatásáról. 1937. augusztus 19–27. 6.

brit uralkodó, walesi hercegeként kétszer is Magyarországra látogatott és a kormányzóval is találkozott. 1936-ban Austen Chamberlain egykori brit külügyminiszter érkezett Budapestre, aki személyes befolyása révén igyekezett Magyarország várható német nyomással szembeni ellenálló képességét növelni. Chamberlain arra kérte a magyar vezetőket, hogy mérsékelt és türelmes kampányt folytassanak a területi igényekkel kapcsolatban.³⁴⁴

Horthy továbbra is kiemelt szerepet képzelt el a magyar külpolitikában a brit irányvonalnak, ezért 1936-ban személyes levelet küldött a brit uralkodónak a magyar területi igényekkel kapcsolatban. A kormányzó csalódottan jelezte, hogy a magyarok már nem hisznek abban, hogy a Népszövetség orvosolni tudná a trianoni békeszerződés igazságtalanságait. Horthy a Népszövetség döntőbíráskodása helyett, az összes állam részvételével ülésező kongresszus összehívását javasolta a sérelmek meghallgatására. Amikor minden állam megaláztatásával sikerül rendezni a vitás kérdéseket, csak akkor lehet a következő lépcsőfokra lépni: megakadályozni a bolsevizmus terjedését. A Foreign Office-ban már korábban is tisztában voltak azzal, hogy a kommunista veszély hangoztatása, a Szovjetunió darabokra szaggatásának terve Horthy vesszőparipája, amit a levélben szereplő „*hisztérikus*” beszéde is alátámasztott. A levél személyes jellegéből adódóan, a Southern Department egyik hivatalnoka, Bramwell arra következtetett, hogy Horthy szívében revizionista, de pusztán csak a magyar kormány politikájának eszköze.³⁴⁵

A német befolyás ellensúlyozása érdekében 1938-ban a Foreign Office támogathatónak ítélte a Magyarországról érkező híreket, miszerint Horthy szívesen ellátogatna Nagy-Britanniába. Londonnal ellentétben Knox azonban nem tartotta tanácsosnak a látogatást, amely csupán a német és az olasz kedélyek ingerlésére szolgálna. A brit diplomácia abban bízott, hogy egy ilyen, nem hivatalos jellegű látogatás viszonylag kevés anyagi ráfordítással pozitív eredményeket hozhat. Két akadály azonban a Foreign Office számára is felmerült. Egyrészt a király sűrű elfoglaltságai miatt nem volt biztosítható a találkozó, másrészt abban az esetben, ha Magyarország „*német mintára csatlakozik egy zsidóüldözéshez*”, akkor aligha lehet egy ilyen szintű államfői látogatást támogatni.³⁴⁶

A két ország közötti diplomáciai kapcsolatok szempontjából kedvezőtlen lépésnek tartotta a Foreign Office a londoni magyar követ, gróf Széchényi László hazarendelését. A

³⁴⁴ PRO FO 371/20396/R2310/470/21. Idézi Sakmyter, Thomas L.: *Hungary's admiral on horseback. Miklós Horthy, 1918–1944*. New York, East European Monographs, 1994. 186. (Továbbiakban Sakmyster, T. L.: *Hungary's admiral on horseback*. i.m.)

³⁴⁵ TNA FO 371 20396/R3210/470/21. Position of Hungary. From Admiral Horthy H. M. The King, 16 May 1936. 29–30.

³⁴⁶ TNA FO 371 22381/R9085/1022/21. Proposed visit of Admiral Horthy to London. From Foreign Office Minute, 12 Nov 1938. 247.; Uo. 22381/R9800/1022/21. Suggested visit of Admiral Horthy to London. From Sir G. Knox, 3 Dec 1938. 262.

brit diplomácia sajnálatosnak tartotta Széchényi távozását, ezért különösen érdeklődött annak hátteréről: vajon ez csupán Gömbös „*kisebbségi komplexusának*” természetes következménye, hogy minden kulcspozícióba saját embereit helyezi, vagy esetleg Göring keze sejthető az ügyben, mint ahogyan Masirevich Szilárdnak is távoznia kellett a berlini követség éléről.³⁴⁷ Széchényi menesztésének okát Knox egyszerűen a magyar kormánnyal ellentétes nézeteiben látta. A brit követet nem érték teljesen váratlanul az események, hiszen Széchényi nem támogatta a kiterjedt propagandát és véleményét a magyar kormány előtt sem titkolta, illetve még elrejteti sem akarta legitimista nézeteit, gyakori látogatásait Ottónál, miközben köztudottan kevésbé kedvelte Gömbös Gyulát.³⁴⁸

Az elmúlt években, a nemzetközi incidensek során tanúsított brit diplomáciai segítséget követően, különösen megterhelte a két ország kapcsolatát Magyarország eljárása az olasz–abesszin konfliktusban. A Foreign Office nem is titkolta rosszallását a magyar diplomácia előtt, még a belgrádi brit követség elsőtitkára is érezte a magyar követséggel, Magyarország lépését, amely szerint nem szavazta meg az Olaszországgal szembeni szankciókat a Népszövetségben, „*hálátlanságnak tartja Angliával szemben*”. Green budapesti ideiglenes ügyvivő is arra figyelmeztette Kányát, hogy Magyarország mind pénzügyi, mind politikai szempontból sokat köszönhet a Népszövetségnek, és bár elismerte a magyar kormány nehéz helyzetét a szankció kérdésében, ugyanakkor arra emlékeztetett, hogy a Népszövetség kötelezettségei az irányadók a magyar diplomácia számára, nem az olasz kapcsolatok.³⁴⁹

A nemzetközi környezet hatása nyomán a brit diplomácia változó hozzáállását Kánya Kálmán is érezte, ezért a félreértések elkerülése érdekében 1936 márciusában már előre tájékoztatta Knoxot az évben várható magas szintű látogatásokról, Schuschnigg kancellár budapesti, valamint Gömbös és saját maga római útjáról annak érdekében, hogy „*azok horderejét a helyes és megfelelő mértékre szállítsa le*” a brit követ előtt.³⁵⁰

³⁴⁷ Eric Phipps berlini brit nagykövetnek Masirevich megerősítette, hogy Göring kezdeményezésére hívták vissza berlini állomáshelyéről. Göring azzal vádolta – Phipps szerint ártatlanul – a magyar diplomatát, hogy az olasz és a brit követtel történt találkozásai során „*gondolataikat a nemzetszocialista rezsim ellen mérgezi*”, gyanújáról pedig Gömböst is tájékoztatta. TNA FO 371 19524/R6468/6468/21. Recall of Hungarian Minister from London. From Foreign Office Minute. Secret, 31 Oct 1935.216., 218.

³⁴⁸ TNA FO 371 20396/R1024/1024/21. Recall of Hungarian Minister in London. From Sir. G. Knox, 8 Feb 1936. 118–119.

³⁴⁹ MNL OL K 63, 6. cs. 2/7 t. 3223/pol.-1935. John Balfour Anglia álláspontjáról. Belgrád, 1935. október 18. Szigorúan bizalmas; Uo. 3195/Pol. Napi jelentés. Minister Úr – Green id. budapesti angol ügyvivő. Budapest, 1935. október 18.

³⁵⁰ MNL OL K 63, 6. cs. 2/7. t. Napi jelentés. Minister Úr és Sir Geoffrey Knox budapesti angol követ. Budapest, 1936. március 2.

4.4.1. Németország árnyékában

A magyar politikusok németországi látogatásairól folyamatosan beszámolt a budapesti brit követség, legtöbb esetben pontos részletekről nem, csupán azok szívélyességi jellegéről tudták tájékoztatni Londont, annak ellenére, hogy Knox több esetben is személyesen egyeztetett Kánya Kálmánnal és Horthy Miklóssal a német–magyar kapcsolatokról. Gömbös Gyula 1935. októberi berlini látogatásának magyarázataként a brit követség négy lehetséges magyarázatot talált: a németországi látogatás 1) növeli Magyarország presztízsét és tekintélyét belföldön; 2) előmozdítja az olasz–német közeledést; 3) elősegíti a magyar hadsereg felfegyverzését; 4) nem zárható ki egy lehetséges német–lengyel–magyar katonai együttműködés terve. A Foreign Office a harmadik lehetőséggel teljes mértékben egyetértett, bármilyen katonai szövetség tervét azonban csupán spekulációnak tartotta.³⁵¹

A túlzott német befolyástól való félelmet bizonyította London számára 1935 decemberében Gömbös bécsi látogatásának visszhangja. A magyar politikai és társadalmi körökben is felbukkanó vélemény szerint a találkozó elsődleges okát az szolgáltatta, hogy mind Ausztria, mind Magyarország kezdte felismerni, „rossz lóra tettek” és próbáltak kibúvót keresni helyzetükből, amellyel – Knox tájékoztatása szerint – maga Kánya Kálmán is egyetértett.³⁵²

1936 áprilisában Knox hosszasan beszélgetett a kormányzóval és a külügyminiszterrel is, a találkozó apropóját a Németország által felmondott locarnói egyezmény körüli kételyek jelentették. A Southern Department számára küldött jelentésében Knox arról tájékoztatta Londont, hogy Magyarország melegen üdvözölte a német csapatok demilitarizált övezetbe lépését, amely álláspontot Horthy személyesen is megerősített számára. A brit követtel folytatott beszélgetés során a kormányzó először – a brit diplomácia köreiben már megszokott őszinteséggel – ismét három szenvedélyét, a zsidók, a kommunisták és a békeszerződések témáját sorakoztatta fel. Tagadta, hogy németbarát álláspontot képviselne, sőt kijelentette, hogy nem kedveli a német embereket és viselkedésüket, azt azonban elismerte Knoxnak, hogy mindennek ellenére mégis csodálattal adózik Hitler előtt a locarnói egyezmény felbontása miatt. A külügyminiszterrel folytatott beszélgetése során, Kánya óvatos puhatolozására, miszerint az új helyzetben mi a brit kormány politikája Közép- és Kelet-Európa vonatkozásában, Knox egyértelműen jelezte, hogy Franciaország és Belgium határainak integritása fontos és közvetlen brit érdek. Egyetértett Bethlen Istvánnal, aki szintén attól

³⁵¹ TNA FO 371 19524/R6252/5767/21. Visit of General Gömbös to Berlin. From Mr. Green to Mr O'Malley, 14 Oct 1935. 169.

³⁵² TNA FO 371 19522/R7459/705/21. Hungarian foreign policy. From Sir G. Knox, 9 Dec 1935. 48.

tartott, hogy Németország következő célpontja Ausztria lesz, viszont Csehszlovákiára valószínűleg nem jelent közvetlen veszélyt Németország, mert a csehszlovák haderő komoly nehézséget okozhatna.³⁵³

Néhány hónappal később Horthy berchtesgadeni látogatásáról hazatérve, Gödöllőn fogadta Knoxot. A kormányzó bevallotta a brit követnek, sokkal józanabbnak találta Hitlert, mint amire számított, és meg volt győződve arról, hogy nincsenek háborús szándékai. Knox a beszélgetésről készített feljegyzésében megkockáztatta azt a kijelentést, hogy Horthy és Hitler találkozója nagymértékben „szellem történetek” kicserélését jelentette a zsidók, a kommunisták és az utódállamok szokásos témájában, a realitás azonban messze állt a kormányzótól.³⁵⁴

1937 novemberében Darányi Kálmán miniszterelnök és Kánya Kálmán berlini látogatásával kapcsolatban Gascoigne elsőtitkár beszélgetett a külügyminiszter kabinetfőnökével, gróf Csáky Istvánnal, aki megerősítette számára, hogy semmilyen megállapodás nem született a találkozó alkalmával, Németország viszont ígéretet tett a náci propaganda magyarországi mérséklésével kapcsolatban. Csáky hozzátette, hogy a német kormány egyértelműen megerősítette, nem dolgoztak és nem is fognak dolgozni Ausztria bekebelezésén, a céljuk csupán egy vámunió. Bár a Foreign Office hasznosnak ítélte a tájékoztatást, de nem fűztek megjegyzést hozzá, hihetőnek találták a magyar kormány válaszait.

Magyarország és Olaszország közeledésének hátterében Gascoigne a felszínes tényezők, így a gazdasági előnyök és a revíziós célok támogatása mellett, döntő érvként a két ország politika érdekközösségét találta: Ausztria függetlenségének fenntartása és a kisantant szétbomlasztása. Gascoigne elemzése szerint ezt az érdekközösséget táplálta, hogy Magyarország nem látott fenyegetést Olaszországban a saját függetlenségére nézve, azonban amikor világossá vált, hogy Olaszország nem tud szembeszegülni Németországgal Ausztria kérdésében, az olasz kapcsolat sokat veszített értékéből. A magyar politikai helyzetet elemezve, Gascoigne egyelőre igyekezett megnyugtatót a Foreign Office-t: a magyar politika célja, hogy elkerüljön minden – végzetes kalandba torkolló – elkötelezettséget, legalábbis addig, amíg bizonyosságot nem szerez arról, hogy Európa katonai erejének túlnyomó többsége melyik oldalon áll.³⁵⁵

³⁵³ TNA FO 371 20395/R2315/84/21. Hungarian attitude towards denunciation of Locarno treaty by Germany. From Sir G. Knox, 9 Apr 1936. 62.

³⁵⁴ TNA FO 371 20395/R5517/84/21. German-Hungarian relations. From Sir G. Knox to Mr. O'Malley, 6 Sep 1936. 89.

³⁵⁵ TNA FO 371 21154/R8720/1681/21. German-Hungarian relations. From Sir G. Knox, 18 Dec 1937. 172.

Az egyre szorosabbá váló német–magyar kapcsolatok tükrében 1938-ban már arra figyelmeztette Knox a brit diplomáciát, hogy bármilyen, a magyar kormánynak adott tanácsot előbb vagy utóbb Berlinbe továbbítják, ezért a Magyarországnak szánt brit javaslatok tekintetében minden esetben a lehető legnagyobb körültekintéssel kell eljárni.³⁵⁶ Ekkorra már pesszimistább, Magyarországot egyértelműen a német érdekkörbe tartozó országgént kezelő hangok is megjelentek a Foreign Office-ban, akik szerint bármennyi támogatást adna is Nagy-Britannia a németellenes erőknek Magyarországon, soha nem harcolnának Németország ellen, de még csak semlegesek sem maradnának, mert az „*öngyilkossággal*” lenne egyenértékű Magyarország számára.³⁵⁷ Az Anschlusst követően pedig már Knox is úgy vélte, Magyarország elveszett a brit diplomácia számára, egyértelműen a tengelyhatalmak oldalára sodródott.³⁵⁸

A brit diplomácia magyarországi tevékenységének ellensúlyozására 1937 áprilisában a német *National Zeitung* kritikus, Knox személyét és munkáját megkérdőjelező cikket jelentetett meg. 1938 áprilisára általánossá váltak a német sajtó Knoxszal szembeni támadásai. A brit követ – a német vádak szerint – siralmas politikát végzett a Saar-vidéken, utána budapesti munkájáról nem sokat hallott Németország, de a színpalak mögött minden bizonnyal Anthony Edennek dolgozott, és a legutóbbi magyar fejlemények sem tekintetők függetlennek Knox munkájától. Felrőtták a brit követnek, hogy még Eckhardt Tibort is céljai szolgálatába állította annak érdekében, hogy Magyarországot eltávolítsa a Berlin–Róma tengelytől és egyúttal Párizs, illetve London felé közelítse.³⁵⁹

Knoxnak budapesti szolgálata kezdetétől szilárd meggyőződése volt, hogy „*Magyarország elkerülhetetlenül elköteleződött a Róma–Berlin tengely mellett*”, szilárdan Németország gyűrűjében fekszik, háború esetén pedig csak addig őrizhető meg semlegessége, ameddig Németország úgy kívánja. A magyar kormány tehetetlensége pedig különösen a német nyomás tükrében vált nyilvánvalóvá. Hasonlóan, bár kevésbé pesszimistán nyilatkozott a Magyarországon tapasztalható németbarát tendenciákról Gascoigne elsőtítkárs is.³⁶⁰

³⁵⁶ TNA FO 371 22376/R3961/178/21. Relations between Hungary and Little Entente. From Sir R. Hoare, 14 Apr 1938. 264.

³⁵⁷ TNA FO 371 23065/C6241/3356/18. Nazi movement in Hungary. From Sir G. Knox to Mr. Strang, 24 Apr 1939. 3.

³⁵⁸ TNA FO 371 23116/C14406/4000/21. British Policy in regard to Hungary. From Foreign Office Minute Mr. Selby, 22 Aug 1939. 73.

³⁵⁹ TNA FO 371 21152/R3039/753/21. German comment on activities of His Majesty's Minister in Budapest, 29 Apr 1937. 157–158.; TNA FO 371 22375/R4235/173/21. Press comments on Sir G. Knox. From Sir G. Knox, 23 Apr 1938. 144.

³⁶⁰ TNA FO 371 24426/C651/86/21. British propaganda in Hungary. From Mr. O'Malley, 5 Jan 1940. 214.; Gascoigne to Sargent, 12 May 1945. PRO FO 371/48506. Idézi Haraszti-Taylor, Eva: *'Dear Joe' Sir Alvary Frederick Gascoigne*. i.m. 83.

Bár Knox Magyarországgal kapcsolatos negatív véleményét a Foreign Office jól ismerte, a brit diplomácia azonban még látott lehetőséget Magyarország megsegítésére, amit H. J. Bruce, a Magyar Nemzeti Bank tanácsadója és Imrédy Béla miniszterelnök jó barátja, is igyekezett megerősíteni London számára. Azt azonban Orme Sargent is fontosnak tartotta, hogy óvatosan járjanak el az ügyben, nehogy a brit kormány rossz színben tűnjön fel Hitler előtt.³⁶¹

4.4.2. Magyarország és a kisantant

A brit diplomácia az 1930-as évek második felétől egyre reménytelenebbnek látta Magyarország és a kisantant közötti kapcsolatokat. Bár léteztek olyan elgondolások a Foreign Office-ban, hogy határai mentén egy ellenséges Németország és egy „nem barátságos” Lengyelország esetleg arra sarkallhatja Csehszlovákiát nehéz helyzetében, hogy déli szomszédjával javítsa a viszonyt. Másik oldalról azonban, Magyarországnak az elcsatolt területek valamilyen úton történő visszaszerzésére vonatkozó alapvető érdeke miatt a magyar–csehszlovák tárgyalások nem bizonyulhattak gyümölcsözőnek. Szintén valószínűtlennek tartotta London, hogy Magyarország bilaterális megállapodást kössön az utódállamok bármelyikével. Ráadásul – a német propaganda által is sugallt – uralkodó nézet szerint a „kisantant élete a végéhez közeledik”, ezért elképzelhetetlennek tűnt, hogy Magyarország bármilyen engedményt tenne egy ilyen kétséges eredményért.³⁶²

Sir Owen O'Malley, ekkor még a Southern Department vezetőjeként, szintén úgy vélte, hogy a csehszlovák–magyar közeledést különböző okokból Olaszország és Németország sem nézné jó szemmel, továbbá a kisantant államok semmilyen együttműködési kombinációja sem lenne hatékony, hogy „a két nagy szomszédjuk arcába repüljenek”. Bármilyen szoros együttműködés megvalósítása Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia között, kisebb vagy nagyobb mértékben, de egyértelműen Németország ellenzését váltaná ki. Knox és Kánya között, Magyarország politikai helyzetéről folytatott beszélgetés során, a magyar külügyminiszter három kérdést tett fel a brit követ számára: 1) hogyan látja a helyzetet jelen pillanatban? 2) a brit kormány szeretné-e Magyarország és a kisantant közötti közeledést? 3) ha igen, milyen formában? Az első kérdésre tömören felelve, Knox némi árnyékot látott Magyarország Olaszországgal és Németországgal való kapcsolatában, az osztrák és a magyar kormány között teljes az őszinteség, a Csehszlovákia felé történő közeledés viszont vágy maradt csupán Magyarország számára. A második kérdésre már bővebben válaszolt Knox. A

³⁶¹ TNA FO 371 22374/8335/99/21. Conditions in Hungary. Foreign Office Minute. 17 Oct 1938. 149.

³⁶² TNA FO 371 21153/R1218/1218/21. Czechoslovak-Hungarian relations. From Mr. Gascoigne, 17 Feb 1937. 97–99.

brit kormány természetesen a három ország között elérhető legnagyobb politikai megállapodást szeretné látni, mert továbbra is az a célja, hogy fenntartsa a békét Európában, amit a három ország közötti megállapodás jobban szolgálna, mint a mostani szétagoltság. Külön-külön állva, a kívülről jövő nyomás sokkal nagyobb mértékben nehezedik rájuk, mintha egységesek lennének, ráadásul így egy olyan vákuumot teremtenek a térségben, amit „*egy kalandos kedvű személy egyik nap úgy gondolja, hogy betölt*”. Knox is egyértelműen látta, hogy egy általános megállapodást a római jegyzőkönyvek – Ausztriát és Magyarországot – bilaterális alaphoz kötő jellege is akadályozott. Amennyiben mégis sikerülne egy hármás megállapodást létrehozni, akkor Mussolini, aki előtt nem lenne titkolható egy ilyen terv, bizonyára az egészet saját égíse alá kívánná vonni. Ráadásul, amennyiben az általános megállapodás jegyében Jugoszlávia és Románia is a tárgyalópartnerek közé ül, akkor a kisebbségi kérdés egésze felhevül és a „*sajtópropaganda fellángolásával a megállapodás bármilyen reménye gyorsan szertefoszlik*”. Továbbá az időfaktornak is jelentős szerepet tulajdonított Knox, a nemzetközi események egyre sürgetőbbé tettek egy közép-európai összefogást. Sargent szerint budapesti kollégája talán kicsit közvetlenebb és egyértelműbben fogalmazott a tervezettnél, a Foreign Office azonban végső soron hasznosnak találta, ha a Duna menti államok tisztában vannak azzal, Nagy-Britannia nem fog csendben beleegyezni a térség olasz–német protektorátusának kialakításába, és külön tervvel rendelkezik a dunai államok saját függetlenségük megvédésére vonatkozóan.³⁶³

Gascoigne elsőtitkár a Foreign Office számára találó hasonlaltal illusztrálta és egyben foglalta össze Magyarország és a kisantant kapcsolatának nehézségét. Gascoigne Magyarország helyzetét egy olyan kutyához hasonlította, aki egy nagy szelet tortát lát gazdája kezében, teljes figyelme a tortára szegeződik és nem könnyű figyelmét megzavarni. Az a lehetőség, hogy az elveszített területeket német segítséggel Magyarország visszaszerezze Csehszlovákiától, maga volt a tortaszelet és így a legfőbb vágy az egész nemzet gondolatában. A torta annyira kitöltötte Magyarország gondolatait, hogy a kisantanttal történő megegyezés lehetőségére, amely csupán csökkentette volna területi étvágyát, nem tekintett túl nagy vággyal.³⁶⁴

³⁶³ TNA FO 371 21153/R2721/1644/21. Hungary's relations with Austria and the States of the Little Entente. From Sir G. Knox, 16 April 1937. 188–197.

³⁶⁴ TNA FO 371 22376/R4113/178/21. Relations between Hungary and the Little Entente. From Mr. Gascoigne to Mr. Nichols. Private and confidential, 5 Apr 1938. 286.

4.5. Sir Owen O'Malley és diplomáciai kapcsolatok megszakítása 1939–1941

Sir Owen O'Malley az 1930-as évek közepén, a Southern Department korábbi vezetőjeként, a magyar politikai kérdésekkel kapcsolatban szerzett tapasztalatát 1939-től budapesti követként kamatoztathatta. Bár minden jel Magyarországnak a tengelyhatalmak irányában történő elköteleződésére mutatott, elődjéhez képest mégis sokkal megértőbben viszonyult a magyar kormány nehéz politikai helyzetéhez. Bár O'Malley jelentéseiben értesítette Londont, hogy Magyarország igyekszik fenntartani a kereskedelmi kapcsolatokat Nyugat-Európával, azonban az 1939. évi gazdasági helyzetet mutató statisztikai adatok is egyértelműen bizonyították a brit diplomácia számára Magyarország gazdasági függőségét Németország és Olaszország felé. Mindez kiábrándító válaszként is szolgált azok számára, akik bíztak abban, hogy sikerül a nyugati hatalmak oldalára állítani Magyarországot.³⁶⁵

O'Malley Budapestre helyezése új lendületet adott a brit–magyar diplomáciai kapcsolatoknak. Magyarország szűk politikai mozgásterét és a nemzetközi eseményeket figyelembe véve munkájával aktíván hozzájárult a Foreign Office Magyarországgal kapcsolatos álláspontjának alakításához. Nem pusztán tájékoztatta Londont a magyar eseményekről, hanem javaslataival igyekezett a végsőkig támogatni Magyarországot a német nyomással szemben.

4.5.1. A brit propaganda magyarországi eszközei

O'Malley Magyarország, német nyomással szembeni, támogatásának legfőbb fegyverét a brit propaganda megfelelő tevékenységében látta. A nyílt propaganda formáját nem tartotta célravezetőnek, helyette annak rejtettebb formáját ajánlotta alkalmazni Magyarország esetében.³⁶⁶

1939 novemberében O'Malley a Magyarországon is jól ismert Carlile Aylmer Macartney, a Research Department magyar ügyekkel foglalkozó tudományos munkatársának, rövid budapesti látogatását javasolta, amelyhez a Central Department támogatását és segítségét kérte. Érvelése szerint Macartney útja több szempontból is hasznos lenne a követség számára: 1) a követség munkatársai egy Magyarországot jól ismerő szakemberrel vitathatnák meg a helyi problémákat; 2) ha Macartney valóban a brit kormány főtanácsadója lesz a háború utáni rendezés ügyében, akkor tanácsos lenne időről időre Magyarországra látogatnia, különösen a szlovák–magyar és a román–magyar kapcsolatok alakulásának vizsgálata céljából; 3) látogatásának erőteljes propagandisztikus hatása lenne a magyar értelmiségi és politikai

³⁶⁵ TNA FO 371 23116/C13898/5087/21. Hungarian foreign trade. From Mr. O'Malley, 5 Sep 1939. 194; Uo. 23116/C7840/5087/21. Hungary's foreign trade. From Mr. O'Malley, 23 May 1939. 170–171.

³⁶⁶ TNA FO 371 24426/C651/86/21. British propaganda in Hungary. From Mr. O'Malley, 5 Jan 1940. 211.

vezető réteg körében. O'Malley abban is bízott, hogy Macartney személyének köszönhetően akár olyan információkat is megosztanak vele magyar politikusok, amelyeket a brit követség képviselőivel nem. Éppen emiatt el szeretne volna kerülni még a látszatát is annak, hogy a brit kormány képviselőjeként érkezzen Macartney Budapestre, ezért a brit követség épületétől különálló szállást javasolt számára, így megteremtve annak lehetőségét, hogy szabadon mozoghasson Budapesten a német megfigyelőket elkerülve. O'Malley természetesen felajánlotta, hogy munkatársai biztosítanának minden szükséges információt munkájához, így például a követség hivatalos dokumentumait is. A Central Department támogatta az ötletet azzal az egy kitéttel, hogy bár Macartney valóban megbízható szakembernek számított, azonban O'Malley tartózkodjon a követség hivatalos jelentéseinek megosztásától.³⁶⁷

1940 februárjában Macartney magyarországi tartózkodása alatt O'Malley szeretne volna, ha vendége a vidéki viszonyokat is megismeri, ezért a Foreign Office támogatását kérve egy erdélyi látogatást javasolt a háború utáni rendezés lehetőségeinek megvizsgálása céljából. A Chatem House ugyan támogatta volna a javaslatot, azonban politikai okokból a Foreign Office ellenezte. A brit diplomácia attól tartott, hogy ha Románia tudomást szerez Macartney látogatásáról, azt össze fogja kötni a brit követséggel, és onnantól kezdve fel fogja ismerni látogatásának valódi, a háború utáni rendezés vizsgálatára vonatkozó, célját még akkor is, ha Macartney csak Magyarország területén tartózkodik. Amennyiben elutazna Románia területére és Erdély ügyében érdeklődne, az csak olaj lenne a tűzre.³⁶⁸ Tovább nehezítette a helyzetet Macartney egyik revízió tárgyában tartott beszéde, amely a német követség ellenérzését is kiváltotta. A Central Department hivatalnokai is úgy vélték, kár volt Macartney-nak ilyen előadást tartania és azzal felhívni a németek figyelmét, hiszen nem ezért utazott Magyarországra, hanem, hogy tudásával és kapcsolataival segítséget nyújtson O'Malley-nek.³⁶⁹ Macartney által készített, a látogatása során szerzett tapasztalatait összefoglaló memorandumát a Central Department kevésbé értékelte, bár elismerték, hogy kétségkívül hasznos útmutatóul szolgálhat mindazoknak, akik Magyarország problémáival fognak foglalkozni a béketárgyalások során.³⁷⁰

A magyarországi brit propagandatevékenység fokozása és Horthy angolbarátságának fenntartása érdekében O'Malley egy tengerészeti attasé kinevezését javasolta a már

³⁶⁷ TNA FO 371 23116/C18636/18636/21. Proposal that Mr. Macartney should visit Budapest. From Mr. O'Malley to Mr. Strang, 11 Nov 1939. 312–319.

³⁶⁸ TNA FO 371 24429/C1967/1967/21. Activities of Mr. Macartney. Foreign Office Minute (Mr. O'Malley), 7 Feb 1940. 313–314.

³⁶⁹ TNA FO 371 24429/C3786/1967/21. Lecture given by Mr. Macartney in Budapest. From Mr. Somers Cocks, 29 Feb 1940. 349.

³⁷⁰ TNA FO 371 24429/C4668/1967/21. Memorandum on Hungary prepared by Mr. Macartney. From Mr. O'Malley, 21 Mar 1940. 352–353.

Budapesten állomásozó katonai attasé mellé. A terv kedvező fogadtatásra talált a Foreign Office-ban, ahol a megfelelő tengerésztiszt személyének kiválasztásáig Troubridge kapitányt küldték Budapestre egy rövid látogatás erejéig 1939 decemberében, aki húsz évvel korábban már szolgált Budapesten. O'Malley személyesen kísérte el az új vendéget Horthyhoz és egyben figyelmeztette, hogy a kormányzó gondolatmenete gyakran „*meglehetősen csapongó*”, és szeret maga beszélni. A találkozó sikerét követően biztos volt abban, hogy a brit diplomácia a propaganda ezen eszközével eléri célját a kormányzónál, „*a németek pedig vakarják a fejüket és azon elmélkednek ellenszenvvel, ha nem döbbenettel, hogy mégis mi a csudát csinált egy idősebb tengerésztiszt a követségen és a palotában*”.³⁷¹ Maga Troubridge is hasznosnak találta a látogatást, sikerült felélesztenie korábbi személyes kapcsolatait, többek között Teleki Pál miniszterelnökkel, aki meglehetősen nyíltan beszélt a német nyomás elleni küzdelméről a kapitánynak.³⁷²

A brit propaganda magyarországi működésének szervezett keretét a British Council jelentette, 1940-ben történő visszahívásáig Ferguson vezetése alatt, illetve egy további munkatársa dolgozott Szegeden.³⁷³ A British Council szervezésében angol nyelvű könyveket adományoztak egyetemeknek és gimnáziumoknak, valamint támogatták az angol nyelv oktatását.

Közben Londonban, szintén a brit–magyar kapcsolatok javítása érdekében dolgozott az Angol-Magyar Társaság, a nemzetközi események hatására azonban tagjai folyamatosan elhatárolódtak Magyarországtól. 1940-ben a társaság két tagja is, köztük Lord Londonderry, lemondott tagságáról Olaszország Brit Szomáliföld elfoglalását elismerő magyar hozzáállás miatt.³⁷⁴ Magyarország háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozása az utolsó cseppet jelentette a bomladozó Angol-Magyar Társaság számára, Sir Thomas Hohler elnök már a csatlakozás napján a társaság megszüntetéséről értesítette a Foreign Office-t, miközben sajnálatát fejezte ki Magyarország és a kormányzó iránt. Tekintve, hogy a hivatalos diplomáciai kapcsolatok még fennálltak Magyarországgal és a magyar közvélemény szimpátiája sem változott Nagy-Britannia iránt, így a brit diplomácia továbbra is támogatta, sőt ajánlatosnak tartotta a társaság fennmaradását. Végül a hivatalos megszüntetés tervétől egyelőre elálltak a tagok, Hohler csak felfüggesztette a szervezet működését, amíg a

³⁷¹ TNA FO 371 24426/C38/38/21. Captain Troubridge's visit to Hungary. From Mr. O'Malley to Mr. Strang, 20 Dec 1939. 192–196.

³⁷² TNA FO 371 24426/C87/86/21. Captain Troubridge's visit to Hungary. From Lieutenant Fleming. 28 Dec 1939. 199–200.

³⁷³ TNA FO 371 24430/C6848/6848/21. Staff of His Majesty's Legation: evacuation questions. From Mr. O'Malley, 16 May 1940. 257.

³⁷⁴ TNA FO 371 24426/C9751/86/21. Anglo-Hungarian Society. From Sir William Goode to Sir Alexander Cadogan, 2 Sep 1940. 248.

nemzetközi környezet lehetővé nem teszi, hogy felélesszék a két ország közötti kapcsolatokat.³⁷⁵

A második világháború kitörését követően a brit propaganda magyarországi eszközrendszeréhez tartoztak a BBC híradásairól készült napi közlemények és a BBC magyar nyelvű híradásai is. Bár a magyar cenzúra megakadályozta a közlemények korlátlan terjesztését, azonban a magyar újságszerkesztők és számos budapesti intézet, klub kért közvetlenül a követségtől példányokat. A közlemények mellett a követség, lehetőségéhez mérten, egyéb nyomtatott anyagot, például brit miniszterelnöki beszédeket, is terjesztett. Redward sajtóattasé pedig annak lehetőségét is megvizsgálta, hogyan lehetne „baráti” könyvesboltokat közvetlenül Londonból származó nyomtatott anyagokkal ellátni, amellyel el lehetne kerülni a követség „*illegális*” propaganda tevékenységben való részvételének vádját. A British Council ösztöndíjai, diákok nagy-britanniai látogatásai, a debreceni angol tanszék felállítása és könyvtárak angol könyvekkel történő ellátása szintén hozzájárultak a brit propaganda munkájához.³⁷⁶

Redward munkáját sok bírálat érte a Foreign Office-ból, 1939 októberében a brit diplomácia azt javasolta, hogy a követség egy helyettes sajtóattasét alkalmazzon mellette. O'Malley azonban csak úgy tartotta teljesíthetőnek ezt az elképzelést, ha olyan személyt találnak a pozícióra, aki megfelelő ismeretekkel rendelkezik a sajtó- és propagandatevékenységben, valamint a magyar mellett német nyelvtudással is rendelkezik.³⁷⁷

A brit diplomácia magyarországi titkosszolgálati tevékenységéről kevés információ maradt fenn. 1940 októberében nézeteltérés alakult ki O'Malley és Basil Davidson között, aki hivatalosan a *The Economist* tudósítója, valójában a brit titkosszolgálat Párizsban szervezett tagja volt. Davidson értesítése szerint O'Malley a magyar hatóságoknál történő feljelentéssel fenyegette meg, és munkájának beszüntetését követelte. Bár a Foreign Office is túlzónak találta a hírt, azonban Alexander Cadogan külügyminiszter-helyettes utasította a követséget, hogy minden lehetséges módon segítsék Davidson munkáját. Értesítette O'Malley-t, hogy a Foreign Office a szokásos diplomáciai futárcsomagban „*bizonyos anyagokat*” fog Budapestre

³⁷⁵ TNA FO 371 24431/C12694/12482/21. Dissolution of the Anglo-Hungarian Society. From Sir W. Goode to Mr. Strang, 23 Nov 1940. 244–246.

³⁷⁶ TNA FO 930/88. Report by Mr. F. G. Redward, Press Attaché on the actual sphere of and limitations to British propaganda in Hungary one month after the War started. 1–5.

³⁷⁷ TNA FO 930/88. From Robert Whitehead to Mr. O'Malley, 19 Oct 1939.

küldeni, a követség feladata mindössze annyi, hogy rövid ideig megőrizze, tartalmáért „rendszeres időközönként érte fognak jönni”.³⁷⁸

4.5.2. Magyarország és a háború

A második zsidótörvény bevezetését követően a Central Department továbbra is úgy vélte, az események ellenére Magyarország nem fog Németország radikális útjára lépni. Bár a brit kormány ellenezett bármilyen faji alapon történő diszkriminációt a brit alattvalók esetében, azonban Markins, a Central Department vezetője, a Magyarországon élő, a törvény által érintett brit alattvalók kis létszámát tekintve nem számított arra, hogy komoly előítélet érne a brit érdekeket. O'Malley-nek ezért azt az útmutatást adta, hogy küldjön hivatalos jegyzéket a magyar kormánynak, amely szerint Nagy-Britannia fenntartja a jogot, hogy a diplomáciai védelmet bármely brit állampolgárra kiterjessze, akit érinthet a törvény.³⁷⁹

1939 nyarától egymást érték a brit követség jelentései és a Foreign Office-ban született, Magyarországgal kapcsolatos brit diplomáciai álláspontot elemző összefoglalások. 1939 szeptemberében O'Malley még elképzelhetőnek tartotta, hogy a háború alatt Magyarország semleges és független marad, bár ennek valószínűségét ő maga is csekélynek ítélte.³⁸⁰ 1939 szeptemberében a magyar diplomácia londoni csatornáján keresztül megpróbálta elérni a brit–magyar kereskedelmi kapcsolatok felvételét, sőt a magyar kormány „abszolút garanciát” is kész volt ajánlani arra vonatkozóan, hogy a Nagy-Britanniából importált nyersanyagokat nem fogják Németországba továbbexportálni. A Foreign Office az ajánlatot azonban már megkésettnek tekintette.³⁸¹ O'Malley azonban a gazdasági segítségnyújtásban egy semmilyen elköteleződést nem tartalmazó, ugyanakkor Magyarország számára a német nyomással szembeni támogatás lehetőségét látta. Néhány nappal később a budapesti követség kereskedelmi titkára, Somers Cocks, a magyar külügyminisztériumban folytatott tárgyalásokat, ahol megerősítették számára, hogy a magyar kormány ellenáll a Németország felé irányuló export növelésének. O'Malley véleménye szerint a már említett magyar garanciák birtokában, a brit–magyar kereskedelmi kapcsolatok ismételt felvétele megerősítheti Magyarország ellenálló képességét. Ugyanakkor azt is szükségesnek tartotta tisztázni, hogy Nagy-Britannia kizárólag a német befolyás korlátozása és Magyarország

³⁷⁸ TNA FO 371 24426/C11162/86/21. Mr. Basil Davidson. From Mr. Broad, 4 Sept 1940. 78–83. Szeredi Pál: Kovács Imre kapcsolata az angol titkosszolgálattal. In *Magyar Szemle*. Új folyam XXII. 9–10. sz. (Online: http://www.magyarszemle.hu/cikk/kovacs_imre_kapcsolata_az_angol_titkosszolgálattal – letöltve: 2016.12.29.)

³⁷⁹ TNA FO 371 24429/C1273/734/21. Hungarian Jewish Law. From Budapest Chancery to Central Department, 19 Jan 1940. 87–89.

³⁸⁰ TNA FO 371 23116/C13241/13241/21. Arrangements of evacuation of staff of His Majesty's Legation at Budapest. From Mr. O'Malley, 8 Sept 1939. 274.

³⁸¹ TNA FO 371 23116/C14217/5087/21. Hungarian foreign trade. From Sir F. Leith Ross, 18 Sep 1939. 196.

tengelyhatalmakkal szembeni ellenállásának fokozása érdekében támogatná a tervezett kereskedelmi megállapodást, semmilyen más különösebb érdeke nem fűződne hozzá.³⁸²

1939 júliusában O'Malley a brit–magyar kapcsolatok alakulásáról szóló jelentésében továbbra sem értett egyet azzal az általános vélekedéssel, miszerint Magyarország „*többé-kevésbé eladta magát Németországnak*” és semmilyen intézkedéssel sem lehet a német irányvonalától eltéríteni vagy alárendeltségén lazítani. Határozott álláspontot képviselve jelezte London számára, hogy Kelet- és Délkelet-Európa térségének finom egyensúlyi helyzetében a 11. óra 59. percéig semmilyen erőfeszítést sem szabad megspórolni, amellyel egy ilyen stratégiai jelentőséggel bíró ország politikáját Nagy-Britannia javára lehet fordítani. O'Malley tisztában volt azzal, hogy a határrevízió minden magyar kormány számára központi kérdés marad a jövőben is, bár elhatárolódott attól, hogy bármiféle tanácsot adjon az ügyben, azt mégis felvetette a Foreign Office-nak, hogy „*a brit kormánynak valahogyan jeleznie kellene, nem zárkózik el teljes mértékben valamilyen határozatlan időpontban és Magyarország valamilyen határozatlan igényeinek határozatlan módon történő megfontolásától a román határ revíziójának esetében*”. O'Malley követsége legfontosabb feladatának az tartotta, hogy megerősítsék Magyarország függetlenség és semlegesség fenntartásába vetett elhatározását. Mindezt a követség pusztán csak szavakkal tehette, amit azonban nagymértékben segített volna bármilyen, Magyarországgal kapcsolatos brit kormánynyilatkozat, illetve bármilyen, a brit közvélemény köréből érkező jelzés, hogy a trianoni szerződés területi rendelkezései a britek szemében nem testesítik meg az igazságos és bölcs rendelkezés végső formáját. O'Malley tisztában volt azzal, hogy Londonnak most fontosabb problémái is voltak Magyarország helyzeténél, de mégis érdemesnek tartotta figyelmet fordítani erre az országra, mert biztos volt abban, hogy eseményei hatással lesznek Lengyelország és Jugoszlávia irányába is. Sir Orme Sargent, aki ekkor helyettes külügyi államtitkárként teljesített szolgálatot, közvetlenül tárgyalt a kérdéstről O'Malley-vel, de ezt követően is bizonytalan maradt, hogy a fenti javaslat alapján nagyobb mozgásteret adjon-e O'Malley-nek. Attól tartott, hogy ha egyszer újra felvetik a területi kérdést, akkor a kitaró és „*kevésbé lelkiismeretes propagandista magyarok*” egyszerre eltorzítják minden mondanivalójukat, hogy Londont a revízió politikájának pártjára állítsák. Éppen ezért, bár a jelenlegi helyzetet korántsem tartotta kielégítőnek, ugyanakkor az egyetlen biztonságos utat az jelentette, ha megmaradnak jelenlegi politikájuknál. Sargent ugyanakkor jelezte, mindez nem jelenti azt, hogy O'Malley-nek teljes egészében elődje negatív politikáját kellene követnie, aki szerint

³⁸² TNA FO 371 23116/C15910/5087/21. Hungarian foreign trade. From Mr. Somers Cocks, 29 Sep 1939. 207–209.

Magyarország már elveszítette a „szívét és lelkét”, ezért a brit diplomáciának nem érdemes foglalkoznia vele. Éppen ellenkezőleg, „mindent meg kell tenni a magyarok hitegetéséért, minél inkább azt mutatja, hogy intenzíven érdeklődünk a függetlenségük fenntartása érdekében tett erőfeszítéseik után, annál jobb”, mert Sargent – a revíziós ígéretek erejét lebecsülve – úgy vélte, végül Magyarország politikáját nem a pénzügyi vagy területi ajánlatok, hanem az a meggyőződés fogja eldönteni, hogy egy háborúban Nagy-Britannia képviseli az erősebb oldalt, és ezért jobb, ha hozzá csatlakozik.³⁸³

O'Malley közvetlenül Alexander Cadogan külügyminiszter-helyettes számára írt feljegyzésében is hasonló szellemben nyilatkozott. Elfogadta a Foreign Office félelmét, hogy ha a kisujjkat nyújtják Magyarországnak, akkor ő az egész kezüket akarja majd, de figyelmeztetett, hogy a valóságban semmilyen román–magyar közeledés nem képzelhető el. Szintén illuzórikusnak tartotta abban hinni, hogy bármiféle háború utáni közép-európai stabilitás elképzelhető lenne a trianoni határok mentén.³⁸⁴

A Central Department-ben készített memorandum tanúsága szerint, 1939 nyarán a brit diplomaták – Sir Geoffrey Knox korábbi negatív értékelésével szemben – már nem tekintették teljesen elveszített ügynek a magyar helyzetet, és a War Office is – Lengyelország és Kelet-Európa védelme érdekében – Magyarország stratégiai fontosságára hívta fel a figyelmet. A Foreign Office több munkatársa is egyetértett abban, hogy Magyarország sorsa teljes egészében Németország kezében van, de érdeemesnek találták, hogy bizonyos fokú bátorítást adjanak Magyarország számára, tudatva vele, hogy a brit kormány nem érdektelen a sora iránt. Hasonlóan vélekedett ugyan O'Malley is, ő azonban csupán némi revíziós engedékenység árán tartotta elképzelhetőnek a magyar kormány németekkel szembeni ellenállását. A Central Department a magyar politika három lehetséges irányvonalát vázolta fel: 1) aktív kooperáció Németországgal; 2) passzív kooperáció; 3) ellenállás. Az aktív ellenállás lehetősége a legkedvezőbb opciót jelentette volna a brit diplomácia számára, azonban az ellenállás brit oldalról történő támogatásának elve és formája már több kérdést vetett fel: vajon bármilyen brit ajánlat erősítené Magyarországot vagy – ami sokkal valószínűbbnek tűnt London számára – Magyarország akkor kovácsolódik egységessé az ellenállás ügyében, ha megfelelő brit segítséget kap. A brit–magyar kereskedelmi kapcsolatok új alapokra helyezését korábban a Foreign Office elutasította, most azonban a döntés felülvizsgálata vált szükségessé, hogy tudná-e Nagy-Britannia pótolni Magyarország elveszett

³⁸³ TNA FO 371 23116/C9596/4000/21. Anglo-Hungarian Relations. From Mr. O'Malley, 3 July 1939. 9–21.

³⁸⁴ TNA FO 371 23116/C14182/4000/21. Attitude of His Majesty's Government towards revision of Hungarian frontiers. From Mr. O'Malley to Sir A. Cadogan, 10 Sep 1939. 64–65.

piacait a tengelyhatalmakkal szembeni háború idején. A kereskedelmi téren történő segítségnyújtás mellett felmerült a British Council tevékenységének aktivizálása a térségben, hogy „*kulturális és morális*” támogatást biztosítson Magyarország számára. A közvetlen katonai segítség azonban egy brit diplomata számára sem volt opció.³⁸⁵

Magyarország háromhatalmi egyezményhez történő csatlakozásával kapcsolatban O'Malley óvatosan fogalmazott, mert nem látta pontosan, milyen jogokkal és kötelezettségekkel járt Magyarország számára a csatlakozás. Abban bízott, hogy a brit kormány sem érdeklődik különösebben az esemény iránt, tekintve, hogy a „*kirakatba helyezett*” csatlakozás ténye önmagában semmit nem változtatott Magyarország helyzetén, a brit–magyar kapcsolatok, beleértve a budapesti brit képviselet fenntartását is alapvetően a magyar kormány mindenkori politikai vezetésétől függött. A Foreign Office is egyetértett érvelésével, a brit diplomácia Magyarországgal kapcsolatos álláspontját kizárólag a magyar kormány velük szembeni hozzáállása határozhatja meg, például, hogyan bánnak a brit állampolgárokkal.³⁸⁶

Bár történtek előkészületek a követség evakuálására vonatkozóan, a nemzetközi események ellenére a Foreign Office még 1940 végén is a diplomáciai kapcsolatok fenntartását szorgalmazta, amelyet a háború utáni rendezés céljából hasznosnak talált. Jugoszlávia megtámadásának német ajánlatával kapcsolatban azonban már O'Malley is elveszítette korábbi baráti álláspontját és hitét Magyarországon, illetve Horthyban. Amennyiben a kormányzó elfogadja az ajánlatot és megtámad egy olyan országot, amellyel épp most kötött örök barátsági szerződést, azzal „*magyar sakállá*” válik a német oroszán mellett. Ebben az esetben pedig semmilyen szimpátiára nem számíthat Nagy-Britanniától.³⁸⁷

Az egyre szorosabb német–magyar kapcsolatok egészen 1941 áprilisáig Nagy-Britannia és Magyarország diplomáciai kapcsolatainak folytonosságát nem befolyásolták. A Jugoszlávia elleni támadás és az abban való magyar részvétel azonban döntő fordulatot jelentett, ekkor már a Foreign Office azon diplomatái sem láttak más utat a diplomáciai kapcsolatok megszakításán kívül, akik korábban támogatták Magyarország német nyomással szembeni ellenállását. Már Teleki Pál öngyilkosságának hírére is úgy értékelte a Foreign Office, mint egy ellenséges ország miniszterelnökének halálát, és ezért nem tartották szükségesnek, hogy a brit

³⁸⁵ TNA FO 371 23116/C14406/4000/21. British Policy in regard to Hungary. From Foreign Office Minute Mr. Selby, 22 Aug 1939. 71–77.

³⁸⁶ TNA FO 371 24431/C12482/12482/21. Hungarian alliance with the Axis Powers. From Sir R. Craigie, 20 Nov 1940. 233., 235.

³⁸⁷ Barker, Elisabeth: *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. London, The Macmillan Press Ltd, 1976. 69. (A továbbiakban Barker, E.: *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. i.m.)

kormány külön is kifejezze részvétét, elegendőnek tartották, ha O'Malley helyben megteszi a szükséges lépéseket.³⁸⁸

4.5.3. A követség evakuálása

Mindaddig, amíg a Foreign Office úgy látta, hogy Magyarország csupán folyosójaként és nem bázisaként szolgált a német csapatoknak, valamint tett némi erőfeszítést függetlenségének fenntartása érdekében, addig nem merült fel a diplomáciai kapcsolatok megszakításának valós lehetősége. A Foreign Office már 1939-től megkezdte az előkészületeket, a követség evakuálásának forgatókönyve azonban csak 1941 áprilisában lépett életbe, a gyökeres fordulatot jelentő jugoszláv események hatására.³⁸⁹

Először 1939. szeptember elején merült fel a követség evakuálásának lehetősége a munkatársak és hozzátartozóik életének védelme érdekében. Különösen a nem brit állampolgárságú helyi alkalmazottak ügyében kellett felelős döntést hozni, szükség esetén tájékoztatva őket, hogy munkájukat csak saját felelősségükre végezhetik tovább. O'Malley attól tartott, hogy a magyar határok, a közlekedési és távközlési hálózat feletti hatalom német átvétele vagy egy új, német bábkormány hatalomra juttatása olyan hirtelen mehet végbe, hogy azonnal lehetetlenné válna a Budapest és London közötti kapcsolat. Egy ilyen forgatókönyv esetén elképzelhetőnek tartotta, hogy Horthy helyére olyan államfőt helyez Németország, akit a brit kormány nem ismerne el, ezzel a lépéssel pedig a brit diplomaták diplomáciai mentessége megszűnne Magyarországon. O'Malley a sok megválaszolatlan kérdés miatt útmutatásért fordult Londonhoz, illetve engedélyt kért, amennyiben a Foreign Office döntése értelmében ő maga jobban ítélheti meg a helyi viszonyokat, úgy engedélyezzék számára, hogy a szokásos pénzügyi és egyéb szabályoktól eltekintve, megfelelő körültekintéssel intézkedhessen egy lehetséges evakuálás esetében. Ilyen felhatalmazás birtokában O'Malley már előzetesen javasolta volna a követség létszámának minimálisra csökkentését, ami ugyanakkor együtt járt volna a diplomáciai, kereskedelmi tevékenység, valamint a konzuli és útlevel ügyintézés kapacitásának minimalizálásával. A követség munkatársainak személyes biztonsága mellett az ingóságok védelméről is dönteni kellett, például a munkatársak és a követség tulajdonában álló tizenkét személyautóról. O'Malley a személyautók

³⁸⁸ TNA FO 371 26612/C3290/314/21. Death of Hungarian Prime Minister. From Mr. O'Malley, 3 Apr 1941. 43.

³⁸⁹ Barker, E.: *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. i.m. 70.

Franciaországba küldése helyett, azok megőrzését javasolta egy szárazföldi kimenekítés esetére gondolva.³⁹⁰

1940 márciusában O'Malley további előkészületekről tárgyalt a követség sürgős evakuálásának lehetőségére készülve. A követséggel ápolott jó kapcsolatoknak köszönhetően B. A. Fenwick, a Shell Kőolaj Rt. igazgatóságának tagja, teherautót és személygépkocsikat ajánlott fel O'Malleynek és munkatársainak a Magyarországról történő kimenekítés esetére. Belgrádban pedig arról is tárgyalt Fenwick, hogy motorcsónakokat biztosítsanak számukra, amennyiben a németek a szárazföldi utakat lezárják, és csak a Dunán lenne lehetséges a menekülés.³⁹¹

1940 májusában újabb javaslatot terjesztett O'Malley a Foreign Office elé. A követség munkatársai és hozzátartozóik magas létszáma (67 fő) nehezítette a mobilitást egy jövőbeli evakuálás esetén, ezért O'Malley a létszám mintegy felére csökkentését javasolta, és ezzel a követség portfóliójának felülvizsgálatát, azaz a British Council, a konzuli és az útlevel ellenőrzési munkafolyamatok csökkentését. Elsősorban a követség női tagjait kívánta Isztambulba, vagy amennyiben a Foreign Office alkalmazni tudja őket, akkor Bukarestbe vagy Szófiába küldeni. Tekintve, hogy a brit propagandatevékenység már ekkor is csupán minimálisan működött Magyarországon, ezért az Információs Minisztérium beleegyezett, hogy a követség kulturális-propaganda munkáját tovább csökkentsék, amennyiben az ezzel foglalkozó munkatársaknál szeretné kezdeni O'Malley a követség létszámának csökkentését. A Foreign Office azonban ragaszkodott az útlevel ellenőrző tevékenység végsőkig történő fenntartásához.³⁹²

A diplomáciai kapcsolatok megszüntetéséről és a követség kiürítéséről 1941. április 7-én tájékoztatta a Foreign Office O'Malley-t. Ajánlatosnak tartották, ha a brit követhoz budapesti belga, norvég és holland kollégája is csatlakozik. Április 7-én 6 óra 30 perckor táviratban értesítette Bárdossy László magyar külügyminisztert a Foreign Office, hogy a közelmúlt eseményeinek tükrében a brit kormány arra a következtetésre kényszerült, hogy Magyarország semlegessége olyan komoly mértékben sérült, amely nem engedi meg a normális diplomáciai kapcsolatok fenntartását.³⁹³

³⁹⁰ TNA FO 371 23116/C13241/13241/21. Arrangements of evacuation of staff of His Majesty's Legation at Budapest. From Mr. O'Malley, 8 Sept 1939. 273–276.

³⁹¹ TNA FO 371 24430/C4249/2472/21. Hungary: German-Hungarian relations. From Mr. O'Malley, 6 March 1940. 7–8.

³⁹² TNA FO 371 24430/C6848/6848/21. Staff of His Majesty's Legation: evacuation questions. From Mr. O'Malley, 16 May 1940. 258., 260., 262.

³⁹³ TNA FO 371 26630/C3475/3474/21. Evacuation of Allied Embassies from Budapest. From Foreign Office Minute, Mr. Warr, 7 Apr 1941. 9.; TNA FO 371 26630/C3491/3474/21. Withdrawal of His Majesty's Mission from Budapest. From Mr. O'Malley, 7 Apr 1941. 21.

O'Malley visszaemlékezése szerint az utolsó napokban a követség épületének szobái a „*barátok szeretetteljes elköszönéseitől*” visszhangzottak. London eléréséhez három alternatíva mutatkozott: Németországon vagy Ausztrián keresztül Svájc vagy Lisszabon érintésével, Moszkván és Tokión keresztül, vagy Moszkván keresztül Isztambul érintésével. A Moszkva–Isztambul útvonalat egy nagyobb konvoj esetén már nem tartotta biztonságosnak O'Malley. Bár meg volt győződve arról, hogy kérésére a német hatóságok biztosítottak volna számukra egy vonatot „*pincérekkel és pezsgővel együtt*”, de semmilyen szívességet nem kívánt elfogadni a németektől. Így egyedüli lehetőségként a Moszkva-Tokió irány maradt, amelynek a munkatársak és hozzátartozóik végül mintegy ötvenen, 85 poggyásszal vágtak neki 1941. április 10-én. A csoporthoz csatlakozott a belga követ és felesége, illetve három belga titkár és feleségeik is.³⁹⁴ A fűtetlen vasúti kocsikban, a „*méltóságon aluli*” utazás költségét teljes egészében a követség rendelkezésre álló pénzéből fedezték. A Foreign Office figyelemmel kísérte, hogy a magyar hatóságok milyen segítséget nyújtanak a brit követség evakuálásához, mert a magyar hozzáállás alapján kívánták megállapítani, hogyan járjanak el a londoni magyar követség távozása esetén, hasonló feltételek biztosítását szem előtt tartva.³⁹⁵

A moszkvai brit követség is segítette az út megszervezését, azonban így is számos nehézség merült fel. Aggodalmat jelentett O'Malley számára, hogy április 7-e óta sem Moszkvából, sem Londonból nem kapott tájékoztatást, a moszkvai követséggel való telefonos összeköttetés pedig lehetetlenné vált. Attól tartott, hogy a magyar és/vagy a szovjet határon nehézségekbe ütközhet az átkelés, ezért a kormányzó segítségét kérte. Április 9-én délben maga a kormányzó fia hívta fel telefonon a szovjet határállomást, ahol azonban semmit nem tudtak a misszió érkezéséről.³⁹⁶ Horthy Miklós pedig a helyszínen, a Nyugati pályaudvaron igyekezett segíteni O'Malley-ék számára, de „*zavartnak tűnt*”, különféle utasításokat adott, végül öt sima, másodosztályú vagonot toltak be a 4-es vágányra.³⁹⁷ Időközben a moszkvai brit követség a szovjet hatóságoknál igyekezett elérni, hogy a szovjet határnál csatlakozó vonat várja a Budapestről érkező O'Malley-t, munkatársait, illetve a velük együtt utazó belga

³⁹⁴ O'Malley, Sir O. St.: *The Phantom Caravan*. i.m. 212–213.

³⁹⁵ TNA FO 371 26630/C3728/3474/21. Arrival of British Embassy Party from Budapest in Russia. From Sir S. Cripps, 12 Apr 1941. 43.; TNA FO 371 26630/C3849/3474/21. Journey and personnel of British Embassy party from Budapest. From Sir S. Cripps, 16 Apr 1941. 55.

³⁹⁶ TNA FO 371 26630/C3621/3474/21. Withdrawal of British Mission in Budapest. From Mr. O'Malley, 10 Apr 1941. 29.

³⁹⁷ Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 166–167.

követet, továbbá intézkedtek moszkvai szállásukról és szovjet vízumukról is. A követség evakuálását követően a Foreign Office a táviratokat Moszkvába továbbította.³⁹⁸

O'Malley utolsó magyarországi feladatát teljesítve, evakuálta a brit követséget és munkatársait biztonságban Moszkvába juttatta. A brit érdekek magyarországi képviselőjének feladatát 1941 áprilisától az amerikai követség vette át.³⁹⁹ A második világháborút követően, 1945-ben brit katonai és politikai képviselők érkeztek az ideiglenes kormány székhelyére, Debrecenbe, azonban a követségi státusz csupán 1947-ben állt helyre Budapesten, amelynek helyszínéül a korábbi, de a második világháború során komoly károkat szenvedő budai épület helyett immár egy új pesti ingatlan szolgált.

5. A diplomáciai kapcsolatok informális szintje

5. 1. A magyar politikai vezető rétegről alkotott brit vélemények

A diplomáciai jelentések nemcsak a brit diplomatáknak a kormányzóval, a miniszterelnökkel vagy a külügyminiszterrel folytatott beszélgetések jegyzőkönyvszerű feljegyzését tartalmazták, hanem – kiegészülve a Foreign Office ezekre adott válaszaival, megjegyzéseivel – a magyar politikai elitről alkotott véleményükről is pontosabb képet festettek. A budapesti brit követség hatékony diplomáciai munkájához elengedhetetlen volt, hogy az elsők között értesüljenek a fontos politikai eseményekről, és azokról hiteles, első kézből származó információkat szerezzenek. Ennek alapját az az informális kapcsolatrendszer teremtette meg, amelyet a brit diplomaták a magyar politikai elittel építettek ki a különböző társasági események, fogadások, vacsorák és kulturális rendezvények alkalmával. Ugyanakkor a másik oldalon, a magyar vezető politikusok szintén örömmel keresték a kapcsolatot a brit diplomatákkal.

Horthy Miklós Nagy-Britannia iránti tiszteltét és csodálatát 1895-ös londoni útja tovább erősítette. Angol úriembernek tartotta magát, folyamatosan kereste a brit tisztek társaságát, Thomas Hohler és Reginald Gortonhoz hasonló férfiak társaságában érezte magát otthon. Brit vendégei előtt is mindig hangsúlyozta Nagy-Britannia iránti barátságát és a két nép közös sorsába vetett hitét, miközben végig egyik legfőbb reménye maradt, hogy Nagy-Britannia

³⁹⁸ TNA FO 371 26630/C3490/3474/21. Evacuation of Allied Representatives from Budapest. From Sir S. Cripps (Moscow), 8 Apr 1941. 13.; TNA FO 371 26630/C3632/3474/21. Evacuation of British Embassy from Budapest. From Sir S. Cripps, 10 Apr 1941. 39–40.

³⁹⁹ TNA FO 371 26630/C3840/3474/21. Taking over British interests in Budapest by the U. S. Minister. From United States Ambassador, 11 Apr 1941. 49.

végül beavatkozik a kontinens ügyeibe. Jó kapcsolatot ápolt Kerr admirálissal és feleségével is, akinek szintén nem mulasztotta el megerősíteni, hogy a magyarok minden más nemzetnél jobban szeretik a briteket.⁴⁰⁰ A kormányzóval való találkozásokra általában protokolláris események vagy hivatalos találkozók alkalmával adódott lehetőség, amire ő maga is kereste az alkalmat, és gondosan ügyelt arra, hogy a Magyarországra látogató brit vendégeket személyesen lássa vendégül. Minden év elején hivatalosan fogadta a diplomáciai testület tagjait, emellett vadászatokon és garden partykon is rendszeresen részt vettek a brit követség tagjai.⁴⁰¹

Horthy személye pozitív benyomást keltett brit diplomáciai körökben, azonban politikai befolyását elemezve már sokkal több kétség merült fel vele szemben. Még a szlávbarát, Benešsel is jó kapcsolatban álló Sir George Clerkben is bizalmat ébresztett, aki nagymértékben Horthy jellemének tulajdonította, hogy sikerült megoldást találni Magyarország helyzetére.⁴⁰² Az 1920-as évek elején Athelstan-Johnson elsőtitkár is hasonlóan vélekedett, Horthyt a brit diplomácia teremtményének nevezte, aki „*közel s távol a legalkalmasabb személy Magyarország belső viszonyainak konszolidálására*”. Sir Thomas Hohler, aki minden más külföldinél jobban ismerte a kormányzót, egy jelentésében „*makulátlan tisztességű, ám nem különösebben okos*” férfiként festette le, aki nem rendelkezik kifinomult gondolkodással, és „*amikor egy eszme megragadja őt, abból szilárd elvet kovácsol magának*”.⁴⁰³

Horthy különböző, kül- és belpolitikai kérdésekben kifejtett véleményét a brit diplomaták őszintének, ugyanakkor kicsit nyersnek, néha pedig egyenesen megdöbbentőnek találták. Ennek kiváló példája volt Parry Jones katonai attasé és a kormányzó 1927. június 11-i találkozója. A negyven perces beszélgetés során Horthy örömét fejezte ki Parry Jones budapesti kinevezését illetően, amit annak jeleként értelmezett, hogy „*végre eltűnt Magyarország feje fölül az ellenőrzés rémképe*”. A kormányzó „*barátságosan*” fogadta a brit diplomatát, „*nagyon nyílt és világos volt nézeteinek kifejezése során*” a zsidók, a revízió és a bolsevizmus szokásos témakörében. Horthy zsidókkal kapcsolatos nézete szerint az igazi veszély Európa számára a zsidók jelentik, de a brit diplomata előtt gyorsan hozzátette, hogy nem a Nagy-Britanniában élők, akik felelősségteljes pozíciókat töltenek be és jelentős

⁴⁰⁰ Kerr, Admiral Mark: *The Navy in My Time*. London, Rich&Cowan, 1933. 196.

⁴⁰¹ PRO FO 371/R2315/84/21. Idézi Sakmyster, T. L.: *Hungary's admiral on horseback*. i.m. 153–154.

⁴⁰² Arday Lajos: Horthy Miklós angol-amerikai megítélése. In *Acta Historica Hungarica Turiciensia*. 26. évf. 1. sz. 155–156.

⁴⁰³ Report of Jan. 3, 1924, DBFP, 1/26/4. Idézi Sakmyster, T. L.: *Hungary's admiral on horseback*. i.m. 153.; Athelstan Johnson's report, Oct. 11, 1920, PRO FO371/4861/C9029/283/21. Idézi Sakmyster, T. L.: *Hungary's admiral on horseback*. i.m. 84.

szerepük van az ország gazdaságában, hanem a Közép-Európában és Szovjetunióban élők. Meggyőződése szerint békés körülmények között, egy jól kormányzott államban, a zsidók megélhetést tudnak szerezni, de nem képesek gyorsan nagy vagyonra szert tenni. Káosz idején viszont, „*az egyének és az állam balszerencséjekor*”, gyorsan nagy szerencsét tudnak kovácsolni, ahogy ez a Szovjetunióban is történt. A háború utáni határrendezés következményeire figyelmeztetve, Horthy jóslata szerint „*az irigy és elégedetlen keleti államok a Nyugat ellen fordulnak*”, a Lengyelország, Csehszlovákia és Románia területén bekövetkező konfliktusok hatására ezek az országok „*úgy eltűnnek, mint a füst a szél elől*”. Parry Jones azon kérdésére, hogy ennek bekövetkeztekor mit tenne Németország, Horthy meg volt győződve arról, Németországnak a nyugati hatalmak oldalára kell állnia. Visszatérve Magyarországra, saját feladatának a rend megteremtését és fenntartását tekintette. Bár elutasította a vádakot, hogy kormányzóvá választása előtt „*térdig gázolt a vérben*”, de hozzátette, „*a bolsevizmus kiirtása érdekében*” elfogadna ilyen megoldást is. Kemény fellépést ajánlott minden forradalmi megmozdulás ellen, így az akkor dúló nagy-britanniai szénsztrájk ellen is. Szerinte „*a brit kormánynak csak le kellett volna lőnie Cookot a harmadik napon, amivel felbecsülhetetlen szolgálatot tettek volna a világnak*”. Sajnálatosnak tartotta, hogy Nagy-Britannia még nem ismerte fel, milyen károkat okozott neki a sztrájk a Németországgal szembeni versenyben. Amikor Parry Jones megpróbált arra célozni, hogy az ilyen módszerek aligha lehetségesek egy alkotmányos keretek között működő kormány számára, megdöbbenésére Horthy a következőt válaszolta: „*A demokrácia és a pártok szerinti kormányzás eltúlzott. Mi lesz a következő dolog? A tolvajok és gyilkosok pártba szerveződnek és képviselőket kérnek a parlamentben?*”⁴⁰⁴

A brit követség tagjai többségében Horthy személyének előnyös vonásait emelték ki. Sir Colville Barclay-ra „*különösen megnyerő*” benyomást tett, de úgy tűnt számára, hogy a kormányzó egyre inkább háttérbe vonult a politika színterén, és csupán a „*díszítő*” államfői szerepet vállalta magára.⁴⁰⁵ Viscount Chilstonban is alapvetően pozitív kép alakult ki, „*őszintesége és mérséklete, valamint bölcs diszkréciója, amelyeket az elmúlt években tanúsított, kétségtelenül megerősítették kormányzói pozícióját az országban*”, ugyanakkor azt

⁴⁰⁴ TNA FO 371 12180/C5330/58/21. Views of Admiral Horthy on political situation in Europe. From Sir C. Barclay, 15 June 1927. 110–116.

⁴⁰⁵ LSE BARCLAY 7/4, Translation of an article published in the „Pesti Napló” (Liberal) of Wednesday, 9 July 1924.; TNA FO 371 9903/C15886/21/21. Political situation in Hungary. From Sir C. Barclay, 10 Oct 1924. 19.; TNA FO 371 9903/C12883/21/21. Economic situation in Hungary. From Sir C. Barclay, 8 Aug 1924. 15.

is elismerte, hogy épp egyenes jelleméből adódóan kormányzósága első éveiben egyes kijelentései majdnem konfliktushoz vezettek a szomszédos államokkal.⁴⁰⁶

Sir Owen O'Malley is lelkes híve lett Horthynak, akire később barátjaként emlékezett vissza. 1939-ben egyik jelentésében arra figyelmeztetette Londont, hogy bár Horthy soha nem volt egy kiemelkedő intellektusú férfi, de céljainak szilárdsága figyelemre méltó, és amennyiben a brit külpolitikának továbbra is érdeke a magyar függetlenség és semlegesség megőrzése, úgy „nem lehetnek Horthy tengernagynál jobb barátokra”.⁴⁰⁷ A kormányzót erős fizikai és mentális állapotú, őszinte, jó modorú, közfeladatait nagy méltósággal ellátó személyként festette le, aki az évek alatt megtanulta, hogyan tartózkodjon személyes nézeteinek nyilvánosság előtt történő kifejtésétől, ugyanakkor a bolsevik ideológiával szembeni ellenérzését soha nem tudta titkolni. O'Malley szerint az 1938-as év hozott változást Horthy nézeteiben, emlékeztette a Foreign Office-t egy meg nem nevezett magyar prominens személy Geoffrey Knoxnak tett megjegyzésére: „Hitler egyik teljesítménye, hogy államférfivá teszi a Kormányzót.” Még 1941-ben is úgy látta a brit követség, hogy Horthynak mind a bel-, mind a külpolitikai vezetésre nagy befolyása van.⁴⁰⁸

Redward sajtóattasé visszaemlékezésében egy egész fejezetet szentelt a kormányzóval kapcsolatos nézetei kifejtésére, akire leginkább egy mindvégig anglofil maradó, a Brit Királyi Haditengerészet iránt különös csodálattal adózó hősies tengerésztisztként gondolt vissza. Még évekkel az események után is úgy emlékezett vissza Horthyra, mint aki Erdély visszacsatolását soha nem fogadta volna el német katonai közreműködés árán. A kényes diplomáciai helyzetek, így többek között IV. Károly visszatérési kísérletei során is elnézően tekintett „szerencsétlen kormányzóra”, aki nagyon „kellemetlen helyzetben” találta magát. Horthy legnagyobb érdemének azt tekintette, hogy „megingathatatlan lojalitással szolgálta hazáját közel húsz évig”.⁴⁰⁹

A brit követség lelkésze, Hannay kanonok már kritikusabban látta Horthy politikai életben betöltött szerepét. Kelet-Európa országaiban a háború alatt és óta is számtalan „ügyes politikus” jelent meg, de csak néhányuk emelkedett az államférfiak csoportjába, köztük Masaryk és Beneš. Magyarország vezető politikusainak kvalitását azonban már kritikusabban szemlélte, Horthyt és Bethlent sem tartotta briliáns vezetőnek, de kétség kívül elismerte az

⁴⁰⁶ TNA FO 371 14393/C1096/1096/21. Annual report on Hungary for 1929. From Lord Chilston, 31 Jan 1930. 138.; TNA FO 371 15973/C414/414/21. Leading personalities in Hungary. From Lord Chilston, 11 Jan 1932. 209.

⁴⁰⁷ TNA FO 371 23113/C18609/166/21. Hungarian political situation. From Mr. O'Malley, 6 Nov 1939. 33.

⁴⁰⁸ TNA FO 371 23116/C9851/9851/21. Leading Personalities in Hungary. From Mr. O'Malley, 10 July 1939. 231.; 26634/C4154/4154/21. Report on the leading personalities in Hungary. From Mr. O'Malley, 27 Jan 1941. 2.; O'Malley, Sir O. St. Clair: *The Phantom Caravan*. i.m. 210.

⁴⁰⁹ Redward, F. G.: *In Europe's boiling pot*. i.m. 84., 98–99., 106.

ország vezetésében szerzett érdemüket. A rájuk jellemző „*csendes jóindulat*” karakterével és bölcsességükkel fontos szolgálatot tettek országuk számára, ugyan lassan haladtak és rengeteg nehézséggel kellett szembenézniük, gyengébb emberek el is süllyedtek volna ilyen terhek alatt, vagy kétségbeesésükben valamilyen „*kockázatos kártyajátékba*” sodródtak volna.⁴¹⁰

A kormányzóhoz hasonlóan Bethlen István személyéről is kedvezően nyilatkoztak a brit diplomaták, de Horthyval ellentétben Bethlen politikusi, kormányfői kvalitásait is messzemenőig elismerték. Hohler szerint bár gondolataik alappillérei nagyon hasonlítottak egymáshoz, Bethlen mégsem volt olyan szókimondó, mint a kormányzó, sokkal inkább „*nagyra értékelte a modern gondolatok és módszerek áramlásának erejét*”.⁴¹¹

Mind Budapesten, mind Londonban egyetértettek a brit diplomaták, hogy Bethlen miniszterelnöki tevékenysége kulcsfontosságú volt Magyarország háború utáni bel- és külpolitikai fejlődésében, ezért „*nagy csapás lesz, ha Bethlen megy*”.⁴¹² Barclay budapesti megbízatásának kezdetén, már 1924 augusztusában arra a következtetésre jutott, hogy Bethlen hivatalban töltött minden egyes napja garanciaként szolgált Magyarország stabilitásához. Elégedetten nyugtázta, hogy a miniszterelnök „*egyre ügyesebben gyűjtötte össze a kormány szálait a kezében*”, és egyre növekvő bizonyosságát mutatta erősödő irányító hatalmának.⁴¹³ A Budapesten töltött négy év alatt Barclay-nak különösen a magyar miniszterelnökkel sikerült személyes és bizalmas kapcsolatot kialakítania. Államférfiúi szemlélettel rendelkező, „*hozáértő és energetikus*”⁴¹⁴ politikusként jellemezte, akit – némi elfogultsággal – minden nemzetközi botrány esetében igyekezett felmenteni a felelősség alól. A katonai ellenőrző bizottsággal szembeni korábbi obstruktív magyar álláspontért is sokkal inkább a kormányzót és a katonai hatóságokat hibáztatta, mintsem Bethlent. A Foreign Office is különösen bátornak és bölcsnek tartotta a magyar miniszterelnököt a Rothermere-akció és a királykérdés során tanúsított hozzáállása miatt.⁴¹⁵

Bár a Foreign Office nem volt teljes mértékben elégedett a Bethlen-kormány tevékenységével, többek között a katonai ellenőrzés megszüntetése körüli patthelyzet miatt, de ez alapvetően nem változtatta meg Bethlen Istvánba vetett hitüket. J. Balfour, a Central Department tanácsosa, a változás kulcsát nem a magyar kormány megbuktatásában tartotta

⁴¹⁰ Birmingham, George A.: *A wayfahrer in Hungary*. i.m. 179.

⁴¹¹ TNA FO 371 9902/C4501/21/21. Hungarian electoral law and obligations entered into with Supreme Council 1919. From Mr. Hohler, 12 March 1924. 105–106.

⁴¹² TNA FO 371 9903/C15886/21/21. Political situation in Hungary. From Sir C. Barclay, 10 Oct 1924. 19.

⁴¹³ TNA FO 371 9903/C12883/21/21. Economic situation in Hungary. From Sir C. Barclay, 8 Aug 1924. 15.

⁴¹⁴ TNA FO 371 12179/C867/58/21. Political situation in Hungary. From Sir C. Barclay, 26 Jan 1927. 221–224.

⁴¹⁵ TNA FO 371 12182/C4731/58/21. Withdrawal of Military Commission of Control from Hungary. From Sir C. Barclay, 25 May 1927. 142–149.; TNA FO 371 9903/C12883/21/21. Economic situation in Hungary. From Sir C. Barclay, 8 Aug 1924. 15.; TNA FO 371 12180/C4521/58/21. Kingship question in Hungary. From Sir C. Barclay, 18 May 1927, 93–94.

keresendőnek, hanem „*az emberek lelkét kell megváltoztatni, akik időtlen idők óta hozzászoktak ahhoz, hogy uralkodó fajnak tekintsék magukat*”. Politikai opportunistának nevezte Bethlent, ugyanakkor elismerte, különösen nehéz körülmények között sikerült középúton kormányoznia az országot, alkalmazkodott a realitásokhoz, így meg tudta fékeznie az emberek lelkében lakó irredentizmust. Arra is figyelmeztetett Balfour, hogy a nyugati demokráciák mércéivel ugyan lehet ítélni a magyar kormány felett, de bármilyen kísérlet, amellyel kívülről nyomást kívánnak gyakorolni Magyarországra – mint például a Népszövetség a békeszerződés katonai klauzuláinak teljesítése érdekében – csak a Bethlen-kormány további erősödését szolgálná.⁴¹⁶

Hasonló szellemben nyilatkozott Sargent is, amikor 1930-ban Baltazár Dezső református püspök kereste fel. Baltazár nyíltan beszélt arról, hogy ellenzi Bethlen kormányzását, és szerinte Magyarországnak szívélyes kapcsolatokat kellene kialakítania az utódállamokkal egy dunai föderáció létrehozásának későbbi célja érdekében. Baltazár állítása szerint a jugoszláv és csehszlovák kormány is készek lennének határrevízióról, népességcseréről vagy helyi autonómiáról tárgyalni, azzal az egyetlen feltétellel, hogy a Bethlen-kormányt egy demokratikus kormányra cserélik fel. Sargent kérdésére, hogy vajon a román kormány is hasonló véleményen van-e, a püspök nemmel felelt, de hozzátette, hogy amennyiben megtörténne a közeledés, akkor minden bizonnyal Románia is beállna a sorba.⁴¹⁷ A beszélgetésről értesülve Chilston kételkedett abban, hogy jugoszláv és csehszlovák oldalról bármi bizalmas dolgot mondtak volna Baltazárnak kormányuk politikájáról, sokkal inkább úgy tűnt számára, hogy „*a Püspök vagy a tolmácsai badarságokat beszélnek*”, mert félrevezető azt gondolni, hogy „*a rezsim pusztá megváltoztatása engedményekre venne rá Magyarország szomszédait*”.⁴¹⁸

Az első világháborút követő évek egyöntetű elismerései után az 1930-as évek elejére kritikusabb vélemények is megfogalmazódtak Bethlen Istvánnal kapcsolatban. Redward az „*egyetlen figyelemre méltó államfőnek*” nevezte, akit ugyan sokan tartottak okos politikusnak, de akaratossága sokakban ellenérzést is keltett. Elévülhetetlen érdeme volt azonban, hogy „*miniszterelnöksége alatt számos nehéz és törékeny helyzetben kormányozta át az országot*”.⁴¹⁹ Chilston is elismerte Bethlen kvalitásait, a politikai test egyetlen orvosának

⁴¹⁶ TNA FO 371 13663/C5881/109/21. The régime in Hungary. From Foreign Office Memorandum Mr. Balfour, 25 July 1929. 235–239.

⁴¹⁷ TNA FO 371 14392/C1859/183/21. Hungarian foreign policy. From Foreign Office Minute (Mr. Sargent), 3 March 1930. 43–48.

⁴¹⁸ TNA FO 371 14392/2306/183/21. Views of Bishop Baltazár on Hungarian foreign policy. From Lord Chilston, 19 March 1930. 60–65.

⁴¹⁹ Redward, F. G.: *In Europe's boiling pot*. i. m. 101–102.

hasonlatával illette, aki el tudja dönteni, „*mikor alkalmas a beteg, hogy elhagyja a mesterséges táplálékot és elkezdje magát etetni*”.⁴²⁰ Magyarországon az egyetlen olyan politikusnak tartotta, aki képes stabil helyzetbe kormányozni az országot, és akinek jellemvonásából hiányzik a diktatori temperamentum, azonban épp visszafogott jelleméből adódóan még „*néhány bizalmasát is hagyja sötétben tapogatózni terveit és céljait illetően*”.⁴²¹ Sir Robert Vansittart „*zseniális propagandistának*” nevezte a miniszterelnököt, és Chilston maga is úgy tapasztalta, hogy Bethlen „*a blöff művészetének mestere, aki szereti zavarba hozni a hallgatóságát rejtélyes állításokkal, és többet mond, mint amennyit szándékában áll megvalósítani*”.⁴²² Ráadásul jobban szereti olyan emberekkel körbevenni magát, akik nem túlságosan függetlenek, és ezáltal nem akarnak érvényesülni.⁴²³

Évekkel később O'Malley is olyan erős emberként, a háború utáni Magyarország egyetlen államférfijaként festette le Bethlen Istvánt, akinek kvalitásai közül hiányzott a diktatori temperamentum. A brit diplomácia szemszögéből Bethlennek Imrédy Béla németbarát politikáját ellenző hozzáállása szintén pozitív képet mutatott. Aktívabb politikai szerepvállalásának lehetőségét ugyan nem ellenezte volna a Foreign Office, hiszen – kora ellenére – továbbra is az ország legkiválóbb személyiségeként tartották számon, azonban O'Malley rendkívül veszélyesnek ítélte egy ilyen opciót. Bethlen István a náci Németországgal szembeni nézeteivel már annyira kompromittálta magát 1941-re, hogy magasabb kormányzati funkciót betöltve szabadsága, de talán az élete is veszélybe kerülne Magyarország német megszállása esetén.⁴²⁴

Minden kritikussabb hang ellenére, 1931-ben Bethlen távozása olyan űrt hagyott a brit–magyar kapcsolatokban, amelyet az őt követő miniszterelnökök nem tudtak betölteni. Károlyi Gyula hivatalba lépése kevés reakciót váltott ki a brit diplomácia körében. Chilston csupán annyit jegyzett meg, hogy az új kormányzat „*minél inkább változik, annál inkább ugyanaz marad*”.⁴²⁵ Míg Bethlen István egyik legnagyobb előnyének azt tekintette, hogy – Apponyi Albert mellett – az egyetlen európai hírű magyar államférfi volt, addig Károlyi esetében ez a személyes kiválóság már hiányzott. Ugyanakkor minden bizonnyal az is szerepet játszott Károlyi „*színtelen politikusként*” történő jellemzésében, hogy az 1920-as évek aktív brit–

⁴²⁰ TNA FO 371 14393/C5630/917/21. Situation in Hungary. From Lord Chilston, 8 July 1930. 96–97.

⁴²¹ TNA FO 371 15243/C253/253/21. Hungarian personalities. From Lord Chilston, 5 Jan 1931. 28–38.

⁴²² Vansittart, Lord: *The Mist Procession*. i.m. 415.; TNA FO 371 13664/C7597/109/21. Political situation in Hungary. From Viscount Chilston, 30 Sep 1929. 1–5.

⁴²³ TNA FO 371 14393/C1096/1096/21. Annual report on Hungary for 1929. From Lord Chilston, 31 Jan 1930. 135–156.

⁴²⁴ TNA FO 371 23116/C9851/9851/21. Leading Personalities in Hungary. From Mr. O'Malley, 10 July 1939. 232.; Uo. 26634/C4154/4154/21. Report on the leading personalities in Hungary. From Mr. O'Malley, 27 Jan 1941. 4.

⁴²⁵ TNA FO 371 15973/C889/889/21. Annual report on Hungary. From Lord Chilston, 20 Jan 1932. 290.

magyar kapcsolatait követően 1932-re a külpolitika helyett a gazdasági kérdések kerültek a magyar politika középpontjába.⁴²⁶

Chilston már Károlyi Gyula hivatali ideje alatt egy sokkal „*enigmatikusabb figura*” felemelkedését jósolta.⁴²⁷ Meglepetés ugyan nem érte, mert kétségtelenül – Bethlen Istvánon kívül – nehéz lett volna bárki másra gondolni a pozíció betöltése kapcsán, Gömbös Gyula miniszterelnöki kinevezésével kapcsolatban azonban mégis csalódottságának adott hangot, ugyanakkor elismerte Gömbös „*erős és ambiciózus*” személyiségét, aki „*lelkiismeretesen őszinte*” és a korrupció minden formájának aktív ellensége.⁴²⁸

A Bethlen Istvánt követő miniszterelnököket – Károlyi Gyula és Teleki Pál kivételével – Redward sem tekintette semmilyen értelemben sem tapasztalt államférfiaknak. Egyértelműnek vélte, hogy Gömbös Gyula kinevezésében személyisége játszott elsődleges szerepet, mert elszántságot, energiát mutatott, és jó szónok volt, aki „*a szembekerülő problémákat gyorsan és hatékonyan kezelte*”. Hitlernek Gömbösre gyakorolt hatását azonban félelmetesnek tartotta, különösen döbbenetes volt számára, hogy a Hitlerrel történt találkozást követően Vezérnek kezdte el magát hívatni a miniszterelnök, és egy alkalommal V betűs zászlókkal, kürttel és dobszóval kísérvé tartott beszédet. Mindezt Redward „*Magyarország végének kezdeteként*” értékelte, és hiába tett meg Chilston, majd Ramsay is mindent, hogy fenntartsa a szívélyes és barátságos kapcsolatot a miniszterelnökkel, aki ugyan el is fogadta a meghívásokat a követségre, de „*vezércsillaga Hitler maradt*”.⁴²⁹

Londonban is hasonlóan vélekedtek Gömbösről, de hozzátették, hogy „*nem olyan veszélyes, mint ahogy szeretné, hogy róla gondolják az emberek*”. Diktátori pozícióra való törekvése miatt miniszterelnöki időszakát kifejezetten negatívan értékelte a Foreign Office.⁴³⁰ Sokkal markánsabb véleményt fogalmazott meg a miniszterelnökről Vansittart a visszaemlékezésében, aki szerint Gömbös „*fasiszta és olaszbarát*” volt, és 1936-ban egyenesen „*örömmel*” értesült haláláról.⁴³¹

Darányi Kálmán miniszterelnöki munkája ismét több elismerést vívott ki a brit diplomácia köreiből. Knox elismerő szavakkal méltatta a miniszterelnök kiváló szilárdságát. Két olyan tulajdonságát is figyelemre méltónak talált, amely a honfitársaira nemigen volt

⁴²⁶TNA FO 371 16784/C750/750/21. Annual report on Hungary for 1932. From Lord Chilston, 23 Jan 1933. 186., 197.

⁴²⁷ Idézi Bátonyi G.: *Britain and Central Europe*. i.m. Oxford, Clarendon Press. 153.

⁴²⁸ TNA FO 371 15974/C8380/1308/21. Political situation in Hungary. From Lord Chilston, 3 Oct 1932. 179.

⁴²⁹ Redward, F. G.: *In Europe's boiling pot*. i.m. 101–102.

⁴³⁰ TNA FO 371 15242/C8184/187/21. Monarchist movement in Hungary. From Lord Chilston to Mr. Sargent, secret, 27 Oct 1931. 207–212.; Uo. 20396/R2184/470/21. Political situation in Hungary. From Sir G. Knox, 8 Apr 1936. 11.

⁴³¹ Vansittart, Lord: *The Mist Procession*. i.m. 415.

jellemző: nyugaltság és a beszéd tartás lehetőség szerinti kerülése. Knox pontosan érzékelt Darányi szűkszavú természetét, azonban az által megrajzolt kiegyensúlyozott és határozott jellemű miniszterelnök képe már kevésbé tükrözte a kortársak jellemzését a kevésbé magabiztos Darányiról.⁴³² Hasonlóan, az elismerés hangján szólt Darányiról Barcza György diplomatával folytatott beszélgetése során is. Londoni találkozásuk alkalmával Barcza „*ártatlan arccal*” megkérdezte budapesti kollégájától, hogy milyen benyomásokkal távozott Magyarországról, amelyre Knox azt válaszolta, hogy azon erélyes intézkedések, amelyekkel a magyar kormány a szélsőséges elemek agitációját megfékezte, a legjobb benyomást tették rá, és nagy bizalommal viseltetett a miniszterelnök „*erélyes és józan politikája*” iránt.⁴³³ O'Malley Budapestre érkezésekor a korábbi miniszterelnököt „*korlátozott intelligenciával*” rendelkező politikusként jellemezte, de éppen ezért úgy vélte, hivatali időszaka kevésbé volt ellentmondásos, mint egy erős személyiségű miniszterelnök esetében lett volna.⁴³⁴

Az egyre súlyosbodó európai helyzetben a Foreign Office nem sok reményt fűzött Imrédy Béla miniszterelnöki munkájához sem, „*ez a korábbi anglofil és állítólagos zsidóbarát férfi, a náci politikai irányvonalat kezdte követni*”.⁴³⁵ Knox úgy látta, hogy a fokozódó német nyomás hatására Imrédyt elhagyta korábbi nyugalma és önbizalma, „*idegei már nem álltak tökéletes kontroll alatt*”.⁴³⁶ O'Malley ugyanakkor kiváló véleménnyel nyilatkozott a miniszterelnökről a Foreign Office számára. A „*kontinens legjobb pénzügyi elméjének*” nevezte, akinek Magyarország 1939-ban szilárd pozícióját köszönhette. Sargent ugyan nem jósolt neki hosszú politikai pályafutást, azt azonban a Foreign Office-ban is elismerték, hogy Imrédy miniszterelnöksége alatt Magyarországnak lehetősége volt fenntartania bizonyos fokú függetlenségét, bukása esetén azonban szinte bizonyosan német bábállammá vált volna az ország.⁴³⁷

A brit diplomácia sokkal szívesebben fogadta Teleki Pált miniszterelnökként, aki „*eléggé régi vágású volt a magyar parlamentáris hagyományok tiszteletéhez*”. Telekitől kevésbé

⁴³² TNA FO 371 22376/R176/176/21. Leading Personalities in Hungary. From Sir G. Knox, Confidential, 1 Jan 1938. 24.; TNA FO 371 21151/R452/452/21. Annual report on Hungary. From Sir G. Knox, 5 Jan 1937. 179–181.; Kerepszki Róbert: *A „tépelődő gentleman”. Darányi Kálmán (1886–1939)*. Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat, 2014. 143–144.

⁴³³ MNL OL K 63, 12. cs. 2/7. t. Barcza és Knox beszélgetése. London, 1938. július 19. Szigorúan bizalmas. 39–40.

⁴³⁴ TNA FO 371 23116/C9851/9851/21. Leading Personalities in Hungary. From Mr. O'Malley, 10 July 1939. 233.

⁴³⁵ Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 103–105.; Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Második kiadás, Weller Publishing Company Ltd, Toronto, 1974. 217.

⁴³⁶ TNA FO 371 22374/R8919/99/21. Political situation in Hungary. From Sir G. Knox, 2 Nov 1938. 179.

⁴³⁷ TNA FO 371 22374/R6444/99/21. Political Situation in Hungary. From Mr. Gascoigne. 14 July 1938. 98.; TO 371 22374/R8342/99/21. Situation of Hungary. From Mr. Morton Industrial Intelligence Centre to Mr. Ingram. 14 Oct 1938. 151.

zsidóellenes és kevésbé németbarát magatartás tanúsítását várták, bár a Foreign Office sem gondolta, hogy a magyar külpolitikai irányvonal tekintetében alapvető változás következne be.⁴³⁸ O'Malley „*kedvesnek és előkelőnek*” találta modorát, ami őszinteséggel, óvatossággal, kiemelkedő intellektussal és hazája iránti odaadással párosult.⁴³⁹ A brit diplomaták reálisan látták a Teleki személyével kapcsolatos ellentmondások veszélyét. A miniszterelnök angolbarát politikus hírében állt, a brit közvélemény azonban „*helytelenítette Hitler és Mussolini iránti látszólagos szolgáltságát*”. A német kormány pedig, a kormányzóval együtt, őt tekintette a magyarországi náci térnyerés legnagyobb gátjának. Ebben a keresztútban „*az óriási felelősség terhét szerénységgel, bátorsággal és teljesen önzetlen patriotizmussal cipelte*”.⁴⁴⁰ Redward szerint „*mindenki teljes mértékben becsületes, előrelátó és kiváló jellemként*” ismerte meg a miniszterelnököt, akinek halála „*borzalmas csapás volt Magyarország számára*”.⁴⁴¹

A brit követek figyelemmel kísérték a magyar kormány összetételét is, különös tekintettel a külügyminiszter személyére. 1924 októberében, amikor Scitovszky Tibor neve már felmerült a külügyminisztérium lehetséges vezetőjeként, Barclay figyelmeztette Londont, hogy Scitovszky akkor épp annak a Magyar Általános Hitelbanknak volt az igazgatója, amely szorosan kapcsolódott az erős francia Rotschild-csoporthoz. Barclay érthetőnek tartotta, hogy a kormány a gazdasági konszolidáció és a népszövetségi kölcsönfelvétel időszakában egy olyan külügyminisztert szeretne, aki közelebbi kapcsolatban áll a pénzügyi és kereskedelmi világgal, és jobban érdeklődik a közgazdaságtan, mint a magas politika kérdései iránt. A francia kötődés ellenére Barclay úgy vélte, nem kell feltétlenül francia orientációtól tartani, mert a magyar gazdasági helyreállítás a francia helyett sokkal inkább a brit részvételnek volt köszönhető, amivel a magyar kormány is tisztában volt.⁴⁴² Külügyminiszterként Scitovszkyt kellemes, barátságos és „*egyenletes vérmérsékletű embernek*” ismerte meg Barclay, aki

⁴³⁸ TNA FO 371 23112/C2059/166/21. Resignation of Monsieur Imredy. From Mr. Gascoigne, 17 Feb 1939. 121.; Uo. 23112/C2539/166/21. Change in leadership of Hungarian Government. From Mr. Gascoigne, 27 Feb 1939. 166.; Uo. 24431/C8492/8492/21. Annual report on Hungary. From Budapest Chancery to Central Department, 11 June 1940. 45.

⁴³⁹ O'Malley, Sir O. St. Clair: *The Phantom Caravan*. i.m. 204–205.; TNA FO 371 23113/C18609/166/21. Hungarian political situation. From Mr. O'Malley, 6 Nov 1939. 32.

⁴⁴⁰ TNA FO 371 23116/C9851/9851/21. Leading Personalities in Hungary. From Mr. O'Malley, 10 July 1939. 235., 241.; Uo. 26634/C4154/4154/21. Report on the leading personalities in Hungary. From Mr. O'Malley, 27 Jan 1941. 16.

⁴⁴¹ Redward, F. G.: *In Europe's Boiling Pot*. i.m. 103–105.

⁴⁴² TNA FO 371 9903/C16767/21/21. Probable reconstruction of Hungarian cabinet. From Sir C. Barclay, 31 Oct 1924. 35–36.

mindig „előre meggondoltan beszél, izgalom nélkül”, és bár megfelelő szinten beszélt franciául, de csupán csekély angoltudással rendelkezett.⁴⁴³

Scitovszky rövid miniszteri megbízatását követően, utódját Walko Lajost hozzáértő szakembernek tartotta a brit diplomácia, ugyanakkor hiányolta jelleméből a karakterességet. Barclay szerint ugyan nagyon barátságos és segítőkész volt Nagy-Britannia irányában, de meglehetősen tétlen is. Walko nem tűnt számára erős karakternek és feltűnő egyéniségnek, de valószínűleg épp ezeknek a tulajdonságoknak a jellegzetes hiánya miatt lehetett ő Bethlen mellett a külügyminiszter, hiszen ahogy korábban, úgy most is Bethlen kezében összpontosult a külügyek irányítása. Chilston ugyanakkor a kabinet „legkiemelkedőbb tagjának” nevezte Walko Lajost.⁴⁴⁴

Károlyi Gyula és Puky Endre külügyminiszteri működése szinte nyomtalanul múlt el a brit diplomaták nézőpontjából. Kánya Kálmán politikai tevékenysége során a Németországgal kapcsolatos álláspontja tartott legnagyobb érdeklődésre számot a Foreign Office oldaláról. Macartney véleményével ellentétben, aki szerint Kánya messze állt a németbarát jelzőtől, mert képtelen volt bármi mellett is kiállni, a Foreign Office politikai osztálya közismerten németbarát, „megbízhatatlan” politikusként könyvelte el, annak ellenére, hogy Kánya németbarát álláspontját megingatták berlini követként átélt tapasztalatai. A brit diplomaták elismerték külügyi tapasztalatát, „csodálatra méltó bürokratának” tartották, aki azonban „jellegzetes példája a régi ballplatzai diplomatáknak [...] bizonyára semmit nem felejtett, és még kevesebben tanult a Nagy Háborúból”.⁴⁴⁵ Mindennek ellenére mégis a realista politikus benyomása alakult ki vele kapcsolatban, akiről elképzelhetetlen volt, hogy bármilyen kalandos vállalkozásban részt venne. Bár London segítőkésznek tartotta Kányát, de arra figyelmeztetett, hogy minden erővel erősíteni kell a kezeit a kevésbé széles látókörű kollégáival szemben.⁴⁴⁶

Csáky István külügyminiszteri tevékenységével kapcsolatban O'Malley csupán annyit jegyzett meg, hogy soha nem mulasztotta el országa szolidaritását hangsúlyozni a

⁴⁴³ TNA FO 371 9903/C18515/21/21. Reception by new Hungarian Foreign Minister of heads of foreign mission. From C. Barclay, 3 Dec 1924. 57–60.

⁴⁴⁴ TNA FO 371 11373/C12231/12231/21. Leading personalities in Hungary. From Sir C. Barclay. Confidential, 15 Nov 1926. 269.; Uo. 15242/C6877/74/21. Situation in Hungary. From Lord Chilston, 30 Aug 1930. 63–65.

⁴⁴⁵ TNA FO 371 16785/C2519/2519/21. Desire of Hungarian Minister for Foreign Affairs for an interview with the Prime Minister and Secretary of State. From Hungarian Chargé d’Affaires (conversation), 7 March 1933. 213–216.; Uo. 16779/C1409/26/21. Hungarian Minister for Foreign Affairs. From Sir E. Rumbold (Berlin), 26 Jan 1933. 18–20.; Uo. 22374/R9496/99/21. Resignation of M. de Kánya. From Sir G. Knox, 28 Nov 1938. 211.; Tóth Imre: *Egy polgári arisztokrata. Kánya Kálmán (1896–1945)*. Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat. 2016. 146., 220.

⁴⁴⁶ TNA FO 371 21153/R2721/1644/21. Hungary’s relations with Austria and the States of the Little Entente. From Sir G. Knox, 16 Apr 1937. 187.; Lorman, Tom: Missed Opportunities? Hungarian Policy towards Romania, 1932–1936. In *The Slavonic and East European Review*. Vol. 83. No. 2. (April 2005). 303.

tengelyhatalmak felé, valamint megvetését a demokráciák iránt. A Foreign Office köreiből okosnak, de „*lelkiismeretlennek*” tartották.⁴⁴⁷ Nyilvánosan kifejtett nézetei megerősítették O'Malley feltevését, hogy azok Csáky személyes meggyőződését is tükrözik. Bár figyelemre méltó szellemi képességekkel rendelkezett, de a brit követ a külügyminiszter személyes jellemvonásainak értékelésekor nagy hátránynak jegyezte meg, hogy ugyan rendkívül ambiciózus és hazafias magyar lelkületű, azonban karrierdiplomataként munkáján kívül semmi más nem érdekeli, és irigy a hatalomra.⁴⁴⁸ Egy alkalommal így nyilatkozott róla: „*Szegény kis Csáky! Inkább szánalmas alak, aki iránt valamiféle szimpátiát érzek. Fizikai alkalmatlansága ellenére hatalmas munkát végez.*”⁴⁴⁹

A brit követség munkatársai kapcsolatot tartottak a Habsburg család tagjaival is. Parry Jones katonai attasé József főherceggel folytatott 1927. júliusi beszélgetése során különösen megragadta a főherceg vörösteror idején átélt borzalmainak – ahogy munkásnak öltözött, fát hasogatott – felidézése, akit ezek után „*barátságos, őszintén és higgadtan beszélő, vonzó és őszinte karakterként*” festett le. József főherceg hosszasan mesélt afrikai utazásairól is, brit vendégének csodálatát fejezte ki Lord Kitchener iránt, akivel – állítása szerint – baráti kapcsolatba került. Bár a találkozóknak semmilyen rejtett szándéka nem volt, a Foreign Office nem kívánatosnak tartotta, hogy egy brit katonai attasé ilyen fajta hivatalos látogatásokat tegyen Habsburg főhercegeknél, mert ezek „*mindenféle pletykára okot adhatnak*”.⁴⁵⁰

A brit diplomácia – Bethlen István mellett – hagyományosan Apponyi Albertet tartotta európai szintű államférfinak, akit külföldön „*Magyarország Grand Old Manjeként*” ismertek.⁴⁵¹ Apponyi 1933-ban bekövetkezett halálakor a Foreign Office egy memorandum keretében nemcsak kiemelkedő államférfiúi jelleméről és képességeiről emlékezett meg, hanem sorsának szomorúságáról is. Politikai karrierje „*tekervényes*” volt, képességei alapján a miniszterelnöki pozíció illette volna meg, de sosem ért el nagyon előkelő posztot. A háború után elszigetelten, „*nagy emberként jelentéktelen környezetben*” találta magát, tanácsait nem fogadták meg, tekintélyét viszont az ország külföldi képviselőit használták ki.⁴⁵² A Foreign Office helyesléssel fogadta Apponyi nézeteit, miszerint Magyarországnak ugyan minden

⁴⁴⁷ TNA FO 371 24429/C2711/734/21. Hungarian Minister for Foreign Affairs. From Mr. Somers Cocks, 19 Feb 1940. 110.

⁴⁴⁸ TNA FO 371 23116 C9851/9851/21. Leading Personalities in Hungary. From Mr. O'Malley, 10 July 1939. 233.

⁴⁴⁹ TNA FO 371 23114/C14652/350/21. Hungarian foreign policy. From Mr. O'Malley, 16 Sep 1939. 62–63.

⁴⁵⁰ TNA FO 371 12180/C6095/58/21. Views of Archduke Joseph on Hungarian political situation. From C. Howard Smith to Sir C. Barclay, 25 July 1927. 141.

⁴⁵¹ Redward, F. G.: *In Europe's boiling pot*. i.m. 99–100.

⁴⁵² TNA FO 371 16785/C1653/1330/21. Death of Count Albert Apponyi. From Lord Chilston, 15 Feb 1933. 22–26.

lehetséges módon meg kell próbálnia elismertetni igazát a határok kérdésében, de mindezt a Népszövetség tagjaként: „*Jó. Gróf Apponyi nem bolond.*”⁴⁵³

Míg az 1920-as évek második felében a brit diplomácia köreiben alapvetően pozitív kép alakult ki Magyarország vezető politikai-társadalmi személyeiről, addig az 1930-as évek közepétől egyre kritikusabb hangok is megjelentek, amelyek jól tükrözték a brit diplomácia változó hozzáállását a magyarországi eseményekhez.

5.2. Hivatalos és félhivatalos kapcsolatok

A brit követség diplomatái elsősorban a magyar politikai élet vezetőivel alakítottak ki szívélyes kapcsolatokat Budapesten. A két világháború közötti időszak általános angolbarát légkörében a magyar politikai elit, különösen Horthy Miklós és Bethlen István, lelkesen támogatta a brit–magyar személyes kapcsolatok ápolását, amelynek kiváló teret biztosítottak a hivatalos találkozók mellett a különböző társasági események, így például fogadások, villásreggelik, vadászatok, kulturális programok és sportesemények. Az ilyen találkozások alkalmával, azok közvetlenségéből és bizalmi jellegéből adódóan, a brit diplomaták megismerhették egy-egy politikai kérdéssel kapcsolatban a kormányzó és a miniszterelnökök nem a nyilvánosságnak szánt álláspontját. A korszakban kitűnő alkalmat biztosított az informális kapcsolatok építésére az Opera, ahol Sir Thomas Hohlernek saját páholya is volt. Az előadásokat követően az esték gyakran a főmegbízott által adott vacsorákkal folytatódtak, amelyeken mindig részt vett egy követségi munkatárs is.⁴⁵⁴

A személyes, gyakran napi jellegű kapcsolatok a kormányzóval, a miniszterelnökkel vagy a külügyminiszterrel nagymértékben segítették a mindenkori brit követ munkáját, ami már Hohler idején is megfigyelhető volt, akinek szoros személyes barátságát Horthy Miklóssal és Bethlen Istvánnal kétségtelenül pontosan körülhatárolható politikai előnyként értékelte Lampson, mert „*mindkettejükre nagy személyes befolyása*” volt, és sürgős esetekben Hohlernek lehetősége nyílt az azonnali, személyes kapcsolatfelvételre. Szintén a kiváló személyes kapcsolatok tették lehetővé, hogy nyílt őszinteséggel beszélgethetett Horthyval. Lampson épp ezért informálta is Hohler, hogy a brit kormány teljes mértékben helyesli a kormányzóval szembeni nyelvezetét és tetteit.⁴⁵⁵ Maga Hohler is úgy értékelte, hogy kiváló kapcsolata a kormányzóval mindkettejük számára nagy értékkel bírt, mert teljes őszinteséggel

⁴⁵³ TNA FO 371 12180/C9353/58/21. Speech by Count Albert Apponyi on Hungarian attitude towards the League of Nations. From Sir C. Barclay, 16 Nov 1927. 216–217.

⁴⁵⁴ Redward, F. G.: *In Europe's boiling pot.* i.m. 81–82.

⁴⁵⁵ TNA FO 371 9902/C4501/21/21. Hungarian electoral law and obligations entered into with Supreme Council 1919. From Mr. Hohler, 12 March 1924. 102–104.; Redward, F. G.: *In Europe's boiling pot.* i.m. 77–79., 154.

beszélhettek egymással, és egyiküknek sem kellett a másik részéről rossz szándéktól tartania.⁴⁵⁶

Sir Colville Barclay szintén kiváló kapcsolatot alakított ki Bethlen Istvánnal, a katonai ellenőrzés megszüntetése vagy a szentgotthárdi fegyverszállítási ügy során, napi jellegű hivatalos megbeszélések mellett olyan közvetlen, szinte baráti kapcsolat is fennállt közöttük, amely más brit diplomata és miniszterelnök között nem volt megfigyelhető a két világháború között. 1925-ben Barclay személyesen is meglátogatta Bethlent betegsége idején.⁴⁵⁷

Barclay követi időszaka alatt különösen aktív volt a Nagy-Britannia és Magyarország közötti informális kapcsolatrendszer, amely nemcsak Barclay személyén keresztül fejeződött ki, hanem a brit politikai, társadalmi élet kiemelkedő képviselőinek magyarországi, valamint magyar politikusok nagy-britanniai látogatásában is. 1925 októberében Ramsay MacDonald munkáspárti vezető érkezett Budapestre két napos, magánjellegű látogatásra, amelynek során részt vett a brit követségen rendezett szűk körű vacsorán Bethlen István és Walko Lajos társaságában.⁴⁵⁸ Látogatásának második napján pedig ismét Bethlennel vacsorázott Teleki Pál és Khuen-Héderváry Sándor, valamint a protestáns és unitárius püspökök társaságában. Barclay némi éllel jegyezte meg, hogy a magyar szocialistákkal folytatott megbeszéléseket Vámbéry Ruzstem tolmácsolásával kellett lefolytatni, akiről sem ő, sem a Foreign Office nem volt jó véleménnyel, úgy jellemezték, hogy „*nem egy csodálatra méltó ember*”. A Bethlen-kormányt támogatva Barclay sajnálattal jegyezte meg, hogy MacDonald a látogatása alkalmával nem láthatta a valódi politikai viszonyokat, hogy a szocialisták nem alkalmasak a kormányzásra, nincs erejük, és csak Bethlen és a jelenlegi kormány képes megbirkózni a nehézségekkel.⁴⁵⁹

1926 júniusában magyar parlamenti képviselők és üzletemberek terveztek utazást Nagy-Britanniába. A látogatással kapcsolatos brit álláspontról Almásy László, a kormánypárt alelnöke, kikérte Barclay véleményét is. A fennálló gazdasági és pénzügyi kapcsolatok miatt, bár fontos volt a brit–magyar összeköttetések ilyen szintéren történő erősítése is, de a Foreign Office csak akkor ítélte támogathatónak az utazást, amennyiben az nem hivatalos jellegű. Charles Howard Smith is egyetértett a látogatás ötletét, mert az elősegítheti a gazdasági kapcsolatokat és ösztönözheti a beruházásokat. Egyedüli problémaként csupán Franciaország

⁴⁵⁶ Hohler, Sir Thomas: Reminiscences of Hungary. In *The Hungarian Quarterly*. Vol. V. No. I. Spring 1939. 22.

⁴⁵⁷ *Pesti Hírlap*, 1925. június 23. 47. évf. 138. sz. 10. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.09.20.)

⁴⁵⁸ TNA FO 371 10775/C13911/261/21. Sir C. Barclay: attitude towards Military attaché and Allied Military Control in Hungary. From War Office, 30 Oct 1925. 99–101.

⁴⁵⁹ TNA FO 371 10778/C13570/13571/21. Mr. Ramsay MacDonald's visit to Budapest. From Sir C. Barclay, 22 Oct 1926. 83–88.; *Budapesti Hírlap*, 1925. október 20. 45. évf. 236. sz. 6. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.12.10.)

és a kisantant bizalmatlansága merülhetett fel, akik már eddig is meg voltak győződve a Bethlen-kormányt brit támogatásáról, így bármit tehetne vagy mondhatna a brit kormány, nem lehetne őket meggyőzni ennek ellenkezőjéről, és egy ilyen látogatást újabb bizonyítékként értékelnének.⁴⁶⁰

A korábban már említett, magyarbarát brit politikusok magyarországi látogatásaival kapcsolatban a brit követség igyekezett egyértelművé tenni, hogy ezek az informális kapcsolatok, látogatások nem a hivatalos brit álláspontot tükrözik, bármennyire is pozitívan fogadták őket Magyarországon. Barclay pontosan látta, hogy az ilyen magas szintű találkozók csupán hiú reményeket szülnek a magyar társadalomban, de megértően fogadta Bethlen éles elhatárolódásának hiányát, mert az a magyar közvélemény előtt saját pozíciójának megrendülését jelentette volna.⁴⁶¹

A brit–magyar kapcsolatok alapvető jellegét a kisebb konfliktusok sem befolyásolták negatív irányba. 1928 áprilisában különösen kényes helyzetben találta magát Barclay, amikor egy társadalmi esemény patrónusának kérte fel a Magyar Főiskolai Sportszövetség, akinek meghívására Magyarországra érkezett a Cambridge-i Egyetem atlétikai klubjának tizenkét tagú csapata is. Barclay csak azután vállalta el a felkérést, hogy megbizonyosodott, rajta kívül Bethlen István, Walko Lajos és több más politikai személy is védnöke lesz az eseménynek. A katonai attaséval együtt meghívást kaptak a sportolók tiszteletére, a Ludovika Akadémián adott vacsorára, ahol rajtuk kívül csupán egyetlen külföldi személy jelent meg, az olasz katonai attasé. Néhány nappal később a magyar sajtó viszont arról számolt be, hogy Barclay mellett Lord Rothermere is elfogadta a védnöki felkérést, aki csupán elkötelezettségei miatt nem tudott személyesen megjelenni a vacsorán. Barclay dühös levélben számolt be Sargentnek, hogy *„Rothermere és az ő nevét ily módon együtt említik”*. Az eset után felkereste Walko Lajost is, akinek tudtára adta, hogy *„a brit követet nem lehet kitenni ilyen izléstelen dolog megisméltődésének”*, mert az a tény, hogy neve Rothermer neve mellett jelent meg, téves benyomást kelthetett a közvéleményben. Walko sajnálatát fejezte ki az ügyben, amiről ő – állítása szerint – semmit sem tudott.⁴⁶²

A budapesti brit diplomácia képviselői közötti kapcsolat sem volt teljesen mentes a konfliktusoktól. A katonai ellenőrző bizottság brit részlege és a brit követség közötti ellentét abból fakadt, hogy különböző módon viszonyult a magyar politikai elit a brit diplomáciai

⁴⁶⁰ TNA FO 371 11372/C3305/3305/21. Proposed visit of Hungarian Parliamentarians and businessmen to United Kingdom in June 1926. From Sir C. Barclay, 10 March 1926. 173–180.

⁴⁶¹ TNA FO 371 12936/C3310/182/21. Visit of Honourable Esmond Harmsworth and party to Budapest. From Sir C. Barclay to Mr. Sargent, 25 Apr 1928. 169–173.

⁴⁶² LSE BARCLAY 7/1. To Orme Sargent, 10 Apr 1928. 4/3/28.

jelenlét két ágához. Selby ezredes, az ellenőrző bizottság brit tagja, nehezményezte, hogy Barclay idején kirekesztették a követség által szervezett eseményekből, így például a Ramsay MacDonald tiszteletére adott vacsoráról is, ahová véleménye szerint, mint a brit hadsereg budapesti képviselőjét, meg kellett volna őt hívni. Bár jó kapcsolatban állt Barclay-val, gyakori találkozásaik azonban magánjellegűek voltak, Selby így vélhetően azt sérelmezte, hogy nem képviselhette hivatalos pozícióját a követségi eseményeken. Érvelése szerint a magyar kormány így is vonakodott elfogadni az ellenőrző bizottság jogkörét, ha még a saját budapesti követük sem ismeri ezt el, akkor „*a harc igazságtalan lesz*”.⁴⁶³

Barclay arra való hivatkozással nem hívta meg Selbyt a követségi eseményekre, hogy Horthy és Bethlen nem kívánt találkozni az ellenőrző bizottság egy tagjával sem. Állításának alátámasztására megemlítette, hogy amikor 1925 februárjában Horthy a követségen ebédelt, akkor előre le kellett neki adni a vendégek névsorát, ami egyébként minden országban szokás, ha államfőt látnak vendégül. Két nappal az ebéd előtt a kormányzó kabinetfőnöke a vendéglista teljessége felől érdeklődött, arra figyelmeztetve, hogy Horthy nem szeretné az egy évvel ezelőtti incidens megismétlődését tapasztalni, amikor Selby neve véletlenül lemaradt a listáról. Bethlen esetében ugyan nem volt szükség előzetes lista elküldésére, viszont körültekintő diplomataként Barclay nem kívánt olyan személyeket együttesen meghívni, akik inkább elkerülnék egymást. Biztosította a Foreign Office-t, hogy Selby hiánya ezekről az eseményekről „*a magyar kormány szemében nem kisebbítette a pozícióját*”, ennek semmilyen személyes oka nem volt, Horthy egyszerűen csak nem volt hajlandó a katonai bizottság tagjaival találkozni.⁴⁶⁴

A feszültségek enyhítése érdekében Lampson a következő eljárásmodot javasolta a követségi eseményekre történő meghívások ügyében: 1) ha a meghívandók listáját elküldik Horthynak és ő kihúzza valakinek a nevét saját állampolgárai közül, akkor azt a meghívást vissza kell vonni, hasonlóan kell eljárni egy külföldi nevének kihúzása esetén is, amitől csak kivételes esetekben lehet eltérni; 2) ha Horthy visszautasítaná, hogy az országába akkreditált követ munkatársai közül valakivel találkozzon, a meghívás visszavonásához engedélyt kell kérni; 3) ha azonban Horthy elfogadja, hogy a követtel ebédeljen, akkor nem utasíthatja vissza, hogy találkozzon a követ munkatársaival is. Bár Selby technikailag nem tartozott a

⁴⁶³ TNA FO 371 10775/C13911/261/21. Sir C. Barclay: attitude towards Military attaché and Allied Military Control in Hungary. From War Office, 30 Oct 1925. 99–101.

⁴⁶⁴ TNA FO 371 10775/C13911/261/21. Sir C. Barclay: attitude towards Military attaché and Allied Military Control in Hungary. From War Office. Sir C. Barclay's letter to Walford Selby. Personal, 11 Nov 1925. 103–108.

budapesti követség állományába, mégis kinevezésének speciális körülményei miatt Lampson utasítása alapján a követség tagjaként kellett kezelni.⁴⁶⁵

Barclay magyarországi népszerűségéhez nagymértékben hozzájárult feleségével együtt végzett karitatív munkája és társadalmi szerepvállalása. Barclay lett a *Save the Children Fund* segélyszervezet magyarországi bizottságának elnöke, amelynek új épületét 1924 októberében ő maga avatta fel. 1927-ben a budapesti Rotary egyesület, a TÉBE és a brit követség által közösen rendezett gyermekszertet júniálisán Barclay feleségével és lányával együtt jelent meg Hűvösvölgyben.⁴⁶⁶ Aktív társasági szerepvállalása kiváló alkalmat biztosított a magyar politikai vezető réteggel történő félhivatalos találkozókhoz. Rendszeres vendég volt a Nemzeti Kaszinó Széchenyi-lakomáján, a kormányzó fogadásain, valamint Bethlen István villásreggelijein és vacsoráin. Sőt, budapesti küldetésének lejárta után, lisszaboni követként is kapcsolatban maradt a vezető magyar politikusokkal, 1929-ben Magyarországra utazott, hogy részt vegyen Bethlen vacsoráján.⁴⁶⁷ A lóversenyek különösen érdekelték Barclayt, rendszeres látogatója volt a budapesti versenyeknek, ahol Sodamint nevű saját lova sorra nyerte a futamokat. Barclay özvegye 1929-ben 3500 fontot, azaz egymillió pengőt utalt át a Lovaregyesület igazgatóságához azzal a kéréssel, hogy ebből egy alapítvány létrehozásával biztosítsák a *Sir Colville Barclay emlékverseny* díjazását.⁴⁶⁸

Viscount Chilston nemcsak a kormányzóval, a miniszterelnökökkel és a kormány tagjaival állt személyes kapcsolatban, hanem a szociáldemokratákkal is. 1930-ban Vámbéry Rusztemtől értesült arról, hogy Bethlen londoni látogatásával egyidejűleg a szociáldemokraták, többek között, Garami Ernőt küldték Londonba, állítólagosan a brit munkáspárt javaslatára, amiben azonban Chilston erősen kételkedett. Sokkal inkább elfogadhatónak találta azt a magyarázatot, hogy a szociáldemokraták – Bethlen látogatása alkalmával – ellensúlyozni szerették volna a brit kormány előtt a magyar kormányparti álláspontot a belpolitikai kérdésekkel kapcsolatban.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ TNA FO 371 10775/C13911/261/21. Sir C. Barclay: attitude towards Military attaché and Allied Military Control in Hungary. From War Office. Lampson's letter to Sir C. Barclay, 26 Oct 1925. 120–125.

⁴⁶⁶ *Budapesti Hírlap*, 1924. július 18. 44. évf. 144. sz. 6.; *Pesti Hírlap*, 1927. június 18. 49. évf. 136. sz. 4. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.); Lásd 10. kép

⁴⁶⁷ *Budapesti Hírlap*, 1925. február 4. 45. évf. 27. sz. 3.; 1925. február 13. 45. évf. 35. sz. 6.; 1925. október 13. 45. évf. 230. sz. 7.; 1926. május 12. 46. évf. 106. sz. 8.; 1926. június 27. 46. évf. 143. sz. 2.; 1929. május 9. 49. évf. 104. sz. 8. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.)

⁴⁶⁸ *Budapesti Hírlap*, 1928. május 11. 48. évf. 107. sz. 19.; 1929. augusztus 30. 49. évf. 195. sz. 12. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.)

⁴⁶⁹ *Budapesti Hírlap*, 1930. február 23. 50. évf. 45. sz. 13.; 1930. május 24. 50. évf. 117. sz. 4.; 1933. április 5. 53. évf. 77. sz. 7. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.); *MTI Lapszemle*, 1930. június 12. 27. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18); TNA FO 371 14393/C3905/917/21. Situation in Hungary From Lord Chilston to Mr Sargent Confidential, 10 May 1930. 53.;

Chilston követi megbízatása alatt nemcsak a magyar politikai élet tagjaival tartott fenn kapcsolatot, hanem számos társasági eseményen is megjelent a brit kormány képviselőjében. 1928-ban részt vett a Magyar Külügyi Társaság védnöksége alatt működő angol nyelvi tanfolyamok ünnepélyes megnyitóján, majd angol nyelvtanfolyamokat is meglátogatott. 1929 májusában megjelent a Budapesti Nemzetközi Vásár megnyitóján, a Magyar Külügyi Társaság jubileumi díszközgyűlésén, Ramsay MacDonalddal együtt pedig elvállalta a budapesti XII. Nemzetközi Építészkongresszus védnökségét.⁴⁷⁰ 1930 májusában az Angol-Magyar Társaság alelnökévé választották Rubido-Zichy Iván londoni magyar követtel együtt.⁴⁷¹ Bár a revíziós propagandától elhatárolódott Chilston, de Sir Robert Gowert díszdoktorrá avatásán mégis személyesen részt vett, valamint 1933-ban személyesen fogadta Lady Snowdent, Nagy-Britannia volt külügyminiszterének feleségét, valamint Mrs. Boynton „*a magyar revízió ismert harcosát*”.⁴⁷²

Elődjéhez hasonlóan magyarországi népszerűségéhez nagymértékben hozzájárult felesége támogatása is. Lady Chilston sok esetben elkíserte férjét a társasági eseményekre, valamint a kormányzói vagy a miniszterelnöki rezidencián adott fogadásokra. „*Lady Chilston nagy baráti kört épített ki a magyar társadalom valamennyi osztályából*”, a művészetek iránti érdeklődésének köszönhetően jó kapcsolatban állt az Állami Opera igazgatójával és Klebelsberg Kunó feleségével is, akit „*igen meleg barátság fűzött a követi párhoz*”.⁴⁷³ Különösen aktív jótékonyági tevékenysége nagy szimpátiát keltett a magyar közvélemény körében. 1932-ben csatlakozott Horthy Miklósné nyomorenyhítő akciójához, férjével együtt 100-100 pengővel járultak hozzá az adománygyűjtéshez.⁴⁷⁴

Lady Chilston különös figyelmet fordított a művészetek támogatására. 1932-ben Klebelsberg Kunóval közösen indított kezdeményezésükre létrejött a magyar művészeti sorsjáték. A különböző jótékonyági akciókból befolyt 20 ezer pengőből egy pénzügyi alapot létesítettek, amelynek felhasználásával – egy öttagú tanács jóváhagyásával – megvásárolt magyar művészek alkotásait később tárgysorsjátékokra bocsátották. Az egy pengőért

TNA FO 371 14397/C4835/4072/21. Visit of Hungarian Social-Democrats to London in connexion with Count Bethlen's visit. From Lord Chilston to Mr. Sargent, 11 June 1930. 145.

⁴⁷⁰ *MTI Napi Hírek*, 1928. november 5. 12.; 1930. március 28. 15.; 1931. december 2. 4.; *MTI Magyar Országos Tudósító*, 1929. május 4. 15.; 1930. május 5. 5.

(Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18)

⁴⁷¹ Anglo-Hungarian Society. Baron Rubido-Zichy on aim of new body. *The Times*, 23 May 1930. 18. (Online: <http://www.thetimes.co.uk/tto/archive/> – letöltve: 2014. 02. 20.)

⁴⁷² *Budapesti Hírlap*, 1929. december 8. 51. évf. 280. sz. 2.; *Pesti Hírlap*, 1933. május 16. 55. évf. 110. sz. 5. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.)

⁴⁷³ Redward, F. G.: *In Europe's boiling pot*. i.m. 154.

⁴⁷⁴ *MTI Napi hírek*, 1932. november 14. 23. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18.)

megvásárolható sorsjegy egyúttal belépőjegyül is szolgált a műalkotásokból – Lady Chilston által – rendezett kiállításra.⁴⁷⁵ A tárgysorsjátékok alkalmával később, férje budapesti megbízatásának lejárta után is, visszatért Magyarországra.⁴⁷⁶ Szintén a képzőművészek megsegítése céljából 1930-ban diplomata előadást szervezett a Zeneakadémián. Jótékonyági szerepléseinek egyik legnagyobb eseménye a Seherezádé c. darab megszervezése és bemutatása volt a Zeneakadémia nagyszínpadán, de *Charlemagne* címmel saját darabot is írt, amit vezetésével a követség alkalmazottai adtak elő. Lady Chilston még évekkel később is visszalátogatott Magyarországra, 1936-ban Knoxszal együtt vett részt a kormányzó villásreggelijén.⁴⁷⁷ Sir Colville Barclay özvegyével együtt később mindketten tagjai lettek az Angol-Magyar Társaságnak Londonban.⁴⁷⁸

Ramsay hivatalba lépéséig Houston-Boswall, ideiglenes ügyvivőként, 1933 novemberében – a lengyel és az osztrák követ mellett – meghívást kapott egy mezőhegyesi partira, amelynek házigazdája Kállay Miklós földművelésügyi miniszter volt, de részt vett rajta Horthy Miklós, Gömbös Gyula, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és Lázár Andor igazságügy-miniszter is. A vacsora alkalmával Houston-Boswall-nak lehetősége nyílt a kormányzó és a miniszterelnök közötti rossz kapcsolatról terjedő pletykák igazságtartalmának kiderítésére, amelyet semmilyen formában nem talált megalapozottnak. A vacsora alkalmával a brit ügyvivő éppen Gömbös Gyula mellett ült, akivel a lefegyverzés kérdéséről beszélgettek. A miniszterelnök kifejtette számára, hogy a lefegyverzett országoktól nem lehet elvárni, hogy elfogadják az intézkedést mindaddig, amíg a fegyverben lévő államok nem adnak legalább egyfajta előzetes biztosítékot, hogy erre ugyanúgy ők is hajlandóak lennének. Hozzátette ugyanakkor, hogy nem lenne ellenére egy fokozatos lefegyverzési terv, amely a fegyverben lévő államokat mindig jobb helyzetben hagyja a lefegyverzettekénél. Houston-Boswall kétkedve hallgatta a miniszterelnök javaslatát, mert egy megbízható forrásból épp nemrég értesült arról, hogy Gömbös a legutóbbi kabinetülésen egy újrafegyverkezési tervet tárt kollégái elé, amitől nekik „*elállt a lélegzetük*”.⁴⁷⁹

⁴⁷⁵ *MTI Napi hírek*, 1932. április 9. 19.; 1932. április 21. 17.; 1933. április 6. 28.; 1933. május 27. 15. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18.); *Filmhíradók Online*. Új magyar művészeti sorsjáték, 1934. november (Online: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1248> – letöltve: 2016.12.19.); *Hivatalos Közlöny*, 1933. április 15. 41. évf. 8.sz. 1.(Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.06.)

⁴⁷⁶ A Magyar Művészeti Sorsjáték bemutató teája. *Pesti Napló*, 1934. november 14. 10.

⁴⁷⁷ *MTI Magyar Országos Tudósító*, 1930. március 27. 204.; *MTI Napi hírek* 1933. június 5. 3.; 1933. október 24. 15. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18.); *Budapesti Hírlap*, 1936. április 28. 56. évf. 97. sz. 3. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.06.)

⁴⁷⁸ TNA FO 71 24426/C9751/86/21. Anglo-Hungarian Society. From Sir William Goode to Sir Alexander Cadogan, 2 Sept 1940. 253.

⁴⁷⁹ TNA FO 371 16779/C10580/26/21. Situation in Hungary. From Mr. Houston-Boswall to Mr. O'Malley. Confidential, 17 Nov 1933. 118–121.

Sir Patrick Ramsay is igyekezett közvetlen kapcsolatokat kialakítani a vezető magyar politikai körökkel. 1934 nyarán a kormányzóval történt kenderesi találkozója alkalmával, az éppen folyamatban lévő jugoszláv–magyar határincidensre utalva, Horthy megjegyezte, nem viseltet ellenséges érzésekkel a háborúban bátor és becsületes ellenségként harcoló szerbek iránt, ugyanakkor sajnálattal értesült a határincidensről, pedig éppen indítványozni kívánta Sándor királynak – baráti kapcsolatok kialakítása érdekében – a határ kismértékű helyesbítését. Horthy Magyarország jövődő kormányzatáról szóló nézeteit sem rejtette véka alá. Meggyőződéssel támogatta a jelenlegi rendszer fenntartását, léteznie kell egy pártpolitikán és személyes ambíciókon felül álló központnak, mert „*a magyar jellem olyan, hogy ha a központ elvész és a rezsimet valamilyen köztársasági államformával helyettesítik, egyből ötven vezető jelentkezne a saját kormányával, és nem kerülne sok időbe, hogy egymást lelőjék*”.⁴⁸⁰

Sir Patrick Ramsay elődeihez képest már kevesebb jótékonyági szerepet vállalt, Horthyval és Gömbössel való kapcsolatai sem voltak kiemelkedőek. Ugyanakkor különösen jó kapcsolatban állt John Flournoy Montgomery amerikai követtel, akivel gyakran golfozott együtt a svábhelyi Magyar Golf Klubban.⁴⁸¹ 1935-ben, követi időszaka alatt, érkezett Magyarországra a két világháború közötti időszak legmagasabb rangú brit vendégeként a walesi herceg, akit elkísért Gödöllőre a kormányzó által adott ebédre, majd az azt követő vadászatra is.⁴⁸²

Sir Geoffrey Knox idején érzékelhetően csökkent a személyes kapcsolatok szerepe, amelyben bizonyára közrejátszott az új követ Magyarországgal kapcsolatos, kevésbé támogató álláspontja. Ugyanakkor egyre nagyobb teret nyert a diplomáciai tevékenység részeként a kulturális propaganda. 1936-ban Knox a brit–magyar barátság erősödéséről tartott beszédet Sárospatakon, mert „*a mai zűravaros világban még sokkal inkább szükséges, hogy Európa nemzetei megtanulják ismerni és megérteni egymást, megbecsüljék egymás szokását és kultúráját*”. A két ország kapcsolatára a folyamatos elhidegülés volt jellemző, amelynek ellensúlyozása érdekében Knox még kísérletet tett a brit–magyar kapcsolatok kulturális és

⁴⁸⁰ TNA FO 371 18407/R3917/52/21. Situation in Hungary. From Sir P. Ramsay to Mr. Sargent. Confidential, 7 July 1934. 55–58.

⁴⁸¹ 1935-ben fővédnöke lett a Népművelési Bizottság angol hangversenyének. *Budapesti Hírlap*, 1935. január 17. 55. évf. 14. sz. 13. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.06.); *Roosevelt követe Budapesten*. i.m. 20.

⁴⁸² News in Brief. *The Times*, 9 Nov 1934. 13.; News in Brief. The Visit to Hungary. Uo. 17 July 1935. 13.; Uo. 16 Sept 1935. 11.; The Prince's Holiday in Budapest. Uo. 22 Feb 1935. 14. (Online: <http://www.gale.com/the-times-digital-archive/> – letöltve: 2015.11.20.); *Pesti Hírlap*, 1934. március 20. 56. évf. 63. sz. 7.; *Budapesti Hírlap*, 1935. február 23. 55. évf. 45. sz. 5. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.06.)

tudományos szintéren történő erősítésére.⁴⁸³ Támogatta az angol nyelv tanítását, Budapestre érkezését követően a rádióban mondott beszédet a rádióműsoron keresztül nyelvet tanulók számára.⁴⁸⁴ Az 1930-as évek második felében, a két világháború közötti totalitárius propaganda válaszaként, megkezdte magyarországi tevékenységét a British Council is, amely 1936-ban a Hungarian Quarterlyvel és a brit követséggel együttműködve megrendezte *The Times* budapesti fényképkiállítását a Nemzeti Szalonban. 1938-ban Knox adta át Teleki Pál vallás és közoktatásügyi miniszternek azt a nagy értékű könyvgyűjteményt, amelyet a British Council a brit–magyar kulturális kapcsolatok jeleként ajándékozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemnek. Az ajándék második részét a debreceni egyetem kapta, ahol 1938 nyarán kezdte meg működését a British Council által felállított angol tanszék.⁴⁸⁵

Knox szolgálati ideje alatt, 1936-ban érkezett Budapestre Sir Austen Chamberlain a feleségével és a fiaival, *The Times* tudósítója szerint kifejezetten Knox meghívására. A látogatás során találkozott Kánya Kálmánnal és Széchenyi László korábbi londoni követtel is, Horthy pedig villásreggelire fogadta Knox és Lady Chilston társaságában.⁴⁸⁶ Szintén ebben az évben Magyarországra érkezett Kenneth Lindsay munkáspárti politikus is, aki ugyan nyaralását töltötte Magyarországon, de magánbeszélgetések során számos vezető magyar politikussal megvitatta a dunai problémákat, a brit követtel együtt pedig magánaudiencián vett részt a kormányzónál.⁴⁸⁷

Sir Owen O'Malley elődjével ellentétben már ismét igyekezett közvetlenebb kapcsolatokat kialakítani a vezető magyar politikai és társadalmi körökkel. Horthy Miklós mellett, jó kapcsolatot ápolt a Széchenyi család egyik ágával, a követség pedig rendszeresen partikat szervezett újságírók és szerkesztők számára, hogy a növekvő német nyomás ellenére

⁴⁸³ John Walter a magyar parlamentben tartott előadást *The Times* történetéről Eckhardt Tibor, Bárczy István és Knox jelenlétében. *The Times*, 2 March 1937. 15. (Online: <http://www.gale.com/the-times-digital-archive/> – letöltve: 2015.11.20.); György király gyászistentiszteletén Horthy és a magyar kormány tagjai, valamint a brit követség valamennyi tagja részt vett. *MTI Magyar Országos Tudósító*, 1936. január 28., lásd 17. kép; 1937 novemberében a Mont Everest meghódításáról tartott előadást az Uránia színházban Huck Rutledge, a Society of the Hungarian Quarterly vendége. Uo. 1937. november 8.; Szintén the Society of the Hungarian Quarterly rendezésében valósult meg 1938 decemberében Sir Charles Petrie történész előadása az Országházban. Uo. 1938. december 13.; Uo. 1936. június 9. (Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18.)

⁴⁸⁴ *Budapesti Hírlap*, 1935. december 6. 55. évf. 278. sz. 9.; Uo. 1936. június 10. 56. évf. 132. sz. 2. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.06.)

⁴⁸⁵ Taylor, Philip M.: Cultural Diplomacy and the British Council: 1934–1939. In *British Journal of International Studies*, Vol. 4. No. 3. (Oct 1978.) 264.; *Budapesti Hírlap*, 1936. december 17. 56. évf. 288. sz. 7.; Uo. 1938. június 16. 58. évf. 134. sz. 9.; *Népszava*, 1936. december 18. 64. évf. 288. sz. 4. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.06.)

⁴⁸⁶ Sir Austen Chamberlain. *The Times*, 25 Apr 1936. 14. (Online: <http://www.gale.com/the-times-digital-archive/> – letöltve: 2015.11.20.); Sir Austen Chamberlain in Budapest. Uo. 27 Apr 1936. 13.; *Budapesti Hírlap*, 1936. április 26. 56. évf. 96. sz. 4.; 1936. április 28. 56. évf. 97. sz. 3. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.06.); Lásd 18. kép

⁴⁸⁷ *The Times*, 4 Sept 1936. 11. (Online: <http://www.gale.com/the-times-digital-archive/> – letöltve: 2015.11.20.)

teret biztosítsanak az informális kapcsolatok kiépítésére.⁴⁸⁸ A sajtó képviselőivel O'Malley és Redward tartott folyamatos kapcsolatot. Redward is a szerkesztőkkel, újságírókkal és kiemelkedő társadalmi személyekkel fenntartott személyes kapcsolatokat tekintette a brit propaganda egyik legcélravezetőbb eszközének, ezért a követségen heti sajtótájékoztatókat tartottak, amelyeken magyar, amerikai, francia és brit újságírók is részt vettek, a magyar kormány képviselői azonban hiányoztak róla. A követség jó kapcsolatot ápolt a magyar külügyminisztérium sajtóosztályával is, amelynek vezetője, Ullein-Reviczky Antal – Redward jellemzése szerint – különösen angolbarát volt. Valószínűleg angol feleségének hatására is, ugyan rendkívül segítőkésznek mutatkozott, de együttműködésüket akadályozta a magyar kormányra és külügyminisztériumra gyakorolt német nyomás. Bár az 1930–1940-es évek fordulójára a széleskörű társasági események háttérbe szorultak, de ennek fő okát Redward abban látta, hogy a társadalmilag és politikailag leginkább elismert emberek nem kívánták veszélyeztetni magukat azzal, hogy nyíltan kapcsolatot tartanak egy hadviselő ország diplomatáival.⁴⁸⁹

Redward fennmaradt visszaemlékezése, műfajából adódóan, különösen érdekes részletekkel szolgál a magyar politikusokkal fenntartott kapcsolatairól és a magyar politikai eseményekkel kapcsolatos nézeteiről. Szűcs Jenő menesztését követően nemcsak tolmácsolási feladatokat látott el, hanem sajtó összefoglalásokat is készített, ezért ismernie kellett a magyar sajtóorgánumokat, azok politikai beállítottságát, a magyar szerkesztőket és újságírókat is, éppen ezért a politikai és gazdasági szerkesztőkkel kéthetente találkozott. Emellett eljárt az országgyűlési ülésekre is, ahol saját bevallása szerint nagyon sokat tanult a képviselőkkel és újságírókkal, a büfében folytatott beszélgetésekből. Jó kapcsolatot ápolt a külügyminisztérium sajtóosztályával, amelynek mindenkor vezetője nemcsak előzékeny volt vele, hanem a német befolyás tetőfokán szívesen együtt is működött Redwarddal, felajánlva segítségét a katolikusok németországi üldöztetésével kapcsolatos információgyűjtésben a brit propaganda számára.⁴⁹⁰

Redward húsz éves diplomáciai pályafutása alatt számos protokolláris látogatásnak is részese lehetett. 1935-ben a walesi herceg budapesti tartózkodása idején a brit követ

⁴⁸⁸ TNA FO 371 24426/C38/38/21. Captain Troubridge's visit to Hungary. From Mr. O'Malley to Mr. Strang, 20 Dec 1939. 192., 194.; Pálóczi-Horváth György újságíró visszaemlékezése szerint a brit követség által adott rendszeres koktélpartikon nagy számban fordultak meg a társadalmi élet kiemelkedő tagjai. Paloczi-Horvath, George: *The Undefeated*. London, Secker&Warburg, 1959. 85–86.

⁴⁸⁹ TNA FO 930/88. Report by Mr. F. G. Redward, Press Attaché on the actual sphere of and limitations to British propaganda in Hungary one month after the War started. 1–4.; Redward baráti kapcsolatban állt Lipovniczky Pállal, a sajtóosztály egyik munkatársával. Redward, F. G.: *In Europe's boiling pot*. i.m. 127–129.

⁴⁹⁰ Redward, F. G.: *In Europe's boiling pot*. i.m. 146–148.

javaslatára – mivel jól tudott magyarul – Redward lett a herceg titkára, neki kellett megfékeznie a herceg iránti, a magyar közvélemény oldaláról tanúsított túlzott lelkesedést. Ahogy fogalmazott: „*visszataszító volt látni, ahogy ezek a sznobok hercegvadászatot szerveznek*”. A látogatás felerősítette Magyarországon a Nagy-Britannia iránti barátság hagyományát, az éttermek és bárók új nevet vettek fel a herceg és Nagy-Britannia tiszteletére, a baracklikőr gyártók is új címkével látták el az üvegeket, „*látogatása még nagyobb csodálatot váltott ki a magyarok körében a Herceg és Anglia iránt*”.⁴⁹¹

A Foreign Office a hivatalos csatornák mellett minden más úton érkező félhivatalos információt is figyelemmel kísért Magyarországgal kapcsolatban, habár ezek valóságtartalmához és hitelességéhez gyakran kétséget fűztek. 1939 második felében Algernon Lambert Sladen, a Nagy-Britanniai és Írországi Utazási Klub elnöke magyarországi látogatása alkalmával, magyar diplomáciai köröktől szerzett információit ajánlotta a Foreign Office figyelmébe, amely szerint Magyarország nem bír tovább ellenállni a közvélemény nyomásának, ha Németország kéri csapatai, magyar területen történő áthaladásának engedélyezését. Az értesülést azonban maga O'Malley is a megbízhatatlan pletykák közé sorolta, azt azonban érdemesnek tartotta tisztázni, hogy milyen magyar diplomáciai összeköttetései lehetnek Sladennek.⁴⁹²

A budapesti követség munkatársai és a magyar politikusok közötti kapcsolatok a brit diplomácia számára bizalmas információk megszerzését tették lehetővé Magyarország politikai irányvonalát illetően. Az 1920-as években a magyar politikai elit és a magyar közvélemény köreiben ezek a kapcsolatok tovább erősítették az angolbarát politika létjogosultságába vetett hitet, amelyet gyakran – túlértékelve az eseményeket – a brit kormány hivatalos támogatásának bizonyítékeként értelmeztek. Különösen az 1930-as évek második felére, a brit–magyar kapcsolatok folyamatos elhidegülése ellenére ezek a kapcsolatok mégis némi reményt adtak a magyar kormány számára, hogy Nagy-Britannia nem teljesen érdektelen a térség politikai folyamatait illetően.

⁴⁹¹ A magyar felsőosztály tömegei érkeztek a herceg szállodájába, a Ritzbe, hogy kifigyelhessék érkezését. Redward bevallotta, mindig meglepődött, amikor egy-egy gróf vagy nemes megállította őt, és kérték, árulja el bizalmasan a herceg ebédhelyszínét. Horthy sváb származású személyes detektíve, Hain Péter együttműködött a herceg saját detektívével, Storrierrel, hogy elkerüljék ezeket a kellemetlen embereket. Budapesti látogatása idején legalább négyezer üdvözlő levelet küldtek a hercegnek, Redwardra hárult megválaszolásuk három hétig tartó feladata. Emellett mintegy hatszáz ajándékot is küldtek a hotelhez, amelyeket azonban a herceg alapelveként nem fogadhatott el. Redward, F. G.: *In Europe's boiling pot*. i.m. 90–97.

⁴⁹² TNA FO 371 22945/C15217/12018/62. Information concerning Hungary. From Major Sladen, Confidential, 26 Sep 1939. 176–177.

6. Összegzés: a követi időszakok mérlege

Az egyes követi időszakok áttekintése során láthatóvá vált, hogy a Budapestre akkreditált brit követek különböző problémákkal találták szembe magukat, amelyeket az aktuális politikai helyzet alakított ki, és amelyek egyben magyarországi működésük útjelzőiként is szolgáltak, meghatározva diplomáciai munkájuk főbb pontjait. Közös jellemző volt azonban, hogy a követek jól felkészült, ötvenes éveikben járó és több éves diplomáciai tapasztalattal rendelkező diplomaták voltak. Sir Colville Barclay és Viscount Chilston személyét a magyar közvélemény nemcsak elfogadta, hanem tisztelettel és folyamatos érdeklődéssel vette körbe. Tovább fokozta népszerűségüket feleségeikkel együtt folytatott jótékonyági tevékenységük. Az 1930-as évek közepétől, bár továbbra is fontos szerepet töltött be a brit vonal a magyar külpolitika látóterében, azonban Sir Patrick Ramsay és különösen Sir Geoffrey Knox idején már korántsem volt megfelelő a két ország kapcsolatára a korábban gyakran említett szívélyes jelző, amely részben a brit külpolitika Magyarországgal kapcsolatos helyzetértékelésének változásából, részben azonban a követek jelleméből is fakadt. Sir Owen O'Malley Magyarországgal szembeni megértő álláspontja utolsó lehetőségként kínálkozott a magyar kormány számára Nagy-Britannia jóindulatának megtartásához.

A követek véleménye és elemzései a brit–magyar kapcsolatok fejlődéséről, vagy éppen azok változatlanágáról, helyzetértékelési realitásokról tettek tanúbizonyságot. Barclay kitűnően megírt jelentései kapták a legtöbb dicséretet Londonból.⁴⁹³ Struktúrájukból fakadóan az éves jelentések, amelyek elkészítésében ugyan a brit követség valamennyi diplomatája segédkezett, de elemző részei a brit követek keze nyomát mutatták, kiválóan reprezentálták a Magyarországgal kapcsolatos nézeteiket. A Foreign Office diplomatái legtöbb esetben hasznosnak találták a budapesti misszió értékeléseit, amelyek megkönnyítették munkájukat, de nem befolyásolták alapvetően a brit külpolitikai döntéshozatal folyamatát. Knox kevésbé magyarbarát hozzáállásával tisztában voltak Londonban is, amely azonban nem befolyásolta negatív irányba a brit–magyar kapcsolatokat, ugyanúgy, ahogy Barclay vagy O'Malley magyarbarát álláspontja sem eredményezett alapvető változást a Foreign Office-ban, ugyanakkor a Magyarországgal kapcsolatos követi jelentések számos alkalommal adtak lehetőséget élénk eszmecsereére.

Követi megbízatásának kezdetén kedvezőek voltak Magyarországot illetően Barclay benyomásai, optimistán úgy vélte, *„az ország a sokkal békésebb fejlődés szakaszába*

⁴⁹³ TNA FO 371 11373/C4728/4728/21. Annual Report on Hungary for 1925. From Sir C. Barclay, 14 Apr 1926. 79–97.; LSE BARCLAY 7/2 Annual Report, 1925. Confidential. Sir C. Barclay to Sir Austen Chamberlain. Budapest, 14 Apr 1926.

lépett”.⁴⁹⁴ Az 1924-es évet kielégítő haladásként értékelte a lábadozás útján, amikor a magyar külpolitikát még a gazdasági szemlélet jellemezte, és egy ország vagy csoport felé sem elkötelezve magát, igyekezett normalizálni külkapcsolatait. A Foreign Office is mind gazdasági, mind külpolitikai szempontból „*nagyon kielégítő évnék*” tartotta, különösen azért, mert egy ország felé sem kötelezte el magát Bethlen István, így Magyarország bizakodva nézhetett a jövő elé. A brit–magyar kapcsolatok szívélyességét csak tovább erősítette a népszövetségi kölcsön felvétele, amellyel kapcsolatban a brit diplomácia sem felejtette el hangsúlyozni, miszerint „*Magyarországon tudják, Anglia szimpátiája nélkül a kölcsön nem valósult volna meg, és ezért nagyon hálásak*”.⁴⁹⁵

A kezdeti időszakban a brit diplomácia úgy látta, hogy a magyar külpolitikának nem volt határozott iránya az ország gyenge állapota miatt, de ettől függetlenül Barclay minden esélyt adott az ország fejlődéséhez.⁴⁹⁶ 1926 első felét teljes mértékben a frankhamisítási botrány uralta, amely a brit diplomácia számára a katonai ellenőrzés és az állami gyár ügyének hosszantartó kérdése szempontjából bírt különös jelentőséggel. Az incidens elsimítása érdekében tett brit beavatkozást nem Magyarország jóindulatú megsegítésének nemes célja motiválta, hanem sokkal inkább annak megakadályozása, hogy a botrány újabb akadályt gördítsen a katonai ellenőrzés megszüntetésével kapcsolatos tárgyalások elé, amelytől a brit diplomácia már szeretett volna minél előbb megszabadulni. A katonai ellenőrzés megszüntetésére irányuló brit támogatás, és ezzel a népszövetségi ellenőrzés életbe léptetésének előmozdítása pedig egy, később Németország esetére is alkalmazható precedens teremtésének lehetőségét foglalta magában. Éppen ezért, amikor Franciaország nem volt hajlandó tárgyalni az állami gyár kérdéséről a frankhamisítási ügy tisztázásáig, London a párizsi követen keresztül nem hivatalos formában igyekezett nyomást gyakorolni, figyelmeztetve a két ügy összekapcsolásának veszélyére. Amikor pedig a franciák felvetették, hogy a Kartográfiai Intézetet is a katonai ellenőrzés hatálya alá kellene vonni a frankhamisítási ügyben való érintettsége miatt, akkor a brit diplomácia ezt határozottan visszautasította.⁴⁹⁷

1927-ben Barclay úgy látta, hogy a katonai ellenőrzés visszavonása és az Olaszországgal való baráti kapcsolatok kiépítése helyreállították Magyarország önbecsülését és

⁴⁹⁴ TNA FO 371 9903/C12883/21/21. Economic situation in Hungary. From Sir C. Barclay, 8 Aug 1924. 16.

⁴⁹⁵ TNA FO 371 10778/C4508/4508/21. Annual report on Hungary. From Sir C. Barclay, 25 March 1925. 10–14.

⁴⁹⁶ TNA FO 371 11373/C4728/4728/21. Annual Report on Hungary for 1925. From Sir C. Barclay, 14 April 1926. 79–96.

⁴⁹⁷ TNA FO 371 12184/C3358/3358/21. Annual report on Hungary. Annual report on Hungary. From Sir C. Barclay, 31 Mar 1927. 144–153.

megegyeztetették számára, hogy egyszer újra elfoglalhatja helyét a nemzetek között az őt megillető helyen. Bár az egyre szorosabbá váló olasz–magyar kapcsolatok aggodalomra adhattak volna okot, de Londont megnyugtatta a magyar kormány gyakran hangoztatott válasza, miszerint nem szeretne olasz szatellit állammá válni.⁴⁹⁸ Barclay az 1927-es évet nevezte a háború óta az első „normális” évnak, amikor a gazdasági konszolidációt követően nem voltak politikai botrányok, erőszakos parlamenti széthúzás, ráadásul jelentősen emelkedett a brit behozatal is Magyarországon.⁴⁹⁹

A brit külpolitika Magyarországgal kapcsolatos irányvonala nem volt titok, ahogy ezt Barclay az új budapesti csehszlovák követtel, Vaclav Pallierrel folytatott beszélgetése is mutatta 1927-ben. A brit követ jobb politikai kapcsolatok kiépítését szorgalmazta, bár „*senki előtt nem titok, hogy a magyarokban mélységes ellenszenv, hadd ne mondjam, utálat van a csehek iránt*”. Igyekezett megértetni kollégájával, hogy Magyarország területi veszteségei felett érzett gyűlöleten egyedül csak az idő tud enyhíteni, amihez azonban türelemre van szükség. Úgy tűnt számára, mintha „*a csehek félnének Magyarországtól. Ez nevetséges, mégis mit tehetne Magyarország Csehszlovákia ellen?*” Mivel a cseh hadsereg számban és felszereltségben is erősebb volt a magyarnál, éppen ezért érthetetlennek tűnt számára a katonai ellenőrzés megszüntetésének kérdésében tanúsított csehszlovák magatartás, amely csak még inkább megkeserítette a magyar közvélemény érzéseit. Barclay szerint új csehszlovák követként lehetősége adódik kollégájának, hogy megpróbálják javítani a két ország közötti kapcsolatot, hiszen a brit kormánynak nincs semmilyen speciális célja Magyarországgal, csupán a béke és a rend fenntartása.⁵⁰⁰ Ugyanezt a brit álláspontot fogalmazta meg Barcza György diplomata is visszaemlékezésében: „*Angliának ezekben az időkben csak az az általános érdeke volt Európában és különösen Közép-Európában, hogy ott béke és rend honoljon, stabil kormányok vezessék az ügyeket, nehogy megint előállhasson az az eset, hogy Angliának a világbéke érdekében bele kelljen avatkoznia az európai ügyekbe.*”⁵⁰¹

Barclay-nak négy éves munkája eredményeként sikerült fenntartania a Nagy-Britannia és Magyarország közötti szívélyes kapcsolatokat, amelyhez személyisége, művészetek iránti fogékonysága is nagymértékben hozzájárult. Rendkívül népszerűvé vált a magyar

⁴⁹⁸ TNA FO 371 12937/C186/186/21. Development of Hungary's foreign relations during 1927. From Sir C. Barclay, 4 Jan 1928. 54.

⁴⁹⁹ TNA FO 371 12939/C2769/2632/21. Annual report on Hungary for 1927. From Sir C. Barclay, 31 Mar 1928. 12–13., 26.

⁵⁰⁰ TNA FO 371 12182/C2361/195/21. Czechoslovak representation at Budapest. From Sir C. Barclay, 4 Mar 1927. 236–240.

⁵⁰¹ Barcza György: *Diplomataemlékeim 1911–1945*. I. kötet [Budapest], Európa-História, 1994. 359.

közvélemény szemében. A *Színházi Élet* c. hetilap így jellemezte: „*Művészbárát, felesége is festőnő. Imádja a zenét, különösen Wagnert. A pikturáért is rajong. Mindig nevet. Sehogyse pózolja a diplomatát. Minél többet van vele együtt az ember, annál inkább rájön, hogy a legkülönb angolok közül való: művelt, természetes és rendkívül eszes.*”⁵⁰²

Barclay munkáját nemcsak a Foreign Office-ban, hanem a magyar politikai körökben is nagyra értékelték. Budapesti állomáshelyének elhagyása napján, 1928. május 24-én, Walko Lajos, Khuen-Héderváry Sándor és gróf Bethlen Istvánné is személyesen köszönte meg a két ország kapcsolatainak előmozdítása érdekében kifejtett tevékenységét.⁵⁰³ A Budapesti Hírlap féloldalas cikkben búcsúzott a követtől, aki szinte „*az egyetlen, a szó szigorú értelmében vett képviselője volt a klasszikus diplomáciának*”, angol humorérzéke élénk francia szellemmel párosult, széles jóindulatát anyai örökségként könnyű francia mosoly tette közvetlenné.⁵⁰⁴

Viscount Chilston szerint azt a tényt, hogy a Budapesten töltött éveinek nagy részében nem játszott kiemelkedő szerepet a külpolitika Magyarország életében, részben a súlyos pénzügyi helyzettel, részben Bethlen távozásával magyarázta.⁵⁰⁵ Bár az éves jelentések továbbra is a brit–magyar kapcsolatok szívélyes jellegét hangsúlyozták, de Viscount Chilston reálisan látta, hogy igazi kapcsolat mégsem létezett a két ország között. Magyarország egyre jelentéktelenebb szerepet töltött be a brit diplomáciában, amit nemcsak az olasz és német orientáció okozott, hanem a magyar kormány egyre növekvő külföldi adósságai is bizalmatlanságot ébresztettek brit politikai és pénzügyi körökben.⁵⁰⁶

1928-ban Chilston nyilvánvalónak találta, hogy Magyarország számára a legjobb kilátást a szomszédaival ápolt jó kapcsolatok biztosíthatják, és bármilyen területi változásra csak a kisantant államokkal való egyezség útján gondolhat, nem pedig egy nagyhatalom beavatkozása által, amit szerencsére maga Bethlen is felismert. Elődjéhez hasonlóan Chilston szintén úgy látta, hogy az Olaszországhoz való közeledés nemcsak egy nagyhatalmú barátot adott a magyar kormánynak, hanem nagyobb önbizalmat is, bár Olaszország indíttatását nem értette teljes mértékben, hacsak nem létezett egy titkos egyezmény is a hivatalos olasz–magyar közeledés mögött. Rothermere helyét egyre inkább Olaszország kezdte átvenni,

⁵⁰² *Színházi Élet*, 1925. 52. sz. 124.(Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.07.)

⁵⁰³ *MTI Napi Hírek*, 1928. május 24. 18.(Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start> – letöltve: 2015.07.18); *Pesti Napló*, 1928. május 25. 79. évf. 118. sz. 12.

⁵⁰⁴ *Budapesti Hírlap*, 1928. május 22. 48. évf. 115. sz. 3.(Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.07.)

⁵⁰⁵ TNA FO 371 16784/C750/750/21. Annual report on Hungary for 1932. From Lord Chilston, 23 Jan 1933. 198.

⁵⁰⁶ Bátonyi G.: *Britain and Central Europe*. i.m.151.

Németország pedig a félelemmel és tisztelettel övezett „*nagy testvér*” szerepét töltötte be Magyarországon életében.⁵⁰⁷

Bár némi nyugtalanságot okozott 1928-ban a revíziós kampány és a királykérdés erősödése, a Rothermere-akcióhoz és a szentgotthárdi fegyverszállításhoz hasonló incidensek pedig csak tovább szították a „*bizalmatlanság lángját*”, de a Foreign Office addig nem látott okot a félelemre, amíg Horthy kormányzó, Bethlen pedig miniszterelnök marad. Chilston keserűen tapasztalta, mennyire túlértékelték Magyarországon a brit parlamenti képviselők magyarpárti lobbiját: „*A magyarok izgatottan és szánalmasan figyelik a külföldi szimpátia bármilyen jelét. Minden újságcikket, a brit parlamentben elmondott beszédet azonnal sokszorosították és megvitatták, ha volt valami hivatkozás bennük Magyarországra vonatkozóan.*”⁵⁰⁸ Bár Bethlen 1930-as londoni útjának is nagy jelentőséget tulajdonított a magyar közvélemény, de Londonban egyszerűen egy külföldi miniszterelnök semleges, udvariassági látogatásaként értékelték, amelynek semmilyen különleges célja nem volt.⁵⁰⁹

A Bethlen-kormány népszerűtlenségének növekedését a gazdasági válsággal, az igazgatás pazarlásához kötődő elégedetlenséggel és a kormánynak a gazdasági problémák iránt tanúsított közönyével magyarázta Chilston: „*gróf Bethlen kevésbé érdeklődik a gazdasági kérdések iránt és kevés tudomása van róla [...] figyelmének nagy részét a külpolitikának szenteli*”. Az 1930-as évek elejére kétségtelenül a gazdasági válság éreztette hatását a magyar politikai életben. Chilston a miniszterelnök minden külföldi látogatásának fő mozgatórugóját a magyar mezőgazdasági termékek felvevőpiacának keresésében látta, habár sok hír felröppent lehetséges politikai oldalukról is. A brit diplomácia a kormány szakmai munkájával sem volt elégedett, mert Bethlen „*miniszterei semmi esetre sem a legalkalmasabb személyek, akiket találhattak volna, hogy a gazdasági problémákkal foglalkozzanak*”. Chilston a miniszterelnök kijelentéseit gyakran rejtélyesnek találta, akinek a valódi nézeteit még a legközelebbi barátai is csak ritkán tudták megismerni. Bár Magyarország általános baráti érzésekkel viszonyult Nagy-Britannia irányába, de a két ország között csak kevés valódi kapcsolat létezett, ugyanakkor – a békeszerződés ellenzésének közös gyökeréből fakadóan – egyre szorosabbá váltak a német–magyar kapcsolatok, amelyet a magyar kormány szerette volna még bensőségeesebbé tenni. A szentgotthárdi incidens kirobbanása viharos

⁵⁰⁷ TNA FO 371 14393/C1096/1096/21. Annual report on Hungary for 1929. From Lord Chilston, 31 Jan 1930. 139.; Uo. 16784/C750/750/21. Annual report on Hungary for 1932. From Lord Chilston (Budapest), 23 Jan 1933. 198.; Uo. 13665/C937/937/21. Annual report on Hungary for 1928. From Viscount Chilston, 29 Jan 1929. 81–98.

⁵⁰⁸ TNA FO 371 13665/C937/937/21. Annual report on Hungary for 1928. From Viscount Chilston, 29 Jan 1929. 83.

⁵⁰⁹ TNA FO 371 15243/C745/745/21 Annual report on Hungary for 1930. From Lord Chilston, 23 Jan 1931. 106–107.

tiltakozást váltott ki a kisantant országokban, akik Magyarországot a békerendezés közvetlen veszélyeztetésével vádolták, ezért teljes vizsgálatot követeltek a Népszövetség égisze alatt. Chilston is tisztában volt azzal, hogy az incidens népszövetségi vizsgálatát nem közvetlenül Magyarország megsegítése érdekében ellenezte a brit kormány. A Foreign Office attól tartott, hogy ha egy ilyen, kevésbé fontos ügyben a vizsgálat megbukik, ami a bizonyítékok összegyűjtésének nehézsége miatt könnyen előfordulhatott volna, akkor azzal az egész népszövetségi procedúra elveszítené jelentőségét, és később, igazán fontos és sürgős ügyekben nehezebben lehetne alkalmazni ezt az eljárást.⁵¹⁰

Az 1930-as évek közepére a brit–magyar kapcsolatok egyre feszültebbé váltak. Az 1933 és 1935 között Budapestről küldött követi jelentések világosan mutatták a brit diplomáciaváltozó hozzáállását Magyarországhoz. A növekvő német gazdasági, ideológiai és később politikai befolyás egyértelműen jelezte London számára, hogy Magyarország előbb vagy utóbb német szatellit állammá fog válni. Ramsay értékelése szerint 1933 folyamán Magyarországon –a korábbi évekhez képest – még erősebben jelent meg a revíziós propaganda, hogy megnyerje magának a brit közvéleményt, „*teljes mértékben kihasználták az angol érdeklődés legkisebb jelét is Magyarország nehéz helyzete iránt*”.⁵¹¹ Magyar oldalról pedig sokszor nagymértékben mesterségesen táplálták a magyar közvélemény meggyőződését a britek revízió iránti szimpátiájának téves hitéről. A csehszlovák–magyar kapcsolatok esetében továbbra is a magyar revíziós politika maradt a közeledés fő akadályá, amit Ramsay különösen sajnálatosnak tartott. A marseille-i királygyilkosság ügyében az a szakértői és diplomatikus szerep, amit Anthony Eden játszott a Népszövetségben, a Magyarország és Jugoszlávia között fellobbanó vitában, meleg és hálás elismerésre talált Magyarországon. Miközben a magyar kormány felvevőpiacainak bővítése céljából folyamatosan kereste a kapcsolatot külföldi országokkal, addig hangsúlyozták a brit diplomácia megnyugtatója érdekében, hogy Magyarország egyik ország irányába sem kíván elköteleződést vállalni. Ramsay továbbra is Olaszországot tekintette a magyar külpolitika fő irányának, habár a magyar kormány egyik szemét folyamatosan Németországon tartotta.⁵¹²

Sir Geoffrey Knox jelentéseiben visszafogottan és hűvösen nyilatkozott Magyarországról. Véleménye szerint az 1935-ös év eseménytelenül telt, a politikai életet továbbra is Gömbös

⁵¹⁰ TNA FO 371 14393/C1096/1096/21. Annual report on Hungary for 1929. From Lord Chilston, 31 Jan 1930. 135–156.; Uo. 16784/C750/750/21. Annual report on Hungary for 1932. From Lord Chilston (Budapest), 23 Jan 1933. 198.; Uo. 15243/C745/745/21 Annual report on Hungary for 1930. From Lord Chilston, 23 Jan 1931. 106–107.

⁵¹¹ TNA FO 371 18410/R824/824/21. Hungarian Annual Report. From Sir P. Ramsay, 2 Feb 1934. 130–156.

⁵¹² TNA FO 371 19523/R1917/1917/21, Annual report on Hungary. From Sir P. Ramsay. Confidential, 14 Mar 1935. 189–216.

Gyula uralta, aki kevés tanúbizonyságát adta az államférfiúi kvalitásoknak.⁵¹³ 1936-ban ugyanakkor a folyamatos haladás és konszolidáció jelét fedezte fel a gazdaságban és a külpolitikában egyaránt. Nagy-Britannia továbbra is fontos szerepet töltött be a magyar politikai gondolkodásban, mert Magyarország józanabb államférfiai felismerték, ha nem akarják az 1914-es eseményeket megismételni, és a vesztes oldalra állni egy általános háborúban, akkor „*jelenlegi szerencsétlen helyzetükben [...] szemüket Anglián tartották*”, hiszen az egyetlen gazdasági támogatást és bátorítás innen várhatták. Knox elismerte, hogy Nagy-Britanniának ugyan kétségtelenül nem volt lehetősége teljes erejével kezdeményező félként fellépni a térségben, de mégis az egyetlen országnak tartotta, amely hosszú távon domináns szereppel és a „*leghosszabb szárnyal*” rendelkezhet Európa ezen részében. Knox tapasztalatai alapján három esemény hatott pozitívan Magyarország nemzetközi politikai helyzetére, amelyek azonban mind közelebb sodorták a magyar kormányt Olaszországhoz és Németországhoz: 1) a Rajna-vidék remilitarizálása, amelyet ugyan a magyar közvélemény üdvözölt, a hivatalos álláspont azonban némi visszafogottságot mutatott a gyorsan növekvő német katonai erő láttán; 2) Olaszország győzelme Abesszíniában, amely – korábban nem tapasztalt – tiszteletet váltott ki Magyarországon Olaszország katonai ereje iránt; 3) az osztrák–német egyezmény.⁵¹⁴

Az 1938-as év mély válsággal végződött Magyarország számára, bár 1936-tól politikai és gazdasági téren is érződött a német befolyás, azonban Magyarország viszonylagos szabadságot élvezett. Az Anschlusst követően azonban teljesen kiszolgáltatottá vált Németország számára, ráadásul az a tény, hogy a nyugati hatalmak tétlenül nézték az eseményeket, lerombolta a brit segítségbe vetett hit minden illúzióját a magyar kormány számára. A müncheni egyezmény a magyar közvélemény körében soha nem látott mély szintre apasztotta a britek presztízsét, akik „*odadobták a farkasoknak két barátjukat*”, Ausztriát és Csehszlovákiát. Knox értékelése szerint a tehetetlen alárendeltség érzése és a lassú felismerés lett úrrá a magyar kormányon, hogy még Olaszország is, akinek Magyarország „*eladta a lelkét*”, erőtlen bármilyen segítségnyújtáshoz. Bár a brit–magyar kapcsolatok személyes jellegében nem történt változás, de a korábbi „*melegség és bizalom*” eltűnt.⁵¹⁵

Bár Knoxot nem tartotta „*germanofóbnak*” a Foreign Office, azonban a Saar-vidéki munkája során szerzett tapasztalatai alapján ezen sem lepődött volna meg, ugyanakkor a

⁵¹³ Macartney, C. A.: *October fifteenth*. I. i.m. 251.; TNA FO 371 20396/R987/987/21. Annual report on Hungary. From Sir G. Knox, 14 Feb 1936. 99–105.

⁵¹⁴ TNA FO 371 21151/R452/452/21. Annual report on Hungary. From Sir G. Knox, 5 Jan 1937. 179–181.

⁵¹⁵ TNA FO 371 23114/C730/730/21. Annual Report on Hungary. From G. Knox, 1 Jan 1939. 178–179.

jelentéseiből érzékelhető kevésbé magyarbarát meggyőződését igyekezett a brit diplomácia tompítani.⁵¹⁶ Sir Ralph Glyn parlamenti képviselő magyarországi útja során gyűjtött tapasztalata alapján figyelmeztette a Foreign Office-t Knox magyarországi megítélésére, ahol különösen Imrédy Béla köreiből, úgy tekintenek rá, mint aki országukat német vazallus államként könyvelte el. Bár Knox személyes jellemvonásait nagyra értékelték magyar politikai körökben, álláspontja azonban „*bosszantóan*” hatott, amelynek veszélyeire Sargent magánúton kívánta figyelmeztetni a követet.⁵¹⁷ 1938 őszén ugyan ő is „*magyarellenes előítéllettel*” rendelkező személyként ítélte meg Knoxot, de később a Foreign Office igyekezett tompítani a megfogalmazás élét, mert nem kívánták olyan helyzetbe hozni a követet, amelyben ő a brit diplomácia magyarellenes vádját érzi. Knox továbbra is kitartott véleménye mellett, amely tényeken, megfigyelésen és az ügyekben illetékes személyekkel folytatott beszélgetéseken alapult. Meglátása szerint különösen az Anschlusst követő első sokkos pillanatokban állították tényként Magyarországon a német befolyást, Kánya Kálmán volt az egyetlen, aki „*elég körültekintő volt ahhoz, hogy ne beszéljen Magyarország alávetettségéről*”.⁵¹⁸

Álláspontjának megfelelően Knox határozottan ellenezte, hogy Nagy-Britannia bármilyen mértékben és formában támogatást nyújtson Magyarországnak, mert azzal csak az erőforrásait pazarolná egy olyan országra, amely már véglegesen német érdekszférába került. A Foreign Office ugyan egyetértett azzal, hogy nem sok eredményt lehetne elérni akár gazdasági, akár diplomáciai támogatással, ennek ellenére mindent, amit csak lehet, meg kell tenni, mert Imrédy kormányzása – gyengesége ellenére is – sokkal jobban szolgálja London érdekeit, mint egy német bábkormány.⁵¹⁹ Knoxhoz hasonlóan Sargent szintén úgy vélte, hogy politikai előnyök céljából biztosított gazdasági támogatások elve soha nem volt praktikus, és a jelen nehéz helyzetben még kevésbé lehet az. Így Magyarország esetében sem látott arra lehetőséget, hogy gazdasági segítségnyújtás árán el lehetett volna távolítani a német irányvonalától. Más országok, például Görögország vagy Románia esetében a brit érdekeket

⁵¹⁶ TNA FO 371 22375/R4107/173/21. German press comments on Sir G. Knox. From Sir N. Henderson, Berlin, 20 Apr 1938. 141., 155.

⁵¹⁷ TNA FO 371 22374/R7389/99/21. Hungary and Germany: alleged attitude of Sir G. Knox. Foreign Office Minute. 1 Sep 1938. 124.

⁵¹⁸ TNA FO 371 22375/R8587/173/21. Alleged „anti-Hungarian bias” of Sir G. Knox. From Sir G. Knox to Sir O. Sargent. Private, 23 Oct 1928. 153.

⁵¹⁹ TNA FO 371 22380/R8921/99/21. Hungary after the European crisis. From Sir G. Knox, 5 Nov 1938. 74.

sokkal fontosabbnak tartotta, ezért felesleges olyan országok megmentésére pazarolni energiát és pénzt, ahol „a játék már befejeződött”.⁵²⁰

1939-ben O'Malley Budapestre történt áthelyezésével gyökeres fordulatot vett a brit diplomácia magyarországi tevékenysége. Londonba küldött jelentéseiben arról próbálta meggyőzni a Foreign Office-t, hogy Magyarország ügye még nem vészett el teljes mértékben. Bár valóban, semlegességének fenntartására maga O'Malley is kevés esélyt látott, de addig is azt javasolta, hogy a brit kormány diplomáciai, kereskedelmi vagy propaganda eszközeivel segítse az ország német nyomással szembeni ellenállását. Állításának alátámasztása érdekében emlékeztette Londont, hogy a magyar kormány sokáig ellenállt a német csapatok Magyarország területén történő áthaladásának. Sargent azonban úgy vélte, Magyarország támogatása semmilyen nagyobb befolyást vagy előnyt nem biztosítana a brit diplomáciának.⁵²¹ O'Malley is elismerte ugyan, hogy Knox figyelmeztetésének volt alapja, ennek ellenére összességében mégis úgy látta, a Németországgal szembeni ellenállás növekszik, amely folyamathoz vélhetően a követség is hozzájárult. Javaslata szerint továbbra is tartózkodnia kell a brit diplomáciának bármilyen figyelemfelkeltő akciótól, mert azzal csak „a méhkas felbolydulását kockáztatnák”. A magyar kormány „folyamatosan vékony kötélen táncolt”, ezért csupán három dologra volt szükségük Nagy-Britanniától: szimpátia, bátorítás, kedves és ritkább tanácsok.⁵²²

O'Malley optimizmusát a Foreign Office-ban kevésbé támogatták, és kissé tüskés jelleme sem vívta kis a brit diplomaták szimpátiáját.⁵²³ 1939-ben Magyarország „jó kis tengelyhatalomként” viselkedve, csatlakozott az antikomintern paktumhoz, kilépett a Népszövetségből és zsidóellenes törvényeket léptetett életbe. Az Olaszországhoz fűződő kapcsolatait sokkal őszintébbnek találta a brit diplomácia, mint a német kapcsolatokat. O'Malley 1939-ben három pillérben határozta meg Magyarország külpolitikai vonalvezetésének főbb elveit: 1) Magyarország fenn akarta tartani függetlenségét; 2) két hatalmi csoport között kívánt egyensúlyozni, Németország–Olaszország, illetve Nagy-Britannia és Franciaország által támogatott Lengyelország–Balkán csoportjai között; 3) a Németországhoz fűződő gazdasági függősége és katonai gyengesége miatt számos esetben

⁵²⁰ TNA FO 371 22381/R3538/1022/21. Anglo-Hungarian Relations. From Sir G. Knox, 26 Mar 1938. 185.; TNA FO 371 22383/R4984/4291/21. Hungarian economic position. From Foreign Office Minute. Confidential, 11 May 1938. 30–31.

⁵²¹ TNA FO 371 24427/C2163/529/21. Hungarian foreign relations. From Hungarian Minister, 9 Feb 1940. 11.; Bán D. András: A közép-kelet-európai brit külpolitika és Magyarország 1939–1947. In *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok*. Szerk.: Romsics Ignác. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1995. 141.

⁵²² TNA FO 371 24426/C651/86/21. British propaganda in Hungary. From Mr. O'Malley, 5 Jan 1940. 214–215.

⁵²³ Barker, Elisabeth: *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. i.m. 62.

kénytelen volt „*meghajolni Németország akarata előtt*”. O’Malley szilárdan, de téves meggyőződéssel állította, hogy Magyarország az utolsó percig kitartana cselekvési szabadsága mellett, még abban az esetben is, ha Németország az első világháború előtti területei ajánlaná fel számára. Csáky külügyminiszter is erről biztosította a brit diplomáciát Gascoigne elsőtitkáron keresztül, megerősítve, Magyarország az utolsó emberig tartaná magát egy német megszállás esetén.⁵²⁴

A különböző időszakok táviratainak összehasonlítása alapján is érzékelhető, hogy Barclay és O’Malley diplomáciai szerepe sokkal aktívabb, kezdeményezőbb volt a többi követ tevékenységéhez viszonyítva, munkájuk nem csupán a tájékoztatásra korlátozódott, hanem helyismeretükből adódóan javaslatokat is továbbítottak a Foreign Office részére. Ramsay munkájának londoni megítélése kettős volt, egyes táviratait kitűnőnek értékelték londoni kollégái, de hosszadalmas, egy-egy politikai beszéd leiratát vagy a magyar sajtóban megjelent változatát tartalmazó jelentéseit érdektelennek tekintették. Előfordult, hogy nem is értették a Foreign Office-ban, miért törődik Ramsay hat oldalon keresztül Gömbös szokásos, a brit diplomácia számára is jól ismert nézeteivel.⁵²⁵ Bár Knox nézőpontja valóban nem tükrözött semmilyen megértést a magyar kormány helyzetével kapcsolatban, Magyarországgal szembeni ellenséges magatartás azonban nem jellemezte, magyar politikusokkal fenntartott személyes kapcsolataiban sem mutatkozott meg negatív álláspontja.

Alapvetően tájékozott, felkészült, a térség problémáit jól ismerő diplomaták foglalkoztak Magyarországgal, ugyanakkor ellenkező esetre is akadt példa, amelyek a brit diplomácia londoni ágát érintették. A királykérdéssel kapcsolatos eljárás megvitatásakor a Foreign Office egyik hivatalnoka a következő téves megjegyzést tette: „*Minél több a jelölt, annál biztosabb a köztársaság*”, amit azonnal kijavított C. Howard Smith, hozzáfűzve, hogy Magyarország „*nem egy köztársaság*”.⁵²⁶ Sargent még 1940-ben több, magyar ügyek tárgyalásával eltöltött év után sem volt teljesen tisztában a magyar földrajzi viszonyokkal. Egyik megjegyzésében bevallotta, „*nem tudom, hol van az Alföld, de a Bánát nagyobb része bizonyára román vagy jugoszláv territórium alá esik*”.⁵²⁷ O’Malley szintén kritikával illette londoni kollégáit, sőt magát Neville Chamberlain miniszterelnököt is, akik „*semmit sem tudtak Magyarországról vagy a magyarokról, és nem is akarták megtanulni*”. O’Malley mindezt azzal magyarázta,

⁵²⁴ TNA FO 371 24431/C8492/8492/21. Annual report on Hungary. From Budapest Chancery to Central Department, 11 June 1940. 42.

⁵²⁵ TNA FO 371 18407/R3577/52/21. Political situation in Hungary. From Sir P. Ramsay, 20 June 1934. 35.; Uo. 18407/R5506/52/21. Internal and external policy of Hungarian Government. From Sir P. Ramsay, 3 Oct 1934. 66.

⁵²⁶ TNA FO 371 12180/C4332/58/21 Kingship question in Hungary. From Sir C. Barclay. 11 May 1927. 90–92.

⁵²⁷ TNA FO 371 24426/C4815/86/21. Proposed broadcast in Hungarian by Dr. Burgin. From Dr. Burgin. 21 Mar 1940. 227.

hogy a franciabarát gondolatok iskolája, „*a meggyőző Masaryk*” és a „*megetvesztő*” Beneš ellenséges érzéseket ültetett el a Foreign Office diplomatáinak fejében Közép-Európával kapcsolatban.⁵²⁸

A Budapesten szolgálatot teljesítő brit diplomatákkal kapcsolatban is megfogalmazódott néhány esetben kritika a Foreign Office oldaláról. Sir Geoffrey Knox visszahívásához és egy új követ kinevezéséhez valószínűleg Magyarországgal kapcsolatos negatív, az országot egyértelműen német érdekszférába soroló álláspontja is hozzájárult. Frank Gann Redward esetében pedig a brit diplomácia munkájának hatékonyságával, a brit propaganda magyarországi aktivitásával volt elégedetlen.⁵²⁹

A brit diplomácia hagyományosan egyensúlyozó szerepben igyekezett fellépni Magyarországon. Saját, főleg információs eszközeivel, támogatta minden olyan kezdeményezést, amely a térség stabilitását segítette elő, így például a magyar–jugoszláv közeledést, ugyanakkor elhatárolódott minden, a békét veszélyeztető akciótól, ahogy a Rothermere-kampánytól is. Egy keleti Locarnóra irányuló brit tervet azonban maga Bethlen utasított el, mert a kisantant ilyen típusú tárgyalásokat csak a magyar revíziós igények teljes feladása mellett képzelte el, egy második Trianon aláírásába azonban bármelyik kormányfő belebukott volna Magyarországon.⁵³⁰

Az 1920-as években fokozott érdeklődés mutatkozott a brit diplomácia részéről Magyarország irányában, amely 1924 és 1928 között, Sir Colville Barclay követi periódusa idején érte el csúcspontját. Az 1920-as években Nagy-Britannia egyetlen érdeke csupán a térség stabilitásának fenntartása és Franciaország előretörésének megakadályozása volt, így a magyarországi eseményeket is „*a barát érdektelenségével*” szemlélte.⁵³¹ A magyar közvélemény, illetve a politikai élet vezetői, elsősorban Horthy Miklós, a szimpátia leghalványabb jelét is Nagy-Britannia Magyarország iránti segítő szándékaként értékelte, függetlenül attól, hogy az hivatalos brit körökből érkezett vagy sem.⁵³²

Barclay személyében az aktív magyar külpolitika időszakában egy olyan tapasztalt diplomata irányította a budapesti brit követséget, aki ezt az egyensúlyozó szerepet meg is tudta valósítani, miközben sikerült kiépíteni egy jól működő kapcsolati hálót a környező országok brit követségeivel is, így az információ megosztásával lehetővé vált a diplomáciai

⁵²⁸ O'Malley, Sir Owen St.: *The Phantom Caravan*. i.m. 202.

⁵²⁹ TNA FO 371 23116/C19766/4000/21. British propaganda in Hungary. From Mr. Macartney to Mr. Kirkpatrick, 3 Dec 1939. 133.; Sakmyster, T.: *Hungary, the Great Powers, and the Danubian Crisis*. i.m. 83.

⁵³⁰ Sakmyster, Thomas: István Bethlen and Hungarian Foreign Policy, 1921–1931. In *Canadian-American Review of Hungarian Studies*. Vol. 5. No. 2 (Fall 1978). 7–8.; Lojkó M.: *Meddling in Middle Europe*. i.m. 49.

⁵³¹ Bővebben Romsics I.: *A brit külpolitika és a „magyar kérdés”*. i.m. 78–131.

⁵³² *Pesti Hírlap*, 1926. május 16. 48. évf. 109. sz. 3. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.08.)

gépezet hatékony működtetése. Az 1925–1927-es időszakban a két ország közötti kapcsolat „szívélyesebb volt, mint valaha”.⁵³³ Ez a szívélyes kapcsolat megnyilvánult egyrészt a brit diplomácia Magyarországgal kapcsolatos aktivitásában, másrészt Barclay és a vezető magyar politikusok közötti kapcsolatban is tetten érhető volt, ami jelentősen megkönnyítette a brit követség információszerzését.

Egy átmeneti visszaesést követően, amikor a gazdasági világválság és annak következményei kerültek előtérbe, az 1930-as évek derekára újabb kihívásokkal találta szembe magát London, és egyre hűvösebbé váltak a brit–magyar kapcsolatok. Ahogy Magyarország fokozatosan a német gazdasági, politikai és ideológiai befolyás alá került, úgy Nagy-Britannia egyre kisebb érdeklődést mutatott a magyar kérdések iránt. Míg Barclay idején a jelentésekhez hozzáfűzött megjegyzések a Foreign Office diplomatái közötti élénk eszmecsere utaltak, addig az 1930-as évek közepére legtöbb esetben már ezek a megjegyzések is elmaradtak, és csupán tudomásul vették a magyar eseményeket. A nemzetközi fejlemények hatása és Magyarország német nyomással szembeni helyzete ismét aktívabb párbeszédre és a brit–magyar kapcsolatok szerepének felülvizsgálatára sarkallta a Foreign Office-t.

Knox Magyarországgal szembeni negatív álláspontja a magyar politikusokkal folytatott megbeszélései során nem volt tetten érhető, Kánya Kálmán is csupán annyit jegyzett fel személyével kapcsolatban a találkozókat összefoglaló jelentéseiben, hogy a követ gyakran ideges állapotban kritizálta az aktuális németországi eseményeket. Az Anschlusst követően azonban a magyar diplomácia is érzékelte, hogy Knox „*pesszimista színben látja a helyzetet*”.⁵³⁴ Londonba küldött jelentései azonban olyan országgént mutatták be Magyarországot, amely a brit diplomácia számára már nem bír fontossággal a német nyomás feltartóztatása érdekében. A Foreign Office sem értett egyet Knox „*állandó pesszimizmusával*”⁵³⁵, amelyet alátámasztottak a londoni magyar követség bizalmas értesülései is. Richard Austen Butler parlamenti államtitkár, befolyásos konzervatív politikus⁵³⁶ is megerősítette a magyar diplomatáknak, hogy Knox Magyarországra vonatkozó jelentéseit ő maga is egyoldalúnak tartja, és az események sem igazolták a követet, ráadásul a

⁵³³ TNA FO 371 11373/C4728/4728/21. Annual Report on Hungary for 1925. From Sir C. Barclay. 14 Apr 1926, 79–97. LSE BARCLAY 7/2 Annual Report, 1925. Confidential. Sir C. Barclay to Sir Austen Chamberlain. Budapest, 14 Apr 1926.

⁵³⁴ A külügyminiszter számjeltávirata a londoni magyar ideiglenes ügyvivőnek. Budapest, 1938. április 8. In *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. i.m. 1. k. 711.(Online: <https://hungaricana.hu/hu/> - letöltve: 2017.01.18.)

⁵³⁵ TNA FO 371 22374/R8919/99/21. Political situation in Hungary. From Sir G. Knox, 2 Nov 1938. 174.

⁵³⁶ Az 1960-as években miniszterelnök-helyettes és külügyminiszter.

Foreign Office-ban a jelentéseit „*nem veszik teljesen szigorúan*”. Hasonló szellemben nyilatkozott Sir Ralph Glyn is, aki korábban, 1931 és 1935 között Ramsay MacDonald parlamenti titkára volt. Budapesti útját követően arra a következtetésre jutott, hogy „*Gascoigne ügyvivő bár természetesen főnökével szemben nem akart illojálisnak látszani, a magyar helyzetet sokkal tárgyilagosabban ítéli meg, mint Sir Geoffrey Knox*”.⁵³⁷

O'Malley támogató álláspontja kétségkívül előnyös volt Magyarország számára, budapesti munkáját – ahogy Barcza György megfogalmazta – „*megfelelő ember a megfelelő helyen*” kifejezéssel lehetett jellemezni.⁵³⁸ Korábbi diplomáciai tapasztalatának, a Southern Department élén végzett tevékenységének köszönhetően, véleményét a Foreign Office is fontosnak tartotta. Magyarország aktívabb támogatására tett javaslatával csupán korlátozott mértékben értettek egyet Londonban, ugyanakkor valószínűleg O'Malley személyének is köszönhetően, egészen 1941 áprilisáig fenntartotta Nagy-Britannia a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal.

A brit követség két világháború közötti munkája nagymértékben hozzájárult a magyar külpolitika brit vonalának fenntartásához és a „*szívélyes*” brit–magyar kapcsolatokhoz, de csupán a brit érdek határán belüli „*őszinte jóindulat*” mértékéig.⁵³⁹ A kapcsolatok szívélyes jellege azonban nem jelentette azt, hogy a brit diplomácia a Magyarország iránti rokonszenvtől vezérelve segítette volna az 1920-as évek második felében a Bethlen-kormányt egy-egy nemzetközi incidens kirobbanásakor. A követség tevékenysége fontos háttérül szolgált a brit külpolitika döntéshozatalához is, érdemben azonban nem befolyásolta. A követség legfontosabb feladataként figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket, állandó kapcsolatot tartott fent a magyar kormánnyal és folyamatosan tájékoztatta a Foreign Office-t.

Már a Cabinet Office 1931-es memoranduma is úgy foglalta össze a két ország kapcsolatát, hogy a magyarok szeretik és tisztelik Nagy-Britanniát, amely érzés és tisztelet akár kölcsönös is lehetne, ha a magyar kormány összhangba tudná hozni alkotmányos és adminisztratív rendszerét Ausztria és Csehszlovákia sokkal demokratikusabb rendszerével. Nagy-Britanniának azonban nincs semmilyen különös érdeke Magyarország relációjában, csupán annak keresi lehetőségét, hogyan hathatna Magyarországra és szomszédaira a

⁵³⁷ MNL OL K 63, 12. cs. 2/7. t. 115/pol. A követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivő levele Kánya Kálmán külügyminiszternek. 1938. szeptember 9. Titkos.

⁵³⁸ A londoni magyar követ jelentése a külügyminiszternek. London, 1939. szeptember 5. Bizalmas., A londoni magyar követ jelentése a külügyminiszternek. London, 1940. február 9. Titkos. *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945.* i.m. 4. k. 491., 697. (Online: <https://hungaricana.hu/hu/> – letöltve: 2017.01.18.)

⁵³⁹ MNL OL K 63, 2. cs. 2/7. t. 5517. Számjeltávirat a londoni magyar királyi követségtől. Szigorúan bizalmas. 1928. március 16.

stabilitáshoz vezető út, a békeszerződések által generált új világ elfogadása érdekében, ezzel segítve elő a politikai megbékélés folyamatát.⁵⁴⁰

⁵⁴⁰ CAB/24/225 Memorandum. The Foreign Policy of His Majesty's Government in the United Kingdom together with a List of Commitments arising out of that Policy or the Foreign Policy of other Nations. Foreign Office, 2 June 1931. 10 December 1931. John Simon; Dept.: Records of the Cabinet Office; Series: War Cabinet and Cabinet: Memoranda (GT, CP and G War Series); Piece: Papers Nos. 301(31)-331(31)

7. Mellékletek

1. kép Frank Gann Redward (a képen balra) Grófné Szapáryval (Forrás: Thomas Z. Lajos, Dr. Lajos Iván unokaöccsének saját fényképgyűjteményéből a jogtulajdonos engedélyével)

2. kép A British Legation külső homlokzata a Werbőczy utca felől (Forrás: LSE BARCLAY/7/7)

3. kép Belső kert (Forrás: BARCLAY/7/7)

4. kép Hall (Forrás: BARCLAY/7/7)

5. kép Kis szalon (Forrás: BARCLAY/7/7)

6. kép Szalon (Forrás: BARCLAY/7/7)

7. kép Dolgozó szoba (Forrás: BARCLAY/7/7)

8. kép Étkező (Forrás: BARCLAY/7/7)

9. kép Sir Colville Barclay (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár 62.5920)

10. kép Sir Barclay felesége, 2. Bud Jánosné, 3. Colville Barclay, 4. Vida Jenő, 5. Hegedüs Lóránt. A budapesti Rotary-egyesület, a TÉBE és az angol követség gyermekszeretet-ünnepélyén a Hűvösvölgyben (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár 62.5915)

11. kép Aretas Akers-Douglas, 2nd Viscount Chilston az 1920-as években (Forrás: National Portrait Gallery, Photographs Collection)

12. kép Lady Chilston 1933 (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár 687/1951)

13. kép Glyn Elinor, a világszerte ismert angol regényíró, felolvasást tartott a Gellért-szállóban. Balról jobbra: gr. Bethlen Istvánné, gr. Károlyi Gyuláné, Glyn Elinor, Lord Chilston követ felesége és Nemes püspök. 1931. október 10. (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár 1161.953 922)

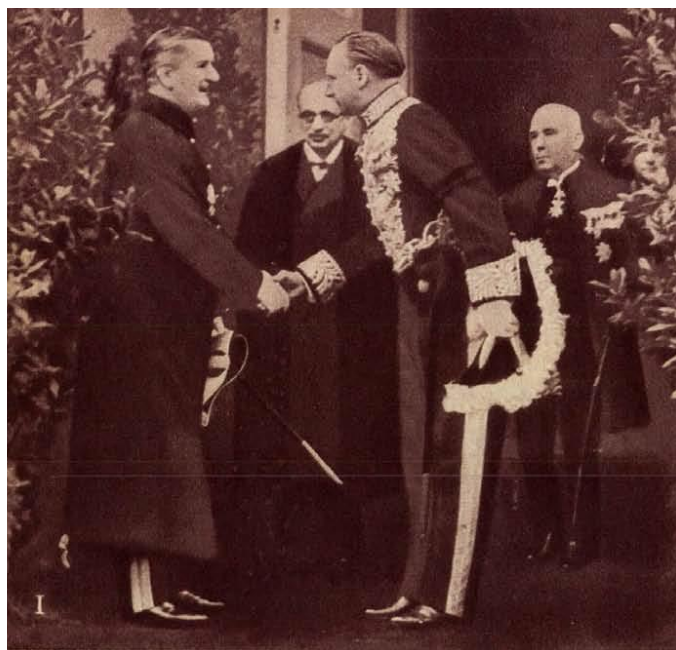
14. kép Mise után a Mátyás-templom előtt, balról jobbra: 1. Imrédy pénzügyminiszter, 2. Sir Patrick Ramsay angol követ, 3. Angyal Pál rektor, 4. Gévy-Wolff Nándor, 5. Dr. Hisleitner József dékán, 6. De Vienne francia követ 1934-ben (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár 62.6130, 6173)

15. kép Knox és Apor báró aláírják a magyar-angol szerződést, 1930-as évek (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár 62.5961)

16. kép Sir Owen St Clair O'Malley 1937-ben (Forrás: National Portrait Gallery, Photographs Collection)

17. kép Gyászistentisztelet Budapesten V. György angol király emlékére, a Kálvin téri református templomban. Horthy Miklós a gyászistentisztelet előtt kezét nyújt Sir Geoffrey Knox angol követnek. (Forrás: Tolnai Világlapja. 1936. február 5. 4.)

18. kép Chamberlain és felesége, Knox angol követtel gr. Széchenyi László volt londoni magyar követ teájára érkeznek. (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár 64.1754)

17. kép Imrédy Béla és Knox angol követ Sir Josiah Stamp közgazdász előadása előtt
1936. szeptember 27. (Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár 62.3386)

8. Felhasznált források és irodalom

I. Levéltári források

The National Archives. London, Kew

- FO 369 –Foreign Office: Consular Department: General Correspondence from 1906-1966.
- FO 371 – Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906-1966.
- FO 800/276 –Foreign Office, Private Offices: Various Ministers' and Officials' Papers, The Private papers of Sir Orme Sargent 1926–1948. Vol. V.
- HS9 –Special Operation Executive: Personnel Files (PF Series)

London School of Economics and Political Science. British Library of Political and Economic Science.

- BARCLAY 7 –Papers relating to Sir Colville Barclay as British Minister in Hungary. 1924–1928.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K szekció Polgári kori kormányhatóságok levéltárai. Külügyminisztériumi Levéltár 1918–1945.

- K58 A Miniszter Kabinetje 1918-1944
- K63 Politikai Osztály 1918–1944
- K64 A Politikai Osztály rezervált iratai
- K69 Gazdaságpolitikai Osztály 1924–1940
- K92 Londoni Követség 1921–1941 [–1948]

Magyar Távirati Iroda "könyomatos hírek"

(Online: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start>– letöltve: 2015.07.18)

- Napi hírek/Napi tudósítások, 1920–1944 MNL, K 428. a) sorozat
- Lapszemle, 1927–1935 MOL, K 428. f) sorozat
- Bizalmas/Bizalmas értesítések, 1920–1939 MOL, K 428. i) sorozat
- Magyar Országos Tudósító/Híryanag, 1929–1944 MOL, K 612. a) sorozat

Országgyűlési dokumentumok, naplók és irományok 1860–1990. (Online: <http://mpgy.ogyk.hu>–letöltve: 2010.10.25.)

- *Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója.*
- *Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Felsőházának Naplója.*

II. Forrásgyűjtemények

- Bethlen István titkos iratai.* Szerk.: Szinai Miklós – Szűcs László. Budapest, Kossuth, 1972.
- Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945.* Szerk.: Zsigmond László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962.
- Documents on British Foreign Policy 1919–1939.* Edited by E. L. Woodward - Rohan Butler. London, His Majesty's Stationery Office, 1950.
- The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book.* Edited for Godfrey E. P. Hertslet. London, Harrison and Sons, Ltd. 1907–1965.
- Haraszi-Taylor, Eva: *'Dear Joe' Sir Alvary Frederick Gascoigne (1893–1970): A British Diplomat in Hungary after the Second World War.* Nottingham, Astra Press, 2005.
- Horthy Miklós titkos iratai.* Szerk.: Szinai Miklós-Szűcs László. Budapest, Kossuth, 1963.
- Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945.* Szerk.: Nemes Dezső - Karsai Elek. Budapest, Kossuth, 1959–1967.
- Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945.* Szerk.: Pritz Pál. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- Külpolitikai adatok az 1934. évről.* Magyar Királyi Külügyminisztérium. Budapest, 1935.
(Online: <https://library.hungaricana.hu/hu/> – letöltve: 2017.01.29.)

III. Memoárok, életrajzi kötetek

- Bridge, Ann: *A Place to Stand.* London, Chatto&Windus, 1953.
- Barcza György: *Diplomataemlékeim 1911–1945.* I. kötet [Budapest], Európa-História, 1994.
- Birmingham, George A.: *A wayfahrer in Hungary.* London, Methuen & Co. Ltd, 1925.
- Brophy, John: *Ilonka speaks of Hungary. Personal Impressions and an Interpretation of the National Character.* London, Hutchinson & Co, 1936.
- Historical Dictionary of the British Empire.* 2. kötet Szerk. James Stuart Olson - Robert Shadle. Greenwood Press, 1996. 652. (Online: www.books.google.co.uk – letöltve: 2016.08.27.)
- Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Második kiadás, Weller Publishing Company Ltd, Toronto, 1974.
- Kerr, Admiral Mark: *The Navy in My Time.* London, Rich&Cowan, 1933.
- O'Malley, Sir Owen St. Clair: *The Phantom Caravan.* London, John Murray, 1954.

Oxford Dictionary of National Biography. In Association with The British Academy. Edited by H. C. G. Matthew and Brian Harrison. Oxford University Press, 2004.

Pálóczi-Horváth György: *The Undefeated*. London, Secker & Warburg, 1959.

Redward, Frank Gann: *In Europe's Boiling Pot: Memoirs of a Sailor Turned Diplomat*. Manuscript. Turkey, 1956. University College London, School of Slavonic and East European Studies Library. Redward Collection (1956)

Roosevelt követé Budapesten. John F. Montgomery bizalmas politikai beszélgetései 1934–1941. Szerk.: Frank Tibor. Budapest, Corvina, 2002.

Viscount Rothermere: *My Campaign for Hungary*. London, Eyre and Spottiswoode, 1939.

Vansittart, Lord: *The Mist Procession. The autobiography of Lord Vansittart*. Hutchinson of London, 1958.

IV. Sajtó

The Times. (Online: The Times Digital Archive, 1785–2010. <http://www.gale.com/the-times-digital-archive/> – letöltve: 2015.11.20.)

Budapesti Czim- és Lakásjegyzék. 1873–1928. Budapest, Franklin Társulat. (Online: www.adtplus.arcanum.hu; <https://hungaricana.hu/hu/>)

Budapesti Hírlap, Az Est, Hivatalos Közlöny 1893–1944. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hivatalos közlönye, Népszava, Pesti Hírlap, Színházi élet (Online: www.adtplus.arcanum.hu)

Pápai Hírlap (Online: <https://hungaricana.hu/hu/>)

Függetlenség, Pesti Napló

Filmhíradók Online (Online: <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1248> – letöltve: 2014.05.09.)

V. Szakirodalom

a) **Magyar nyelvű**

- Arday Lajos: *Az Egyesült Királyság és Magyarország. Nagy-Britannia és a magyar–angol kapcsolatok a 20. században*. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2005.
- Arday Lajos: *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában (1918–1919)*. Budapest, Magvető Kiadó, 1990.
- Bán D. András: *Illúziók és csalódások: Nagy-Britannia és Magyarország, 1938–1941*. Budapest, Osiris, 1998.
- Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája 2. A húszas évek második fele 1924–1931*. Máriabesenyő, Attraktor, 2013.
- Harmincad utca 6. Budapesti történet a huszadik századból*. Szerk.: Nigel Thorpe, Matyisin Petra. Kiadta Nagy-Britannia és Észak-Írország Nagykövetsége, Budapest, 2000.
- Hornják Árpád: *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 2004.
- Jeszenszky Géza: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában*. Budapest, Magvető, 1986.
- Kerepeszki Róbert: *A „tépelődő gentleman”. Darányi Kálmán (1886–1939)*. Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat, 2014.
- Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932–1936*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.
- Tóth Imre: *Egy polgári arisztokrata. Kánya Kálmán (1896–1945)*. Pécs–Budapest, Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat. 2016.
- Zsiga Tibor: *A szentgotthárdi fegyverbotrány*. Szombathely, 1990.

b) **Angol nyelvű**

- Barker, Elisabeth: *British Policy in South-East Europe in the Second World War*. London, The Macmillan Press Ltd, 1976.
- Báttonyi Gábor: *Britain and Central Europe 1918–1933*. Oxford, Clarendon Press, 1999.
- Lojkó Miklós: *Meddling in Middle Europe: Britain and the 'lands between', 1929–1925*. Budapest, Central European University Press, 2006.
- Macartney, C. A.: *October fifteenth: A History of Modern Hungary 1929–1945*. Part I–II. Edinburg, University Press, 1957.
- Sakmyter, Thomas L.: *Hungary's admiral on horseback. Miklós Horthy, 1918–1944*. New York, East European Monographs, 1994.

Sakmyster, Thomas L.: *Hungary, the Great Powers, and the Danubian Crisis 1936–1939*. Athens, The University of Georgia Press, [1980].
Lord Strang: *The Foreign Office*. London, 1955.

VI. Cikkek, tanulmányok

- Ablonczy Balázs: A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések. In *Múltunk*. 2008. 1. sz. 29–56. (Online: <http://epa.oszk.hu> – letöltve: 2016.12.05.)
- Arday Lajos: Horthy Miklós angol-amerikai megítélése. In *Acta Historica Hungarica Turiciensia*. 26. évf. 1. sz. 153–168. (Online: www.epa.oszk.hu – letöltés: 2016.11.17.)
- Bán D. András: A közép-kelet-európai brit külpolitika és Magyarország 1939–1947. In *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Tanulmányok*. Szerk.: Romsics Ignác. Budapest, Teleki László Alapítvány, 1995. 139–147.
- Barta Róbert: Éva Haraszti-Taylor: Sir A.F.Gascoigne brit nagykövet Magyarországon a második világháború után. In *KLIÓ: Történelmi szemlélő folyóirat*. 2005. 14. évf. 1. sz. 144–150.
- Barta Róbert: Oxfordi Magyar Liga a magyar önrendelkezésért. In *Debreceni Szemle*. 1994. 2. évf. 3. sz. 370–376.
- Bátonyi Gábor: *British foreign policy and the problem of Hungarian revisionism in the 1930s*. Kézirat. [H.n.], 2004. (Online: www.researchgate.net – letöltve: 2016.10.26.)
- Frank Tibor: Bethlen István, Balogh József és a magyar külpropaganda 1933 és 1944 között. In *Konzervatív gondolkodók: egy akadémiai ülészak előadásai*. Szerk.: Papp Gábor. Budapest, Kossuth Kiadó, 2016. 99–146.
- Frank Tibor: A magyar külpolitika angolszász orientációja a második világháború előtt és alatt. In *Külügyi Szemle*. 2006. 5. évf. 1–2. sz. 253–265. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.)
- Frank Tibor: Magyarország a brit politikai gondolkodásban 1919–1945. In *Limes*. 2008. 21. évf. 45–56. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.)
- Fürj Orsolya: Magyarpárti lobbi a brit parlamentben a két világháború között. In *Juvenilia IV. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Szerk.: Pete László. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011. 77–86.
- Hohler, Sir Thomas: Reminiscences of Hungary. In *The Hungarian Quarterly*. Vol. V. No. I. Spring 1939. 20–25.

- Jeszenszky Géza: Magyarország a brit gondolkodásban és külpolitikában, 1918-tól 1945-ig. In *Külgügyi Szemle*. 2014. 13. évf. 2. sz. 150–175. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.)
- Lorman, Tom: Missed Opportunities? Hungarian Policy towards Romania, 1932–1936. In *The Slavonic and East European Review*. Vol. 83. No. 2. (April 2005). 290–317. (Online: www.jstor.org – letöltve: 2013.02.05.)
- Lukács Zs. Tibor: The Hungarian Quarterly 1936–1941. Hungarian propaganda for Great Britain before the second world war. In *Hungarian Studies*. 13. No. 1. 1998-1999. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1998–1999. 98–122. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.)
- Magyarics Tamás: Nagy-Britannia Közép-Európa-politikája 1918-tól napjainkig. In *Grotius. A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének tudományos folyóirata*, 2007. 1–60. (Online: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=RHIXRV> – letöltve: 2016.12.10.)
- McKercher, B. J. C.: The Foreign Office, 1930–39: Strategy, Permanent Interests and National Security. In *The Foreign Office and British Diplomacy in the Twentieth Century*. Edited by Johnson, Gaynor. London and New York, Routledge, 2005. 87–109.
- Pacy, James S.: Assessing Ambassadors and Ministers: The British Heads of Missions Report. In *World Affairs*, Vol. 142.No. 2. (Fall 1979) Published by World Affairs Institute. 118–134. (Online: www.jstor.org – letöltve: 2013.02.05.)
- Ránki György: A Clerk-misszió történetéhez. In *Történelmi Szemle*. 1967. 10. évf. 2. sz. 156–187. (Online: www.adtplus.arcanum.hu – letöltve: 2016.11.05.)
- Romsics Ignác: A brit külpolitika és a „magyar kérdés”, 1914–1946. In *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 34–131.
- Sakmyster, Thomas L. Great Britain and the establishment of Horthy regime. In *Eastern Europe and the West: selected papers from the Fourth World Congress for Soviet and East European Studies*. Harrogate, 1990. Ed. Morison, John. New York: Saint Martin's Press, Inc., 1992. 71–80.
- Sakmyster, Thomas L.: István Bethlen and Hungarian Foreign Policy, 1921–1931. In *Canadian-American Review of Hungarian Studies*. Vol. 5. No. 2 (Fall 1978). 3–16. (Online: www.epa.uz.ua – letöltve: 2016.11.18.)
- Szeredi Pál: Kovács Imre kapcsolata az angol titkosszolgálattal. In *Magyar Szemle*. Új folyam XXII. 9–10. sz. (Online: <http://www.magyszemle.hu/> – letöltve: 2016.12.29.)

- Taylor, Philip M.: Cultural Diplomacy and the British Council: 1934–1939. In *British Journal of International Studies*. Vol. 4. No. 3. , Oct 1978. 244–265. (Online: www.jstor.org – letöltve: 2013.11.21.)
- Tüzes Károly: A budapesti brit főkonzulátus megalapítása (1867–1872). In *Világtörténet*. 1996. 1. sz. 36–44. (Online: www.tti.btk.mta.hu – letöltve: 2017.01.17.)
- Zeidler Miklós: A Magyar Revíziós Liga. In *Századok*. 1997. 2. sz. 303–351.

A szerzőnek az értekezés témájában megjelent publikációi

Az aktív külpolitikától a német orientációig: Viscount Chilston brit követ megbízatása Magyarországon (1928–1933). In *III. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia 2014. Konferenciakötet*. Szerk.: Schaub Anita, Dr. Szabó István. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, 2015. 333–344. (Online: <http://phdpecs.hu/idk2014/index.html>)

A brit diplomácia új kihívásai Magyarországon 1933-ban. In *Tavaszi Szél 2014/Spring Wind 2014 Konferenciakötet*. Szerk.: Csiszár Imre, dr. Kőmíves Péter Miklós. Debrecen, 2014. 104–111.

A brit-magyar diplomáciai kapcsolatok súlyponti kérdései az 1930-as évek első felében. In *Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig: Válogatás a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskola által 2014. április 25-én, Szegeden szervezett tudományos konferencia előadásaiból*. Szeged: Egyesület Közép-Európa Kutatására, 2014. 117–126.

A Foreign Office és a magyar külpolitika aktivizálódása 1927-ben. In *Hallgatói Műhelytanulmányok 2*. Szerk.: Forisek Péter – Szendrei Ákos – Hajdufi Orsolya – Szabó-Zsoldos Gábor. Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 2013. 113–129.

The Challenges of the British Diplomacy in Hungary: Sir Patrick Ramsay as British Minister in Budapest (1933–1935). In *7th International Academic Conference. Conference Proceedings*. Published by International Institute of Social and Economic Sciences (IISES). Prague, 2013. 217–229. (Online: <http://www.iises.net/wp-content/uploads/CP-2013-A-Prague-9788090524170.pdf>)

The Development of Italian-Hungarian Relations from the Aspect of the Foreign Office in 1927. In *Tavaszi Szél 2013/Spring Wind 2013. Konferenciakötet*. Szerk.: Keresztes Gábor. Budapest, 2013. 49–53.